

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK XLI

ČÍSLO 1

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, BRATISLAVA
1993

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
V NITRE

REDAKTOR TITUS KOLNÍK

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra, Akademická 2

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ЖУРНАЛ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК
В НИТРЕ

РЕДАКТОР ТИТУС КОЛНИК

Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra, Akademická 2

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN NITRA
SCHRIFTFÜHRER TITUS KOLNÍK

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra, Akademická 2

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
XLI – 1 – 1993

Hlavný redaktor
TÍTUS KOLNÍK

Redakčná rada

**Jozef Bujna, Gabriel Fusek, Lubomíra Kaminská, Mária Novotná, Juraj Pavúk, Karol Pieta, Peter Romsauer, Alexander Ruttkey,
Michal Slivka, Stanislav Šiška, Ladislav Veliačik, Lev Zachar, Jiří Zeman**

NOVÉ NÁLEZY VEKERZUGSKEJ SKUPINY Z NITRY

PETER ROMSAUER
(Archeologický ústav SAV, Nitra)

Der Beitrag handelt über eine Fundkollektion aus Rettungsgrabungen auf späthallstattzeitlichen Fundstellen in der Mikroregion Nitra. Neben Verbänden mit klassischem Inventar der Vekerzug-Gruppe wurde an Hand der Materialanalyse auch ein Übergangshorizont nachgewiesen, der in die zweite Hälfte des 6. Jh. v. u. Z. datiert ist und einen ausgeprägten Anteil an archaischen, aus örtlicher Kulturunterlage weiterlebenden Formen aufweist.

Od polovice päťdesiatych rokov sú z oblasti stredného Ponitria a jeho okolia jedinými známymi pamiatkami vekerzugskej skupiny iba ojedinelé hrobové nálezy z Dolných Krškán (Ka, 1951), Nových Zámkov (Botlyán, 1955, tab. 32: 6–11, 13, 14; 36: 13), Andača (Kudláček, 1953) a Mane (Benadík, 1953, s. 674). V uplynulých dvoch desaťročiach k nim okrem náleзов z Nitrianskeho Hrádku (Točík, 1977, s. 284), Komjatíc (Točík, 1978, s. 260; 1980, s. 218), Lipovej-Ondrochova (Točík, 1987, s. 247) a z Branča (Hečková, 1986) pribudli aj viaceré náleзовé celky z územia mesta Nitry, ale výsledky týchto výskumov a získaný materiál neboli podrobnejšie zhodnotené. Cieľom tohto príspevku je rozšíriť stále úzku pramennú bázu vekerzugskej skupiny o menší súbor náleзов, pochádzajúci zo záchranných výskumov na viacerých lokalitách v mikroregióně Nitry.

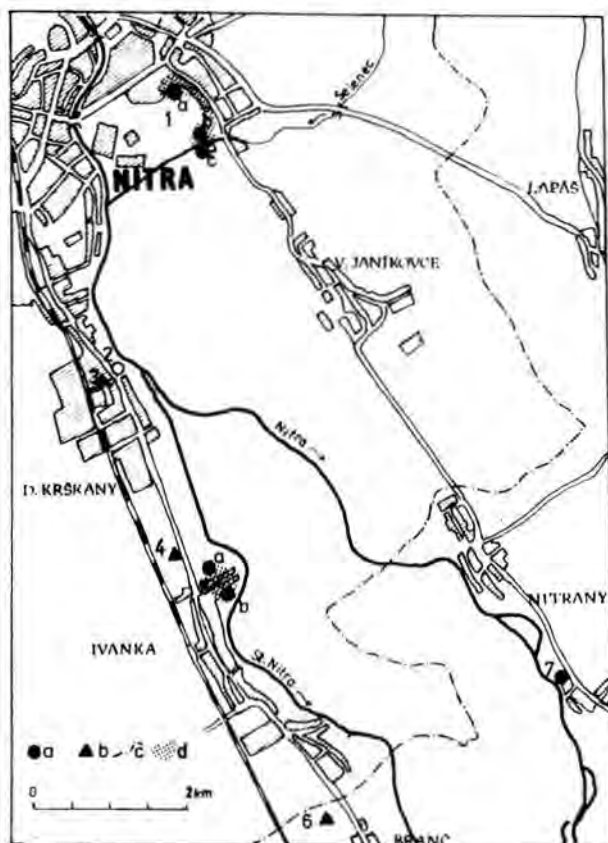
Do katastra mesta Nitry boli administratívne začlenené viaceré predtým samostatné obce, na území ktorých sa odkryli aj nálezy vekerzugskej skupiny. V sledovanom priestore evidujeme v súčasnosti päť lokalít (obr. 1). Hrobové nálezy sa odkryli v dvoch polohách v časti Dolné Krškany a na ďalšej sa podľa ojedinelého povrchového nálezu dá predpokladať sídlisko. Sídliskové objekty sa objavili v časti Ivanka v dvoch a v časti Chrenová v troch polohách, ktoré tvoria súčasť dvoch väčších sídliskových celkov.

Prevažná väčšina náleзов uvedených v príspevku pochádza z výskumov B. Chropovského (Chrenová II, III, Mikov dvor, Dolné Krškany), ktorému som zaviazaný vďaka za ich poskytnutie na uverejnenie. Rovnako ďakujem K. Pietorovi za súhlas na publikovanie náleзов z objektu 1/82 v Ivanke.

OPIS NÁLEZISK A NÁLEЗОВ

Nitra, časť Chrenová

Pri výstavbe obytnej štvrte Chrenová sa v rokoch 1969–1981 odkryli sídliskové objekty s inventárom vekerzugskej skupiny. V súlade s postupom stavebných prác sa skúmali

Obr. 1. Náleziská vekerzugskej skupiny v Nitre a v okolí:
a – sídlisko, b – pohrebisko, c – katastrálna hranica mesta,
d – predpokladaný rozsah sídliska.

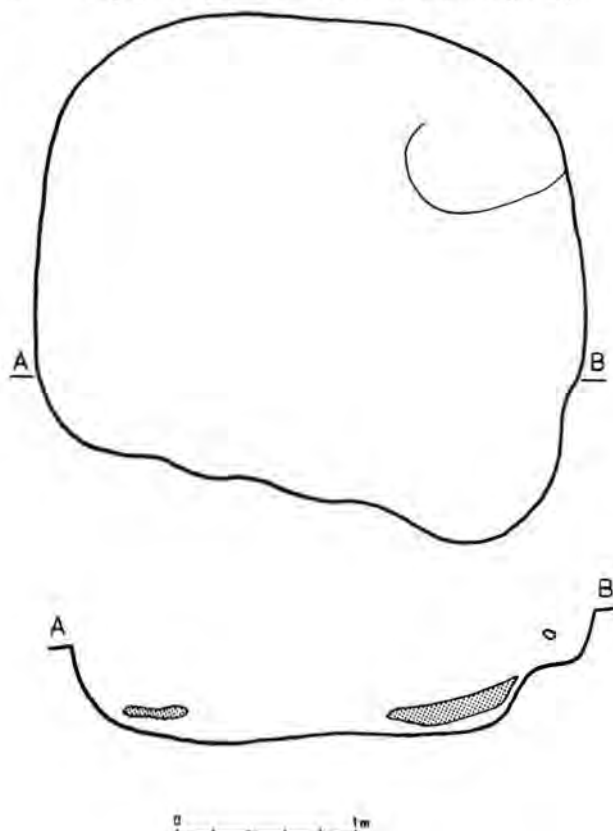
menšie plochy v troch polohách – Chrenová II, III a Mikov dvor. Všetky tri polohy sú situované na okraji nízkej favobrežnej terasy rieky Nitry, prevyšujúcej inundačné územie v priemere o 2 m. Nálezy boli zistené v úseku dlhom 1 km, pričom medzi polohami Chrenová II a III, oddelenými oblúkovitým výbežkom inundačného územia, je asi päťstomet-

rový úsek bez nálezov. Poloha Chrenová III a Mikov dvor sú zas oddelené potokom Selenec.

Chrenová II (obr. 1: 1a)

Lokalita je situovaná na výbežku terasy severozápadne od Výstavnej ulice, v blízkosti obytných blokov č. 21 a 23. V roku 1971 sa na ploche 1517,5 m² odkryli štyri sídliskové objekty a časť nálezov sa získala z vrstvy (B. Chropovský, nálezová správa 8364/78).

Objekt 9/71 mal nepravidielný štvoruholníkový pôdorys s výrazne zaoblenými rohmi, na južnej strane s menším výbežkom. Rozmery: 3 x 2,8 m. Šikmé steny oblúkovite prechádzali do relatívne rovného dna. Zásyp tvorila hnedá zemina, miestami zmiešaná s popolom, pri sz. rohu bola vrstva mazanice (obr. 2).

Obr. 2. Nitra–Chrenová II. Objekt 9/71.

Nálezy

1. Črep z tela ostro profilovanej šálky s pretláčaným vydutím. Povrch tuhovaný, na vnútornej strane časť zliabkovanej výzdoby; v. 4 cm (tab. I: 8).
2. Črep z misovitej nádoby so zvislým zliabkovaním na vydutí. Hladený svetlohnedý povrch; v. 4,6 cm (tab. I: 4).
3. Okrajový črep z misy so zatiahnutým ústím, zhotovenej na kruhu. Ručne vyhladený svetlohnedý povrch; v. 3,7 cm (tab. I: 5).
4. Okrajový črep z misy so zatiahnutým ústím (tab. I: 11).
5. Okrajový črep z misy so zatiahnutým ústím; v. 11 cm (tab. I: 10).
6. Misa so zatiahnutým ústím a s úzkym rovným dnom; v. 11,2 cm, ø ústia 23,6 cm, ø dna 4,8 cm (tab. I: 6).
7. Črep z amforovitej nádoby s tyčinkovým uchom na pleci. Čierny vyhladený povrch so zvyškami plošného tuhovania; v. 12 cm (tab. I: 9).

8. Črep z vydutia vázovitej nádoby s jazykovitým výčnelkom, na povrchu zvyšky plošného tuhovania; v. 7,2 cm (tab. I: 7).

9. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s prehnutým hrdlom. Hrubo vyhladený svetlohnedý povrch; v. 6,5 cm (tab. I: 1).

10. Okrajový črep zo súdkovitého hrnca s dvojitým výčnelkom a radom vtlačených jamiek na vydutí. Svetlohnedý povrch, zrnitý materiál; v. 7,7 cm (tab. I: 2).

11. Črep z vydutia súdkovitého hrnca s výčnelkom a radom jamiek. Svetlohnedý hladký povrch; v. 9,2 cm (tab. I: 3).

12. Šesť črepov z hrncovitých nádob s jazykovitým výčnelkom.

13. Črep z hrncovitej nádoby s pretláčaným plastickým pásikom.

14. Päť okrajových črepov z hrncovitých nádob.

15. Päť okrajových črepov z mis so zatiahnutým ústím.

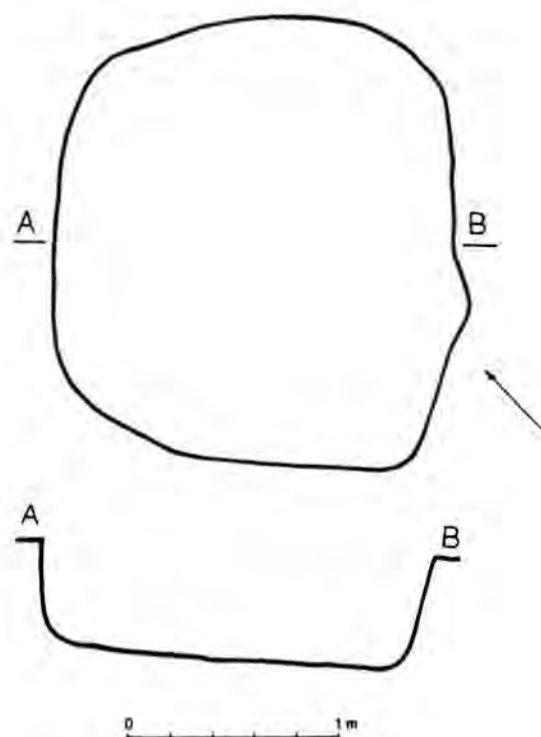
16. Dva črepy z tela vázovitej nádoby s jazykovitým výčnelkom.

17. Atypický črep z hrubostennej nádoby.

18. Okrajový črep z profilovanej šálky.

19. Okrajový črep z mortária – doba rímska.

Objekt 21/71 mal štvoruholníkový pôdorys so zaoblenými rohmi, šikmé steny a relatívne rovné dno. Rozmery: 2,1 x 1,8 m (obr. 3).

Obr. 3. Nitra–Chrenová II. Objekt 21/71.

Nálezy

1. Profilovaná šálka s lievikovite roztvoreným ústím. Na ostro lomenom vydutí zvislé zliabky, na dne omfalos. Páskové ucho, spájajúce okraj s vydutím, odlomené. Povrch leštený, čierny; v. 5,3 cm, ø ústia 12 cm, ø dna 2,7 cm (tab. I: 16).
2. Črep z tela profilovanej šálky, ostrý lom zdobený okrúhlymi jamkami a nad nimi radom šikmých zliabkov. Povrch tuhovaný; v. 2,7 cm (tab. I: 17).
3. Črep z tela ostro profilovanej šálky. Povrch tuhovaný; v. 3,6 cm (tab. I: 13).
4. Črep z tela profilovanej šálky, na vydutí zdobený radom šikmých zliabkov. Povrch tuhovaný; v. 4,6 cm (tab. I: 19).
5. Esovite profilovaná miska, zhotovená na kruhu – doba laténska; v. 5,6 cm (tab. I: 18).

6. Črep z misy so zatiahnutým ústím. Na vonkajšej strane tuhovaný pás pod okrajom, vnútorná strana plošne tuhovaná; v. 4 cm (tab. I: 12).

7. Okrajový črep z polguľovitej misy. Hladený svetlohnedý povrch; v. 4 cm (tab. I: 23).

8. Okrajový črep z vázy s kónickým hrdlom. Povrch plošne tuhovaný; v. 6,4 cm (tab. I: 21).

9. Črep z tela vázovitej nádoby s jazykovitým výčnelkom. Svetlohnedý vyhladený povrch; v. 6,6 cm (tab. I: 14).

10. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s plastickým pretláčaným pásikom. Povrch hladký, hnedočierny; v. 8,6 cm (tab. I: 24).

11. Fragment okrúhlej hlinenej podložky so zvisle presekávaným okrajom. Na spodnej strane povrch vyhladený, na hornej iba pás okolo okraja, ostatná časť drsná; ø 36 cm (tab. I: 32).

12. Fragment okrúhlej hlinenej podložky so šikmo pretláčaným okrajom a s nechťovými výrpmi na vrchnej strane; ø 30 cm (tab. I: 20).

13. Fragment okrúhlej hlinenej podložky; ø 21,2 cm (tab. I: 15).

14. Šesť črepov z hrncovitých nádob (okraje, výčnelky).

15. Štyri okrajové črepy z mis so zatiahnutým ústím.

16. Dvojkónický praslen, zdobený obvodovými ryhami; v. 2,4 cm, ø 3,1 cm.

17. Dvojkónický praslen; v. 2,3 cm, ø 2,7 cm.

18. Zvieracie kosti.

Objekt 28a/71 mal štvoruholníkovitý pôdorys so zaoblenými rohmi, zvislé steny, oblúkovo prechádzajúce do rovného dna. Rozmery: 3,8 x 2,9 m. Na povrchu bol objekt porušený menšou pecou – objektom 28/71. V hĺbke 0,5 m sa nachádzala popolovitá vrstva s uhlíkmi (obr. 4).

Nález

1. Dvojkónická váza s plynulou profiláciou. Ústie odlomené, zaoblené vydutie umiestnené v dolnej tretine, dno rovné, odsadené. Povrch hnedočierny, leštený; v. 15,7 cm, ø vydutia 20,8 cm, ø dna 9,5 cm (tab. III: 12).

2. Dvojkónický džbánok s páskovým uchom vytiahnutým nad okraj, vyrobený na kruhu. Stopy po vytáčaní viditeľné na vnútornej strane, 1,5 cm pod okrajom povrch potiahnutý sivou hlinkou, ručne preleštenou. Materiál jemne plavený, na lome svetlosivý; v. 8,5 cm (bez ucha), ø ústia 9,6 cm, ø dna 5 cm (tab. III: 10).

3. Dvojkónická nádoba s lievikovitým ústím. Na vydutí pretláčaný pásik, dno rovné. Povrch hladký, hnedočierny; v. 6,4 cm, ø ústia 9,4 cm, ø dna 5,5 cm (tab. III: 2).

4. Črep z tela dvojkónickej tenkostennej nádoby (džbánok?). Povrch tuhovaný, svetlohnedý a čierny; v. 5,5 cm (tab. III: 1).

5. Fragment misy so zatiahnutým ústím, pod okrajom tuhovaný pás, reparačný otvor. Čierny hladký povrch; v. 5,3 cm (tab. II: 13).

6. Črep z amfory s roztvoreným ústím, kónickým hrdlom a menším tyčinkovým uchom. Čierny hladký povrch; v. 10,8 cm (tab. II: 11).

7. Črep z hrnce s oblúkovo prehnutým hrdlom. Hladký svetlohnedý povrch; v. 11,5 cm (tab. II: 10).

8. Fragment hrncovitej nádoby s pretlačeným výčnelkom. Hladký svetlohnedý povrch; v. 19,3 cm (tab. II: 12).

9. Okrajový črep z vázy s kónickým hrdlom. Čierny tuhovaný povrch; v. 10,6 cm (tab. II: 14).

10. Črep z tela ostro profilovanej šálky s presekávaným vydutím. Leštený tuhovaný povrch; v. 2,5 cm (tab. III: 3).

11. Fragment dna dvojkónického džbánka vytočeného na kruhu. Sivý hladký povrch; v. 2,4 cm (tab. III: 7).

12. Fragment ucha s dvojitým gombíkovitým výčnelkom na vrchole; v. 2,8 cm (tab. III: 4).

13. Okrajový črep z nádoby zhotovenej na kruhu – doba laténska; v. 2,6 cm (tab. II: 2).

14. Fragment „cedidla“; v. 4,7 cm (tab. III: 8).

15. Črep z misy so zatiahnutým ústím, na vydutí skupiny nepravidelných vpichov. Hladký povrch tehlovej farby; v. 11,8 cm (tab. II: 8).

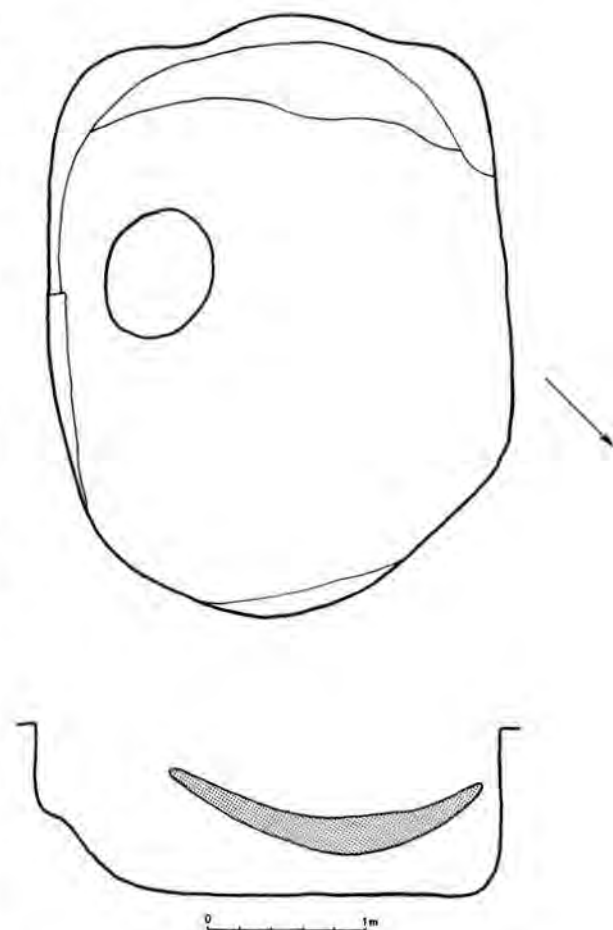
16. Fragment hrdla amfory s nízkym tyčinkovým uchom, hrdlo mierne odsadené. Čierny hladký povrch so stopami plošného tuhovania; v. 13,5 cm (tab. III: 11).

17. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s pretlačeným výčnelkom. Hladký hnedý povrch; v. 14,8 cm (tab. III: 5).

18. Okrajový črep z fľaše zhotovenej na kruhu. Sivý leštený povrch, na lome črep sivý.

19. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s presekávaným výčnelkom. Hladký povrch tehlovej farby; v. 8,4 cm (tab. II: 7).

20. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, zdobený radom jamiek. Svetlohnedý povrch; v. 8,5 cm (tab. II: 15).

Obr. 4. Nitra–Chrenová II. Objekt 28a/71.

21. Okrajový črep z hrncovitej nádoby so zhrubnutým okrajom – doba laténska; v. 3,4 cm (tab. II: 4).

22. Črep z vydutia ostro profilovanej šálky s presekávaným lomom. Na povrchu stopy plošného tuhovania; v. 3 cm (tab. III: 6).

23. Črep z hrdla amfory s páskovým uchom. Čierny leštený povrch; v. 10,2 cm (tab. II: 3).

24. Črep z tela dvojkónickej amfory s tyčinkovým uchom nad maximálnym vydutím. Svetlohnedý hladký povrch; v. 7,4 cm (tab. II: 9).

25. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s výčnelkom, v strede pretlačeným. Hladký svetlohnedý povrch; v. 10,4 cm (tab. II: 6).

26. Črep z hrncovitej nádoby s prehnutým hrdlom, s pretlačeným výčnelkom. Svetlohnedý hladký povrch; v. 8,7 cm (tab. III: 9).

27. Črep z vydutia vázovitej nádoby s jazykovitým výčnelkom. Hladký hnedočierny povrch; v. 10,5 cm (tab. III: 13).

28. Okrajový črep z dvojkónickej nádoby s lievikovite roztvoreným ústím. Hladený povrch tehlovej farby; v. 6,2 cm (tab. III: 5).

29. Dvojkónický praslen; v. 1,8 cm, $\varnothing$ 2,1 cm.

30. Plochy praslen; v. 1,6 cm, $\varnothing$ 2,1 cm.

31. Tridsaťosem črepov z rôznych hrncovitých nádob (okraje, výčnelky, pretláčané lišty, rady vtlačených jamiek).

32. Dvadsať tri okrajových črepov z mls so zatiahnutým ústím.

33. Päť hrubostenných črepov od dna rôznych nádob.

34. Šesť okrajových črepov z váz alebo amfor.

35. Dva črepy s uškom z hrdla amfor.

36. Štyri črepy z váz (amfor) s jazykovitým výčnelkom pod vydutím.

37. Črep z tela nádoby.

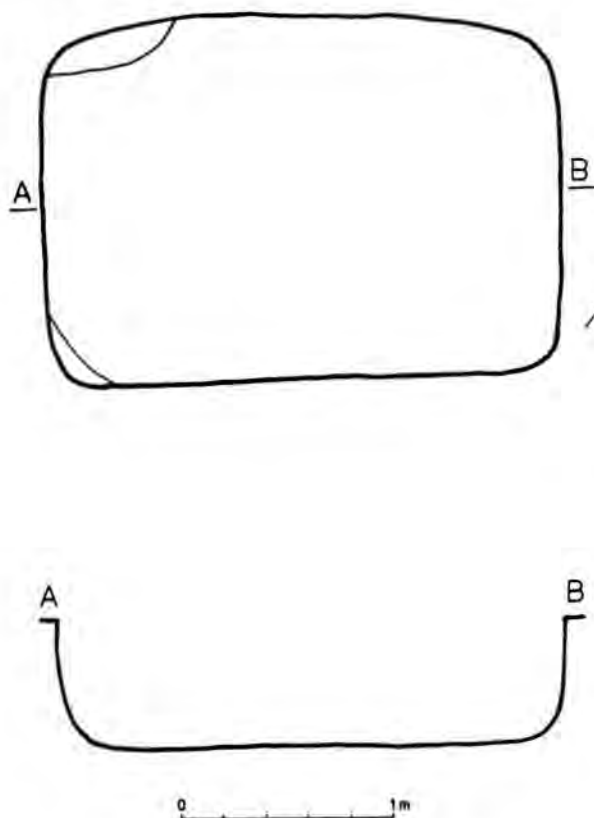
38. Mazanica.

39. Fragment hlineného závažia.

40. Uhlíky.

41. Zvieracie kosti.

Objekt 40/71 mal obdĺžnikový pôdorys so zaoblenými rohmi. Rozmery: 2,4 x 1,7 m. Steny objektu boli skoro kolmé a oblúkovite prechádzali do rovného dna, silno ubitého (obr. 5).

Obr. 5. Nitra-Chrenová II. Objekt 40/71.

Nálezy

1. Hrncovitá nádoba s výčnelkom, v strede pretlačeným (pôvodne 4x). Hrubo hladený povrch, dno chýba; v. 20,9 cm, $\varnothing$ ústia 15 cm (tab. III: 18).

2. Torzo amfory s dvojkónickým telom a mierne kónickým hrdlom, na pleci s dvoma proti sebe umiestnenými uchami, v strede medzi uchami, pod vydutím, jazykovitý výčnelok (pôvodne 2x) a na pleci zachovaný oválny výčnelok. Čierny hladký povrch; v. 21,2 cm, $\varnothing$ dna 9 cm (tab. III: 17).

Objekt 31/71 – eneolitický. Intrúzia dvoch črepov:

1. Fragment dolnej časti dvojkónického džbánka zhotoveného na kruhu, sivý. Povrch ručne vyhladený, na vnútornej stene ryhy po vytáčaní; $\varnothing$ dna 5,7 cm (tab. III: 14).

2. Fragment šálky s omfalom na dne. Povrch tuhovany; $\varnothing$ dna 3 cm, $\varnothing$ omfalu 2 cm (tab. III: 15).

Plocha I

1. Hrncovitá nádoba s jazykovitými výčnelkami (4x) na vydutí; v. 19,8 cm, $\varnothing$ ústia 14 cm, $\varnothing$ dna 10,4 cm (tab. III: 16).

2. Dva črepy z misy so zatiahnutým ústím.

3. Črepy z hrncovitých nádob.

4. Črepy z tela rôznych hrubostenných nádob.

Chrenová III (obr. 1: 1b)

Na okraji terasy 75 m severne od potoka Selenec sa nachádza poloha Mačací zámok so známym stredovekým hrádkom. Hrádok bol skúmaný roku 1969 sondou s rozmermi 35 x 5 m. Z vrstiev, zo sekundárnych polôh, pochádza aj málo výrazný črepový materiál z doby halštatskej (Kliský, 1978, s. 122, obr. 61; 65: 6, 7). V súvislosti s ďalšou výstavbou v okolí lokality sa v roku 1973 severne od stredovekého hrádku preskúmala ďalšia plocha (41 x 16 m), na ktorej sa zistili tri sídliskové objekty (13/73, 14/73, 25/73). Objekt 13/73 obsahoval iba malé množstvo atypického keramického materiálu (B. Chropovský, nálezová správa 8370/78). V roku 1974 sa pri hĺbení základov obytného bloku č. 306, nachádzajúceho sa 80 m severne od plochy skúmanej v r. 1973, narazilo na sídliskový objekt (E. Chropovská, nálezová správa 6933/74). V roku 1977 bol odkrytý ďalší objekt (2/77) vo vzdialenosti 45 m na juhovýchod od plochy skúmanej v roku 1973 (A. Kováčová, nálezová správa 8373/78).

Objekt 14/73 mal nepravidelný pôdorys. Pozostával z troch vzájomne spojených zahĺbených častí s celkovou dĺžkou 3,9 m (obr. 6).

Nálezy

1. Kónický praslen; v. 2 cm, $\varnothing$ 3,2 cm (tab. XI: 25).

2. Kónický praslen – neúplný; v. 1,9 cm, $\varnothing$ 3,3 cm (tab. XI: 24).

3. Praslen, zdobený zvislým žliabkovaním; v. 2 cm, $\varnothing$ 3,1 cm (tab. XI: 23).

4. Fragment dna dvojkónického džbánka, zhotoveného na kruhu; $\varnothing$ dna 5,5 cm (tab. XI: 22).

5. Okrajový črep z vázovitej nádoby. Povrch tuhovany; v. 4,1 cm (tab. XI: 19).

6. Črep z vázovitej nádoby so stlačeným zaobleným telom, s jazykovitým výčnelkom pod vydutím. Povrch tuhovany; v. 29,5 cm (tab. XI: 26).

7. Okrajový črep z misy so zatiahnutým ústím; v. 6,5 cm (tab. XI: 21).

8. Črep z hrncovitej nádoby, na vydutí s vlnovite pretlačeným plastickým pásikom; v. 6 cm (tab. XI: 20).

9. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s pretlačeným plastickým pásikom; v. 9 cm (tab. XI: 18).

10. Dvadsať tri črepov z tela rôznych nádob.

11. Tri črepy z dna hrubostenných nádob.

12. Črep z dolnej časti misovitej nádoby s tuhovaným povrchom na vnútornej strane.

13. Okrajový črep z hrncovitej nádoby.

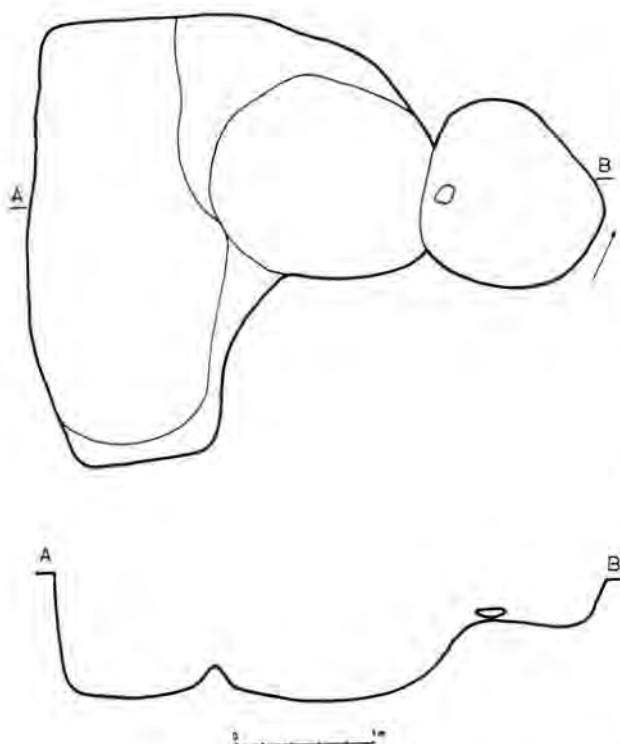
14. Črep z hrncovitej nádoby s plastickým pásikom.

15. Okrajový črep z profilovanej šálky.

16. Mazanica.

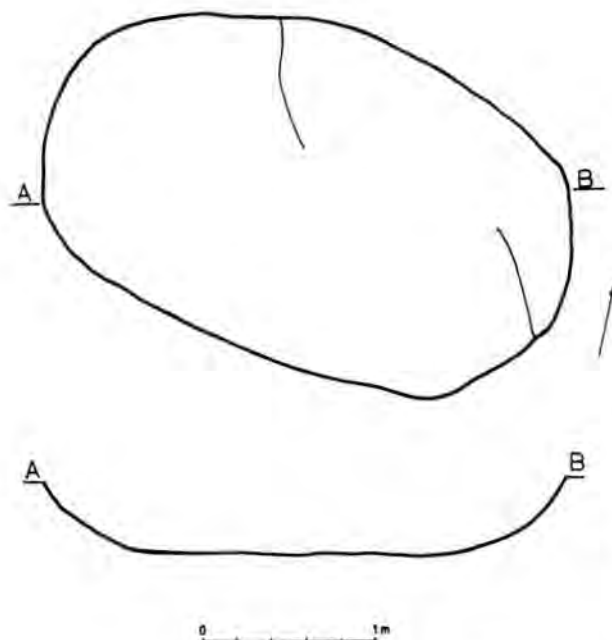
17. Zvieracie kosti.

Objekt 25/73 mal nepravidelný, približne oválny pôdorys, šikmé steny, tmavosivý zásep. Rozmery: 1,6 x 2 m. Z objektu pochádza málo výrazná hrubostenná keramika – zlomky hrncovitých nádob s výčnelkami.

Obr. 6. Nitra-Chrenová III. Objekt 14/73.

Objekt 2/77 mal elipsovité pódorys so šikmými stenami, prechádzajúcimi do relatívne rovného dna. Rozmery: 3,1 x 1,5 x 1,9 m (obr. 7).

Obr. 7. Nitra-Chrenová III. Objekt 2/77.

Nálezy

1. Črep z hrdla vázovitej nádoby. Hladený čierny povrch, v materiáli prímies drobných kamienkov; v. 8 cm (tab. IV: 13).

2. Črep z hrdla vázovitej nádoby, prechod hrdla a tela zvýraznený schodíkovitým odsadením. Čierny, plošne tuhovaný povrch; v. 10 cm (tab. IV: 4).

3. Črep z vázovitej nádoby s kónickým hrdlom, zvýrazneným vodorovným vývalkom, zdobeným zvislým žliabkovaním, so zaobleným vydutím s pravidelne rozmiestnenými zvislými vývalkami, vytlačenými z vnútornej strany nádoby. Vydutie zdobené zvislým žliabkovaním a vývalky šikmým žliabkovaním. Celý povrch tuhovaný; v. 10 cm (tab. IV: 1).

4. Črep z vydutia vázovitej nádoby s jazykovitým výčnelkom. Povrch hornej časti nádoby (až po úroveň výčnelka) tuhovaný; v. 9 cm (tab. IV: 8).

5. Črep z profilovanej šálky s kónickým hrdlom a so šikmo presekávaným vydutím. Povrch tuhovaný, na vnútornej strane zvyšky výzdoby z troch paralelných žliabkov; v. 4 cm (tab. IV: 11).

6. Črep z profilovanej šálky s prehnutým hrdlom a so žliabkami na lome vydutia. Povrch tuhovaný; v. 4 cm (tab. IV: 12).

7. Črep z profilovanej šálky so žliabkami na lome vydutia. Povrch tuhovaný; v. 3,8 cm (tab. IV: 7).

8. Črep z profilovanej šálky so zvisle ryhovaným vydutím. Povrch tuhovaný; v. 3,2 cm (tab. IV: 6).

9. Misa so zatiahnutým ústím a s mierne konkávnym dnom. Na vnútornej strane tuhovaná pásová výzdoba, pod okrajom z vonkajšej strany tuhovaný pás, dno tuhované po oboch stranách; v. 7,6 cm, ø ústia 25 cm, ø dna 5,6 cm (tab. IV: 9).

10. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s pretláčaným pásikom na vydutí. Povrch pod okrajom hladý, pod plastickým pásikom drsný, v materiáli prímies kamienkov; v. 9,5 cm (tab. IV: 3).

11. Okrajový črep zo súdkovitého hrnca, pod okrajom hlboko pretláčaný plastický pásik; v. 9,6 cm (tab. IV: 10).

12. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s pretláčaným výčnelkom; v. 6,6 cm (tab. IV: 2).

13. Črep z ostro profilovanej šálky so zvislým žliabkom na pleci. Povrch tuhovaný, na vnútornej strane výzdoba tuhovanými pásikmi; v. 3,5 cm (tab. IV: 5).

Objekt pri dome č. 306. V profile základovej jamy bloku č. 306 bol porušený sídliskový objekt, na dne ktorého bola nájdená roztlacaná nádoba. Obrisy objektu sa nedali zistiť.

Nálezy

Dvojkónická nádoba s vyhnutým ústím, na pleciah s dvoma protifahľými uchami a pod vydutím so štyrmi pravidelne rozmiestnenými jazykovitými výčnelkami; v. 67 cm (tab. IV: 14).

Mikov dvor (obr. 1: 1c)

Južne od potoka Selenec bol na ploche 0,5 ha v sektore D/1-I zistený jediný sídliskový objekt vekerzugskej skupiny (B. Chropovský, nálezová správa 9720/81).

Objekt 102/81 porušovala jama 29/79 z doby rímskej a v juhozápadnej polovici novoveký zásah. V hĺbke 0,65 m sa črtal nepravidelne okrúhly pódorys objektu s rozmermi 4,9 x 4,7 m, orientovaný dlhšou osou v smere SV-JZ. Steny na jv. a jz. strane boli takmer zvislé, dno v strede objektu takmer rovné a vymazané, pri jz. a jv. stene siahlo do hĺbky 1 m a smerom do stredu sa zvažovalo až po hĺbku 1,3 m. Popri stenách objektu od S po J bolo päť nepravidelne rozmiestnených kolových jám s priemerom 0,2–0,3 m, zahĺbených do dna 0,3–0,5 m. Výplň objektu bola zmiešaná, v hĺbke 0,4–0,9 m sa objavili prepálené škvry a popolovitá vrstva s uhlíkmi. Juhovýchodná stena bola v dĺžke 1 m prepálená do červena (obr. 8).

Nálezy

1. Fragment praslena; ø 2,8 cm, v. 2,1 cm (tab. VIII: 7).

2. Fragment výčnelka ucha v podobe zvieracej hlavičky; v. 1,8 cm (tab. V: 4).

3. Orezaný paroh; dĺ. 6,2 cm.

4. Zdobený praslen; ø 3,7 cm, v. 2,6 cm (tab. VIII: 16).

5. Hlinená perla; ø 2,5 cm, v. 2 cm (tab. V: 7).

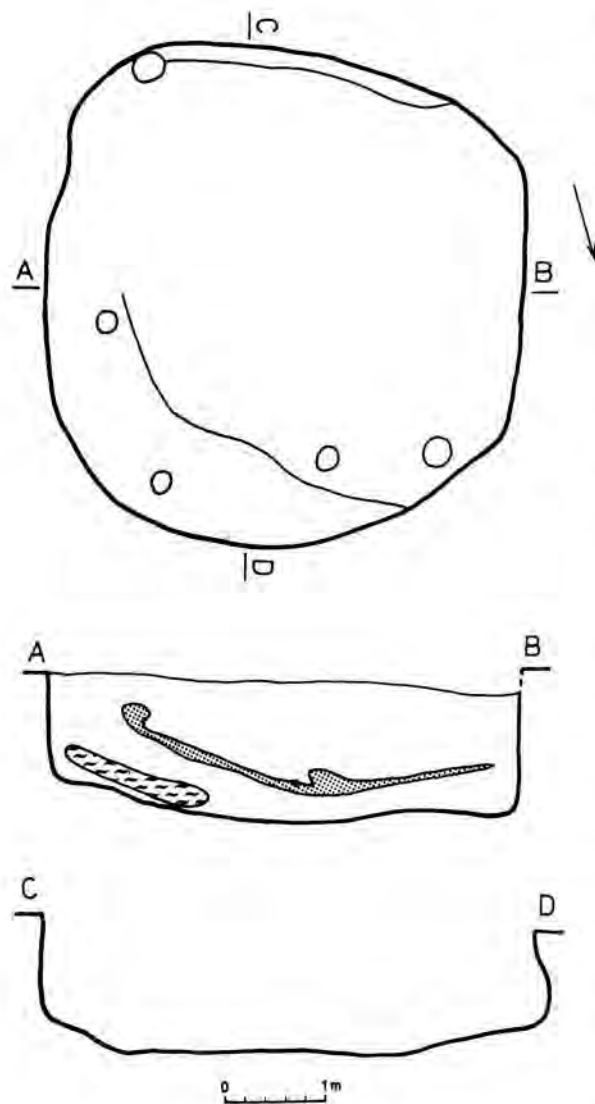
6. Zdobený praslen; ø 3,5 cm, v. 1,8 cm (tab. VIII: 2).

7. Železné šidlo štvoruholníkového prierezu; dĺ. 6,2 cm, ø 0,4 cm (tab. VI: 20).

8. Železná ihlica s hlavicou roztepanou a zvinutou do očka; dĺ. 6,2 cm, $\varnothing$ 0,3 cm (tab. VI: 27).

9. Zlomky železnej tyčinky; $\varnothing$ 0,2 cm (tab. VI: 22).

10. Časť bočnice železnej uzdy s roztepaným a šikmo zahnutým koncom; dĺ. 5,7 cm, š. 1,5 cm, š. tyč. 0,5–0,6 cm (tab. VI: 25).

Obr. 8. Nitra–Mikov dvor. Objekt 102/81.

11. Fragment korodovaného železného predmetu zo zahnutej tyčinky; dĺ. 3,6 cm (tab. V: 2).

12. Fragment kamenného brúsika; dĺ. 5,6 cm (tab. VIII: 12).

13. Neúplný kamenný otlákač; max. $\varnothing$ 9,8 cm.

14. Fragment misovitej pokrývky; $\varnothing$ 19,2 cm (tab. V: 1).

15. Misa s mierne zatiahnutým ústím, podsadenou dolnou časťou a odsadeným rovným dnom; v. 9,7 cm, $\varnothing$ ústia 25 cm, $\varnothing$ dna 8,4 cm (tab. V: 3).

16. Fľaša s odsadeným hrdlom, na vydutí zdobená zväzkami vhladených žliabkov a zvislými rebrami (rebrá sa nezachovali). Povrch tuhovaný až po vnútorný okraj ústia; v. 5 cm, $\varnothing$ ústia 5,8 cm, $\varnothing$ dna 7 cm (tab. V: 5).

17. Misa s kónickým telom a odsadeným rovným dnom; v. 6,4 cm, $\varnothing$ ústia 24 cm, $\varnothing$ dna 11,3 cm (tab. V: 6).

18. Stlačená váza s kónickým hrdlom, na pleci zdobená širokým zvislým kanelovaním. Dno nezachované, povrch tuhovaný. Na tele dva reparačné otvory; v. 11,2 cm, $\varnothing$ ústia 12 cm, max. $\varnothing$ 20,5 cm (tab. V: 8).

19. Fragment súdkovitého hrnca. Povrch hladený; v. 20 cm (tab. V: 9).

20. Dva črepy z amforovitej vázy s oblúkovite vyhnutým okrajom (tab. V: 10).

21. Okrajový črep z polgufovitej misy. Hladený povrch; v. 8,5 cm (tab. V: 11).

22. Hrncovitá nádoba so štvoricou v strede pretláčaných výčnelkov na vydutí. Hladený povrch; v. 20,1 cm, $\varnothing$ ústia 17,5 cm, $\varnothing$ dna 13,2 cm (tab. V: 12).

23. Fragment plynulo profilovanej amforovitej vázy. Hladený povrch; v. 24,5 cm (tab. V: 13).

24. Črep z pleca ostro profilovanej misy, zdobený tuhovými zväzkami šikmých žliabkov a radmi plytkých jamiek; v. 3,3 cm (tab. VI: 1).

25. Črep z hrdla nádoby s malým slepým uškom. Čierny leštený povrch; v. 3,3 cm (tab. VI: 2).

26. Fragment ostro profilovanej šálky (misy), zdobený zvislými žliabkami na vydutí. Čierny leštený povrch; v. 4 cm (tab. VI: 3).

27. Fragment páskového ucha s pozdĺžnym rebrom z dvojkoľníckeho džbánka zhotoveného na kruhu; š. 3,4 cm (tab. VI: 4).

28. Fragment profilovanej misy, zdobenej na pleci striedajúcimi sa zväzkami širších a užších žliabkov. Tuhovaný povrch; v. 5 cm (tab. VI: 5).

29. Črep z ostro profilovanej misy (šálky) so zvislým rebrom na pleci. Tuhovaný povrch; v. 4,1 cm (tab. VI: 6).

30. Okrajový črep z cedidla; v. 3,4 cm (tab. VI: 7).

31. Črep z tela ostro profilovanej šálky so zvislým žliabkovaním na vydutí a so zachovaným koreňom páskového ucha. Čierny leštený povrch; v. 3 cm (tab. VI: 8).

32. Črep z tela kónickej šálky s koreňom tyčinkovitého ucha; v. 6 cm (tab. VI: 9).

33. Črep z ostro profilovanej šálky so šikmým žliabkovaním na pleci. Tuhovaný povrch; v. 3,8 cm (tab. VI: 10).

34. Črep z tela misy so zatiahnutým ústím. Čierny leštený povrch; v. 5 cm (tab. VI: 11).

35. Okrajový črep z ostro profilovanej šálky. Čierny leštený povrch; v. 3,6 cm (tab. VI: 12).

36. Črepy z ostro profilovanej misy (šálky) s pretláčaným lomom vydutia; na vnútornej strane s tromi radiálnymi žliabkami. Povrch leštený; v. 3,3 cm (tab. VI: 13).

37. Črep od dna tenkostennej šálky, zdobený na vnútornej strane trojicou radiálnych vhladených žliabkov a obvodovým žliabkom okolo dna. Povrch na vnútornej strane tuhovaný; v. 1,5 cm (tab. VI: 14).

38. Črep z okraja amforovitej vázy; v. 5,3 cm (tab. VI: 15).

39. Črep z hrncovitej nádoby s oblúkovite vyhnutým okrajom, na vydutí rad nechťových vrypov, prerušený jazykovitým výčnelkom. Povrch medzi okrajom a plecami tuhovaný; v. 8 cm (tab. VI: 16).

40. Črep z vydutia hrubostennej ostro profilovanej nádoby s lomom pretláčaným prstami. Svetlý hladený povrch; v. 5 cm (tab. VI: 17).

41. Fragment ostro profilovanej šálky so zvislým kanelovaním na pleci, s vysokým páskovým uchom s dvojicou dvojkoľníckych výbežkov na vrchole. Povrch tuhovaný; v. 8,5 cm (tab. VI: 18).

42. Črep z tela amfory s odsadeným hrdlom a koreňom tyčinkového ucha na pleci. Čierny leštený povrch; v. 5,6 cm (tab. VI: 19).

43. Fragment z tela ostro profilovanej šálky so zvislým žliabkovaním na pleci. Povrch hladený; v. 6,8 cm (tab. VI: 21).

44. Črep z tela ostro profilovanej šálky, zdobenej na vydutí zvislým kanelovaním a vodorovne prevŕtaným výčnelkom. Povrch tuhovaný; v. 4 cm (tab. VI: 23).

45. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, zdobený radom jamiek. Povrch pod okrajom hladený; v. 7 cm (tab. VI: 24).

46. Fragment ostro profilovanej šálky, na vydutí zdobenej ostrými výčelnkami a trojicou žliabkov medzi nimi, na vnútornej strane tuhovaná pásiková výzdoba. Povrch tuhovaný; v. 3,6 cm (tab. VI: 26).

47. Črep z ostro profilovanej šálky, so zvislým žliabkovaním na pleci. Čierny leštený povrch; v. 3,5 cm (tab. VI: 28).

48. Črep z pleca dvojkónickej amfory s ostrým lomom vydutia a s koreňom pásikového ucha. Hladený povrch; v. 5,4 cm (tab. VI: 29).

49. Ostro profilovaná šálka s odlomeným pásikovým uchom, zdobená na pleci zvislým kanelovaním, na vnútornej strane vleštovaným mriežkovým ornamentom. Povrch tuhovaný; v. 8 cm, ø ústia 16,8 cm (tab. VI: 30).

50. Okrajový črep z hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru, pod okrajom vodorovne prežliabkovaný; v. 6 cm (tab. VI: 31).

51. Črep z misy so zatiahnutým ústím; v. 8 cm (tab. VI: 32).

52. Črep z profilovanej šálky, zdobenej na zaoblenom vydutí zvislými rebrami. Čierny leštený povrch; v. 4 cm (tab. VI: 33).

53. Črep z tela ostro profilovanej šálky, zdobenej na vydutí zaoblenými výstupkami a zvislým žliabkovaním. Povrch tuhovaný; v. 3,8 cm (tab. VI: 34).

54. Črep z tela profilovanej misy, zdobenej na vydutí zväzkami zbíhajúcich sa šikmých žliabkov. Čierny leštený povrch; v. 4,5 cm (tab. VI: 35).

55. Okrajový črep z tela hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru. Čierny hladný povrch; v. 7,5 cm (tab. VI: 36).

56. Črep z ostro profilovanej šálky s ostrým hladkým lomom na vydutí. Čierny leštený povrch; v. 6 cm (tab. VI: 37).

57. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, zdobenej na vydutí šikmými nechťovými vrypami a výčelnkom. Povrch pod okrajom hladný; v. 7,3 cm (tab. VI: 38).

58. Okrajový črep z nádoby s nízkym kónickým hrdlom a vyhnutým okrajom. Čierny hladný povrch; v. 5,5 cm (tab. VII: 1).

59. Okrajový črep z nádoby s kónickým hrdlom, okraj na vonkajšej strane zosilnený. Povrch tuhovaný; v. 4,5 cm (tab. VII: 3).

60. Okrajový črep z vázovitej nádoby s oblúkovite vyhnutým okrajom a kužeľovitým hrdlom. Povrch hladný; v. 7 cm (tab. VII: 2).

61. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s mierne prehnutým hrdlom; v. 7,8 cm (tab. VII: 4).

62. Okrajový črep z vázovitej nádoby, okraj vyhnutý, hrdlo kužeľovité. Čierny leštený povrch; v. 5 cm (tab. VII: 5).

63. Okrajový črep z ostro profilovanej šálky s kónickým hrdlom, vyhnutým okrajom. Povrch tuhovaný; v. 3 cm (tab. VII: 6).

64. Črep z ostro profilovaného vydutia dvojkónickej nádoby, na hladkom povrchu stopy tuhovania; v. 7,7 cm (tab. VII: 7).

65. Okrajový črep z vázovitej nádoby s oblúkovite vyhnutým okrajom a kužeľovitým hrdlom, hladný povrch so stopami tuhovania; v. 7,5 cm (tab. VII: 8).

66. Okrajový črep z nádoby s valcovitým hrdlom a vyhnutým okrajom. Na vnútornej strane stopy tuhovania; v. 3 cm (tab. VII: 9).

67. Fragment kužeľovitého hrdla vázovitej nádoby. Čierny hladný povrch; v. 13 cm (tab. VII: 10).

68. Črep z pleca vázovitej nádoby s plynulou profiláciou, zdobenej trojicami krokvicovite usporiadaných žliabkov a trojuholníkovite zoskupenými jamkami v medzipoliach. Čierny leštený povrch; v. 12 cm (tab. VII: 11).

69. Okrajový črep z baňatej nádoby s nízkym valcovitým hrdlom. Hladený povrch; v. 6,5 cm (tab. VII: 12).

70. Fragment hrdla vázovitej nádoby. Čierny hladný povrch; v. 11,7 cm (tab. VII: 13).

71. Črep z vydutia ostro lomenej dvojkónickej vázovitej nádoby. Čierny hladný povrch; v. 10 cm (tab. VII: 14).

72. Fragment tela dvojkónickej vázovitej amfory s pásikovým uchom. Čierny leštený povrch; v. 12,7 cm (tab. VII: 15).

73. Okrajový črep z misovitej nádoby s dvojkónickým zaobleným telom a vyhnutým okrajom. Hnedý hladný povrch; v. 5,5 cm (tab. VII: 16).

74. Črep z vydutia dvojkónickej vázovitej nádoby. Čierny hladný povrch; v. 10 cm (tab. VII: 17).

75. Okrajový črep z masívnej hrncovitej nádoby. Povrch drsný; v. 9,3 cm (tab. VIII: 1).

76. Črep od dna hrebeňovanej tuhovej situly; v. 4,2 cm (tab. VII: 3).

77. Fragment nádoby s nízkym kužeľovitým hrdlom, vyhnutým okrajom. Hladený hnedočierny povrch; v. 4,6 cm (tab. VIII: 4).

78. Črep z tela tuhovej hrncovitej situly, na jednej hrane sekundárne zbrúsený, na vonkajšej strane nepravidelné šikmé ryhy; v. 8 cm (tab. VIII: 5).

79. Črep z hrncovitej nádoby s pásikovým uchom, vybiehajúcim z okraja, na úrovni koreňa ucha vodorovný pretláčaný plastický pásik; v. 5,7 cm (tab. VIII: 6).

80. Črep z hrncovitej nádoby s vyhnutým okrajom a pretláčanou lištou na vydutí. Povrch nad lištou hladký; v. 5,5 cm (tab. VIII: 8).

81. Črep z hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru s mierne zosilneným okrajom. Povrch hladný, hrboľatý; v. 6 cm (tab. VIII: 9).

82. Okrajový črep zo situlovitého hrnca, okraj vyhnutý, na pleci vodorovný plastický pásik. V materiáli prímies nahrubo mletého grafitu; v. 6 cm (tab. VIII: 10).

83. Črep z hrncovitej nádoby s pretláčanou lištou a jazykovitým výčelnkom. Hladený povrch tehlovej farby, v materiáli prímies drobných kamienkov; v. 7 cm (tab. VIII: 11).

84. Črep zo situlovitého hrnca s pretláčanou lištou a jazykovitým výčelnkom, povrch nad lištou hladný; v. 6,2 cm (tab. VIII: 13).

85. Okrajový črep z hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru s masívnym jazykovitým výčelnkom; v. 6,6 cm (tab. VIII: 14).

86. Okrajový črep zo situlovitého hrnca, okraj vyhnutý, na pleci vodorovná lišta s jazykovitým výčelnkom. Povrch hladký; v. 8 cm (tab. VIII: 15).

87. Okrajový črep z hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru s jazykovitým výčelnkom, v strede pretlačeným. Povrch hladný; v. 7,3 cm (tab. VIII: 17).

88. Okrajový črep z hlbšej misovitej nádoby, povrch na vnútornej strane a pás pod vonkajším okrajom tuhovaný; v. 5,3 cm (tab. VIII: 18).

89. Okrajový črep zo situlovitého hrnca s radom nechťových vrypov na pleci a s jazykovitým v strede pretlačeným výčelnkom. Povrch nad radom vrypov hladný; v. 7 cm (tab. VIII: 19).

90. Okrajový črep z hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru; v. 5,4 cm (tab. VIII: 20).

91. Okrajový črep zo situlovitého hrnca; v. 5,6 cm (tab. VIII: 21).

92. Okrajový črep z masívneho situlovitého hrnca, zdobený na vydutí radom šikmých jamiek a jazykovitých výčelnkov. Povrch nad vydutím hladný; v. 9 cm (tab. VIII: 22).

93. Črep z masívnej hrncovitej nádoby s vyhnutým okrajom, na spodnej časti s prechodom do lišty. V materiáli ostrivo z drobných kameňov; v. 8 cm (tab. VIII: 23).

94. Fragment polgufovitej misy s radom polgufových výčelnkov, pretlačených z vonkajšej strany okolo dna. Povrch na vnútornej strane a pás vydutia pri vonkajšej strane tuhovaný; v. 5,3 cm (tab. IX: 1).

95. Fragmenty mis so zatiahnutým ústím (tab. IX: 2, 4-10, 13-31, 34-40).

96. Okrajový črep z misy so zatiahnutým ústím. Vnútna strana a pás siahajúci až pod lom vydutia tuhovaný; v. 6 cm (tab. IX: 3).

97. Fragment polgufovitej misy tehlovej farby; v. 5,2 cm (tab. IX: 11).

98. Fragment polgufovitej misy s omfalom; ø dna 4,2 cm (tab. IX: 12).

99. Okrajový črep z misy so zatiahnutým ústím. Povrch na vnútornej strane a pás pod okrajom tuhovaný; v. 6 cm (tab. IX: 32).

100. Okrajový črep z polgufovitej misy. Na vnútornej strane tuhovaná pásová výzdoba a tuhovaný pás pod okrajom; v. 7,5 cm (tab. IX: 33).

101. Fragment misy so zatiahnutým ústím. Po oboch stranách pod okrajom tuhovaný pás, na vnútornej strane tuhovaná pásová výzdoba; v. 6,4 cm (tab. IX: 38).

102. Črep z hmcovitej nádoby s výčnelkom; v. 4,6 cm (tab. X: 1).
103. Črep z tela hrubostennej nádoby s pozdĺžne prežliabkovaným páskovým uchom; v. 7,3 cm (tab. X: 2).
104. Črep z tela hrubostennej nádoby s páskovým uchom; v. 8,2 cm (tab. X: 3).
105. Fragment kruhovej podložky; ø 12 cm, hr. 1,5 cm (tab. X: 4).
106. Okrajový črep z amforovitej vázy; v. 4,3 cm (tab. X: 5).
107. Črep z vydutia dvojkónickej vázy s masívnym jazykovitým výčnelkom; v. 6,4 cm (tab. X: 6).
108. Črep z hrdla dvojkónickej amforovitej vázy. Povrch tuhovaný; v. 11,3 cm (tab. X: 7).
109. Črep z vydutia amforovitej vázy s masívnym jazykovitým výčnelkom; v. 7 cm (tab. X: 8).
110. Črep z pleca situlovitého hrnca, zdobený pretláčanou lištou a v strede pretláčaným jazykovitým výčnelkom; v. 9,3 cm (tab. X: 9).
111. Črep z vydutia dvojkónickej amforovitej vázy s jazykovitým výčnelkom; v. 7 cm (tab. X: 10).
112. Fragmenty dien rôznych nádob (tab. X: 11–15).
113. Črep z tela dvojkónickej amforovitej vázy s masívnym jazykovitým výčnelkom; v. 8 cm (tab. X: 16).
114. Zlomok džbánka vytočeného na kruhu. Jemne plavený materiál sivej farby; v. 5,4 cm (tab. X: 17).
115. Fragment kruhovej podložky s nechťovými vrypami na vrchnej strane; ø 26 cm, hr. 1,6 cm (tab. X: 18).
116. Črep z nádoby s odsadeným dnom, tehlovej farby; v. 2,7 cm (tab. X: 19).
117. Šálka s kónickými stenami, z okraja vybiehajúce páskové ucho, rovné dno; v. 5 cm, ø ústia 9,5 cm, ø dna 3,8 cm (tab. X: 20).
118. Črep od dna nádoby s kónickou spodnou časťou, vytočená na kruhu; v. 4,4 cm (tab. X: 21).
119. Črep z dna nádoby s kónickou spodnou časťou, dno odsadené; v. 3 cm (tab. X: 22).
120. Fragment kruhovej hlinenej podložky s nechťovými vrypami na vrchnej strane; ø 25,6 cm, hr. 2 cm (tab. X: 23).
121. Okrajový črep z amforovitej vázy s kónickým hrdlom, okraj oblúkovite vyhnutý; v. 4 cm (tab. X: 24).
122. Okrajový črep z nádoby s roztvoreným ústím; v. 3,5 cm (tab. X: 25).
123. Črep z tela dvojkónickej vázy s podsadenou dolnou časťou; v. 7 cm (tab. X: 26).
124. Okrajový črep z amforovitej vázy, okraj vyhnutý; v. 5 cm (tab. X: 27).
125. Fragment pokrývky (?); v. 4,2 cm (tab. X: 28).
126. Fragment kruhovej hlinenej podložky; ø 30 cm, hr. 2 cm (tab. X: 29).
127. Polgufovité misa, okolo dna rad plytkých jamiek. Tuhovaný povrch; v. 7 cm, ø ústia 15,6 cm (tab. X: 30).
128. Črep z tela hrubostennej nádoby. Tuhovaný povrch zdobený žliabkom v tvare koncentrických kruhov a jamkou v strede; v. 8,4 cm (tab. X: 31).
129. Okrajový črep z masívnej hmcovitej nádoby; v. 9,3 cm (tab. X: 32).
130. Okrajový črep z amforovitej vázy s kónickým hrdlom. Povrch tuhovaný; v. 6,7 cm (tab. X: 33).

Nitra, časť Dolné Krškany

Intravilán (obr. 1: 3)

V roku 1949 pri stavbe cesty k železničnej stanici bolo porušené pohrebisko, z ktorého sa zachránil inventár troch žiarových a jedného kostrového hrobu (Ka, 1951).

Cirmianska ulica (obr. 1: 2)

Ojedinelý povrchový nález črepu z profilovanej šálky, zdobenej na vydutí zvislým žliabkovaním a na vnútornej

strane vlešovaným mriežkovým ornamentom (zber P. Škvarekovej).

Závod Mier (obr. 1: 4)

Počas záchranného výskumu včasnostredovekého pohrebiska pri stavbe nábytkárskeho závodu sa odkryl v sonde IX/76 aj ojedinelý žiarový hrob (1/76). Jama nebola zistená. V hĺbke 0,7 m sa našli kalcinované kosti, roztrúsené na ploche 0,4 x 0,35 m, medzi kosťami boli drobné atypické črepy, dva bronzové gombíky a železná uzda (B. Chropovský, nálezovalá správa 8168/77).

Nálezy

1. Železná uzda s oblúkovite zahnutými bočnicami, konce roztepané a stočené do očka. Bočnice v mieste otvorov štvoruholníkovite rozšírené, v strednom otvore prinitované tyčinkové zubadlo. (Pôvodne odlomené stredné očko „pravej bočnice“ bolo doplnené a zubadlo sa pri konzervácii nesprávne spojilo). Rozmery: dĺ. bočnice 16,4 cm, dĺ. zubadla 19,1 cm (obr. 10: 3).
2. Dva liate bronzové gombíky z konského postroja, pozostávajúce z troch spojených polgufových častí, s tyčinkovitým uškom na spodnej strane. Rozmery: š. 2,5 cm, v. 1,6 cm (obr. 10: 1, 2).
3. Šesť atypických drobných črepov z hrubostennej nádoby.
4. Kalcinované kosti.

Nitra, časť Ivanka (obr. 1: 5a–b)

Na favobrežnej terase starého ramena rieky Nitry pri severovýchodnom okraji obce sa postupne odkryli dva sídliskové objekty. V roku 1982 zachránil K. Pieta časť obsahu objektu porušeného výkopom ryhy produktovodu v polohe Veľká Trstina, situovanej asi 200 m východne od cesty Nitra – Nové Zámky a 70 m západne od okraja terasy Starej Nitry (poloha 4a). V roku 1983 sa pri stavebných prácach v areáli Lanárskych a konopárskych závodov v Ivanke odkryl ďalší sídliskový objekt (3/83), vzdialený od predchádzajúceho cca 600 m juhovýchodným smerom (poloha 5b – Romsauer, 1984).

Objekt 1/82 bol čiastočne porušený ryhou produktovodu. Po odstránení ornice sa črtal nepravidelný pôdorys objektu s dvoma zahĺbeniami. V strede západnej strany siahala zahĺbená časť (objekt 1a) až do hĺbky 0,8 m pod úroveň dna objektu. Z východnej strany priliehala k nemu ďalšia zahĺbená časť (objekt 1b) so šikmými stenami a s rovným dnom. Zásyp oboch častí tvorila sypká hlina s vrstvičkami spráše. Nálezy sa koncentrovali asi 0,25 m nad podložíom.

Nálezy

1. Črep z vydutia dvojkónického džbánka, pravdepodobne zhotoveného na kruhu. Čierny leštený povrch, jemne plavený materiál na lome čierny; v. 7,2 cm (tab. XI: 12).
2. Okrajový črep z flaše zhotovenej na kruhu. Jemne plavený materiál svetlohnedý; v. 1 cm (tab. XI: 4).
3. Črep z misy so zatiahnutým ústím, okraj dovnútra zosilnený, rovno zrezaný. Čierny povrch ručne hladný, na lome vrstvený; v. 5,8 cm (tab. XI: 10).
4. Črep z tela kónickej misy, zhotovenej na kruhu. Čierny povrch ručne hladný, na vonkajšej strane nepravidelné ryhy po obtáčaní; v. 6,8 cm (tab. XI: 14).
5. Fragment páskovitého ucha z nádoby zhotovenej na kruhu, sivý; š. 2,4 cm (tab. XI: 9).
6. Črep z vydutia dvojkónického džbánka, zhotoveného na kruhu, s koreňom ucha a nepriliehajúcim zlomkom páskového

ucha. Čierny povrch (črep na lome svetlejší) ručne hladný; v. 3,8 cm.

7. Črep z hrdla tenkostennej dvojkónickej nádoby, zhotovenej na kruhu, sivý, v. 2,7 cm.

8. Torzo páskového ucha z nádoby zhotovenej na kruhu. Čierny povrch, na lome tehlovej farby; š. 2,1 cm.

9. Fragment spodnej časti profilovanej šálky, na vydutí zvisle žliabkovaný, dno mierne konkávne. Na vydutí zvyšky plošného tuhovania; v. 2,8 cm (tab. XI: 15).

10. Črep z kónickej misky s mierne zalomeným ústím; v. 6 cm (tab. XI: 7).

11. Črep z misy so zatiahnutým ústím; v. 4,8 cm (tab. XI: 6).

12. Črep z polgufovitej misky; v. 3,8 cm (tab. XI: 8).

13. Črepy z vydutia veľkej dvojkónickej nádoby. Povrch tuhovaný; max. ø 98 cm (tab. XI: 16).

14. Črep z vydutia nádoby, zdobený zvislými žliabkami, medzi nimi plošky vytlačané znútra nádoby. Povrch tuhovaný; v. 5,7 cm (tab. XI: 11).

15. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s plastickým pretláčaným pásikom na vydutí; v. 9 cm (tab. XI: 3).

16. Črep z tela hrncovitej nádoby s jazykovitým výčnelkom; v. 8,2 cm (tab. XI: 17).

17. Okrajový črep z hrncovitej nádoby; v. 7,2 cm.

18. Fragment polgufovitého „cedidla“; v. 7,2 cm (tab. XI: 5).

19. Okrajový črep z „cedidla“; v. 3 cm (tab. XI: 13).

20. Fragment kruhovej hlinenej podložky s pretláčaným okrajom; ø 22,8 cm (tab. XI: 2).

21. Fragment dvojkónického praslena; v. 1,6 cm, ø 2,5 cm.

22. Pieskovcový kadľub na odlievanie plochej tyčinky obdĺžnikového prierezu s tromi priečnymi rebrami. Na hoku okrúhly otvor na spojenie s druhou časťou. Rozmery: 7,2 x 6 cm, hr. 1,2 cm (tab. XI: 1).

Objekt 3/83. Obrýsy sa zistili v hĺbke 0,4–0,6 m od recentného povrchu, po strojovej úprave terénu. Dlhšou osou bol objekt orientovaný V–Z, mal približne štvoruholníkový pôdorys s výrazne zaoblenými stenami, rozmery 4,3 x 5,06 m. Šikmé steny prechádzali do relatívne rovného dna. V strede južnej polovice boli dve kolové jamy, pri východnej stene do dna zahĺbená jama oválneho pôdorysu s kónicky sa rozširujúcimi stenami. Dno bolo v hĺbke 1,75 m od pôvodného povrchu terénu. V severnej polovici bol tmavý zásep, miestami zmiešaný s popolom. Celú južnú polovicu objektu pokrývala vrstva deštruovanej mazanice, ktorá vyplňala aj zahĺbenú jamu pri východnej stene objektu. Keramické nálezy sa koncentrovali v severnej polovici objektu a iba ojedinále sa vyskytli aj v mazanícovej deštrukcii (obr. 9).

Nálezy

1. Črep od dna dvojkónického džbánka, vyrobeného na kruhu. Materiál jemne plavený, na lome svetlohnedý, na vnútornej strane ryhy po vytáčaní. Na povrchu ručne nanosená hlinka; ø dna 6 cm (tab. XII: 1).

2. Fragment spodnej časti dvojkónického džbánka s rovným odsadeným dnom. Na vnútornej strane žliabky po vytáčaní. Povrch čierny, na vonkajšej strane ručne nanosená hlinka, materiál jemne plavený, na lome sivočierny; v. 5,5 cm, ø dna 5,6 cm (tab. XII: 5).

3. Črep od dna dvojkónického džbánka s rovným, odsadeným dnom, vytočeného na kruhu. Na vnútornej strane žliabky po vytáčaní. Povrch čierny, na vonkajšej strane ručne nanosená hlinka, materiál jemne plavený, na lome sivohnedý, v strede čierny; v. 4,8 cm (tab. XII: 10).

4. Fragment dvojkónického džbánka, vytočeného na kruhu, s páskovým, pozdĺžne žliabkovaným uchom, vytiahnutým nad okraj. Materiál jemne plavený, sivý. Na povrchu ručne nanosená sivá hlinka, na vnútornej strane zreteľne badateľné ryhy po vytáčaní; v. 14,5 cm (tab. XII: 13).

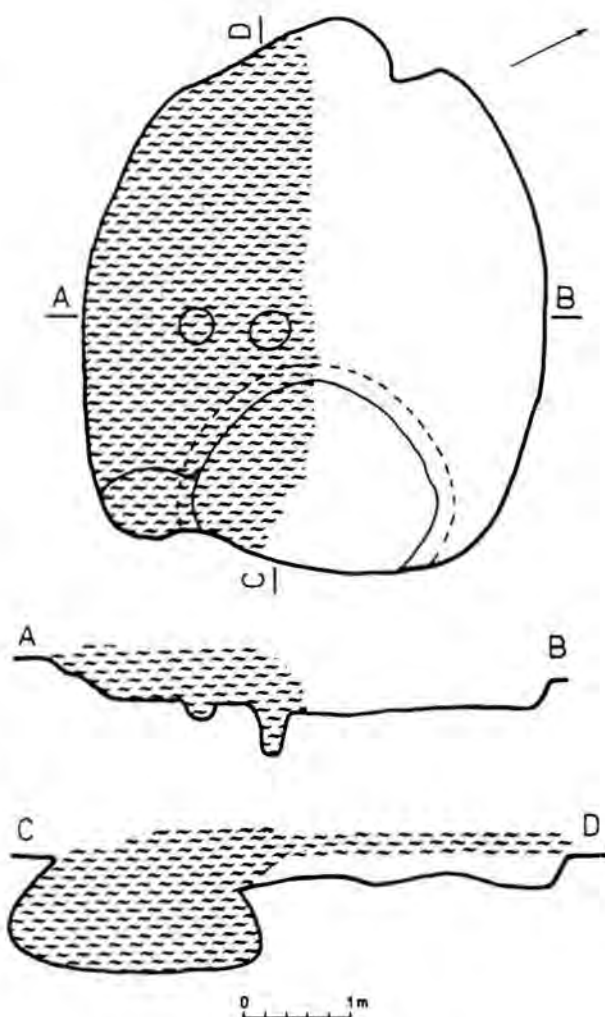
5. Fragment prstencovitého dna nádoby vytočenej na kruhu, materiál plavený, na povrchu čierna hlinka; ø dna 15 cm (tab. XII: 2).

6. Fragment odsadeného mierne konkávneho dna dvojkónického džbánka (misy?), vytočeného na kruhu. Materiál jemne plavený, na lome tehlovožltý. Povrch s nanosenou svetlou hlinkou; ø dna 7,5 cm (tab. XII: 6).

7. Fragment odsadeného dna dvojkónického džbánka (misy?), vytočeného na kruhu. Povrch tehlovej farby, materiál jemne plavený, na povrchu svetlá hlinka (tab. XII: 7).

8. Fragment odsadeného dna dvojkónického džbánka, vytočeného na kruhu. Povrch čierny s nanosenou hlinkou, materiál jemne plavený, na lome sivočierny; ø dna 5,7 cm (tab. XII: 11).

9. Dvojkónický džbánek, vytočený na kruhu, s odlomeným pozdĺžne pretlačeným páskovým uchom. Povrch sivý; v. 6,8 cm, ø ústia 7,8 cm, ø dna 5,6 cm (tab. XII: 14).

Obr. 9. Nitra–Ivanka. Objekt 3/83.

10. Okrajový črep z tenkostennej, na kruhu obtáčanej nádoby. Materiál jemne plavený, povrch potiahnutý svetlou hlinkou až pod vnútorný okraj; v. 3,9 cm (tab. XII: 3).

11. Fragment okraja fľaše vytočenej na kruhu. Materiál jemnozrný, povrch potiahnutý čiernou hlinkou; v. 3,6 cm (tab. XII: 8).

12. Fragment hrdla vázovitej nádoby so zosilneným okrajom, zhotovenej na kruhu, na podhrdlí dve nepravidelné široké ryhy po vytáčaní. Materiál jemnozrný, povrch potiahnutý hnedočiernou hlinkou až po vnútorný okraj; v. 5,2 cm (tab. XII: 12).

13. Fragment hrdla fľaše, zhotovenej na kruhu. Na spodnej časti hrdla vodorovné rebro. Materiál jemne plavený, na lome

svetlohnedý, povrch potiahnutý čiernou hlinkou, vytvárajúcou jemnú vrstvičku po oboch stranách lomu; v. 8,8 cm (tab. XII: 15).

14. Fragment profilovanej šálky s koreňom ucha na vydutí. Zaoblené vydutie zdobené zvislým kanelovaním. Materiál jemne zrnitý, povrch hladký; max. $\varnothing$ 10,4 cm (tab. XII: 4).

15. Fragment ostro profilovanej misy s pretláčaným lomom. Materiál jemne zrnitý, povrch leštený; $\varnothing$ ústia 15 cm (tab. XII: 19).

16. Kónická misa s mierne zatiahnutým ústím a rovným dnom; v. 6,8 cm, $\varnothing$ ústia 14 cm, $\varnothing$ dna 9,6 cm (tab. XII: 16).

17. Črep z dolnej časti misy s kónickým telom. Čierny hladký povrch zdobený na vonkajšej strane vhladeným mriežkovým ornamentom a na vnútornej lúčovite usporiadanými zväzkami vhladených tuhovaných rýh. Dno ohraničené žliabkom; v. 7,2 cm (tab. XII: 18).

18. Fragment ostro profilovanej šálky s vysokým páskovým uchom, na ktorom sú dva výčnelky zakončené plastickou rozetou. Na vydutí zvislé kanelovanie. Leštený tuhovaný povrch; v. 10 cm (tab. XII: 19).

19. Okrajový črep z vazy s kónickým hrdlom, okraj vyhnutý. Materiál jemne zrnitý; v. 7,2 cm (tab. XII: 20).

20. Črep z vydutia amforovitej vazy, zdobený výčnelkom, ohraničeným zospodu trojicou polkruhových plastických páskov. Materiál zrnitý, povrch pod spodným oblúkom zdrsnený; v. 7,3 cm (tab. XII: 21).

21. Fragment páskového ucha s pozdĺžnym prežliabkovaním. Materiál zrnitý, povrch hladký; dĺ. 9 cm (tab. XII: 22).

22. Črep z hrdla amforovitej vazy, zdobenej krokvicovite usporiadanými širokými žliabkami, ktoré plasticky vystupujú na vnútornej strane nádoby. Materiál jemne zrnitý, povrch hladký; v. 12,3 cm (tab. XII: 23).

23. Fragment hlinenej podložky kruhového tvaru. Materiál zrnitý s prímiesou drvených črepov. Povrch na hornej strane hladký; $\varnothing$ 14,8 cm (tab. XII: 24).

24. Fragment hlinenej podložky kruhového tvaru. Materiál zrnitý s prímiesou drvených črepov. Povrch hladký; $\varnothing$ 13 cm (tab. XII: 28).

25. Fragment hlinenej podložky kruhového tvaru. Materiál zrnitý s prímiesou drvených črepov a drobných kamienkov. Povrch hladký; $\varnothing$ 11 cm (tab. XII: 31).

26. Črep z okraja hrncovitej nádoby, hrdlo oblúkovite prehnuté, okraj vyhnutý, odlomený. Materiál zrnitý; v. 4,3 cm (tab. XII: 25).

27. Črep z pleca nádoby s dvojkónickým telom a ostrým lomom na vydutí, vyrobenej na kruhu. Na prechode hrdla a pleca náznak rebra. Materiál jemne plavený, na lome a povrchu sivý. Na vonkajšej strane povrch potiahnutý sivou hlinkou, na vnútornej strane stopy po vytáčaní; max. $\varnothing$ ca 32 cm (tab. XII: 26).

28. Črep z vydutia amforovitej vazy s jazykovitým výčnelkom na vydutí. Povrch hladký, materiál jemne zrnitý; v. 7,5 cm (tab. XII: 29).

29. Fragment širokého vyhnutého okraja amforovitej vazy. Povrch hladký, materiál jemne zrnitý; $\varnothing$ ústia cca 40 cm (tab. XII: 32).

30. Črep z vydutia amforovitej vazy s ostrým lomom a masívnym jazykovitým výčnelkom na vydutí. Materiál jemne zrnitý, povrch hladký; v. 6,8 cm (tab. XII: 27).

31. Črep z tela hrubostennej hrncovitej nádoby, zdobený plastickým zvislo presekávaným páskom v tvare zalomeného oblúka. Materiál zrnitý, povrch drsný; v. 5,5 cm (tab. XII: 30).

32. Fragment dvojitého tyčinkového ucha z nádoby zhotovenej na kruhu. Materiál jemne plavený, sivý; v. 3,7 cm (tab. XII: 17).

33. Črep z okraja hrncovitej nádoby, zdobený výčnelkom, v strede pretláčaným. Materiál zrnitý, povrch drsný; v. 5,8 cm (tab. XII: 33).

34. Črep z misy so zatiahnutým ústím. Okraj zaoblený, kyjovite zosilnený. Materiál jemnozrný, povrch hladký; v. 5 cm, $\varnothing$ ústia cca 27 cm (tab. XIII: 1).

35. Črep z misy so zatiahnutým ústím, vyrobenej na kruhu. Pod okrajom vodorovná ryha, na vydutí ostrý lom. Materiál jemnozrný, na lome sivý, na povrchu obežné ryhy; v. 3,3 cm, $\varnothing$ ústia cca 21,6 cm (tab. XIII: 3).

36. Črep z misy so zatiahnutým ústím, okraj zaoblený, zosilnený. Materiál s prímiesou hrubozrného piesku, na lome hnedý, povrch čierny, hladký; v. 3,2 cm, $\varnothing$ ústia cca 24 cm (tab. XIII: 4).

37. Črep z misy so zatiahnutým ústím, okraj rovno zrezaný. V materiáli prímies hrubozrného piesku, povrch hladký; v. 4,5 cm, $\varnothing$ ústia cca 23,2 cm (tab. XIII: 6).

38. Črep z misy so zatiahnutým ústím. Materiál jemne zrnitý, povrch hladký; v. 7,5 cm, $\varnothing$ ústia cca 24,8 cm (tab. XIII: 7).

39. Črep z misy so zatiahnutým ústím, okraj rovno zrezaný. Materiál jemne zrnitý, povrch hladký; v. 3,6 cm, $\varnothing$ ústia cca 24 cm (tab. XIII: 9).

40. Črep z misy so zatiahnutým ústím, zhotovenej na kruhu, okraj rovný, zosilnený. Materiál jemne plavený, povrch hladký, na vnútornej strane stopy po vytáčaní, na vonkajšej strane dvojité obežné ryhy po vytáčaní; v. 5,5 cm, $\varnothing$ ústia cca 29,2 cm (tab. XIII: 11).

41. Črep z misy so zatiahnutým ústím, okraj rovno zrezaný. Materiál jemne zrnitý, povrch hladký; v. 5,5 cm, $\varnothing$ ústia cca 33,2 cm (tab. XIII: 13).

42. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, okraj rovno zrezaný, pod ním vodorovný rad vtláčených jamiek (tab. XIII: 16).

43. Okrajový črep z hrncovitej nádoby. Okraj oblý, na tele plastický pretláčaný pásek. Povrch porézny, nahrubo hladký, materiál zrnitý; v. 10,4 cm, $\varnothing$ ústia cca 22,4 cm (tab. XIII: 18).

44. Okrajový črep z hrncovitej nádoby. Okraj zaoblený, na tele plastický pretláčaný pásek prerušený valcovitým výčnelkom. Povrch porézny, nahrubo hladký, materiál zrnitý. Na črepe repačný otvor; v. 9 cm, $\varnothing$ ústia cca 18 cm (tab. XIII: 20).

45. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s prehnutým hrdlom, okraj rovno zrezaný. Povrch hladký, materiál zrnitý; v. 6,7 cm, $\varnothing$ ústia 26 cm (tab. XIII: 2).

46. Črep z hrncovitej nádoby, okraj zrezaný, pod okrajom trikrát pretlačený vodorovný výčnelok. Povrch hladký, materiál zrnitý. Črep sekundárne prepálený; v. 8,2 cm, $\varnothing$ ústia cca 27,4 cm (tab. XIII: 5).

47. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, okraj rovno zrezaný, pod okrajom vodorovný plastický pretláčaný pásek. Povrch hladký, materiál zrnitý; v. 9 cm, $\varnothing$ ústia 26 cm (tab. XIII: 8).

48. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, okraj rovno zrezaný, pod ním pretláčaný plastický pásek, prerušovaný jazykovitými výčnelkami. Povrch hladký, materiál zrnitý; v. 5,7 cm, $\varnothing$ ústia cca 22,6 cm (tab. XIII: 10).

49. Okrajový črep z hrncovitej nádoby, okraj rovno zrezaný. Povrch hladký, materiál zrnitý; v. 5,3 cm, $\varnothing$ ústia cca 20,8 cm (tab. XIII: 12).

50. Okrajový črep zo súdkovitého hrca, okraj zaoblený, pod ním polgufovité výčnelky. Povrch porézny, materiál zrnitý; v. 8 cm, $\varnothing$ ústia cca 14,7 cm (tab. XIII: 14).

51. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s prehnutým hrdlom, okraj rovno zrezaný. Povrch hladký, materiál zrnitý; v. 4 cm, $\varnothing$ ústia cca 19 cm (tab. XIII: 15).

52. Črep od dna hrubostennej nádoby. Dno rovné, odsadené, na stene šikmý pretláčaný plastický pásek. Povrch nahrubo uhladený, materiál zrnitý; v. 4,8 cm, $\varnothing$ dna 17,4 cm (tab. XIII: 17).

53. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s prehnutým hrdlom, okraj rovno zrezaný. Povrch nahrubo uhladený, materiál zrnitý; v. 5 cm, $\varnothing$ ústia cca 28 cm (tab. XIII: 19).

54. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s prehnutým hrdlom, okraj rovno zrezaný. Povrch hladký, materiál zrnitý; v. 7,3 cm, $\varnothing$ ústia cca 26 cm (tab. XIII: 21).

55. Desiat črepov z hrncovitých nádob s plastickým pretláčaným páskom.

56. Črep z hrncovitej nádoby s oválnym, v strede pretláčaným výčnelkom a dva črepy z hrncovitých nádob s výčnelkom.

57. Sedem okrajových črepov z hrncovitých nádob.

58. Sedem črepov z tela amforovitých váz s jazykovitým výčnelkom.

59. Päť črepov z tela amforovitých váz.

60. Dva okrajové črepy z amforovitých váz.

61. Sedem nádob od dna rôznych nádob.

62. Tri črepy z misy so zatiahnutým ústím.

63. Fragment páskového ucha.

64. Dva črepy z nádob zhotovených na kruhu.
 65. Štyri zlomky z podložky kruhového tvaru.
 66. Devätnásť atypických črepov z rôznych nádob.

Náleziská situované v blízkosti katastrálnej hranice mesta Nitry

Branč (obr. 1: 6)

Pohrebisko, na ktorom sa v roku 1985 odkrylo osem kostrových a jeden žiarový hrob (Hečková, 1986).

Nitrany, časť Malý Cetín (obr. 1: 7)

Pri hĺbení rýh inžinierskych sietí v areáli JRD boli porušené sídliskové objekty, z ktorých pochádza keramika vekerzugskej skupiny, zhotovená v ruke i na hrnčiarskom kruhu (E. Rejholec, nálezová správa 10 810/84).

ROZBOR A ZHODNOTENIE

Sídliská

Sídliská vekerzugskej skupiny sa skúmali iba príležitostne, pričom sa na väčšine nálezísk odkryli iba ojedinelé objekty. Okrem lokality Hódmezővásárhely–Fehértó (Párducz, 1944–45) všetky pochádzajú z územia Slovenska. Postupne boli zverejnené sídliskové objekty zo Šaroviec a Svodova (Novotný, 1955), z Dvorov nad Žitavou (Paulík, 1957), Čaky (Vladár, 1962), Šale (Liptáková, 1963), Bajča (Točík, 1964), Slovenských Ďarmôt (Vendtová, 1964) a nedávno zhodnotila nálezy z východného Slovenska E. Mirošayová (1987). Neskôr sa síce odkryli aj ďalšie objekty a časti sídlisk v Čataji (Oždání, 1977, s. 212), Šuranoch–Nitrianskom Hrádku (Točík, 1977, s. 284), Chotíne (Romsauer, 1978), Komjaticiach (Točík, 1978, s. 260; 1980, s. 218) a Lipovej–Ondrochove (Točík, 1987, s. 247), zverejnené však boli len v podobe predbežných informatívnych správ. Dostupné údaje sú naďalej medzerovité a zatiaľ neposkytujú ucelenejší obraz o charaktere osád vekerzugskej skupiny.

O približnej rozlohe týchto osád si môžeme utvoriť predstavu na základe dislokácie objektov na niektorých sídliskách. V Nitre na lokalite Chrenová, ku ktorej priradujeme aj objekt z Mikovho dvora, boli okrajové objekty vzdialené od seba asi 1 km (obr. 1: 1a–c). Napriek tomu, že sa na približne 500 m dlhom úseku medzi polohami Chrenová II a III nezistili nálezy, nakoľko sa skúmali iba viaceré izolované plochy, sú zistené celky na všetkých troch polohách evidentne súčasťou jedného rozsiahlejšieho sídliska. Tento predpoklad, zdá sa, potvrdzujú aj ďalšie pozorovania. Oba objekty z Ivanky sa nachádzali vo vzdialenosti približne 600 m (obr. 1: 5a–b), v Šali až 800 m (Liptáková, 1963, s. 328) a v Komjaticiach v polohe Legionárske zaznamenal A. Točík (1978, s. 257, 260) výskyt objektov v dĺžke asi 750 m. Jedinou výnimkou je zatiaľ sídlisko v Chotíne,

kde sa na ploche 4800 m² zistilo viac ako 30 objektov (Romsauer, 1978, s. 207), čo je zároveň aj najväčšia zistená hustota sídliskových objektov. Na ploche 2570 m² v Bajči, ktorá je rozlohou iba o niečo väčšia ako polovica odkrytej plochy v Chotíne, sa zistili len štyri objekty (Točík, 1964, s. 14). Pomerne riedko boli rozložené objekty aj na sídlisku na Chrenovej. Na Mikovom dvore sa preskúmala plocha 0,5 ha s jediným objektom, v polohe Chrenová II rozloha 1517 m² so štyrmi objektmi a v polohe Chrenová III, nerátajúc sondu z roku 1969 (Kliský, 1978), sa na 656 m² odkryli tri objekty. Podľa týchto údajov je pravdepodobné, že sídlisko na Chrenovej, a hádam aj v Ivanke, pozostávalo z viacerých menších skupín objektov v rôznych rozstupoch. Väčšina z nich sa nachádzala v blízkosti okraja terasy. Ak vychádzame z polohy objektu 1/82 v Ivanke, vzdialenej od okraja terasy asi 70 m, siahlo osídlenie na týchto lokalitách do hĺbky asi 100–150 m od okraja terasy. O správnosti tohto predpokladu by nasvedčoval aj výskyt hrobov v Dolných Krškách a v Branči (obr. 1, 3, 4, 6), situovaných západne od cesty Nitra – Nové Zámky, ktorá prebieha vo vzdialenosti 200–400 m od okraja terasy.

Na oboch sídliskách bolo úplne alebo čiastočne preskúmaných dovedna jedenásť objektov. Viaceré z nich možno podľa rozmerov a napriek pomerne nepravidelnému pôdorysu považovať za chaty. Dva z nich, objekt 102/81 (obr. 8; rozмеры 4,9 x 4,7 m) a objekt 3/83 (obr. 9; rozмеры 4,3 x 5,06 m) odpovedajú väčším chatám z iných súvekých lokalít (Novotný, 1955, s. 232, obr. 204; Liptáková, 1963, s. 328–329; Paulík, 1957, s. 75). V oboch sa zistili kolové jamy zapustené do dna. V chate 3/83 z Ivanky bola pri východnej stene zásobnicová jama zahĺbená pod úroveň jej dna. O ich súčasnosti svedčí vrstva deštruovanej mazanice v južnej polovici chaty, ktorá bola aj vo výplni zásobnicovej jamy (obr. 9). Umiestnenie zásobnicovej jamy vnútri chaty je na halštatských sídliskách zriedkavým javom. Podobná situácia sa zistila doteraz iba na sídlisku v Chotíne, kde v strede objektu štvoruholníkového pôdorysu bola zahĺbená veľká zásobnicová jama (nepublikované). Druhú skupinu predstavujú objekty menších rozmerov, ktorých dlhšia strana sa pohybuje v rozmedzí 3–3,8 m (obr. 2, 4, 7). Objekty 28a/71 a 2/77 (obr. 4, 7) oválnym pôdorysom i rozmermi sú blízke chate z Čaky (Vladár, 1962, obr. 1). Funkcia objektov 21/71 (obr. 3) a 40/71 (obr. 5) nie je, napriek ich pravidelnému pôdorysu, už aj vzhľadom na ich malé rozмеры, celkom jednoznačná. Podobným príkladom je aj objekt 6 z Hostí, vnútri ktorého boli odkryté aj zvyšky ohniska (Bujna – Romsauer, 1984, s. 434).

Sídliskové objekty z Nitry sa pôdorysom ani rozmermi podstatne neodlišujú od bežných objektov zo sídlisk kalenderberskej kultúry na juhozápadnom Slovensku, na ktorých sa však častejšie stretávame s objektmi pravidelného štvoruholníkového pôdorysu (Paulík, 1955; Bujna – Romsauer, 1984). Plytké chaty okrúhleho pôdorysu s kolovou jamou uprostred, odpovedajúce chate z Bajča (Točík, 1964, obr. 70, 71), doložené na našom území iba v prostredí vekerzugskej skupiny, sa v Nitre dosiaľ neobjavili.

Keramika

Keramika tvorí hlavnú, ba často jedinou zložku nálezov v sídliskových celkoch z doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku. Výnimkou z toho nie je ani nálezový súbor z Nitry. Jedným z charakteristických znakov veckerzugskej skupiny je spoločný výskyt keramiky vyrobenej pomocou hrnčiarskeho kruhu a zhotovenej v ruke.

a) Keramika vyrobená na kruhu

Dávnejšie názory o laténskom pôvode keramiky veckerzugskej skupiny zhotovenej na kruhu sú už prekonané. V súčasnosti sa stáva zreteľnejším podiel gréckych dielní na pobreží Čierneho mora na šírení znalosti hrnčiarskeho kruhu v priekarpatskej i vo vnútrokarpatskej oblasti (Dušek, 1955, s. 456; Párducz, 1973, s. 51; Moscalu, 1983, s. 356; Romsauer, 1991).

Počet nádob zhotovených na kruhu v jednotlivých nálezových celkoch analyzovaného súboru z Nitry kolíše. V niektorých objektoch z Chrenovej sa fragmenty keramiky vyrobenej na kruhu nevyskytli (objekt 9/71, 21/71 a 2/77) a v ostatných boli zastúpené iba jedným až tromi exemplármi. Zato o niečo frekvencovanejšie sú v objektoch z Ivanka. Typologicky sa delia na dvojkónické džbáňky, misy so zatiahnutým ústím, džbány a fľaše.

Najrozšírenejším tvarom vo veckerzugskej skupine sú dvojkónické džbáňky s páskovým uchom vyťahnutým nad okraj (tab. III: 10; XII: 13, 14). Ich profilácia je variabilná, majú rôznu veľkosť (Dušek, 1966, tab. 6: 11; 8: 6, 19; 9: 1, 32) a rovné (tab. III: 10; X: 21; XI: 22; XII: 5–7, 10, 11) alebo odsadené dno (tab. III: 7, 14; XII: 1, 14). S veľkou pravdepodobnosťou k nim patrí aj fragment malej nádoby s dvojkónickým telom z jemne plaveného materiálu z objektu 1/82 (tab. XI: 12), analogicky so zlomkom podobnej nádoby zhotovenej v ruke (tab. III: 1). Dvojkónické džbáňky vyrobené v ruke nie sú v inventári veckerzugskej skupiny zriedkavé (Dušek, 1966, s. 26). K nim patrí aj zlomok páskového ucha z objektu 3/83 (tab. XII: 22).

Druhým najčastejším keramickým tvarom sú kónické misy so zatiahnutým ústím. Okrem veľkosti a sfarbenia, závislého od stupňa a spôsobu vypálenia, sa odlišujú najmä profiláciou okraja, ktorý býva zaoblený (tab. I: 5), častejšie zosilnený (tab. XIII: 11) alebo rovno zrezaný (tab. XI: 10). Keďže ide o široké otvorené keramické tvary, býva ich povrch vyhladený z oboch strán. Pri konečnej úprave povrchu sa zahladili stopy po vyťahnutí, čo v niektorých prípadoch značne sťažuje ich odlíšenie od mis vyrobených v ruke. Na viacerých exemplároch sa zachovali ryhy po vyťahnutí aj na vonkajšej strane (tab. XI: 14; XIII: 11). Na črepe z objektu 3/83 je pod okrajom úzka obvodová ryha (tab. XIII: 3), ktorá sa objavuje na misách z Karpatskej kotliny pomerne zriedka (Párducz, 1944–45, tab. 25: 18; Wollák, 1979, obr. 9: 5). Pomerne častá je však na keramike z pričiernomorských miest a z ich zázemia (Dimitriu, 1966, tab. 59: 487–489; Moscalu, 1983, tab. 78: 1, 2, 4, 5).

Väčšie džbány sú zastúpené zlomkom z objektu 3/83, na ktorom je zachovaný koreň ucha (tab. XII: 17). Črep pochádza z väčšej sivej nádoby. Široké ucho je z dvoch spojených tyčiek približne okrúhleho prierezu. V našom prostredí je jedným z mála výraznejších prvkov, ktorých pôvod sa dá bezprostredne spájať s pričiernomorskou oblasťou, kde sú tieto uchá časté na archaickej gréckej keramike (Dimitriu, 1966, tab. 4: 41–47; 20: 327–329). Črep z Ivanka pochádza zo džbána podobného fragmentu z Muhi (Romsauer, 1991, obr. 3: 4); ich analógie medzi sivou úžitkovou keramikou sa v Histrii objavujú vo vrstvách datovaných už od konca 7. stor. pred n. l. (Dimitriu, 1966, s. 404, tab. 60: 443, 447). Z podobného džbána zrejme pochádza i fragment prstencovitého dna s väčším priemerom, nájdený taktiež v tomto objekte (tab. XII: 12).

Fľaše sú zastúpené viacerými zlomkami z hrdla a ústia. Podľa rekonštruovaného priemeru ústia k nim patria črepy z troch objektov – objekt 28a/71 (tab. II: 1), 1/82 (tab. XI: 7) a 3/83 (tab. XII: 3, 8, 12). Najvýraznejší je fragment z hrdla s rebrom (tab. XII: 15) a z pleca (tab. XII: 26). Fľaše vyrobené na hrnčiarskom kruhu sú častým nálezom predovšetkým na pohrebiskách v Potísi. Majú výrazne dvojkónické telo, ostrý lom na vydutí a úzke hrdlo (Párducz, 1966, tab. 41: 1; 46: 10, 14; 59: 17). Na juhozápadnom Slovensku patria fľaše k zriedkavejším nálezom. Okrem fľaše z pohrebiska v Senci (Pichlerová, 1962, obr. 6: 4; 7: 3) a ojedinelého nálezu z Ludaníc (Wiedermann, 1985, tab. 12: 3) sa viaceré exempláre objavili iba v objekte z Hubiny (Romsauer – Pieta, 1992, tab. I: 1, 3, 4; II: 8). Prekvapuje ich sporadický výskyt na pohrebisku v Chotíne, kde boli zastúpené azda iba jedným fragmentom (Dušek, 1966, tab. 51: 11), kým ostatné nádoby podobných tvarov majú väčší priemer ústia, na základe čoho ich možno priradiť skôr k nádobám typu Kruglik (Dušek, 1966, tab. 3: 11; 18: 1).

Opísané keramické tvary nemajú v domácom materiáli z doby halštatskej priame predlohy. Výnimkou by mohli byť iba misy so zatiahnutým ústím, ktoré sú však bežnou formou úžitkovej keramiky v rôznych súvekých kultúrach, preto exempláre vyrobené na kruhu nemusia bezpodmienečne vychádzať z miestnych tvarov. Zlomok džbána s uchom z dvojitej tyčky, poukazujúci na spojenie s pričiernomorskou oblasťou, je ďalším z článkov, ktorý umožňuje hľadať predlohy ku keramike vyrobenej na kruhu v tomto prostredí. Typologický vývoj keramických tvarov vyrobených na kruhu je málo známy. Jedine po podrobnejšom zhodnotení nálezových kontextov sa bude môcť pristúpiť k ich jemnejšiemu chronologickému triedeniu v rámci celkového vývoja materiálnej kultúry veckerzugskej skupiny.

b) Keramika vyrobená v ruke

Používanie hrnčiarskeho kruhu v tomto období nezatláčilo do pozadia ručnú výrobu keramiky, ktorá naďalej prevládala aj v nálezových celkoch veckerzugskej skupiny. V hodnotenom súbore z Nitry sú zastúpené vázy, amfory, fľaše, misy, misky a šálky, hrnce a ostatné drobné keramické výrobky.

Základným tvarom zásobnicových nádob doby halštatskej vo východoalpskej oblasti sú vázy s kónickým hrdlom. V našom súbore materiálu prevažujú dvojkónické vázy buď s výrazným lomom na vydutí (tab. V: 14; VII: 7, 14, 17; XI: 16), alebo so zaobleným, nižšie položeným vydutím (tab. III: 12; V: 10). Podľa celých tvarov a výraznejších fragmentov prevažujú vázy s plynulou profiláciou. Vývoj halštatských váz od nádob s odsadeným kónickým hrdlom k tvarom s plynulou profiláciou zaznamenávame už v materiáli z mladšieho horizontu kalenderberských sídlisk na juhozápadnom Slovensku (*Bujna – Romsauer, 1984, s. 441*). Na pohrebisku v Chotíne (*Dušek, 1966, tab. 43: 1; 44: 1*) a v Szentesi-Vekerzugu (*Párducz, 1955, obr. 26: 11, 13*) sa vyskytujú zriedkavejšie. V Tápiószéle (*Párducz, 1966, tab. 53: 3; 57: 10, 20; 58: 3*) sú hladké, nezdobené vázy zastúpené v hrobách s archaickejšími sprievodnými nálezmi, akými sú nízke profilované šálky s výčnelkami na vydutí (*Párducz, 1966, tab. 57: 7*), podobné šálkam v mezosátskej skupine (*Patek, 1974, tab. 5: 2*), a tiež v ruke vyrobené fľaše s bohatou žliabkovanou výzdobou (*Párducz, 1966, tab. 54: 17; 57: 9*). V ďalšom vývoji boli tieto vázy zrejme nahradené štíhlymi nádobami dvojkónického až vakovitého tvaru s jazykovitými výčnelkami na vydutí (*Dušek, 1966, tab. 37: 8; 42: 12; 43: 18*), z ktorých pochádzajú aj zlomky v objekte 3/83 (tab. XII: 27, 29, 32).

Menší počet fragmentov váz s rytou žliabkovanou alebo plastickou výzdobou na vydutí (tab. VI: 35; VII: 11; X: 31; XII: 21), prípadne s naznačeným prechodom hrdla a tela (tab. IV: 4) je dokladom prežívajúcich starších tradícií. Archaicky pôsobí aj zlomok vázy s bohatou žliabkovanou výzdobou kombinovanou s vývalkami na vydutí a vodorovným rebrom na hrdle, vytlačenými z vnútornej strany nádoby (tab. IV: 1). Vývalky a zvislé rebrá (tab. XI: 11), vytlačené z vnútornej strany, objavujúce sa už v najmladšom horizonte kalenderberskej kultúry (*Studeníková, 1981, s. 30; Bujna – Romsauer, 1984, s. 441*), sú výzdobnými prvkami uplatňujúcimi sa aj na neskorohalštatskej keramike (*Dušek, 1966, tab. 55: 1; Jerem 1981b, obr. 10: 8; Bujna – Romsauer, 1983, tab. 4: 19*).

Nízka váza so stlačeným telom, zdobená na pleci širokými žliabkami, z objektu 102/81 (tab. V: 8) je príbuzná s menšími nádobami so zaobleným telom vystupujúcimi v inventári sídlisk kalenderberskej kultúry na juhozápadnom Slovensku (*Bujna – Romsauer, 1984, tab. 3: 12*).

V keramickej náplni vekerzugskej skupiny sú dosiaľ neznámym tvarom amfory s dvojkónickým (tab. IV: 14) alebo zaobleným telom (tab. XI: 26) s jazykovitými výčnelkami pod vydutím, aké sa našli vo väčšom počte na sídlisku Chrenová. Okrem nádob s plynulou profiláciou tela je na niektorých s menším lomom naznačený prechod hrdla a tela (tab. I: 9; III: 17). Dvojica malých páskových úch bývá umiestnená v rôznej výške spravidla na pleci alebo na kónickej hornej časti nádob (tab. II: 3, 11; III: 11; VII: 15; X: 2, 3). Početné sú aj črepy z tela s jazykovitými výčnelkami pod vydutím (tab. I: 7, 14; III: 13; IV: 8; X: 6, 8, 10, 16). Bezpečné typologické zaradenie týchto zlomkov však sťažuje

častý výskyt nádob podobnej profilácie s jazykovitými výčnelkami v inventári vekerzugskej skupiny. Problematické je aj určenie okrajových črepov, ktoré podľa profilácie i úpravy povrchu môžu pochádzať z uvedených amfor rovnako, ako aj z váz (tab. I: 21; II: 14; IV: 13; VII: 2, 5, 10; X: 5, 23; XII: 20). V kalenderberskej kultúre nie sú amfory bežné. Hoci väčší počet nádob tohto typu sa našiel na hradisku v Smoleniciach (*Dušek – Dušek, 1984, tab. 35: 31; 38: 6; 40: 25; 50: 20; 70: 2; 91: 5; 119: 4*) a poznáme ich aj z pohrebiska v Nových Zámkoch (*Dušek, 1971, obr. 4, 6*), ich prítomnosť naznačuje vzťahy k miestnemu lužickému podložíu. Ich absenciu v materiáli z Ivanky i z ostatných nálezísk vekerzugskej skupiny nemôžeme považovať za regionálnu záležitosť, ale je podmienená predovšetkým chronologicky.

Dva črepy z nádob dvojkónického tvaru s uchom nad vydutím (tab. VI: 9, 29) sú zlomkami zriedkavejších amforiek, známych aj z pohrebiska v Chotíne (*Dušek, 1966, tab. 7: 37*). Odlišný variant amfory predstavuje fragment z objektu 102/81 (tab. VI: 19).

Novým elementom v neskoršej dobe halštatskej sú fľaše. Jediný celý exemplár z objektu 102/81 má úzke hrdlo a baňaté telo zdobené zvislými žliabkami, členenými rebrami v pravidelných rozstupoch (tab. V: 5). Aj ďalšie dva okrajové črepy s malým priemerom ústia pochádzajú z fľašovitých nádob (tab. X: 24, 25). Malé fľaše sú súčasťou inventára viacerých hrobových celkov na pohrebiskách juhozápadného Slovenska (*Dušek, 1966, tab. 4: 12, 14, 19; 39: 14; Dušek, 1976, obr. 12: 17*) aj v Potisi (*Párducz, 1966, tab. 28: 1-5; 45: 8, 23*). Zároveň predstavujú jeden z výrazných keramických tvarov vo východoalpskej oblasti v neskorohalštatskom a včasnotaténskom období (*Jerem et al., 1984, s. 154, pozn. 48*).

V sídliskovej keramike sú najčastejším úžitkovým tvarom misy so zatiahnutým ústím, s dlhým, avšak málo diferencovateľným vývojom. Jednotlivé varianty sa odlišujú stupňom zahnutia ústia, profiláciou okraja a veľkou (tab. I: 6, 10, 11; V: 3-6; VI: 32; IX: 2-10, 14-20, 22-32, 34-37, 39; XI: 21; XIII: 1, 4, 6, 7, 9, 13). Viaceré zlomky mis z sídlisk na Chrenovej sú na vnútornej strane zdobené tuhovými pásmi, ktoré bývajú doplnené širším tuhovým pásom pod okrajom na vonkajšej strane (tab. I: 12; II: 13; IV: 9, IX: 38, 40). V prostredí vekerzugskej skupiny sa s touto výzdobou na misách nestretávame, je však charakteristická pre sídliskové nálezy kalenderberskej kultúry.

Polgufovité misy rôznej veľkosti sa našli iba v dvoch objektoch na Chrenovej (tab. I: 23; V: 9, 11; IX: 1, 11-13, 21).

Ťažisko ich výskytu je, podobne ako pri misách so zatiahnutým ústím s tuhovanou výzdobou, na kalenderberských sídliskách (*Paulík, 1956, s. 182*), s ktorými ich spája najmä zlomok zdobený tuhovými pásmi (tab. IX: 33). V objektoch z Ivanky tento tvar chýba a aj na pohrebisku v Chotíne sa objavuje iba ojedinele (*Dušek, 1966, tab. 23: 2*).

Starší miestny pôvod majú aj hlbšie misy s oblúkovite vyhnutým hrdlom, ostro nasadeným na kónické telo (*Bujna – Romsauer, 1984, s. 442*), ktoré predstavuje fragment misy z vydutia zdobeného zvislými žliabkami (tab. I: 4).

Ostro profilované misy a šálky sa vyskytli vo viacerých variantoch. Fragmenty šálok s oblúkovite prehnutým hrdlom a so zoblénym vydutím, zdobeným zvislými pravidelnými žliabkami (tab. IV: 12; VI: 5), ktoré bývajú niekedy kombinované s výčnelkami (tab. VI: 6, 23), spolu s exemplármi s tuhovanou výzdobou na vnútornej strane (tab. IV: 5) patria k charakteristickým sídliskovým nálezom kalenderberskej kultúry. V uzavretých nálezových celkoch z Nitry sa spolu s nimi objavujú aj misy a šálky s novými, neskorohalštatskými prvkami. Ich hrdlo je menej prehnuté (tab. I: 16, 17; VI: 3, 8), na väčších exemplároch často kónické, a tiež vydutie je ostrejšie odsadené a menej zaoblené (tab. VI: 21, 28). Výzdoba vydutia je rôznorodejšia (tab. I: 19; VI: 8, 13, 17, 26, 33, 34) a nepravidelnejšia (tab. I: 16; XI: 15). Častejšie sa stretávame s presekávaním (tab. I: 16; III: 3, 6; IV: 6) alebo pretláčaním vydutia (tab. I: 8; VI: 13). Bežné sú aj formy s ostro zalomeným vydutím s výzdobou (tab. I: 17; IV: 11; VI: 8) alebo bez nej (tab. I: 13; VI: 37). Na vnútornej strane sa postupne stráca výzdoba z tuhovaných pásov (tab. VI: 26), ktorá býva niekedy vystriedaná vhladeným mriežkovým ornamentom (tab. VI: 30). Táto výzdoba sa napriek ojedinelému výskytu v kalenderberskej kultúre (Kraskovská, 1962, obr. 4: 8, 9; Romsauer, 1986, tab. 5: 16) stáva jedným z hlavných výzdobných prvkov neskorohalštatského obdobia (Wollák, 1979, s. 53; Jerem et al., 1984, obr. 16: 2; 17: 3; Bujna – Romsauer, 1983, tab. 2: 10; 4: 17). Ojedinele sa sice vyskytuje aj v celkoch vekerzugskej skupiny (tab. VI: 30; XII: 18; Párducz, 1955, obr. 2–3), ale iba na tvaroch prevzatých zo západného susedstva.

Zvláštnym variantom sú šálky s vysokým pásikovým uchom s dvojicou rozlične tvarovaných výčnelkov na jeho vrchole. V objekte 28a/71 sa našiel zlomok výčnelka zátkovitého tvaru (tab. III: 4). Ďalšie dva, s kónicky zakončenými výčnelkami (tab. VI: 18) a s výčnelkami v podobe zvieracej hlavičky (tab. V: 4), pochádzajú z objektu 102/81. Výčnelky na uchu šálky z objektu 3/83 mali podobu štylizovaného kvetu (tab. XII: 19). Šálky s tzv. rohatými uchami sú vo východoalpskej oblasti rozšírené už od začiatku stupňa HD (Jerem, 1981a, s. 208, pozn. 45). Exempláre s jednoduchšími, rohovite vytiahnutými výčnelkami nie sú neznáme v tomto období ani na našom území (Paulík, 1956, tab. 13: 11; Kemenczei, 1977, obr. 6: 4), avšak ich hlavný výskyt je nepochybne až v neskoršej dobe halštatskej (Jerem et al., 1984, obr. 9: 205/1; 15: 10; Bujna – Romsauer, 1983, tab. 2: 10; 4: 18; Romsauer, 1986, obr. 6: 2). Z neskorohalštatského prostredia východoalpskej oblasti ich prevzala aj vekerzugska skupina. Okrem zmienených nálezov z Nitry je ďalší nález zo Slovenska doložený na sídlisku v Lipovej-Ondrochove (Točák, 1987, s. 247) a z objektu v Hubine (Romsauer – Pieta, 1992, tab. II: 1). Pomerne časté sú však aj v hrobových celkoch v Potisí; najväčší počet exemplárov je na pohrebisku v Tápiószéle (Párducz, 1966, tab. 33: 10; 35: 18; 44: 8; 46: 5; 57: 4).

Hrubostennú, kuchynskú keramiku reprezentujú početné zlomky i celé hrncovité nádoby s viacerými variantmi. Základnými tvarmi sú hrnce súdkovitého (tab. III: 16; XIII:

14) a kvetináčovitého tvaru (tab. V: 12; VIII: 14) i hrnce s esovito profilovanou hornou časťou (tab. II: 10; III: 18). Najčastejšie majú pod okrajom štyri rozlične tvarované výčnelky (tab. II: 6, 7, 12; III: 3, 9, 16, 18; IV: 2; V: 12; VIII: 19, 22), ktoré bývajú často spojené pretláčaným pásikom (tab. VIII: 14; XIII: 20) alebo radom jamiek, či nechťových vrypov (tab. I: 2, 3; II: 15; VI: 16, 38). Početné sú aj hrnce ozdobené pretláčaným pásikom (tab. I: 24; IV: 3, 10; IX: 3, 18, 20; XIII: 8, 18). Popri nich sa vyskytujú hladké, nezdobené tvary (tab. II: 10), ale i hrnce s jedným uchom (tab. VIII: 6; Ka, 1951, obr. 207). Niektoré, so silnejšie zahnutou hornou časťou a s výzdobou na vydutí (tab. VIII: 8, 13, 15, 22), pripomínajú svojou profiláciou grafitové hrnce. Vlnovite pretláčaný plastický pásik (tab. XI: 20) sa v našom prostredí objavuje zrejme až v neskorohalštatskom období na obyčajných i grafitových hrncoch (Jerem et al., 1984, obr. 13: 3, 10, 12).

V sídliskovom objekte 102/81 sa našli aj zlomky hrncov s vysokým obsahom hrubozrnného grafitu v materiáli. Prvý zlomok pochádza z hornej časti hrnca s hladkým plastickým pásikom na vydutí (tab. VIII: 10), druhý z tela podobnej nádoby (tab. VIII: 5). Fragment hrebeňovanej situly (tab. VIII: 3), podobne ako dva okrajové črepy z esovite profilovaných misiek (tab. I: 18; II: 2), sa mohol do objektu dostať z mladšieho laténskeho sídliska na lokalite. Grafitové hrnce sú charakteristické pre keramiku predovšetkým včasno-laténskeho obdobia v západnej časti strednej Európy (Kappel, 1969, s. 51). Doterajšie nálezy včasnej grafitovej keramiky sa na západnom Slovensku koncentrujú predovšetkým v oblasti na západ od údolia Váhu (Romsauer, 1986, tab. 4: 4, 6, 7, 9, 10). Nové nálezy zo sídliska v Soproni (Jerem, 1981b, obr. 12; Jerem et al., 1984, obr. 10: 2; 13: 3, 9–13) datujú jeho výskyt už do neskorohalštatského obdobia, ešte pred horizont prvých typických výrobkov zo včasno-laténskeho obdobia. Okrem objektu z Nitry je grafitová keramika doložená aj na sídlisku v Pilismaróte (Wollák, 1979, obr. 4: 5; 5: 6). Hoci v prostredí vekerzugskej skupiny je táto keramika zriedkavá, ako ukazujú novšie nálezy z Čataja (nepublikované, za informáciu ďakujem O. Ožďánimu) a zo Serede (Bujna – Romsauer, 1990, obr. 10: 7, 8), Vrbového (Romsauer, 1981, obr. 147: 2) a z Hubiny (Romsauer – Pieta, 1992, tab. II: 9), s častejším výskytom grafitovej keramiky bude sa môcť rátať na lokalitách v západnej časti jej územia.

Dva zlomky plytších misovitých tvarov (tab. V: 1; X: 28) pochádzajú zrejme z pokryvkov, ktoré v doterajších nálezoch vekerzugskej skupiny neboli zastúpené.

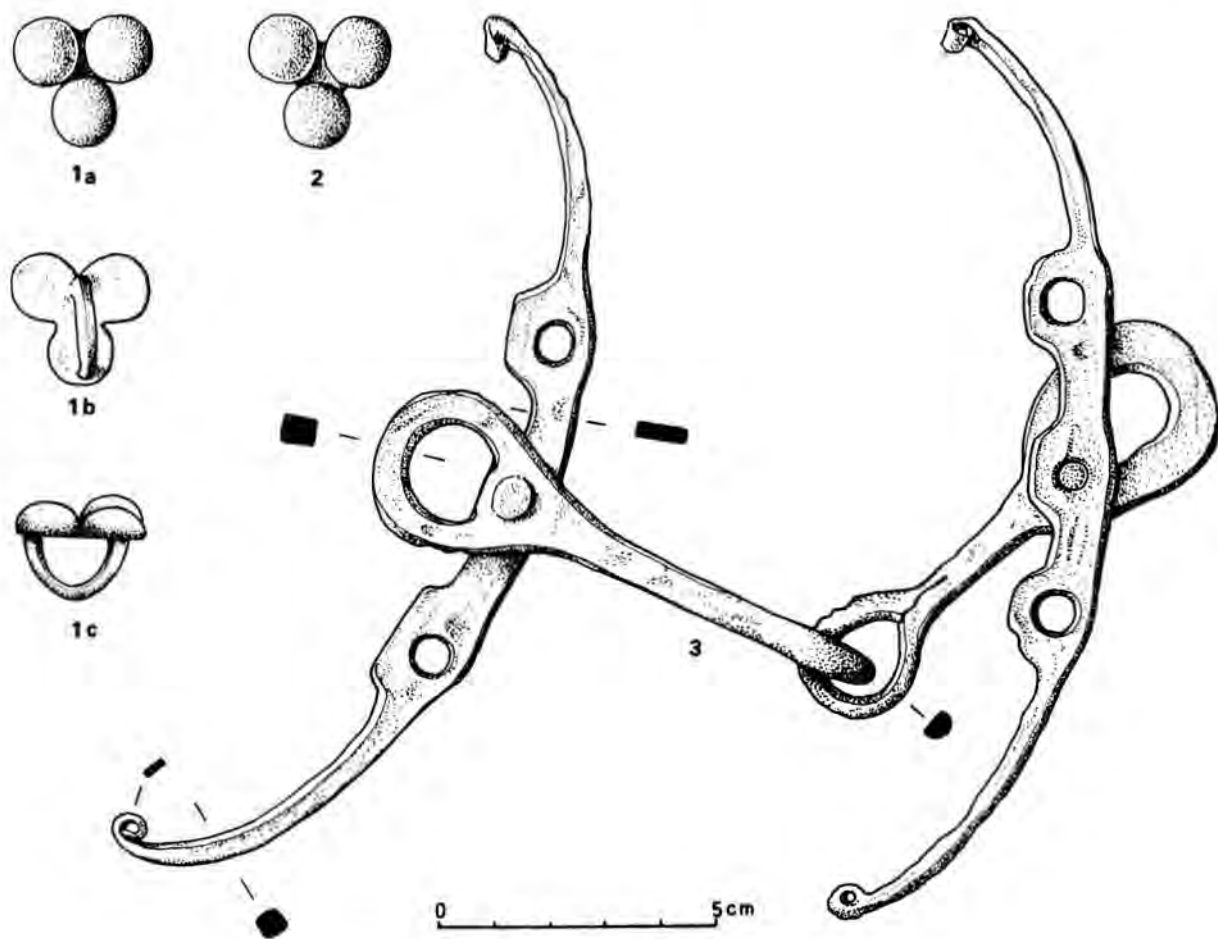
Úžitkovú keramiku dopĺňajú zlomky výrobkov s perforovanými stenami, všeobecne považovaných za cedidlá. Z halštatských sídlisk pochádzajú väčšinou iba zlomky, ktoré zatiaľ nedovoľujú posúdiť ich tvarovú rôznorodosť. Prevažujú črepy perforované z vonkajšej strany, v dôsledku čoho je vnútorná strana drsná, preto, z čisto praktického hľadiska, nie je pravdepodobné, že všetky predmety slúžili ako cedidlá. Početné sú zlomky z kónických tvarov so širokou bázou a zúženou, otvorenou hornou časťou (Paulík, 1956, tab. 6: 19; Dušek – Dušek, 1984, tab. 46: 10; tiež

zlomky: tab. 133: 3; 135: 2). Väčšina fragmentov z Nitry má rovno zrezaný a mierne zosilnený okraj, usposobený zrejme na postavenie (tab. III: 3; VI: 7), čo by potvrdzoval aj fragment zaobleného horného okraja s úzkym ústím (tab. XI: 9). Časť týchto výrobkov zrejme možno zaradiť k tzv. vykurvadlám. Azda len fragment polgufovitého tvaru (tab. XI: 5) slúžil ako cedidlo.

Z drobných keramických výrobkov sú časté predovšetkým praslenny. Prevažujú kónické, na širšej strane vtláčené tvary, zdobené na obvode spravidla rytým ornamentom, ktoré bývajú na povrchu často tuhované (tab. VIII: 2, 16;

Párducz, 1966, tab. 53: 5, 7, 8, 12, 14, 15, 17), naznačujú ich vyslovene kalenderberský pôvod.

Jedným z najcharakteristickejších predmetov na sídliskách vekerzugskej skupiny sú ploché hlinené podložky okrúhleho tvaru s priemerom 10–36 cm. Vedľa hladkých, nezdobených exemplárov (tab. I: 15; X: 29; XII: 24, 28, 31) sa objavujú podložky s presekávaným alebo pretláčaným okrajom, zdobené na jednej strane nechťovými výrpi (tab. I: 20, 22; X: 18, 23; XI: 2). Odhliadnuc od ojedinelého nálezu plochej hlinenej podložky s tuhovanou výzdobou z Ivanky pri Dunaji (Studeníková, 1984, obr. 21: 10), sú na

Obr. 10. Nitra–Dolné Krškany. Nálezy zo žiarového hrobu 1/76.

XI: 24, 25). Patria k charakteristickým a najrozšírenejším predmetom v nálezoch kalenderberskej kultúry (Paulík, 1956, tab. 5: 1–10; 6: 7–11; Dušek – Dušek, 1984, napr. tab. 49). Praslenny sa síce nepovažujú za určujúci predmet istého kultúrneho prostredia, zdá sa však, že zriedkavý výskyt tohto tvaru na pohrebisku v Chotíne (Dušek, 1966, tab. 28: 9; 36: 16; 46: 3) a jeho absencia v Potisí, kde sú v masovom meradle zastúpené dvojkónické praslenny a praslenny v tvare sploštenej gule (napr. Dušek, 1966, tab. 3: 10; 4: 6, 7, 9, 13;

juhozápadnom Slovensku typické iba pre sídliskové nálezy vekerzugskej skupiny (Liptáková, 1963, obr. 113 v strede dole; Novotný, 1955, obr. 255: 6). Nachádzame ich však v lužickej kultúre od III. periódy doby bronzovej (Uzarowicz, 1974, s. 77; novšie sú doložené aj na Slovensku z hradiska v Bošáci – za informáciu ďakujem L. Veličikovi), tiež sú častým nálezom z mladšej a neskorej doby halštatskej v Čechách (Fridrichová, 1974, s. 38, 42, obr. 11–16) a najmä v juhovýchodnej a vo východnej Európe (Melukova,

1958, obr. 17: 1; *Ganina*, 1984, s. 74; *Petrovskaja*, 1970, obr. 8; *Moscalu*, 1983, tab. 64; 65: 1-3, 5, 6).

Ostatné nálezy

Z kovových predmetov sú najvýznamnejšie uzdy vekerzugskeho typu, zastúpené v súbore dvoma nálezmi. Fragment bočnice uzdy, ulomený vo výške dolného otvoru, pochádza z objektu 102/81. Spodná časť bočnice vybieha do tŕňovitého výbežku kvadratického prierezu, ktorého koniec je stepaný a zalomený (tab. VI: 25). Na základe najbližšej analógie – uzdy z lokality Nyékladháza–Mezőnyék (*Gálus – Horváth*, 1939, tab. 67: 7; *Kemenczei*, 1985, obr. 3: 10) – patrí náš nález k uzdom s oblúkovite prehnutými bočnicami, zakončenými na vrchu štylizovanou zvieracou hlavičkou, ktoré zaradil *M. Párducz* (1965, s. 151) k typu I. 1a a vo svojom novšom triedení ich vyčlenil *T. Kemenczei* (1985, s. 50) ako samostatný variant 1. Väčšina nálezov sa koncentruje na území Maďarska, ďalšie sú známe z rumunskej Olténie a jediným exemplárom sú zastúpené na našom území na pohrebisku v Presefáncho nad Ipľom (*Kemenczei*, 1985, s. 51; *Balaša*, 1959, tab. 6: 7).

Druhá kompletná uzda sa našla v ojedinelom žiarovom hrobe pri výskume včasnostredovekého pohrebiska v Dolných Krškáncho, v blízkosti sídliska v Ivanke. Jej bočnice sú oblúkovite zahnuté, pri otvoroch kvadraticky rozšírené, a oba konce stepané a stočené do očka (obr. 10: 3). Typologicky odpovedá uzdom *Kemenczeiovo* variantu 2, s tým rozdielom, že väčšina úzd tohto typu má gombíkovite zakončené bočnice. Okrem východného Maďarska sú rozšírené aj na Slovensku, v Zádudnici i v juhoalpskej oblasti v nálezových celkoch datovaných do druhej polovice 6. a prvej polovice 5. stor. pred n. l. (*Kemenczei*, 1985, s. 51–54).

V uvedenom hrobe sa okrem uzdy našli aj dve liate bronzové prevliečky z konského postroja. Obe majú platničku modelovanú do tvaru trojlístka z troch polgufových častí a masívne tyčinkovité ucho pripevnené na spodnej strane (obr. 10: 1, 2). V nálezoch vekerzugskej skupiny nemajú analógie a zriedkavé sú aj v skytskej oblasti. Dva podobné exempláre sa našli pri kostre koňa 9 v mohyle 2/V z Kelermesu, datovanej do tretej štvrtiny 7. stor. pred n. l. (*Galanina*, 1983, s. 52–53, tab. 10: 20, 21). Ďalšie analógie uvádza autorka z dávnejšie odkrytej mohyly z Aksjutinky, datovanej do 6. stor. pred n. l. (*Galanina*, 1983, s. 52, pozn. 86). Vzhľadom na paralely v archaickej skytskej kultúre by bolo možné zaradiť aj žiarový hrob z Dolných Krškán už do 6. stor. pred n. l.

Vo vekerzugskej skupine, na rozdiel od východo-halštatskej oblasti, je hlavným druhom spínadla odevu ihlica. Spony, sporadicky sa objavujúce v tomto prostredí, boli prevzaté zo susedných oblastí. Železná ihlica s hlavicou roztepanou a zvinutou do očka z objektu 102/81 (tab. VI: 27), ktorá je frekventovaným predmetom na pohrebiskách vekerzugskej skupiny (*Dušek*, 1966, tab. 21: 13; 14; *Párducz*, 1966, tab. 14: 8, 18), nemá výraznejší chronologický význam. Spolu s ňou sa našli aj dva zlomky železnej tyčinky

kvadratického prierezu (tab. VI: 22) a štvorhranné železné šidlo (tab. VI: 20).

Z objektu 1/82 pochádza poškodený pieskovcový kadľuh na odlievanie plochého tyčinkovitého predmetu s tromi pravidelne umiestnenými rebrami (tab. XI: 1). Hotový výrobok podobného tvaru sa nepodarilo v nálezoch z Karpatskej kotliny a východnej Európy identifikovať.

DATOVANIE

Typologicko-chronologický vývoj keramiky vekerzugskej skupiny nie je dostatočne známy. Chýbajú analýzy väčších nálezových súborov a jej jemnejšie triedenie sťažuje aj značná konzervatívna zastúpených foriem. Napriek tomu má pri chronologickom zaraďovaní nálezov z Nitry prvoradý význam práve keramika, ktorej typologický rozbor umožnil rozpoznať dva časové horizonty. Vychádzame pritom z faktu, že zistené rozdiely medzi inventárom objektov z Ivanky a nálezmi z Chrenovej majú vzhľadom na blízkosť oboch nálezísk predovšetkým chronologický charakter.

Keramický inventár zo sídliska na Chrenovej sa líši od doteraz známych sídliskových nálezov vekerzugskej skupiny značným podielom archaických keramických foriem. Patria k nim predovšetkým zdobené vázy s odsadeným hrdlom, polgufovité misy, misy so zatiahnutým ústím, zdobené tuhovanými pásmi, a profilované šálky s oblúkovite prehnutým hrdlom, ktoré sú bežné v keramickom inventári sídlisk kalenderberskej kultúry na juhozápadnom Slovensku. Navyše sa k nim, ako lokálny prvok, pridružujú amfory lužického charakteru. Všetky vystupujú v sprievode výrazných neskorohalštatských tvarov. Okrem vyslovene nových prvkov, akými sú hrncovité nádoby z grafitovej hliny a keramika vytvorená na kruhu, sa objavujú aj tvary vychádzajúce zo starších predlôh, ale už s novými neskorohalštatskými znakmi. Najvýraznejšími sú fľašovitité nádoby, rôzne varianty profilovaných šálok s kónickým hrdlom, niektoré aj s vhladenou mriežkovitou výzdobou, a tiež šálky s tzv. rohatými uchami.

Z troch objektov (9/71, 21/71 a 2/77) chýbajú nálezy keramiky vyrobenej na kruhu, čomu však vzhľadom na väzby s ostatnými objektmi nemožno pripisovať chronologický význam. Okrem amforovitých nádob, doložených vo všetkých nálezových celkoch, sa v objektoch 2/77 a 21/71 našli aj neskorohalštatské varianty ostro profilovaných šálok (tab. I: 17; IV: 7, 11) a v poslednom z nich aj hlinené kruhové podložky vekerzugskeho typu (tab. I: 15, 20, 28). Súčasnosť objektov 9/71 a 102/81 je preukázaná fragmentmi takmer identických ostro profilovaných šálok s vnútornou výzdobou (tab. I: 8; VI: 13). Zistené okolnosti svedčia o tom, že všetky odkryté objekty zo sídliska na Chrenovej patria do neskorého doby halštatskej a tvoria jeden časový horizont.

Výskyt archaických prvkov, geneticky sa viažucich na materiál z predchádzajúceho úseku doby halštatskej, je významným datovacím kritériom. Potvrdzuje to aj absencia tejto zložky v objektoch z Ivanky, v ktorých prevládajú priebežné formy úžitkovej keramiky, podobné nálezom aj z ďalších sídlisk vekerzugskej skupiny na juhozápadnom

Slovensku (Novotný, 1955, obr. 223–225; Paulík, 1957, tab. 1; 2; Liptáková, 1963, obr. 113). Keramika z týchto objektov vrátane nádob vyrobených na kruhu nie je presnejšie datovateľná. Chronologicky podmienený môže azda byť výskyt zlomkov dvojkónických alebo vakovitých nádob v objekte 3/83 (tab. XII: 27, 29), ktoré sú typickým tvarom ručne vyrobenej keramiky vekerzugskej skupiny, ale v nálezoch na sídlisku z Chrenovej sa ešte neobjavili. Jediným výrazným nálezom v tomto objekte je fragment šálky s výčnelkami v podobe štylizovaného kvetu na vrchole ucha (tab. XII: 19). Patrí sice k zriedkavému variantu, ale podľa datovania analogických náleзов zo Zadunajska do druhej polovice 6. a prvej polovice 5. stor. pred n. l. (Fekete, 1983–1984, s. 138, obr. 3: 1; Jerem et al., 1984, s. 167, obr. 15: 10) je z chronologického hľadiska málo významný. Vymedzuje iba chronologický rámec tohto nálezového celku, ktorý možno zaradiť najskôr do prvej polovice 5. stor. pred n. l.

Prioritnou otázkou pri hodnotení náleзов z Nitry je chronologický vzťah medzi osídlením kalenderberskej kultúry a začiatkom vekerzugskej skupiny na juhozápadnom Slovensku. Vekerzugska skupina ako hlavný reprezentant neskorej doby halštatskej v tomto priestore je všeobecne datovaná do 5. a 4. stor. pred n. l. (Dušek, 1974, s. 366). Podľa J. Chochorowského (1984, s. 158–159) však jej začiatok spadá až na prelom prvej a druhej štvrtiny 5. stor. pred n. l. Po spresnení záverečnej fázy kalenderberskej kultúry, ktorá je na základe synchronizácie náleзов z niektorých lokalít s materiálom zo Smoleníc datovaná do stupňa HD₁ (Bujna – Romsauer, 1984, s. 443; Parzinger – Stegmann–Rajtár, 1988, s. 175), by však vo vývoji osídlenia tohto územia v neskorej dobe halštatskej vznikol výrazný hiát. Z doteraz známych lokalít kalenderberskej kultúry totiž chýbajú nálezové celky, ktoré by dokladali osídlenie aj v stupni HD₂. Zato na pohrebiskách v Modranoch a v Chotíne sa podarilo vyčleniť niektoré hrobové celky, podľa ktorých sa dá výskyt najčasnějších náleзов vekerzugskeho charakteru zaradiť už do druhej polovice 6. stor. pred n. l. (Parzinger – Stegmann–Rajtár, 1988, s. 175; Romsauer, 1987; 1991, s. 365).

Nálezový súbor zo sídliska na Chrenovej má všetky atribúty prechodného horizontu, v ktorom je, popri nových, špecificky neskorohalštatských prvkoch, zastúpená výrazná archaická zložka. Časovo nie je preto vzdialený od najmladšej, záverečnej fázy kalenderberskej kultúry a možno ho datovať do druhej polovice 6. stor. pred n. l. V objekte 102/81 sa našiel fragment bočnice uzdu vekerzugskeho typu (tab. VI: 25), patriacej k uzdom 1. variantu, používaným prevažne v druhej polovici 6. stor. pred n. l. (Kemenczei, 1985, s. 51), ktorý taktiež podporuje toto datovanie. Málo zreteľná je však jeho horná hranica, nakoľko mladšie nálezové celky s klasickým inventárom vekerzugskej skupiny, ktoré reprezentuje materiál z Ivanky, neposkytujú dostatočné zachytiteľné body pre datovanie. Dovoľuje však vysloviť domnienku, že archaické prvky sa z nálezových celkov postupne vytrácajú smerom k rozhraniu 6. a 5. stor. pred n. l. a v nasledujúcom období sú nahradené špecifickými formami vekerzugskej skupiny.

Obsahovo a chronologicky porovnateľných sídliskových náleзов je zatiaľ málo. Z juhozápadného Slovenska k nim možno zaradiť inventár objektu z Hubiny s výraznými lokálnymi keramickými formami a početnými nálezmi keramiky vyrobenej na kruhu (Romsauer – Pieta, 1992). Takisto len skromný súbor pochádza aj z oblasti ohybu Dunaja v Maďarsku. Na sídlisku Pilismarót–Szobi rév je doložený nálezmi z objektu 41 a z kultúrnej vrstvy na skúmanej ploche C, datovanými autorkou do 6. a 5. stor. pred n. l. (Wollák, 1979, s. 55, obr. 1–9). Ďalšie nálezy pochádzajú z neďalekej lokality Visegrád–Csetemetekert, kde sa zachytil zrejme spodok sídliskového objektu s výraznou neskorohalštatskou keramikou a črepami z nádob vyrobených pomocou hrnčiarskeho kruhu, sprevádzanými početnými archaickými tvarmi, ktoré majú analógie v zadunajskom materiáli obdobia HC₂–HD₁ (Gróh, 1984, s. 56, 61, obr. 5–7). S prihliadnutím na podobnosť materiálu z oboch lokalít nálezom zo sídliska na Chrenovej ich možno datovať skôr do druhej polovice 6. stor. pred n. l.

Uvedené nálezové celky ukazujú, i keď zatiaľ iba v nedostatočnej miere, že v západnej časti územia vekerzugskej skupiny, osídlenej v predchádzajúcom období prevažne nositeľmi kalenderberskej kultúry, bude potrebné rátať pre druhú polovicu 6. stor. pred n. l. s určitým komplexom náleзов zmiešaného charakteru, ktoré sa chronologicky radia pred nálezy s klasickým inventárom vekerzugskej skupiny.

ZÁVERY

Novoobjavené lokality v mikroregióne Nitry preukázali, že táto oblasť bola v neskorej dobe halštatskej husto osídlená a tvorila súčasť územia vekerzugskej skupiny. V údolí rieky Nitry smerom na sever sa s jej pamiatkami stretávame iba ojediniele. Okrem trochu excentricky situovaného pohrebiska v Andači sú z tohto priestoru známe iba zberové nálezy z Ludaníc (Wiedermann, 1985, tab. 11: 8; 12: 3).

Z lokalít v Nitre pochádzajú iba náhodne objavené, prevažne ojedinelé nálezové celky, ktoré nedovoľujú podať všeobecnejšiu charakteristiku zistených sídlisk a pohrebísk. Význam publikovaného materiálu však zvyšuje najmä tá skutočnosť, že sídliskové nálezy vekerzugskej skupiny sú stále zriedkavé a vcelku málo známe. Dôležitý a zároveň najpočetnejší materiál sa získal pri záchrannom výskume sídliska na Chrenovej. Jeho podrobnejší rozbor a porovnanie s inventárom objektov z Ivanky prispeli k vypracovaniu doteraz prakticky neznámeho nálezového horizontu, charakterizovaného zmiešaným inventárom, v ktorom tvoria výraznú zložku prežívajúce archaické formy keramiky kalenderberskej kultúry. Rámcovo je datovaný do druhej polovice 6. stor. pred n. l. a v kontexte vývoja neskorej doby halštatskej reprezentuje prechod medzi záverečnou fázou kalenderberskej kultúry a klasickými celkami vekerzugskej skupiny. Výskyt archaických keramických tvarov svedčí o tom, že zánik kalenderberskej kultúry v stupni HD₁, prejavujúci sa na lokalitách prerušením osídlenia a pochováva-

nia, neznamená náhle a úplné prerušenie tradícií miestnej keramickej produkcie. V skladbe inventára dochádza k výraznejším zmenám pravdepodobne až na začiatku 5. stor. pred n. l. V keramickom materiáli, najmä pri nádobách vyrobených v ruke, sa prejavujú zvýšeným podielom hrubších úžitkových tvarov. I keď je v neskorej dobe halštatskej zrejmy trend k používaniu jednoduchších, nezdobených keramických foriem, zdá sa, že vo vekerzugskej skupine súvisí s rozširovaním kvalitnej keramiky vyrábanej na hrnčiarskom kruhu, ktorá nahradila časť jemnejšie zhotovovaného keramického riadu.

V keramickom materiáli sídliska na Chrenovej je pomerne prekvapujúci vysoký podiel kalenderberských prvkov v porovnaní s jediným identifikovaným lužickým tvarom. Tento fakt je pozoruhodný najmä z toho dôvodu, že najsevernejšie nálezy kalenderberskej kultúry v Ponitří sú doložené na lokalite Lévai sztrázsa pri Nových Zámkoch (Janšák, 1931, s. 30–31; materiál je uložený v SNM v Martine) a súveké nálezy pochádzajúce zo širšieho okolia Nitry majú už výrazný lužický charakter (Romsauer, 1986, s. 175). Výskyt týchto prvkov v prostredí osídlenom v predchádzajúcom období ľudom lužickej kultúry môže signalizovať aj istý posun obyvateľstva po zániku kalenderberskej kultúry.

Sídliská na Chrenovej a v Ivanke sú datované keramikou do dvoch rôznych časových horizontov, čo síce dokladá osídlenie sledovaného mikroregiónu v dlhšom časovom rozpätí, ale nerieši otázku vzťahu medzi prechodným horizontom a klasickou fázou vekerzugskej skupiny. Nie sú totiž k dispozícii žiadne nálezy, ktoré by umožnili preukázať kontinuitu osídlenia v oboch časových horizontoch na jednej lokalite. Isté indície poskytujú v tomto smere pozorovania na pohrebiskách. H. Parzinger a Z. Stegmannová-Rajtárová (1988, s. 175) vyčlenili na pohrebisku v Chotíne niekoľko hrobových celkov datovaných kovovými predmetmi do stupňa HD₂ a preukázali existenciu včasnej fázy pohrebiska, ktorá časovo korešponduje s prechodným horizontom na sídliskách. Táto fáza je doložená i v Modranoch, a to hrobom 20, v ktorom sa našiel dvojkónický džbán, vyrobený

na hrnčiarskom kruhu, v sprievode kónickej misy s tanierovite vyhnutým ústím a okrajom vyťahnutým do lalokov (Dušek, 1976, obr. 9: 7–12), zdobenej na vnútornej strane tuhovanou výzdobou a majúcou analógie na pohrebiskách z obdobia HC₂-HD₁ (Romsauer, 1987, s. 110). Pohrebisko v Modranoch bolo preskúmané iba čiastočne, ale podľa hrobu 27, datovaného juhoalpškými oblúkovitými sponami do stupňa HD₃ (Dušek, 1976, obr. 10: 12, 14, 15; Parzinger – Stegmann-Rajtár, 1988, s. 174), sa na ňom pochovovalo aj v priebehu 5. stor. pred n. l. V oboch prípadoch je kontinuita pochovania od stupňa HD₂ evidentná a analogicky možno predpokladať, že aj sídliská, na ktorých boli zachytené iba celky s materiálom datovaným do prechodného horizontu, mohli taktiež byť dlhodobo osídlené. V tomto zmysle je kontinuálny vývoj veľmi pravdepodobný a vyčlenený prechodný horizont, napriek výraznému podielu prežívajúcich lokálnych foriem, ktoré utvárajú charakter jeho materiálnej náplne, nemožno oddeliť od vývoja vekerzugskej skupiny. Platí to aj pre nálezy z oblasti ohybu Dunaja, ktoré boli vzhľadom na ich zmiešaný charakter, polohu lokalít na hranici dvoch kultúrnych oblastí a najmä absenciu porovnateľného materiálu z iných regiónov vyčlenené ako samostatná skupina (Kemenczei, 1977, s. 85; Gróh, 1984, s. 63). Publikovaný materiál z Nitry a tiež z objektu v Hubine (Romsauer – Pieta, 1992) preukázal, že celky so zmiešaným inventárom majú väčšie teritoriálne rozšírenie a predstavujú časovo ohraničený nálezový horizont.

Zhodnotenie nálezov z Nitry prispelo k spresneniu niektorých čiastkových problémov vývoja neskorej doby halštatskej. Umožnilo chronologicky a obsahovo vymedziť dôležitú prechodnú fázu vekerzugskej skupiny a doložiť podiel miestneho kultúrneho podložja v materiálnej kultúre. Keďže získané poznatky sa opierajú o veľmi torzovitý sídliskový materiál, bude potrebné ich platnosť overiť aj podrobným rozborom dostupných hrobových nálezov, najmä s prihliadnutím na keramický materiál, ktorý pre svoje užšie geografické a kultúrne väzby poskytuje ďalšie možnosti riešenia načrtnutých problémov.

Rukopis odovzdaný:

28. 2. 1992

Posudzoval:

Jozef Bujna, CSc.

Meno a adresa autora:

PhDr. Peter Romsauer, CSc.

949 01 Nitra,

Chmeľová dolina 52

Literatúra

- BALAŠA, G.: Skýtske pohrebisko v Presefnoch nad Ipľom, okr. Šahy. Slov. Archeol., 7, 1959, s. 87–98.
 BENADÍK, B.: Skytský problém ve světle nových archeologických nálezů na Slovensku. Archeol. Rozhl., 5, 1953, s. 672–683.
 BOTTYÁN, Á.: Székelyk a magyar Alföldön. Régészeti füzetek. I. Budapest 1955.
 BUJNA, J. – ROMSAUER, P.: Späthallstatt- und frühlatènezeitliches Gräberfeld in Bučany. Slov. Archeol., 31, 1983, s. 227–324.
 BUJNA, J. – ROMSAUER, P.: Halštatské sídlisko v Hostiach. Slov. Archeol., 32, 1984, s. 431–452.
 BUJNA, J. – ROMSAUER, P.: Záchraná akcia v Seredi. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1988. Nitra 1990, s. 46–47.

- DIMITRIU, S.: Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății în epoca arhaică. Săpături 1955–1960. In: *Histria*. 2. București 1966, s. 21–131.
- DUŠEK, M.: Skýtsko-halštatské birituálne pohrebište Chotín I. *Archeol. Rozhl.*, 7, 1955, s. 450–458.
- DUŠEK, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava 1966.
- DUŠEK, M.: Slovensko v mladšej dobe halštatskej. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 423–464.
- DUŠEK, M.: Die Thraker im Karpatenbecken. *Slov. Archeol.*, 22, 1974, s. 361–434.
- DUŠEK, S.: Junghallstattzeitliches Gräberfeld von Modrany. *Slov. Archeol.*, 24, 1976, s. 397–427.
- DUŠEK, M. – DUŠEK, S.: Smolenice-Molpír. Befestigtes Fürstentum der Hallstattzeit. I. Nitra 1984.
- FEKETE, M.: Késő-hallstattkori lakóház leletmentése Csöngén. In: *Savaria*. 17/18. Szombathely 1983–84, s. 123–128.
- FRIDRICHOVÁ, M.: Halštatská sídliště v pražském území. Praha 1974.
- GALANINA, L. K.: Ranneskijskije uzdečnyje nabory (po materialam Kelermskich kurganov). In: *Archeol. Sbor.* 24. Leningrad 1983, s. 35–55.
- GALLUS, S. – HORVÁTH, T.: Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. *Dissert. Pannonicae*, Ser. II. 9, Budapest 1939.
- GANINA, O. D.: Poselenia ranňoskijskoj doby poblyzu s. Zalisia. *Archeolohija* (Kyjev), 47, 1984, s. 68–79.
- GRÖH, D.: Előzetes jelentés a Visegrád-Csemetékert lelőhelyen végzett későbronzkori és koravaskori feltárásról. In: *Communicationes Archaeol. Hung.* Budapest 1984, s. 53–66.
- HEČKOVÁ, J.: Nálezy z doby halštatskej z Branča. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1985*. Nitra 1986, s. 99.
- CHOCHOROWSKI, J.: Vekerzug-Kultur. Fragen ihrer Genese und Chronologie. In: *Acta Archaeol. Carpathica*. 23. Kraków 1984, s. 99–161.
- JANŠÁK, Š.: Staré osídlenie Slovenska. Sídlišká na terasách pozdĺž riek. In: *Sbor. Muz. slov. Spoločn.* 25. Turčiansky Sv. Martin 1931, s. 7–65.
- JEREM, E.: Südliche Beziehungen einiger hallstattzeitlichen Fundtypen Transdanubiens. In: *Die ältere Eisenzeit in Wojwodina und ihre Verbindungen mit anderen donauländischen und benachbarten Gebieten*. Novi Sad 1981a, s. 201–220.
- JEREM, E.: Späthallstatt- und Frühlatènezeit in Transdanubien. In: *Die Hallstattkultur. Symposium Steyr 1980*. Linz 1981b, s. 105–136.
- JEREM, E.: Bemerkungen zur Siedlungsgeschichte der Späthallstatt- und Frühlatènezeit im Ostalpenraum. In: *Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984*. Mitt. Archäol. Inst. Beiheft 3. Budapest 1986, s. 107–118.
- JEREM, E. – FACSAR, G. – KORDOS, L. – KROLOPP, E. – VOROS, I.: A Sopron-Krautackeren feltárt vaskori telep régészeti és környezetrekonstrukciós vizsgálata I. *Archeol. Ért.*, 111, 1984, s. 141–169.
- KA (=BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.): Pohrebište z doby predkeltkej v Dolných Kráňanoch pri Nitre. *Archeol. Rozhl.*, 3, 1951, s. 308, 317–318.
- KAPPEL, I.: Die Graphittonkeramik von Manching. In: *Die Ausgrabungen in Manching*. 2. Wiesbaden 1969.
- KEMENCZEI, T.: Skythenzeitliches Gefäß mit Reiterdarstellung. In: *Folia Archaeol.* 34. Budapest 1983, s. 51–71.
- KEMENCZEI, T.: Mitteleisenzeitliche Trensen von ost-mitteleuropäischem Typ im Alföld. In: *Folia Archaeol.* 36. Budapest 1985, s. 43–68.
- KLISKÝ, M.: Zisťovací výskum na Mačacom zámku v Nitre-Chrenovej. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977*. Nitra 1978, s. 121–128.
- KRAKOVSKÁ, L.: Mladohalštatské sídlisko v Ratkovciach. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 9. Nitra 1962, s. 143–168.
- KUDLÁČEK, J.: Pravěké nálezy z Andača. *Slov. Archeol.*, 1, 1953, s. 199–210.
- LIPTÁKOVÁ, Z.: Výskum v dusíkární pri Šali. *Archeol. Rozhl.*, 15, 1963, s. 312–313, 327–340.
- MELUKOVA, A. I.: Pamiatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnest'ia. In: *Mat. Issl. Archeol. SSSR*. 64. Moskva 1958, s. 5–102.
- MIROŠAYOVÁ, E.: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. *Slov. Archeol.*, 35, 1987, s. 107–164.
- MOSCALU, E.: *Ceramica Traco-Getică*. București 1983.
- NOVOTNÝ, B.: Skytsko-halštatské sídlištní nálezy na Slovensku. *Archeol. Rozhl.*, 7, 1955, s. 458–464, 481–486.
- OŽDÁNI, O.: Záchranný výskum na trase diaľnice v roku 1976. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976*. Nitra 1977, s. 211–215.
- PÁRDU CZ, M.: Székelytelep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. *Archeol. Ért.*, 1944–45, s. 62–80.
- PÁRDU CZ, M.: Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug III. *Acta Archaeol. Akad. Sci. hung.*, 6, 1955, s. 1–22.
- PÁRDU CZ, M.: Graves from the Scythian age at Ártánd (Country Hajdú-Bihar). *Acta Archaeol. Akad. Sci. hung.* 17, 1965, s. 136–231.
- PÁRDU CZ, M.: The Scythian age cemetery at Tápiószéle. *Acta Archaeol. Akad. Sci. hung.*, 18, 1966, s. 35–91.
- PÁRDU CZ, M.: Probleme der Skythenzeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeol. Akad. Sci. hung.*, 25, 1973, s. 27–63.
- PARZINGER, H. – STEGMANN-RAJTA, S.: Smolenice-Molpír und der Beginn skythischer Sachkultur in der Südwestslowakei. *Præhist. Z.*, 63, 1988, s. 162–178.
- PAULÍK, J.: Halštatská a halštatsko-laténska osada pri Sereďi. *Slov. Archeol.*, 3, 1955, s. 135–194.
- PAULÍK, J.: Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej. *Slov. Archeol.*, 4, 1956, s. 177–212.
- PAULÍK, J.: Skýtsko-halštatská chata v Dvoroch nad Žitavou. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 2. Nitra 1957, s. 75–81.
- PETROVSKA, J. O.: Ranňoskijski pamiatky na pівденній околиці Києва. *Archeolohija* (Kyjev), 24, 1970, s. 129–145.
- PICHLEROVÁ, M.: Skýtsko-halštatské pohrebisko v Senci. In: *Sbor. Slov. nár. Múz.* 56. Hist. 2. Bratislava 1962, s. 70–84.
- ROMSAUER, P.: Výsledky záchranného výskumu v Chotíne. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977*. Nitra 1978, s. 207–209.
- ROMSAUER, P.: Eneolitické a halštatsko-laténske objekty z Vrbového. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980*. Nitra 1981, s. 250–253.
- ROMSAUER, P.: Zur hallstattzeitlichen Besiedlung der Südwestslowakei. In: *Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984*. Mitt. Archäol. Inst. Beiheft 3. Budapest 1986, s. 173–180.
- ROMSAUER, P.: Zur jung- und späthallstattzeitlichen Entwicklung in der Westslowakei. In: *Mitt. Österr. Arbeitsgemeinschaft f. Ur- u. Frühgesch.* 38, 1987, Wien, s. 109–113.
- ROMSAUER, P.: The earliest wheel-turned pottery in the Carpathian Basin. *Antiquity*, 65, No. 247, 1991, s. 358–367.
- ROMSAUER, P. – PIETA, K.: Významný nález z neskorej doby halštatskej v Hubine. *Slov. Archeol.*, 40, 1992, s. 213–222.
- SMIRNOVA, G. I.: K otázce trčké na kruhu robené keramiky ve středním Podnest'ii (podle výskumu v r. 1963). *Archeol. Rozhl.*, 17, 1965, s. 76–91.
- STUDENÍKOVÁ, E.: Mohyly z doby halštatskej v Pustých Úľanoch. In: *Zbor. Slov. nár. Múz.* 75. Hist. 21. Bratislava 1981, s. 17–34.
- STUDENÍKOVÁ, E.: Studne z doby halštatskej v Ivanke pri Dunaji. In: *Zbor. Slov. nár. Múz.* 78. Hist. 24. Bratislava 1984, s. 49–99.
- TOČÍK, A.: Záchranný výskum v Bajči-Vikanove v rokoch 1959–1960. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 12. Nitra 1964, s. 5–185.
- TOČÍK, A.: Zisťovací výskum v Nitrianskom Hrádku v roku 1976. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976*. Nitra 1977, s. 281–292.
- TOČÍK, A.: Záchranný výskum v Komjaticiach. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977*. Nitra 1978, s. 246–272.
- TOČÍK, A.: Pokračovanie záchranného výskumu v polohe Kľazova jama v Komjaticiach. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979*. Nitra 1980, s. 215–229.
- TOČÍK, A.: Záchranný výskum v Lipovej-Öndrochove. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 23. Nitra 1987, s. 243–306.
- UZAROWICZ, A.: Materiały kultury amfor kulistych i kultury łuszyckiej z Podgajca, pow. Opatów. *Wiadom. archeol.*, 39, 1974, s. 62–78.
- VENDTOVÁ, V.: Výskum v Slovenských Ďarmotách v roku 1962. *Archeol. Rozhl.*, 16, 1964, s. 347–348, 357–369.
- VLADÁR, J.: Skýtsko-halštatská chata v Čake. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 10. Nitra 1962, s. 125–128.
- WIEDERMANN, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho múzea. Nitra 1985.
- WOLLÁK, K.: Hallstattkori leletek a Pilismarót-szobi révi telepfeltárásból. In: *Dunai régészeti közlemények*. Budapest 1979, s. 49–76.

Neufunde der Vekerzug-Gruppe aus Nitra

Peter Romsauer

In den letzten zwei Jahrzehnten wurden im Katastergebiet der Stadt Nitra fünf späthallstattzeitliche Fundstellen festgestellt (Abb. 1: 1–5), die bewiesen haben, daß auch diese Mikroregion dicht besiedelt war und einen Bestandteil des Bereiches der Vekerzug-Gruppe bildete, die aus dem Theißgebiet in die Südwestslowakei einsickerte.

Drei Fundstellen wurden im Stadtteil Dolné Krškany entdeckt. Noch Ende der 40er Jahre erschloß man im Intravillan (Abb. 1: 3) vier Gräber (Ka, 1951). Bei der Untersuchung des frühmittelalterlichen Gräberfeldes südlich der vorangehenden Fundstelle fand sich ein vereinzelt Brandgrab (Abb. 1: 4) und wahrscheinlich aus der Siedlung stammt ein Oberflächenfund (Abb. 1: 2). Auf der polykulturellen Fundstelle im Stadtteil Chrenová (Abb. 1: 1) deckte man auf mehreren isolierten Flächen neun Siedlungsobjekte ab und zwei weitere wurden im Teil Ivanka (Abb. 1: 5) festgestellt. Die Besiedlung setzte mit gleicher Intensität auch außerhalb der Mikroregion fort, wovon weitere Fundstellen aus Branč (Abb. 1: 6) und Nitrany, Ortsteil Malý Cetín zeugen (Abb. 1: 7). Der Umfang der Grabungen erlaubt es nicht, in genügendem Maße die festgestellten Gräberfelder und Siedlungen zu charakterisieren. Das gewonnene Fundinventar ist jedoch eine wichtige Quelle für das Studium der aktuellen Problematik der Siedlungen und auch von Fragen der Chronologie der Vekerzug-Gruppe.

Die Siedlungen befinden sich am Rand einer niederen Terrasse, die die Aue des Nitra-Flusses säumt. In beiden Fällen handelt es sich um umfangreiche Siedlungen. Aufgrund der Dislokation der Objekte erstreckte sich die Besiedlung in Chrenová in einer Länge von 1 km (Abb. 1: 1a–c) und in Ivanka von 600 m (Abb. 1: 5a–b). Da sich die festgestellten Gräberfelder auf der Westterrasse des Nitra-Flusses in 200–400 m Entfernung von ihrem Rand befanden (Abb. 1: 3, 4, 6), kann vorausgesetzt werden, daß sich die Breite der Siedlungen in der Spannweite von 100–150 m bewegte. Der Vergleich der untersuchten Flächenausmaße mit der Anzahl der festgestellten Objekte deutet an, daß die Besiedlung eher aus kleineren Gruppierungen von Objekten in verschiedenen Abständen bestand. Die Funktion der meisten ergrabenen Objekte (Abb. 2–7) ist nicht näher bekannt, nur in zwei Fällen (Objekte 102/81 und 3/83) handelte es sich um eingetiefte Hütten mit unregelmäßigem Grundriß (Abb. 8, 9).

Der wesentliche Teil der Funde besteht aus Keramik, die aufgrund der Herstellungsart in scheibengedrehte und handgefertigte Ware aufgliedert werden kann.

Zu den verbreitetsten Formen der scheibengedrehten Keramik gehören in der Vekerzug-Gruppe kleine doppelkonische Krüge mit überrandständigem Henkel (Taf. III: 7, 10, 14; X: 21; XI: 12, 22; XII: 1, 13, 14), welche seltener auch in der Hand gefertigt wurden (Taf. III: 1; XII: 22). Die zweithäufigste Form sind Schüsseln mit eingezogener Mündung, die sich vor allem durch die Randprofilierung unterscheidet (Taf. I: 5; XI: 10, 14; XIII: 11). Die Schüsseln mit schmaler umlaufender Rille unter dem Rand (Taf. XIII: 3), die im Karpatenbecken selten vorkommen (Párducz, 1944–45, Abb. 25: 18; Wollák, 1979, Abb. 9: 5), verraten Beziehungen zu Funden aus den griechischen pontischen Städten und deren Hinterland (Dimitriu, 1966, Taf. 59: 487–489; Moscalu, 1983, Taf. 78: 1, 2, 4, 5). Eines der ausgeprägten Elemente, deren Ursprung unmittelbar mit dem Schwarzmeerraum verbindbar ist, sind Henkel aus zwei verbundenen Stäbchen von ungefähr rundem Querschnitt, die durch ein Krugbruchstück im Objekt 3/83 aus Ivanka vertreten sind (Taf. XIII: 17) und eine Analogie in Muhi haben (Romsauer, 1991, Abb. 3: 4); sie sind für manche Formen der archaischen griechischen Keramik charakteristisch (Dimitriu, 1966, Taf. 4: 41–47; 20: 327–329). Durch mehrere Fragmente vertreten sind Flaschen mit doppelkonischem Körper und Trichterhals (Taf. II: 1; XI: 7; XII: 3, 8, 12, 15, 26), die vor allem unter Grabfunden im Theißgebiet belegt sind. Die typologische Entwicklung der einzelnen scheibengefertigten Gefäßformen ist wenig bekannt (Romsauer, 1991, S. 365). Ihre präzisere chronologische Einstufung auszuarbeiten, wird erst nach genauerer Bewertung der Begleitfunde im Rahmen der Gesamtentwicklung des Fundgutes der Vekerzug-Gruppe möglich sein.

Eine zahlreichere und variabelere Gruppe stellt die handgefertigte Keramik dar. Der Vergleich des Materials aus den Objekten von Ivanka und Chrenová zeigt in der Zusammensetzung des Keramikinventars beider Siedlungen deutliche Unterschiede, die den Ausgangspunkt für die Datierung darstellen. Die Keramik aus der Siedlung in Chrenová unterscheidet sich von den bisher bekannten Siedlungsfunden der Vekerzug-Gruppe durch den beträchtlichen Anteil an archaischen Formen. Zu diesen gehören vor allem verzierte oder glatte Kegelhalsgefäße mit abgesetztem Hals (Taf. IV: 1, 4; V: 8; VI: 35; VII: 11; X: 31; XII: 21), halbkugelige Schüsseln (Taf. I: 23, V: 9, 11; IX: 1, 11–13, 21, 33), manche Schüsseln mit eingezogener Mündung und graphitierter Streifenverzierung (Taf. I: 12; II: 13; IV: 9; IX: 38, 40), tiefere schüsselförmige Gefäße mit scharf vom doppelkonischen Körper abgesetztem Hals

(Taf. I: 4) und zahlreiche Fragmente von scharf profilierten Tassen mit bogenförmig einschwingendem Hals und gerundeter verzierter Bauchung (Taf. IV: 5, 12; VI: 5, 6, 23), die laufend im Keramikinventar von Siedlungen der Kalenderberg-Kultur in der Südwestslowakei vorkommen. Als lokales Element kommen Amphoren lausitzischen Ursprungs hinzu (Taf. I: 9; II: 3, 11; III: 11; 17; IV: 14; VIII: 15; X: 2, 3; XI: 26), zu denen auch zahlreiche Bruchstücke mit zungenförmigen Lappen unter der Bauchung gereiht werden (Taf. I: 7, 14; III: 13; IV: 8; X: 6, 8, 10, 16). Alle angeführten Keramikformen erscheinen in Begleitung kennzeichnender späthallstattzeitlicher Formen. Außer den ausgesprochen neuen Elementen, wie die Graphittongefäße (Taf. VIII: 5, 10) und die schon erwähnte scheibengedrehte Keramik, sind auch aus örtlichen Vorlagen ausgehende Formen vertreten, jedoch schon mit neuen späthallstattzeitlichen Merkmalen. Die markantesten sind Kegelhalsgefäße mit fließender Profilierung (Taf. III: 12; V: 10, 14; VII: 7, 14, 17; XI: 16), flaschenförmige Gefäße (Taf. V: 5; X: 24, 25), verschiedene Varianten von scharf profilierten Tassen, die zum Unterschied von archaischen Formen einen konischen Hals und eine scharf abgesetzte Bauchwölbung mit unregelmäßiger Verzierung haben (Taf. I: 8, 16, 17, 19; III: 3, 6; IV: 6, 11; VI: 3, 8, 13, 17, 21, 26, 28, 30, 33, 34, 37), und schließlich Tassen mit verschieden geformten Ansätzen auf dem Henkel (Taf. III: 4; V: 4; VI: 8; XII: 19).

Zu charakteristischen Gegenständen in den Siedlungen der Vekerzug-Gruppe gehören flache Tonscheiben von verschiedenem Durchmesser (Taf. I: 15, 20, 22; X: 18, 23, 29; XI: 2; XII: 24, 28, 31), die abgesehen von einem einzigen ähnlichen Fund aus Ivanka pri Dunaji (*Studeníková, 1984, Abb. 21: 10*) im vorangehenden Abschnitt der Hallstattzeit nicht vorkommen.

Im Objekt 102/81 fand sich das Bruchstück eines Trensenknebels des Vekerzug-Typs, das typologisch der Variante 1 der Trensen in der Gliederung *Kemenczei (1985, S. 50 f.)* entspricht, die in die zweite Hälfte des 6. Jh. v. u. Z. datiert sind. Eine zweite komplette Trense ergab das Brandgrab 1/76 in Dolné Krškany (Abb. 10: 3). Den charakteristischen Merkmalen nach gehört sie zu den Trensen der 2. Variante, die in Funden aus der zweiten Hälfte des 6. und der ersten Hälfte des 5. Jh. v. u. Z. aufscheinen (*Kemenczei, 1985, S. 51-54*). Zusammen mit ihr erschienen im Grab auch zwei Zierschlaufen der Pferdeschirring mit einem aus drei halbkugelförmigen Teilen verbundenen Plättchen in Form eines Dreiblattes mit massiver Öse im Unterteil (Abb. 11: 1, 2). Schlaufen von ähnlicher Form haben in der Vekerzug-Gruppe keine Analogien und sie bilden auch im skythischen Gebiet eine Seltenheit. Zwei ähnliche Exemplare stammen aus dem in das dritte Viertel des 7. Jh. v. u. Z. datierten Hügelgrab 2/V in Kelermes (*Galanina, 1983, S. 52 f., Taf. 10: 20, 21*) und weitere aus dem Hügelgrab in Aksjutince, das in das 6. Jh. v. u. Z. angesetzt ist (*Galanina, 1983, S. 52, Anm. 86*). Im Hinblick auf die Parallelen in der archaischen skythischen Kultur könnte das Grab aus Dolné Krškany mit

gewissem Vorbehalt schon in das 6. Jh. v. u. Z. datiert werden.

Die beschädigte Sandsteingußform zum Gießen eines flachen stäbchenförmigen Gegenstandes, mit drei symmetrisch untergebrachten Rippen fand sich im Objekt 1/82 (Taf. XI: 1). Ein fertiges Erzeugnis von ähnlicher Form wurde in Funden aus dem Karpatenbecken und aus Osteuropa nicht identifiziert.

Aus der kurzen Charakteristik des Fundinventars ergibt sich die offensichtliche Bedeutung der Keramik für die Datierung der Fundstellen in Nitra. In Anbetracht der Nähe beider Fundstellen sind die festgestellten Unterschiede zwischen den Funden aus Ivanka und Chrenová von chronologischer Art. Ein wichtiges datierendes Kriterium ist der archaische Anteil, der im Siedlungsmaterial aus Chrenová vertreten ist, aber in den Fundverbänden aus Ivanka fehlt. Sein Vorkommen zeugt davon, daß der Untergang der Kalenderberg-Kultur in der Stufe HD₁, der sich durch eine Unterbrechung der Besiedlung und Bestattung auf den einzelnen Fundstellen äußert, keine jähe und völlige Unterbrechung der Traditionen der örtlichen Keramikproduktion bedeutet. Zeitlich sind sie daher nicht weit von der Schlußphase der Kalenderberg-Kultur entfernt, aufgrund welcher die Siedlung in Chrenová in die zweite Hälfte des 6. Jh. v. u. Z. datierbar ist, was auch durch die Datierung des Trensenfragmentes aus Objekt 102/81 gestützt wäre. Eine überraschende Erscheinung ist bis zu einem gewissen Maße der hohe Anteil von Elementen der Kalenderberg-Kultur im Vergleich zu den einzigen lausitzischen Formen. Ihr Vorkommen in einem Milieu, das im vorangehenden Abschnitt der Hallstattzeit von Trägern der Lausitzer Kultur besiedelt war (Romsauer, 1986, S. 175), könnte auch auf eine gewisse Verschiebung der Bevölkerung nach dem Untergang der Kalenderberg-Kultur hinweisen.

Der Fundverband aus der Siedlung in Chrenová als Ganzes besitzt alle Attribute eines Übergangshorizontes mit gemischtem Inventar, in welchem neben neuen, spezifischen späthallstattzeitlichen Elementen auch ein ausgeprägter archaischer Anteil vertreten ist. Sehr wenig deutlich ist jedoch seine obere Grenze, weil die jüngeren Fundverbände mit klassischem Inventar der Vekerzug-Gruppe, die durch das Material aus Ivanka und weiteren Siedlungen in der Südwestslowakei repräsentiert ist (*Novotný, 1955, Abb. 223-225; Paulík, 1957, Taf. 1-2; Liptáková, 1963, Abb. 113*), keine genügenden Anhaltspunkte für eine feinere Datierung bieten. Sie erlauben es jedoch, die Vermutung auszusprechen, daß die archaischen Elemente aus den Fundkomplexen allmählich zur Wende des 6./5. Jh. v. u. Z. schwanden und im nachfolgenden Zeitabschnitt durch spezifische Formen der Vekerzug-Gruppe ersetzt wurden.

Die Siedlungen in Chrenová und Ivanka sind in zwei verschiedene Zeithorizonte datiert, was zwar die Besiedlung der verfolgten Mikroregion innerhalb einer längeren Zeitspanne belegt, aber nicht die Frage der Beziehung zwischen dem Übergangshorizont und der klassischen Phase der Vekerzug-Gruppe löst. Es stehen nämlich keine Funde

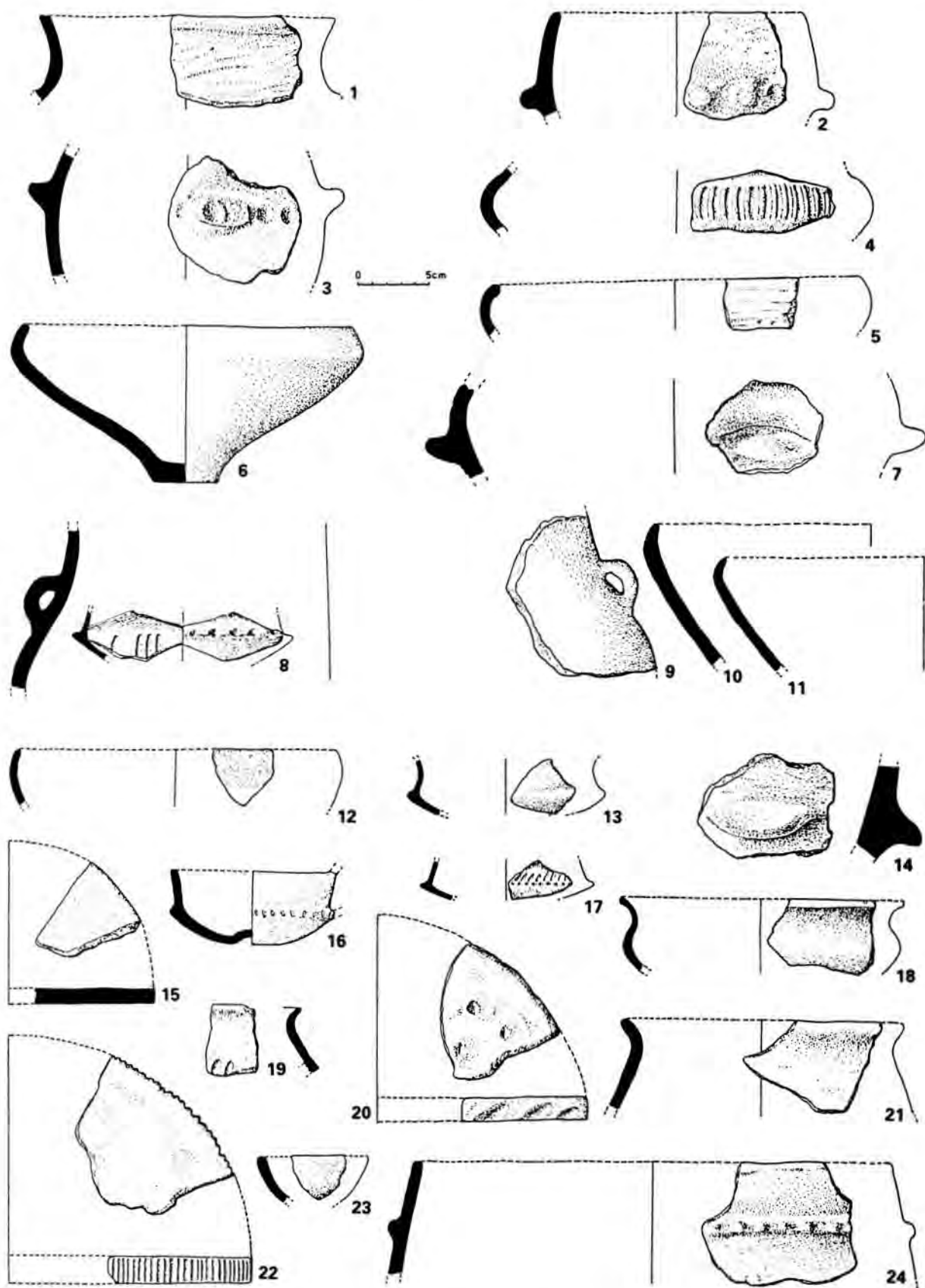
zur Verfügung, die es ermöglichen würden, die Besiedlungskontinuität in beiden Zeithorizonten auf einer Fundstelle zu belegen. Gewisse Indizien gewähren jedoch in dieser Richtung die Beobachtungen auf den Gräberfeldern. Parzinger und Stegmann-Rajtár (1988, S. 175) gliederten auf dem Gräberfeld in Chotín mehrere durch Metallgegenstände in die Stufe HD₂ datierte Grabeinheiten heraus und bewiesen die Existenz einer Frühphase des Gräberfeldes, die zeitlich mit dem Übergangshorizont in den Siedlungen korrespondiert. Diese Phase ist auch in Modrany durch Grab 20 belegt, in welchem in Begleitung eines scheibengedrehten doppelkonischen Kruges eine konische Schüssel mit breiter ausladender Mündung und mit Randlappen gefunden wurde (Dušek, 1976, Abb. 9: 7–12), die eine graphitierte Innenverzierung trägt und Analogien in den Grabfunden der Stufen HC₂–HD₁ hat (Romsauer, 1987). Das Gräberfeld in Modrany wurde nur teilweise untersucht, aber aufgrund des durch südaltine Bogenfibeln in die Stufe HD₃ datierten Grabes 27 (Dušek, 1976, Abb. 10: 12, 14, 15; Parzinger – Stegmann-Rajtár, 1988, S. 174) wurde auf ihm auch im Verlauf des 5. Jh. v. u. Z. bestattet. In beiden Fällen ist die Bestattungskontinuität seit der Stufe HD₂ evident, und analog ist anzunehmen, daß auch die Siedlungen, in denen nur in den Übergangshorizont datierte Fundeinheiten erfaßt wurden, ebenfalls langfristig besiedelt waren. In diesem Sinne ist eine kontinuierliche Entwicklung sehr wahrscheinlich und den herausgegliederten Übergangshorizont kann man trotz des deutlichen An-

teiles überlebender lokaler Formen, die den Charakter ihres Fundgutes bilden, nicht von der Entwicklung der Vekerzug-Gruppe trennen. Dies gilt auch für die Funde aus dem Donaugebiet (Kemenczei, 1975, Abb. 2: 4–6; 3: 5–8; 4; Wollák, 1979, Abb. 1–9; Gróh, 1984, Abb. 5–7), die in Anbetracht ihres Mischcharakters, der Lage der Fundstellen an der Grenze zweier Kulturbereiche und besonders der Abwesenheit von Vergleichsmaterial aus anderen Regionen, als selbständige Gruppe herausgegliedert wurden (Kemenczei, 1977, S. 85; Gróh, 1984, S. 63).

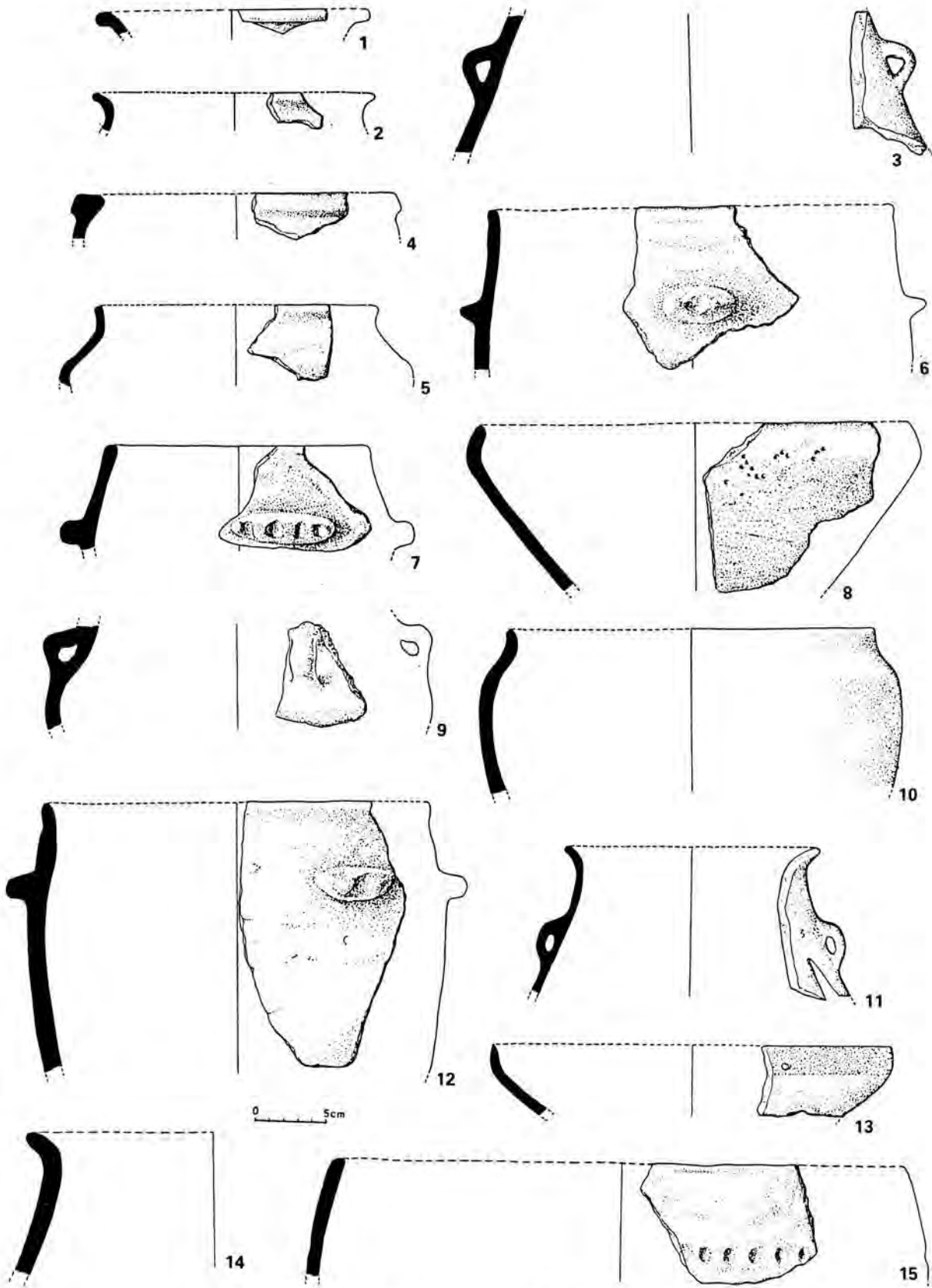
Das publizierte Material aus Nitra und auch aus der Siedlungsgrube in Hubina (Romsauer – Pieta, 1992) zeigte, daß die Fundkomplexe mit gemischtem Inventar eine größere territoriale Verbreitung haben und einen zeitlich begrenzten Fundhorizont darstellen.

Die Bewertung der Funde aus Nitra trug zur Präzisierung mancher Teilprobleme der späthallstattzeitlichen Entwicklung bei. Sie ermöglichte es, chronologisch und inhaltlich eine wichtige Übergangsphase der Vekerzug-Gruppe abzugrenzen und den Anteil der örtlichen Kulturunterlage in ihrem Fundgut zu belegen. Weil sich die gewonnenen Erkenntnisse auf ein sehr bruchstückhaftes Siedlungsmaterial stützen, wird es notwendig sein, ihre Gültigkeit auch durch eine eingehende Analyse der zugänglichen Grabfunde zu beglaubigen, besonders mit Berücksichtigung des Keramikinventars, das wegen seiner engeren geographischen und kulturellen Bindungen weitere Lösungsmöglichkeiten der skizzierten Probleme bietet.

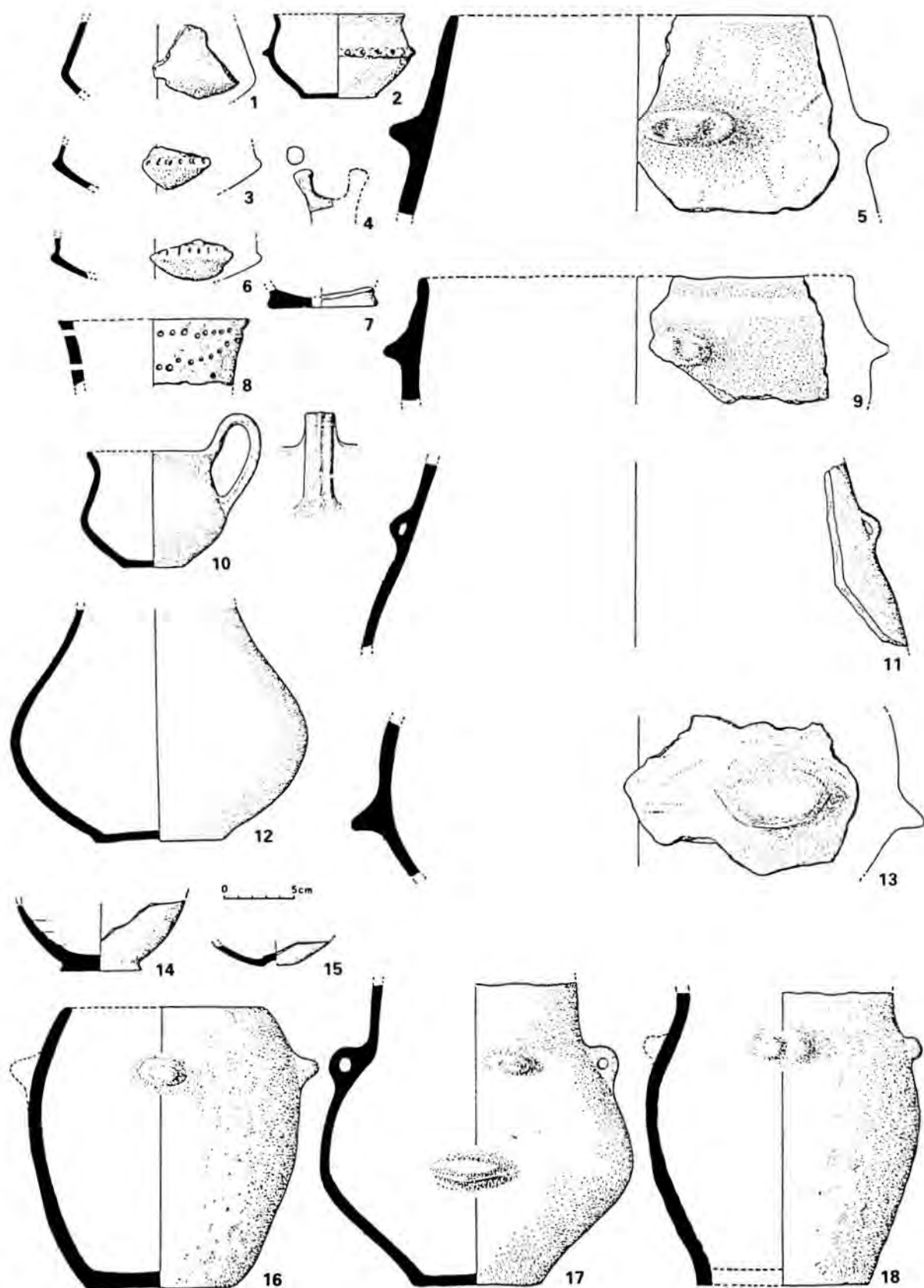
Übersetzt von B. Nieburová

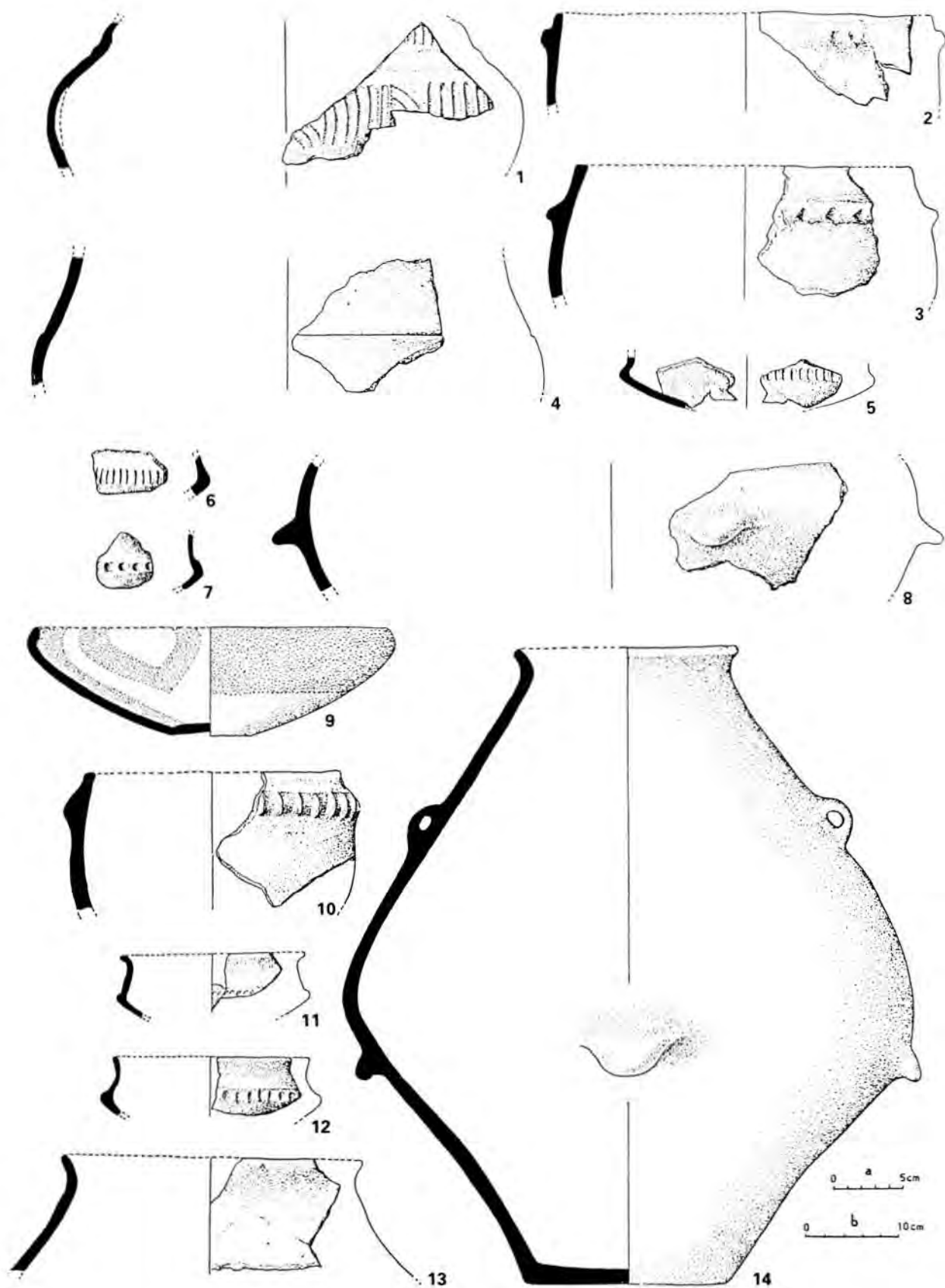
Tab. I. Nitra-Chrenová II. 1-11 – objekt 9/71; 12-24 – objekt 21/71 (18 – doba laténska).

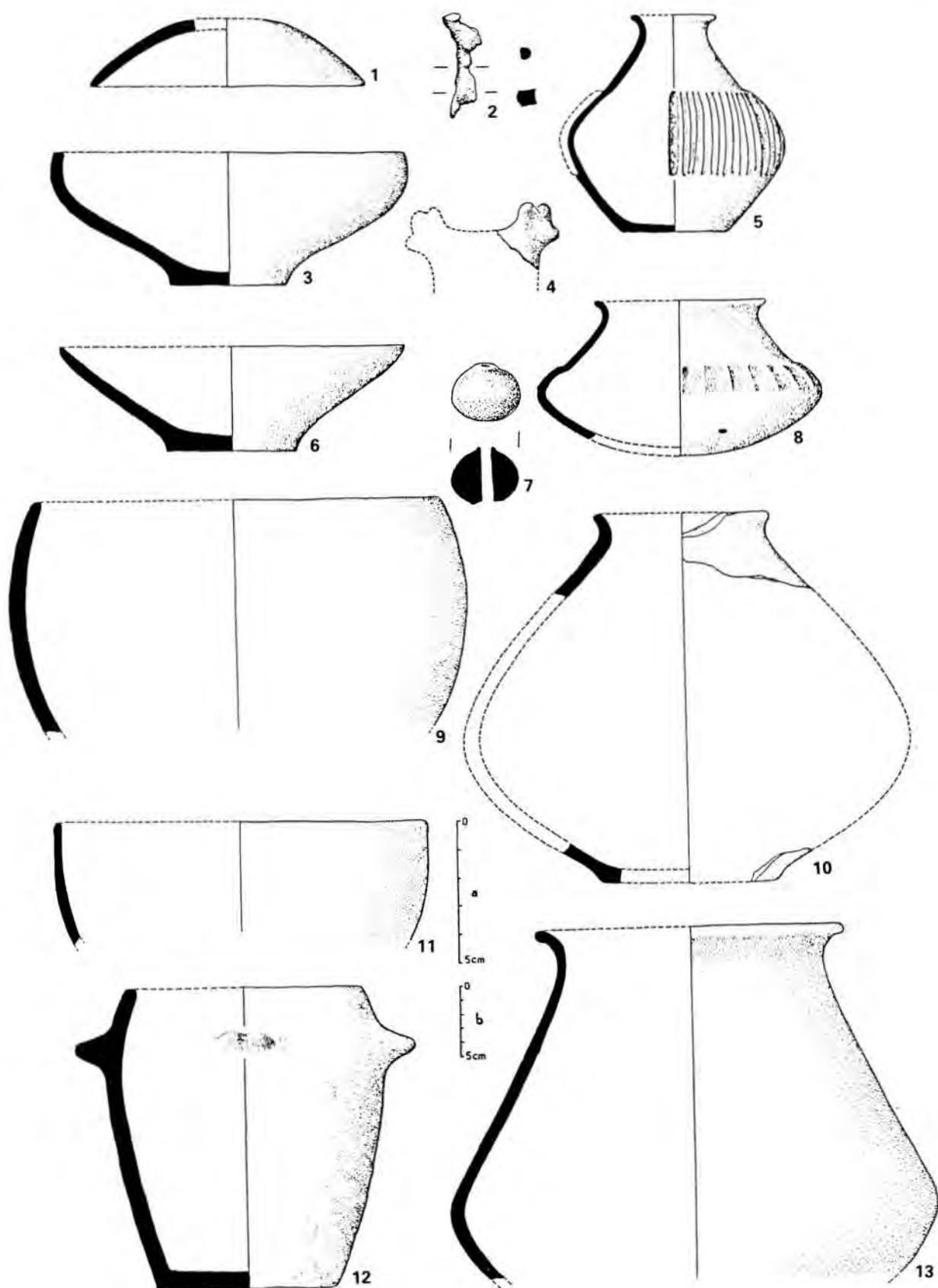
Tab. II. Nitra-Chrenová II. Objekt 28a/71 (2 – doba laténska).

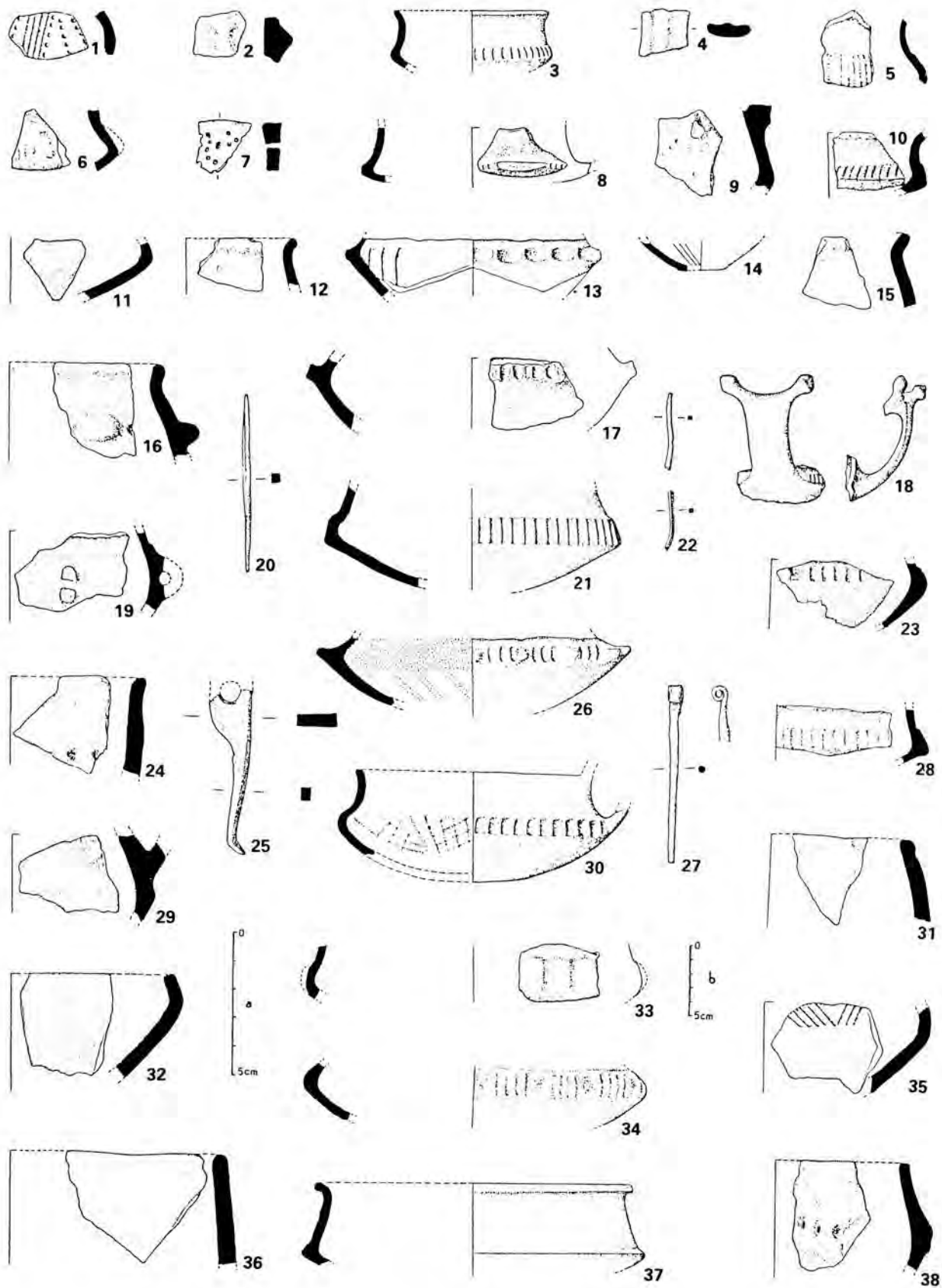
Tab. III. Nitra-Chrenová II. 1-13 – objekt 28a/71; 14, 15 – objekt 31/71; 16 – plocha I; 17, 18 – objekt 40/71.

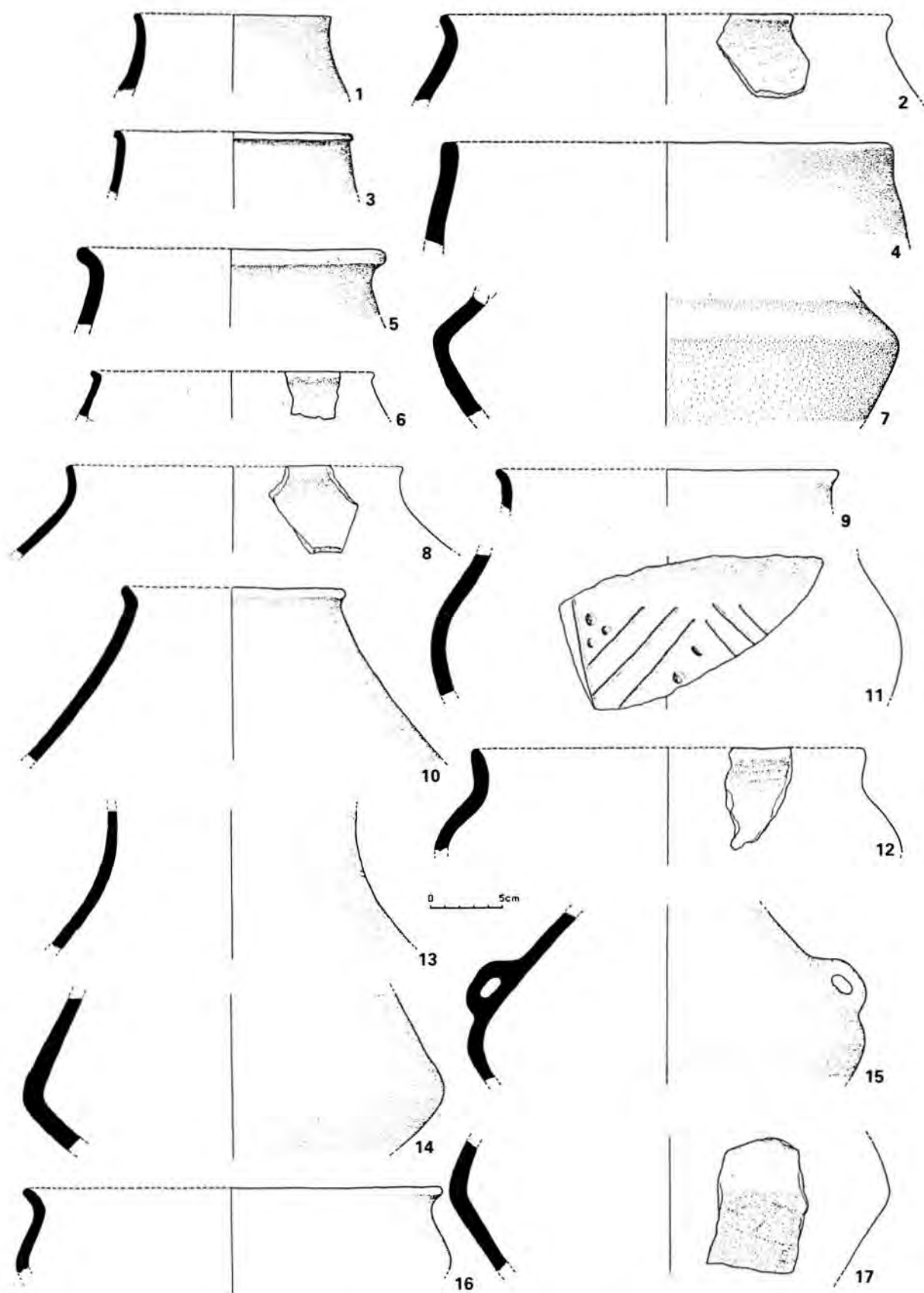
Tab. IV. Nitra–Chrenová III. 1–13 – objekt 2/77; 14 – ojedinelý nález. Mierka a: 14; b: ostatné.

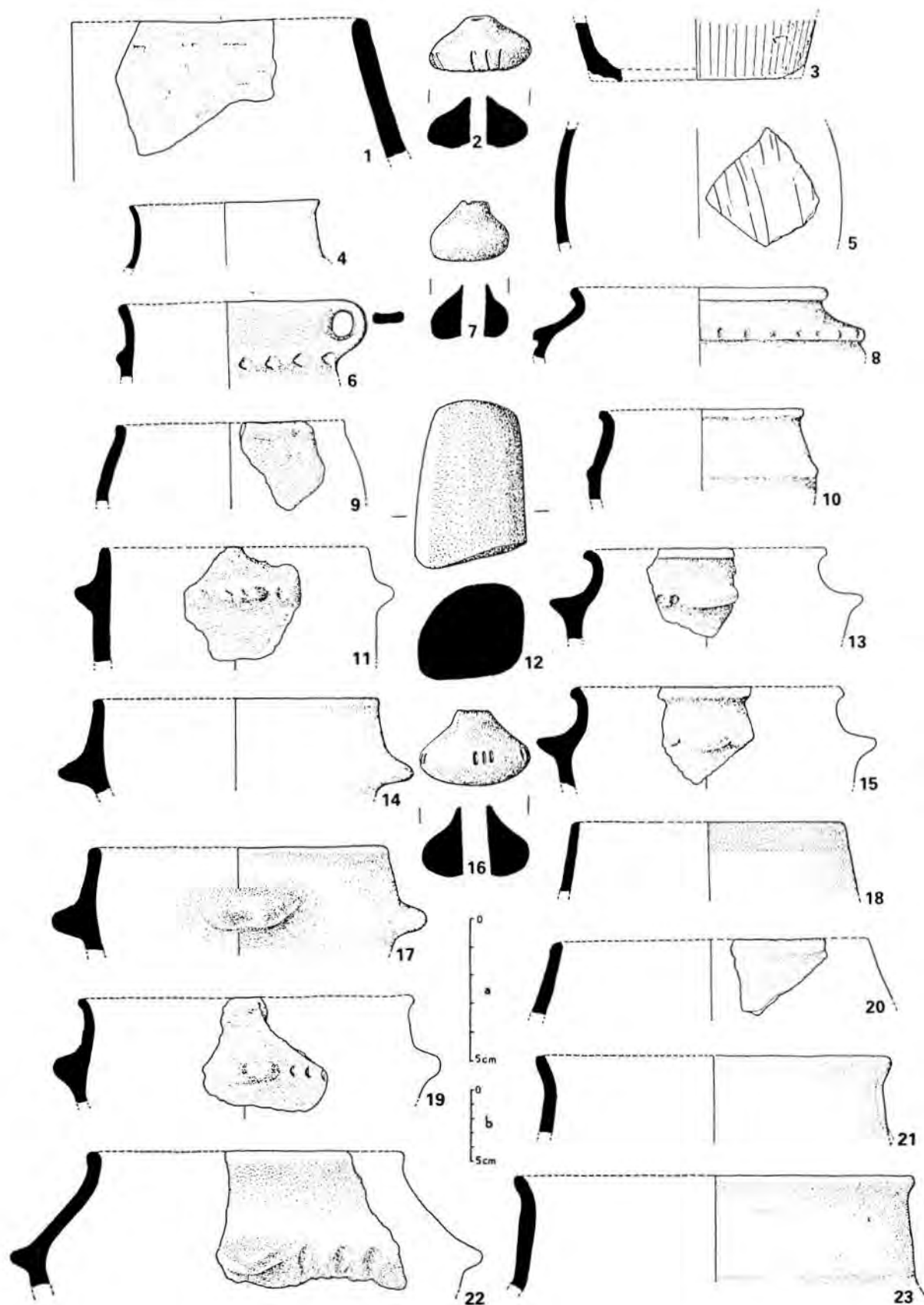
Tab. V. Nitra–Mikov dvor. Objekt 102/81. Mierka a: 2, 4, 7; b: ostatné.

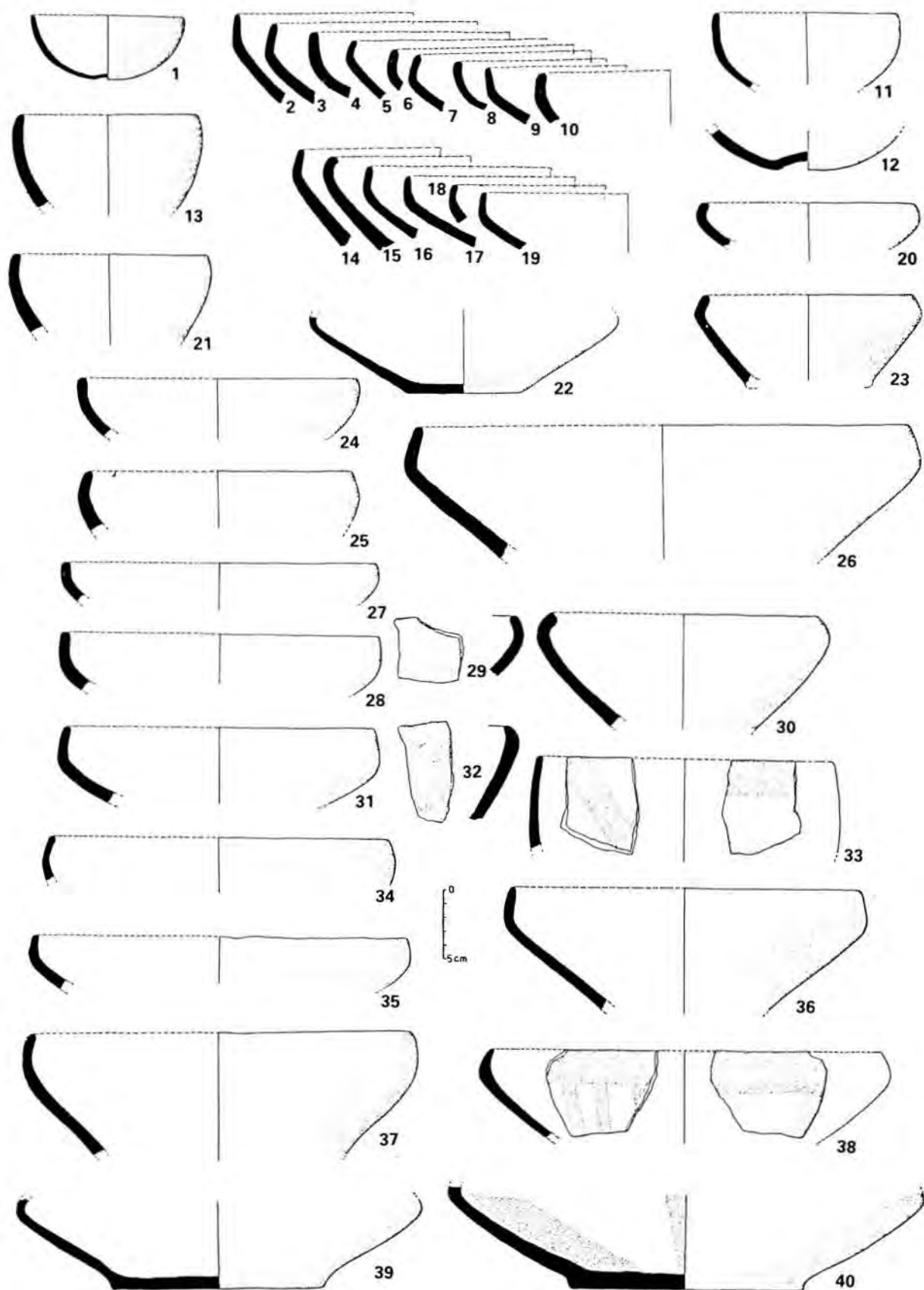
Tab. VI. Nitra-Mikov dvor. Objekt 102/81. Mierka a: 20, 22, 25, 27; b: ostatné.

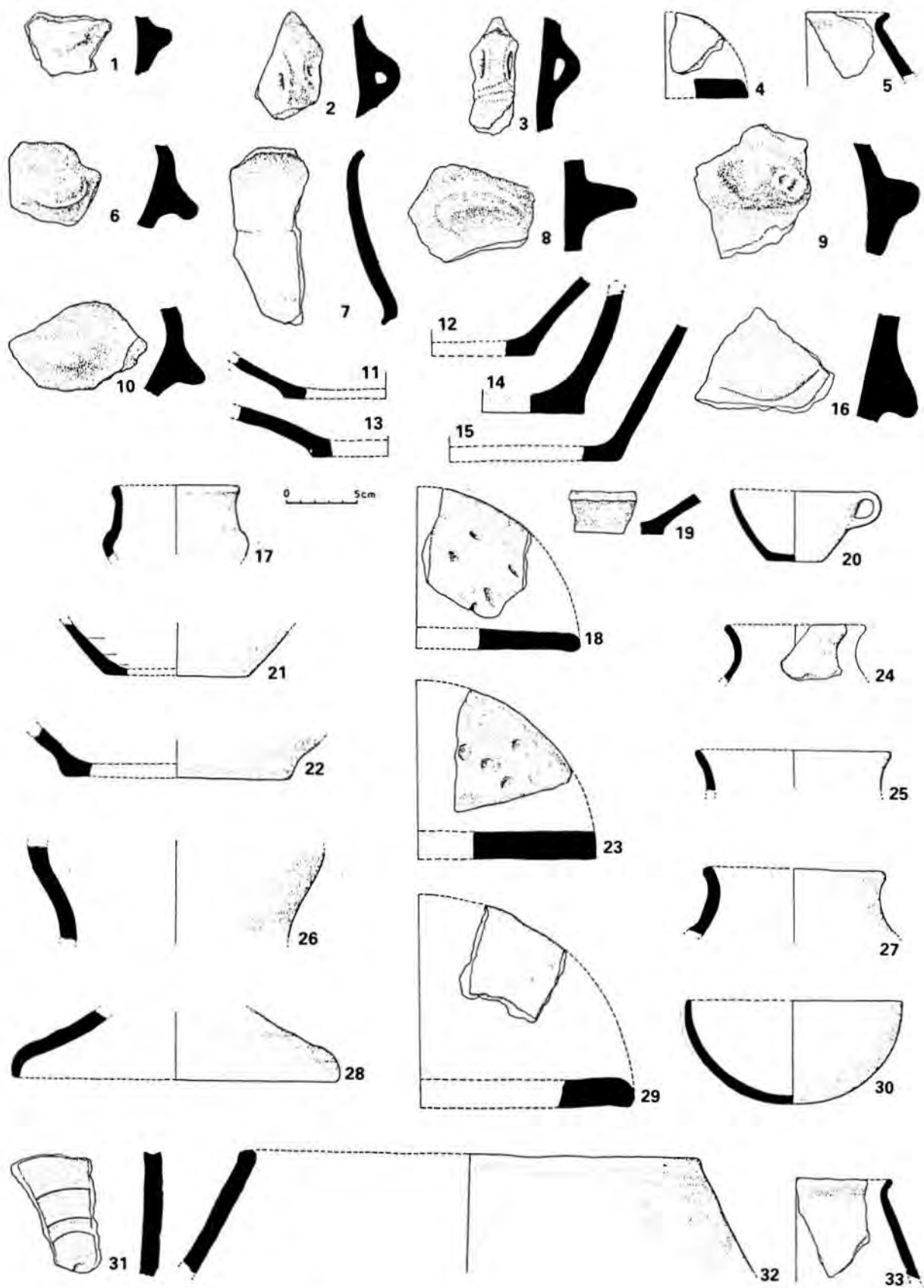
Tab. VII. Nitra-Mikov dvor. Objekt 102/81 (3 - doba laténska).

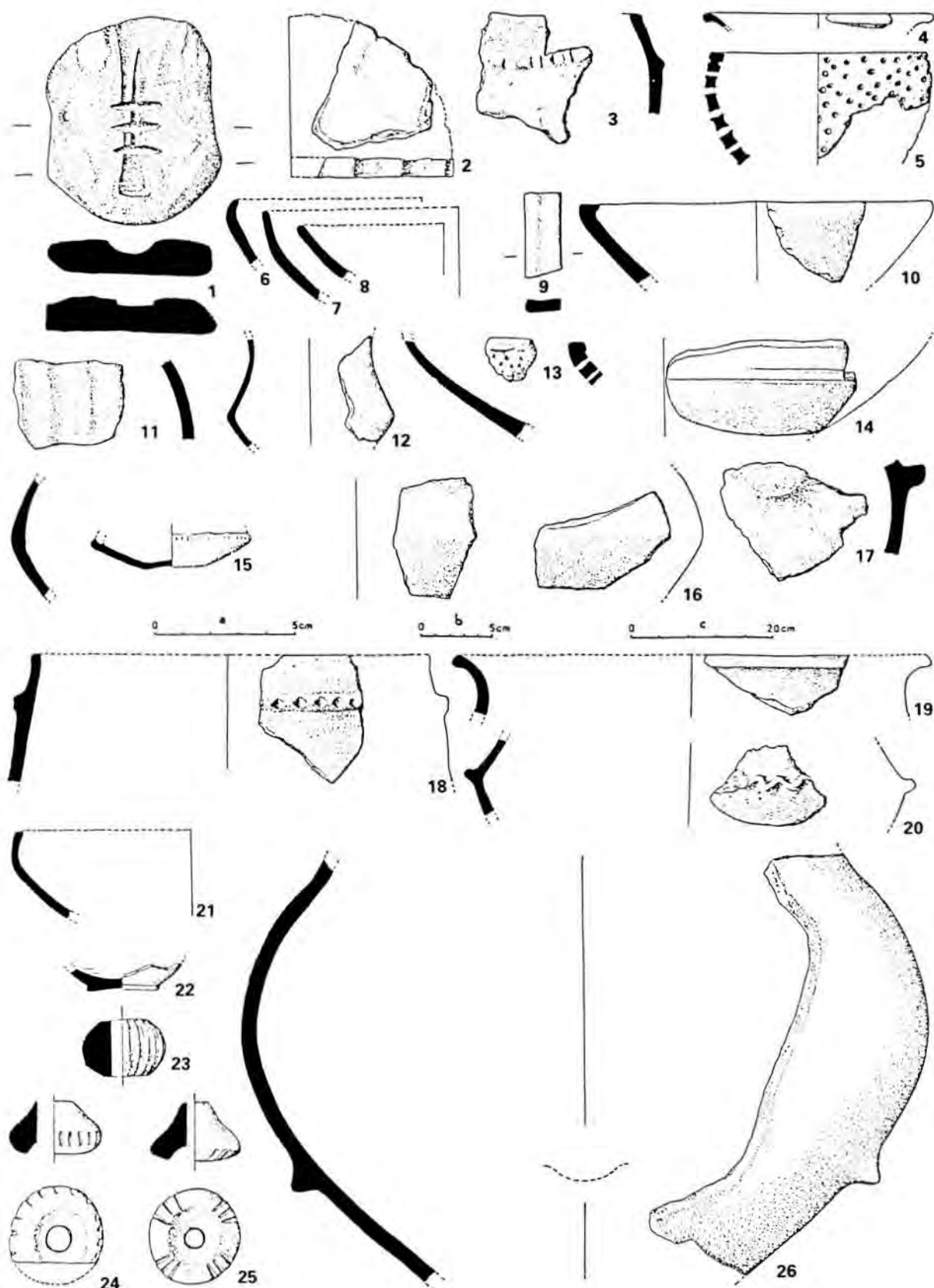
Tab. VIII. Nitra–Mikov dvor. Objekt 102/81. Mierka A: 2, 7, 12, 16; b: ostatné.

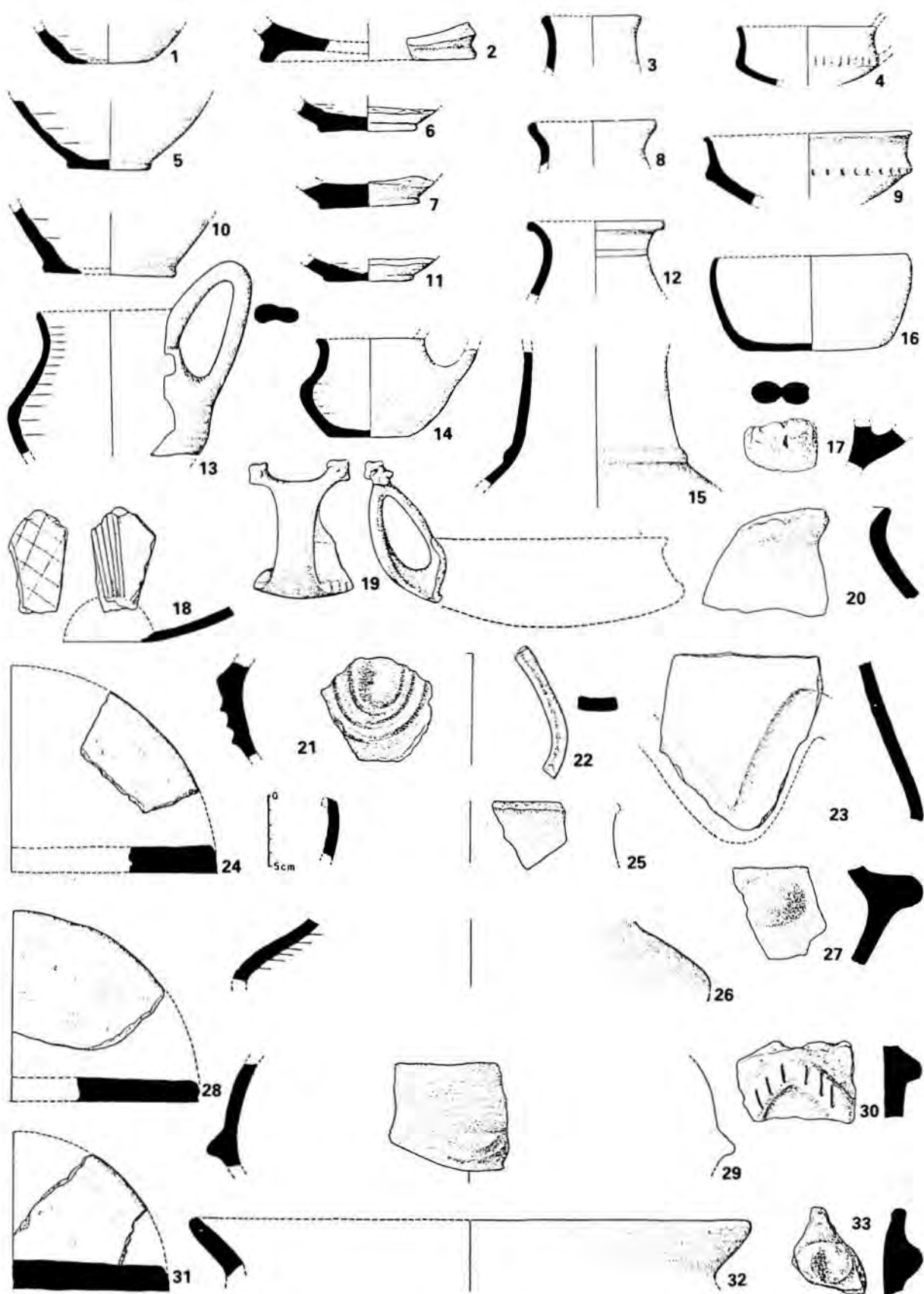
Tab. IX. Nitra-Mikov dvor. Objekt 102/81.

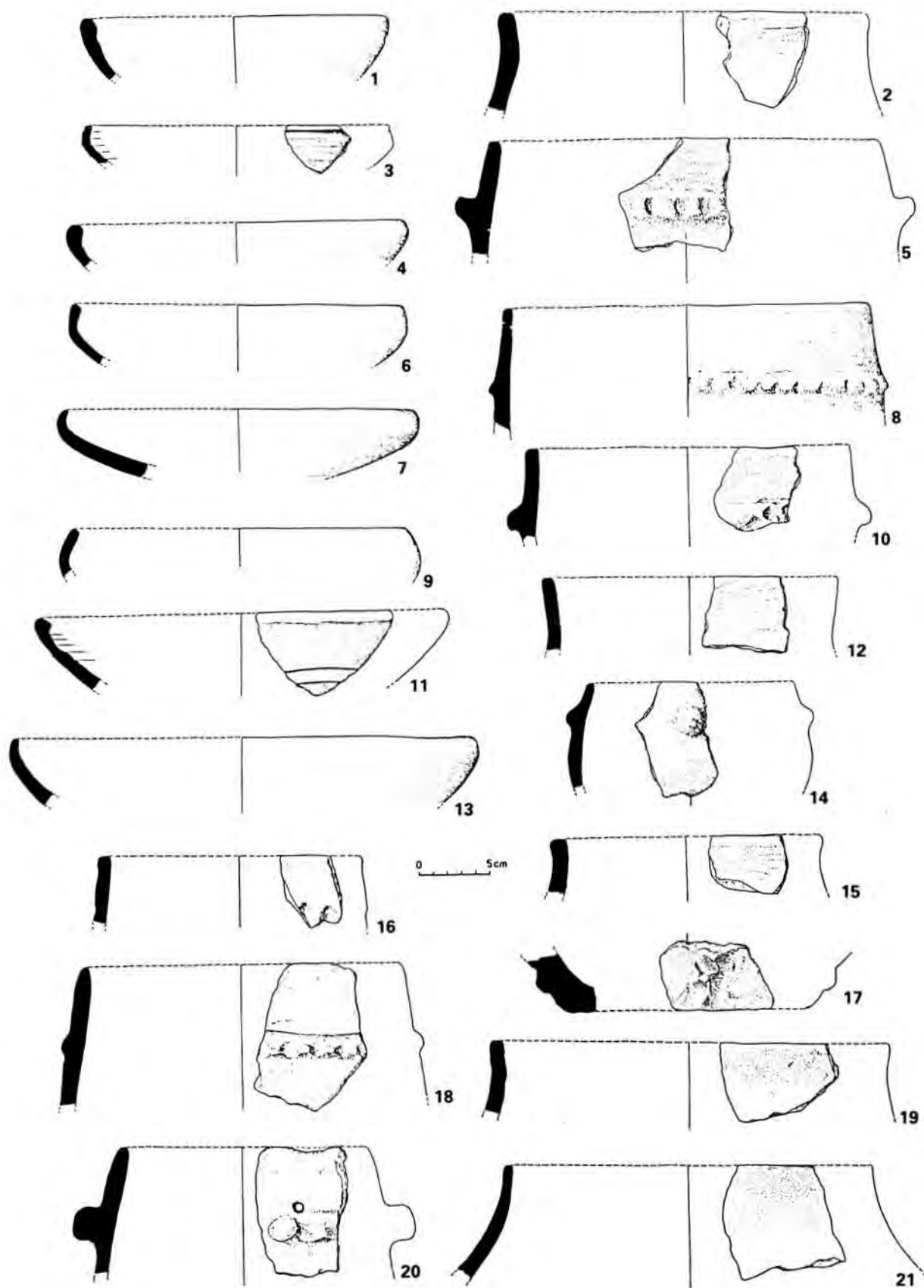
Tab. X. Nitra-Mikov dvor. Objekt 102/81.

Tab. XI. Nitra. 1-17 - Ivanka, objekt 1/82; 18-26 - Chrenová III. Objekt 14/73. Mierka a: 1, 23-25; c: 16; b: ostatné.

Tab. XII. Nitra-Ivanka. Objekt 3/83.

Tab. XIII. Nitra-Ivanka. Objekt 3/83

STREDOLATÉNSKE ZVIERACIE ŽIAROVÉ HROBY ALEBO DOKLADY KULTOVÝCH PRAKTÍK Z NITRY?

KAROL PIETA

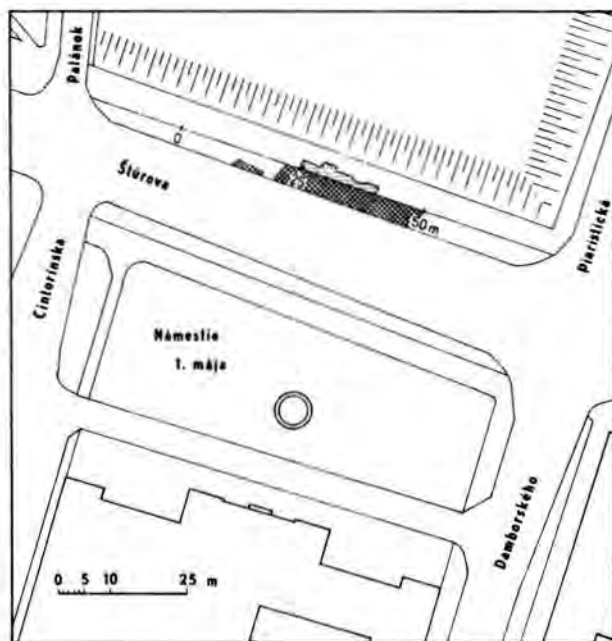
(Archeologický ústav SAV, Nitra)

Am Rande eines in der Vergangenheit vernichteten Gräberfeldes konstatierte man Reste verbrannter Gegenstände und Tierknochen, die teilweise in kleinen Vertiefungen untergebracht waren. Wahrscheinlich handelte es sich um Kultpraktiken im Zusammenhang mit dem Totenkult. Zeitlich gehören sie in die Mittellatènezeit (LC₁, LC₂). Sie existierten also in einer Epoche, in der nach bisherigem Wissen keltische Gräberfelder im mittleren Donauraum nicht mehr ausgenutzt wurden.

Nitra patrí medzi najvýznamnejšie sídliskové aglomerácie doby laténskej na Slovensku. Intenzívna stavebná činnosť, ale i dlhoročné archeologické výskumy odkryli v intraviláne mesta a v jeho okolí celý rad sídlisk a pohrebísk z tejto doby. Niektoré nové aspekty, ako napr. problém existencie zvieracích žiarových hrobov, resp. kultových praktík na pohrebisku zo strednej doby laténskej, priniesol krátky záchranný výskum na Námestí 1. mája v strede mesta. Ako z ďalšieho textu vyplynie, ide o odkrývku jamkových objektov s nevýraznou úpravou, ktoré boli pôvodne považované za žiarové hroby z konca fázy keltských pohrebísk stupňov C₁ a C₂ (Pieta, 1977, s. 284). Analýza osteologického materiálu však potvrdila len prítomnosť spálených zvieracích pozostatkov. Pre nevyjasnenosť interpretácie sú skupiny nálezov – „hroby“ – označované ako objekty.

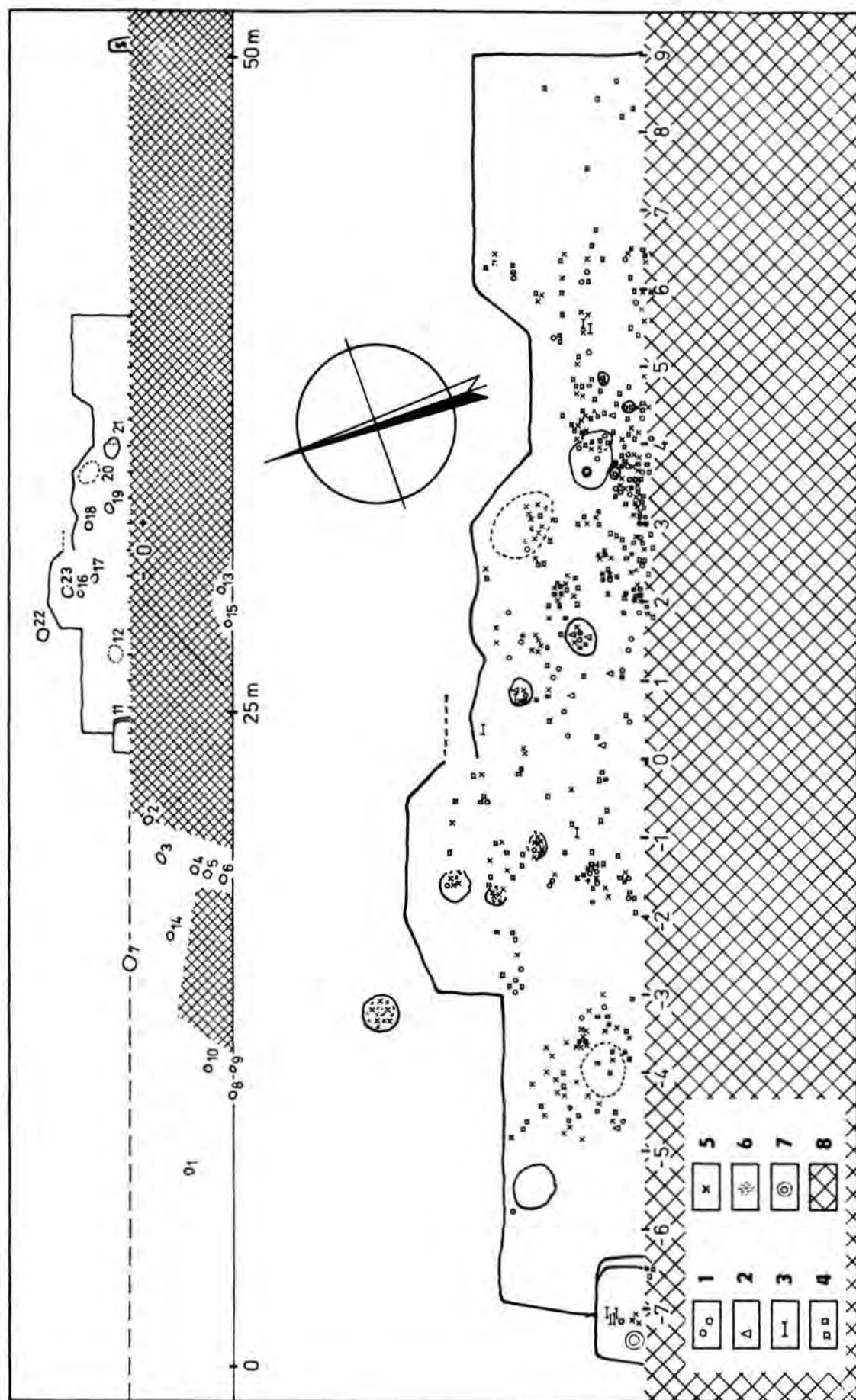
V rámci rekonštrukcie komunikácie Štúrovej ulice pri severnom úseku Nám. 1. mája začiatkom roku 1971 sa počas zemných úprav plochy na chodník narazilo na zvyšky žiarového pohrebiska. Prvé nálezy tu objavil a Archeologickému ústavu SAV ich ohlásil Ing. J. Ondruš, projektant cesty. Napriek okamžitému zásahu s následným krátkodobým zastavením prác sa väčšia časť plochy s výskytom nálezov prehĺbila natoľko, že pre záchranný výskum zostala k dispozícii len jej malá časť, a navyše iba na veľmi obmedzený čas. Záchranná odkrývka sa realizovala v dňoch 14. – 25. 2. 1971. Práce sa uskutočnili počas výstavby a za veľmi ťažkých zimných poveternostných podmienok, ktoré mali vplyv tak na rozsah odkrývky, ako aj na kvalitu práce a jej dokumentácie (obr. 1).

V prvej fáze bolo potrebné zdokumentovať a vybrať nálezy narušené na trase chodníka. Pretože išlo o vrstvu s rozptýlenými zlomkami spálených kostí, uhlíkov, zliatkov bronzu a skla, pričom nebolo isté, či situácia nebola porušená stavebnou činnosťou alebo iným spôsobom v minulosti, prišlo sa na okraji plochy v neporušenom teréne k neväčšej odkrývke na približne 40 m². Nevhodné počasie a rýchly postup stavby znemožnili preskúmať ďalšie časti areálu. V súčasnosti je miesto nálezu pre ďalší terénny výskum neprístupné.

Obr. 1. Nitra – Nám. 1. mája. Celková situácia (die Gesamt-situation).

Skúmaná časť lokality sa nachádza na južnom upätí vápencového návršia zvaného Vŕšok, na ktorom stojí piaristický kláštor s kostolom sv. Ladislava, t. j. medzi dnešnými ulicami Piaristická a Palánok. Zvetrané dolomitické podložie tu pokrýva hĺna podobná spraši, ktorej hrúbka na povrchu masívu bola len 10–15 cm, ale na oboch svahoch vo východnom a v západnom smere dosahovala až 1–2 m. V jej nadloží sa nachádzal horizont hnedej hliny bez nálezov, hrubý 120–150 cm, na ktorom ležali neskoro-stredoveké a recentné navážky. Profil dlhý 52 m, ktorý vznikol zárezom chodníka do svahu, dosahoval v strede výšku 420 cm. Tenká vrstvička so zvyškami predmetov leží

Obr. 2. Nitra – Nám. 1. mája. Plocha výskumu (die Grabungsfläche). 1 – zlomky bronzu (Bronzefragmente); 2 – zlomky skla (Glasfragmente); 3 – zlomky železa (Eisenfragmente); 4 – črepy (Scherben); 5 – zvyšky kostí (Knochenreste); 6 – uhlíky (Holzkohlenreste); 7 – nádoby (Gefäße); 8 – zničená plocha (zerstörte Fläche).

tesne nad sprašovitým podloží, do ktorého boli zahĺbené i plytké priehlbne so zvyškami nálezov. Jama objektu 11 zasahovala až do zvetraného dolomitického podložia. Objekty evidentne kryl horizont hnedej hlíny, z ktorého sa nepodarilo získať žiadny nálezový materiál. V porušenom teréne, kde už bol tento horizont odstránený, asi 27 m západne od križovatky Námestia 1. mája (Štúrovej ulice) s Piaristickou ulicou, bola odkrytá i časť kostrového hrobu severo–južnej orientácie s nádobou, pravdepodobne z 9. storočia.

Na ploche základov chodníka v šírke 400 cm sa zvyšky objektov zachovali len v západnej časti, kde pôvodný terén klesal a horizont nálezových zoskupení bol pri výkope síce dotknutý, ale nie odstránený. V centrálnej a vo východnej časti vyvýšeniny bolo pri začiatku záchranných prác už dosiahnuté skalnaté podložie a zvyšky objektov boli prevažne zničené. V zachovanej, ale výrazne zdevastovanej vrstve na trase chodníka sa po hrubom začistení zameriavali a evidovali výraznejšie zhľuky predmetov a nedohorených kostičiek, ktoré sa označovali ako objekty. V priestore medzi nimi boli rozptýlené drobné prepálené črepy, uhľiky a ojedinelé kostičky. Vyskytovali sa i rozptýlené kamene s priemernou veľkosťou 10–25 cm. Celkovo sa podarilo zaevidovať 11 výraznejších skupín nálezov v západnom smere (objekty 1–10, 14) a dve vo zvyšku vrstvy v strede areálu (objekty 13, 15).

Na intaktnej ploche určenej na výskum sa najprv odstránili zvyšky nadložných vrstiev a vytýčila sa metrová sieť v dĺžke 17 metrov. Pri začisťovaní vrstvičky s nálezmi sa tieto predmety okamžite dokumentačne fixovali. Po opatrnom preskúmaní tenkej, asi 8 cm hrubej vrstvičky s nálezmi sa dosiahlo sprašovité podložie, na ktorom sa zreteľne črtali viaceré, len 5–15 cm hlboké misovité priehlbne s obsahom nedohorených kostí a malých zlomkov predmetov roztavených žiarom. Na tejto úrovni sa vybral aj jediný výrazný nálezový celok 11 – nepochybne žiarový hrob so zreteľne zahĺbenou jamou, ktorý bol sčasti poškodený pri výkope profilu zemným strojom.

Plocha výskumu bola dlhá 17 m a jej šírka sa pohybovala medzi 160 až 300 cm. Rozloženie nálezov bolo dosť nepravidelné. Nálezy sa sústreďovali hlavne v rozpätí metrov 9–13, pričom bolo zrejmé, že najväčšie koncentrácie sa nachádzali na susediacej ploche chodníka. Rozptýl predmetov narastal na západnom i východnom konci vytýčenej línie a nálezy sa vytrácali na severnom okraji sondy (obr. 2). Pri ďalšom postupe práce týmto smerom (svahovanie zemným strojom) sa napriek pozornému sledovaniu ďalší výskyt spálených fragmentov nepodarilo zistiť, hoci vrstvy tu neboli porušené. Výnimku tvorila jediná priehlbňa s obsahom nedohorených kostí a uhľikov (objekt 22). Môžeme preto predpokladať, že severným smerom sa končí rozptýl nálezov približne v línii odkrytej plochy.

Pri postupnej odkrývke v smere od západu na východ sa v metroch 1–2 odkryla plytká, 15 cm hlboká jama s priemerom 60 cm, so zužujúcimi sa stenami a plochým dnom. Mala humusovitú tmavú výplň bez nálezov. Na odkrytej ploche sa celkovo zistilo ďalších deväť podobných priehlbni. V ich zásype a na ich dne boli kalcinované kostičky, zlomky

bronz a roztaveného skla. Len v objekte 21 sa našla i celá nádobka so stopami druhotného prepálenia. Drobné zlomky črepov, kostí a kovových predmetov boli rozptýlené aj v priestore medzi jamkami. Ich oddelené kumulácie sa však nedali rozpoznať, s výnimkou skupiny v metroch 9–10, kde sa na kôpke spolu s nedohorenými kosťami našli fragmenty predmetov z bronz a zo skla (objekt 19). Napriek množstvu nájdených uhľikov sa na odkrytej ploche nezistili žiadne priame stopy po ohni.

OPIS JEDNOTLIVÝCH SKUPÍN NÁLEZOV (OBJEKTOV)

Objekt 1

Vo vrstve porušenej zemnými prácami.

- a) Časti železného opaska.
- b) Päť drobných výrazne prepálených črepov.
- c) Niekoľko drobných nedohorených kostí.

Objekt 2

Tmavšie sa črtajúce miesto na povrchu porušeného terénu. Našli sa v ňom dva bronzové zlomky, niekoľko drobných prepálených črepov a kalcinovaných kostičiek.

a) Bronzová spona poškodená žiarom. Chýba časť vinutia, ihla a časť pätky. Nízko klenutý masívny lúčik oválneho prierezu sa od špirály k pätky plynule zužuje. K lúčiku je päťka pripájaná dvojito svorkou. Za svorkou na lúčiku priečna plastická lišta. Typ Mötschwil. Zachovaná dĺ. 5,2 cm (obr. 4: 2).

b) Časť ohňom roztaveného krúžku z bronzového reťazového opaska s pritavenou časťou svorky alebo ohníka reťazky.

c) Kalcinované kosti, z nich určená ošípaná (humerus dx., calcaneus sin.) a malý prežúvavec? (ulna).

Objekt 3

Zhluk niekoľkých kostičiek a uhľikov, začistený vo vrstve. Bez sprievodných nálezov.

Objekt 4

Na povrchu vrstvy okrúhly tmavý ťlak. Plytká priehlbňa obsahovala 12 silne prepálených zlomkov keramiky a 3 kalcinované kostičky (ovca/koza – femur dx., metapodium, stredne veľké zviera: zlomok neurokrania, rebier a diafýz dlhých kostí).

Objekt 5

Pri začisťovaní povrchu vrstvy zachytený zhluk črepov a drobných rozsypajúcich sa kostičiek.

a) Z priestoru medzi hrobmi 3, 4, a 5 pochádza železný krúžok; ø 2,5 cm (obr. 5: 1).

Objekt 6

Vo vrstve spolu s drobnými kostičkami 3 drobné zliatky bronz a 2 črepy.

Objekt 7

Skupina vápencových kameňov, medzi nimi niekoľko väčších prepálených črepov a uhľiky, tiež veľmi drobné kalcinované kosti.

Objekt 8

Farebne nerozlišiteľný. Vo vrstve 10 väčších kostičiek a 2 zliatky bronz. Časť kruhovej prelamovanej bronzovej nášivky, deformovanej ohňom; ø ca 4,3 cm. Kosti pochádzajú zo zvieraťa strednej veľkosti.

Objekt 9

Tmavší popolovitý ťlak vo vrstve. V plytkej misovitej jamke 50 x 60 cm sa našlo 8 prepálených kostičiek, zlomok bronzového plechu, 7 drobných a 2 väčšie bronzové zliatky, 2 zliatky kobaltovomodrého skla a zlomok skleného náramku.

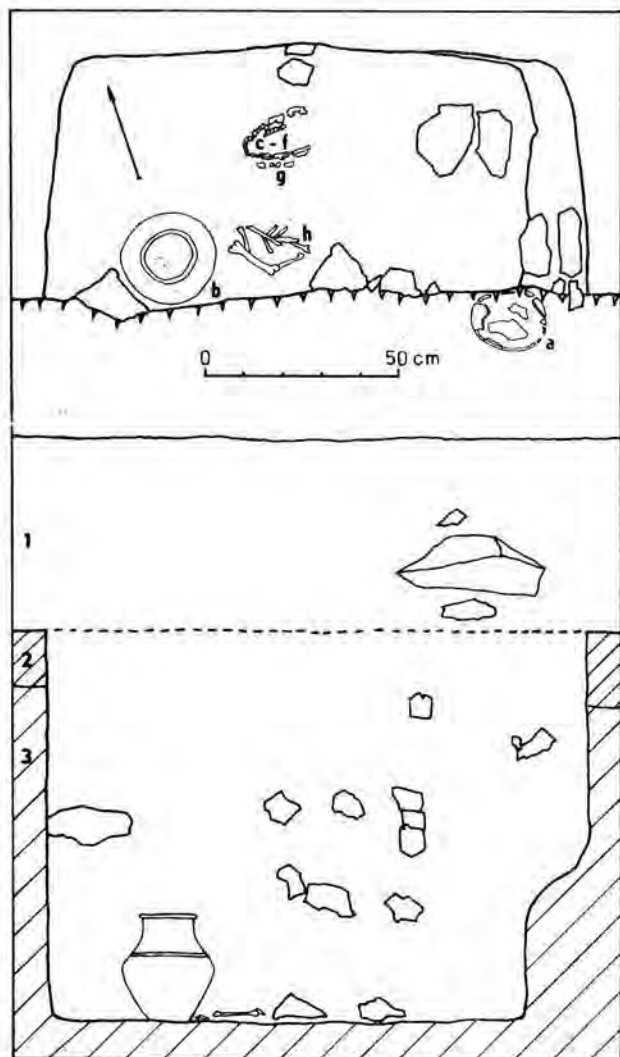
a) Malý fragment kobaltovomodrého skleného náramku s piatimi pozdĺžnymi rebriami. Široké stredové rebro je priečne členené. Výzdoba v podobe vlnoviek z bielej pasty. Typ Haevernick 8d (obr. 4: 7).

Objekt 10

Nepravidelný ťlak 80 x 60 cm. V jeho výplni okrem niekoľkých veľmi drobných kostičiek uhľiky, bronzový zliatok a malý fragment bronzovej spony.

Objekt 11

Žiarový jamkový hrob, porušený pri výkope profilu. Hrobová jama sa črtala len od úrovne žltého sprašového podlažia. Jej hnedá hlinitá výplň farebne spĺývala s nadložnou vrstvou. V nej sa nad časťou hrobovej jamy nachádzalo viac veľkých kameňov a kamene tvorili časť zasypania jamy, ktorá mala zvislé steny a ploché dno v hĺbke 100 cm. Rozmer 140 x 80 cm (kratší rozmer je neúplný). Na dne jamy okrem skál ležala ohňom poškodená misa, obrátená hore dnom. Pri druhej stene stála dobre zachovaná váza, pri ktorej boli uložené kosti časti ošípanej, železný opasok a kôпка nadrobno roztavených granuliiek bronzu. Medzi článkami opaska boli i zvyšky najmenej dvoch železných spôn. Zvyšky pohrebu sa nezistili, pravdepodobne boli v zničenej časti hrobovej jamy (obr. 3).

Obr. 3. Hrob (Grab) 11. 1 – odstránená povrchová vrstva (abgetragene Oberschicht); 2 – hnedá hlinitá vrstva (braune Lehmschicht); 3 – podlažie (Sohle).

a) Misa, sčasti rekonštruovaná, zhotovená na kruhu, sekundárne prepálená. Ostro lomené vydutie je v spodnej tretine výšky, prechod k hrdlu je oddelený zreteľnou ryhou. Okraj vyhnúť von, dno s umbom od vydutia mierne odsadené. Pod okrajom a na spodnej časti vydutia obvodové žliabky, na vydutí

3 dvojice poloblúkov v tvare C, zhotovené radielkom. Materiál jemný, obsahuje však zrná kremeňa s ϕ do 1 mm. Povrch tehlovo-červený, s flakmi a so stopami hrdze (v poškodenom hrobe boli zrejme i ďalšie predmety): v. 10,5 cm, ϕ ústia 16,8 cm, max. vydutie 19 cm, ϕ dna 8,5 cm.

b) Váza s lomom vydutia v strede výšky, vytočená na kruhu, zachovaná v úplnosti. Okraj je von vyhnúť, dno ploché, mierne prehnuté dovnútra. Materiál jemne plavený, na lome sivý, povrch sivohnedý až sivočierny, leštený, so stopami obtáčania. Na plynulom prechode vydutia do hrdla pozdĺžne rebro lemované žliabkami; v. 26,9 cm, ϕ ústia 15 cm, max. vydutie 23,1 cm, ϕ dna 11,3 cm (obr. 6: 1).

c) Železná spona spojenej konštrukcie so štvorzávitovitým vydutím s vonkajšou tetivou a nízkym lúčikom s dvoma veľkými okrúhlymi uzlíkmi a deltoidným medzičlánkom. Päťka, zachycovač a ihla sa nezachovali; zachovaná dĺ. 8,3 cm, predpokladaná dĺ. asi 10,5 cm (obr. 6: 3).

d) Železná spona. Zachovala sa len špirála so šiestimi závitmi malého priemeru a s vonkajšou tetivou (obr. 6: 7).

e) Zlomky železného opaska s krátkymi článkami z dvoj-násobne stáčaných, ale sčasti naplocho skovaných prútov (obr. 6: 6, 7).

f) Časť náramku(?) pravdepodobne kruhového tvaru, zhotoveného zo železnej tyčinky okrúhleho prierezu (obr. 6: 4).

g) Zvyšky bronzových predmetov, roztavených do drobných granulovitých fragmentov.

h) Zvyšky potravy – štvrťina kostry mladšej ošípanej.

Objekt 12

Plytká kotlovitá jamka, črtajúca sa na podlaží, priemer 65 cm, hĺbka 10 cm. Vo výplni dva prepálené drobné črepy a dve kostičky, viac fragmentov kostí, keramiky, zlomkov skla a bronzu sa našlo nad podlažím okolo jamky. Kosti určené ako pravdepodobne ošípaná (humerus sin., mladý jedinec).

Objekt 13

V zachovanom zvyšku vrstvy na trase chodníka zhľuk väčších vápencových kameňov. Pod nimi ležali rozptýlené nedohorené kosti a drobný zliatok bronzu.

Objekt 14

Zhľuk uhľíkov a kalcinovaných kostičiek vo vrstve. Spolu nájdený fragment bronzu a bronzovej spony.

a) Lúčik bronzovej spony z drôtu kruhového prierezu (obr. 4: 9).

Objekt 15

Vo vrstve neďaleko hrobu 13 kumulácia uhľíkov, kostí, 15 črepov a 22 drobných bronzových zliatkov. Keramika je výrazne prepálená (obr. 4: 10–13). Kosti určené ako ošípaná (scapula) a stredne veľké zviera (epifýzy dlhých kostí).

Objekt 16

Malá jamka zistená na úrovni podlažia, priemer 30 cm, hĺbka 7–10 cm. V nej uhľíky, štyri kalcinované kostičky a dva drobné črepy.

Objekt 17

Priehľbeň na podlaží, ϕ 25/35 cm. V nej výrazná skupinka kostí, uhľíky a zliatok bronzu. Asi 25 cm od priehľbne na podlaží vinutie bronzovej spony a bronzový plech.

Objekt 18

Nad podlažím vo vrstve skupinka kostičiek, bronzových zliatkov, črepov a dva fragmenty roztaveného skla. Identifikovateľný je fragmentárne zachovaný sklený náramok.

a) Časť roztaveného náramku z kobaltovomodrého skla s piatimi pozdĺžnymi rebrami, zdobenými vlnovkami z bielej pasty. Stredové rebro je diagonálne členené. Typ Haevernick 8d. Dĺžka fragmentu 4,5 cm (obr. 4: 14).

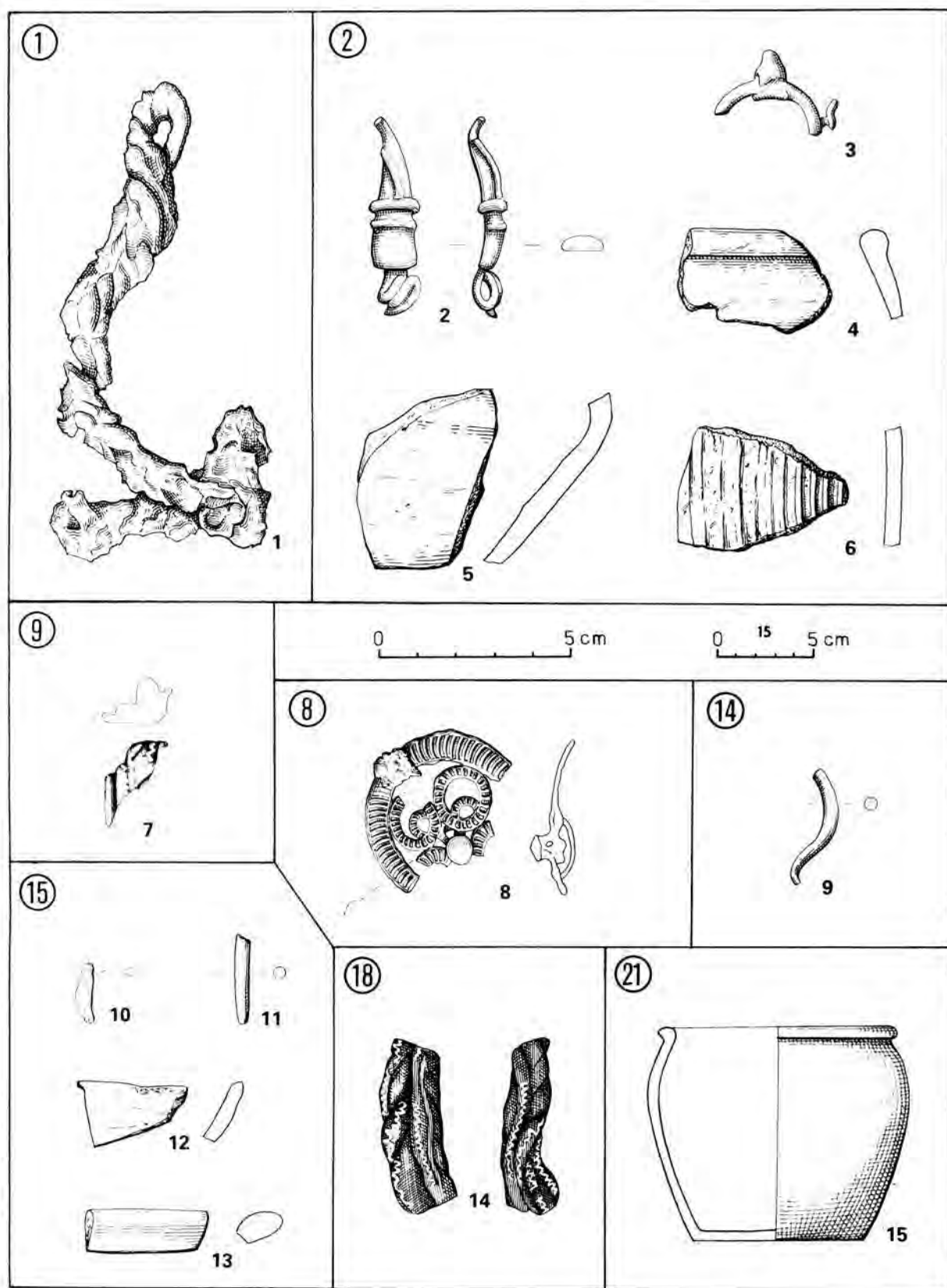
b) Zlomok neurocrania stredne veľkého zvierťa.

Objekt 19

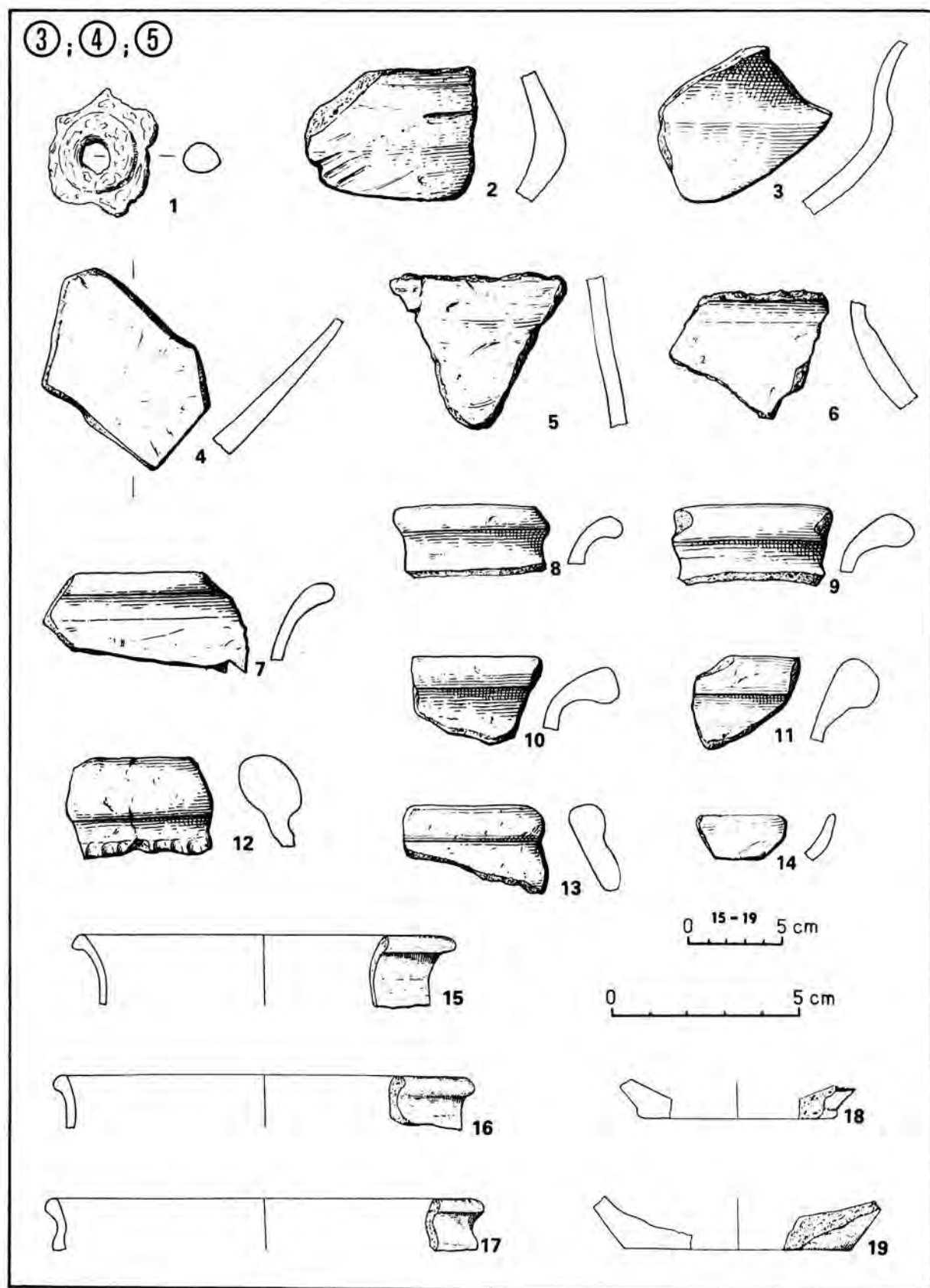
Nad podlažím vo vrstve plytká jamka s ϕ 35 cm. Obsahovala drobné kostičky, dva črepy, malé zliatky bronzu a modrého skla.

Objekt 20

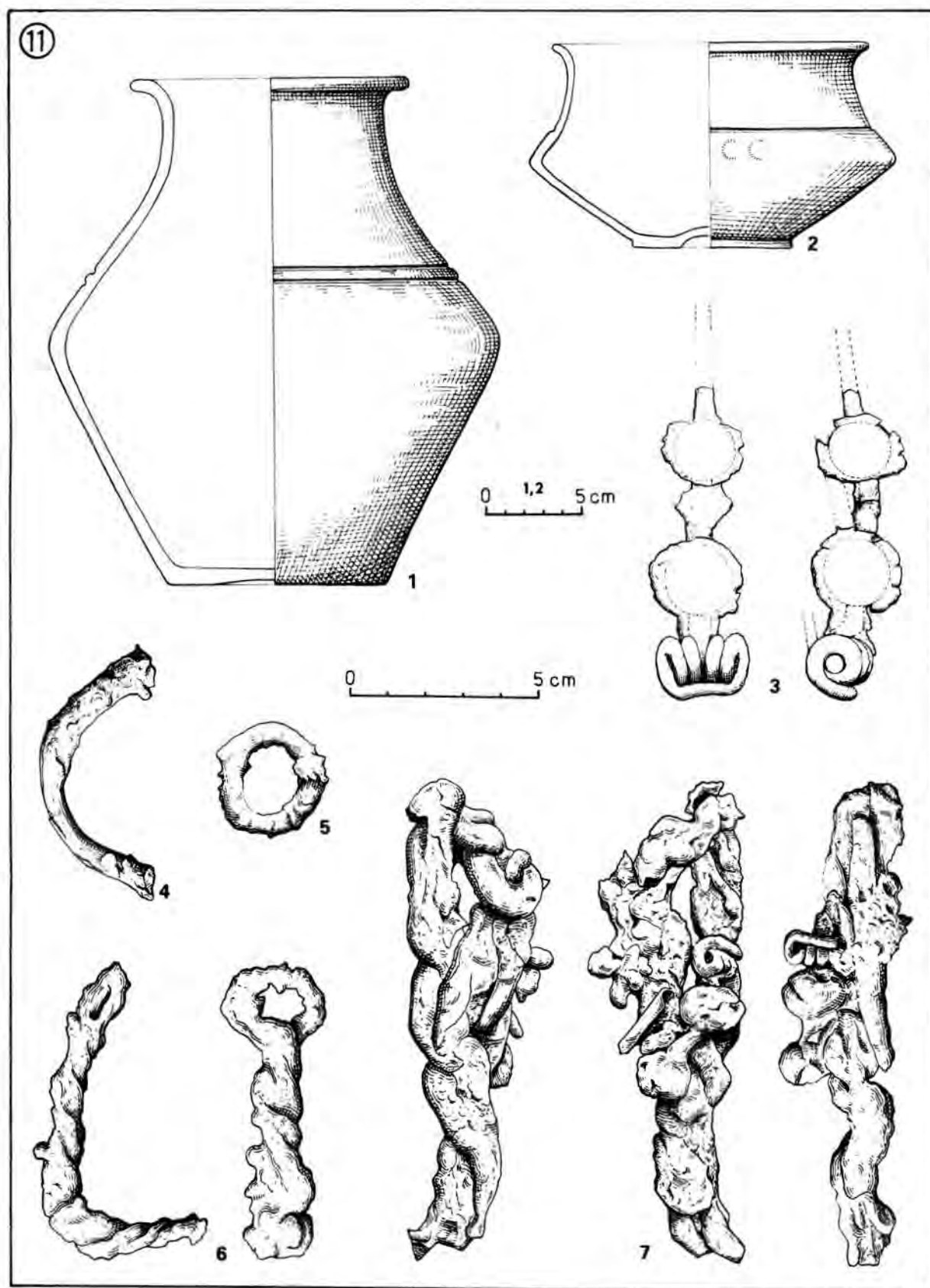
Oválna priehľbeň 65 x 90 cm, hlboká 15 cm. V jej popolovitej výplni sa našli početné uhľíky, nedohorené kosti, črep a väčší kameň. Kosti ovce/kozy (metapodium), stredne veľkého zvierťa (zlomky lebky a postkranialneho skeletu).

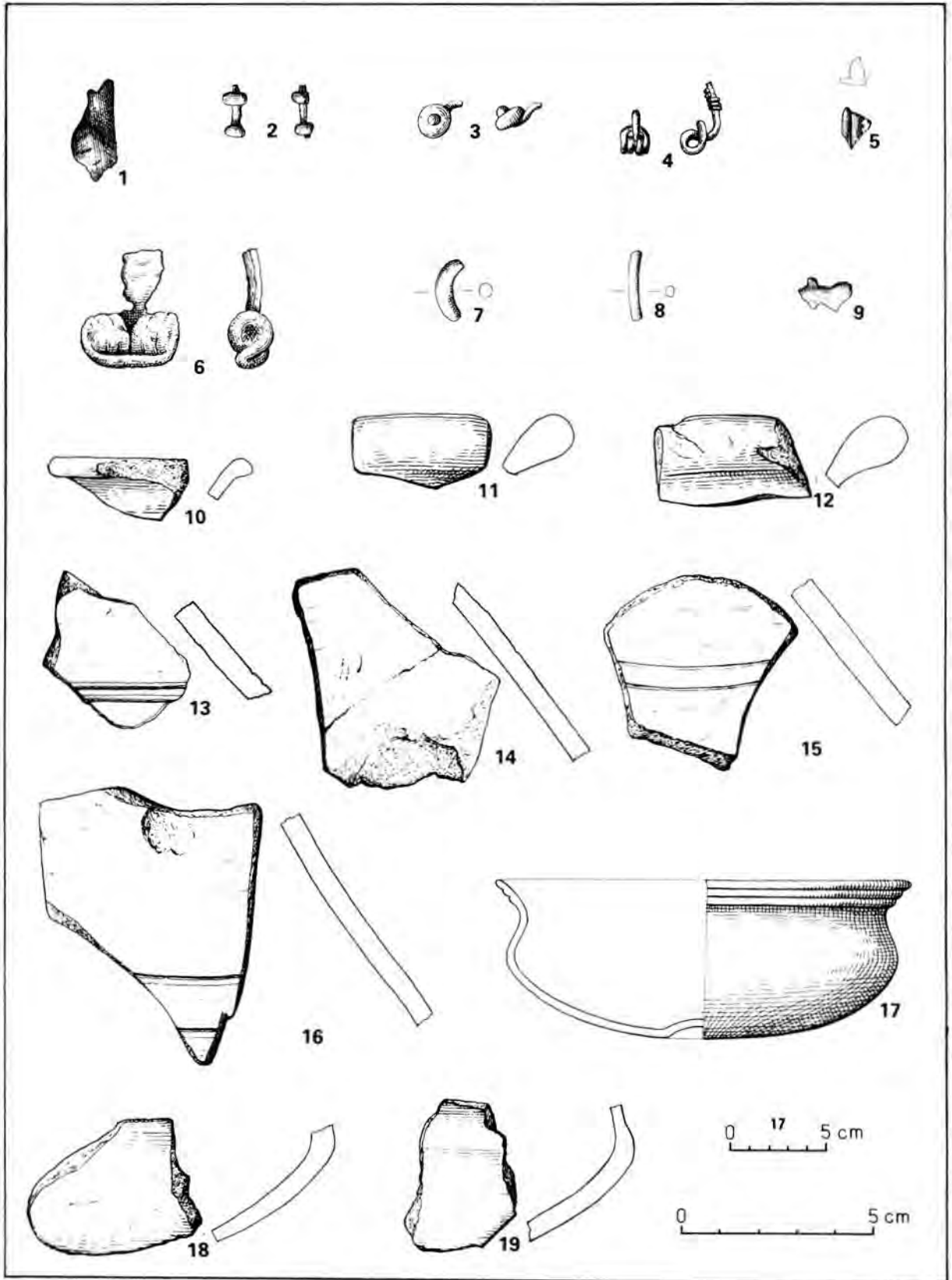
Obr. 4. Inventár objektov (Inventar der Objekte) 1, 2, 8, 9, 14, 15, 18, 21.

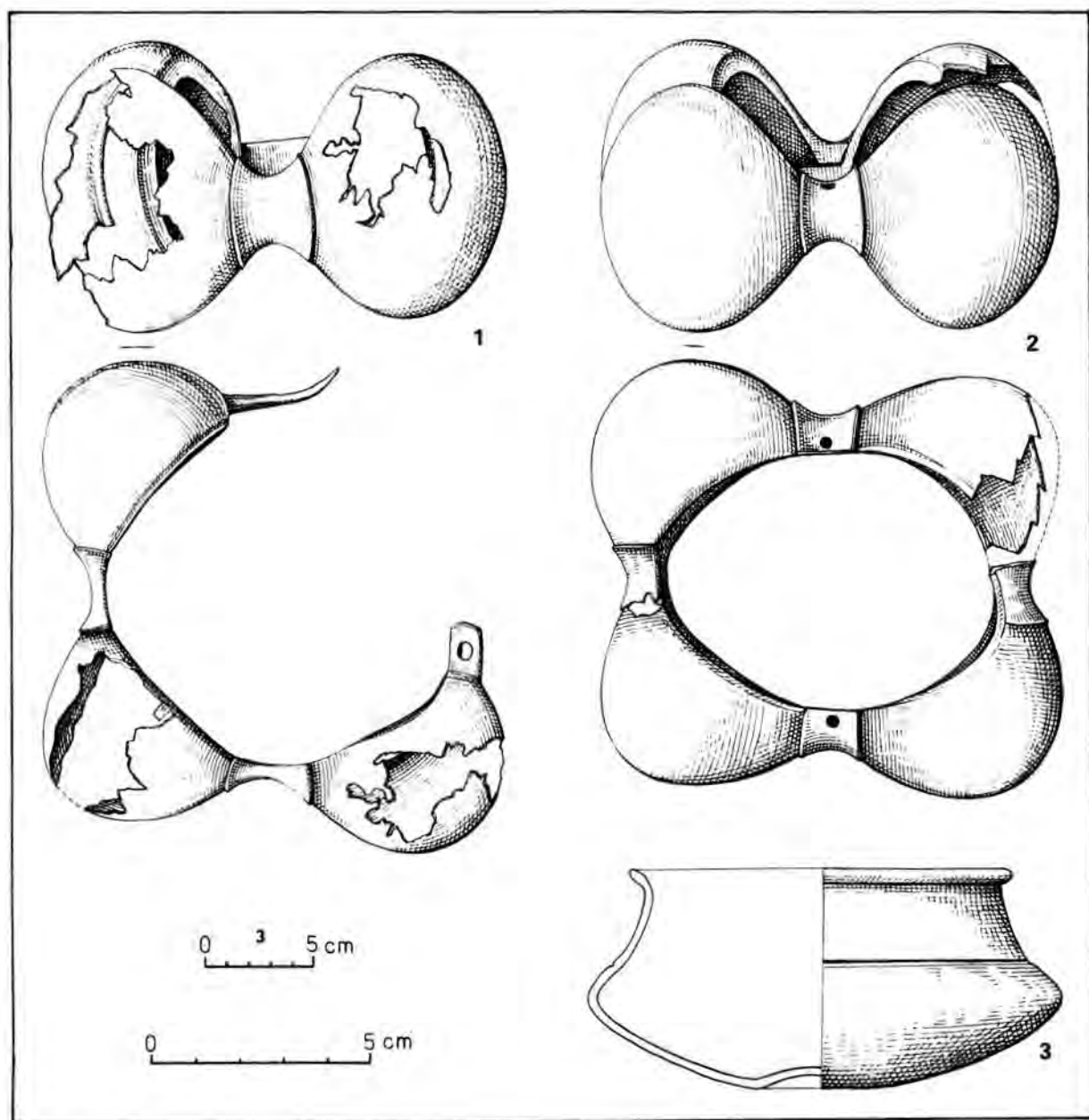
Obr. 5. Objekty (Objekte) 3–4–5, bližšie nerozlišiteľné celky (genauer nicht bestimmbar Komplexe).

Obr. 6. Hrob (Grab) 11.

Obr. 7. Nálezy rozptýlené vo vrstve (in der Schicht verstreute Funde).

Obr. 8. Hrobové nálezy (Grabfunde). 1 – Kľačany; 2, 3 – Nitra–Chrenová II.

Objekt 21

Nepravidelná priehlbeň na podloží 80 x 55 cm, hlboká 15 cm. V nej stála prázdna nádoba, popri nej vo výplni črepy, nedohorené kostičky a dva drobné zliatky bronzu.

a) Súdkovitý hrniec s vydutím v hornej tretine, vytočený na kruhu, takmer úplne zachovaný. Okraj zosilnený, vŕtanutý dovnútra, dno ploché. Materiál pieskový, s prímiesou kremičitých zŕn s ϕ do 1 mm. Povrch i lom okrový až tehlovočervený; v, 11,2 cm, ϕ ústia 14,6 cm, ϕ dna 9 cm (obr. 4: 15).

b) Stredne veľké zviera (diáfýzy viacerých kostí).

Objekt 22

Mimo skúmanej plochy pri zarovnávaní svahu na úrovni podložia zistená kruhovitá jamka s priemerom 50 cm, ktorej popolovitá výplň obsahovala veľa uhlíkov a rozptýlené nedohorené kostičky.

Objekt 23

Tmavšia škvrna tesne pod podložím, v nej početné uhlíky, niekoľko kostičiek a malý zliatok bronzu.

Vrstva

Na podrobne archeologicky skúmanej ploche severne od trasy chodníka sa okrem opísaných nálezových zoskupení zistilo i množstvo zlomkov keramiky, kostičiek a kovových i sklenených predmetov, rozptýlených v tenkej vrstvičke tesne nad podložím. Pretože všetky fragmenty boli ihneď fixované do plánu, bolo možné sledovať hustotu ich výskytu. Zvyšky rozptýlených náleзов sa sústreďovali v strede prebádanej plochy, a to hlavne v okolí objektu 21. Na oboch okrajoch plochy a podobne aj na jej severnom okraji sa nálezy vytrácali. Napriek detailnej práci sa nepodarilo jednoznačne zistiť, či je rozptýlenie spálených zvyškov pôvodné, alebo vzniklo následkom neskoršieho (ale iste nie recentného)

porušenia. Pravdepodobnejšia je však domnienka, že celá situácia je intaktná a nálezy z vrstiev predstavujú rozptyľovanie pozostatkov obetnej hranice v poslednej fáze pohrebiska a krátko po nej.

Nálezy z vrstvy

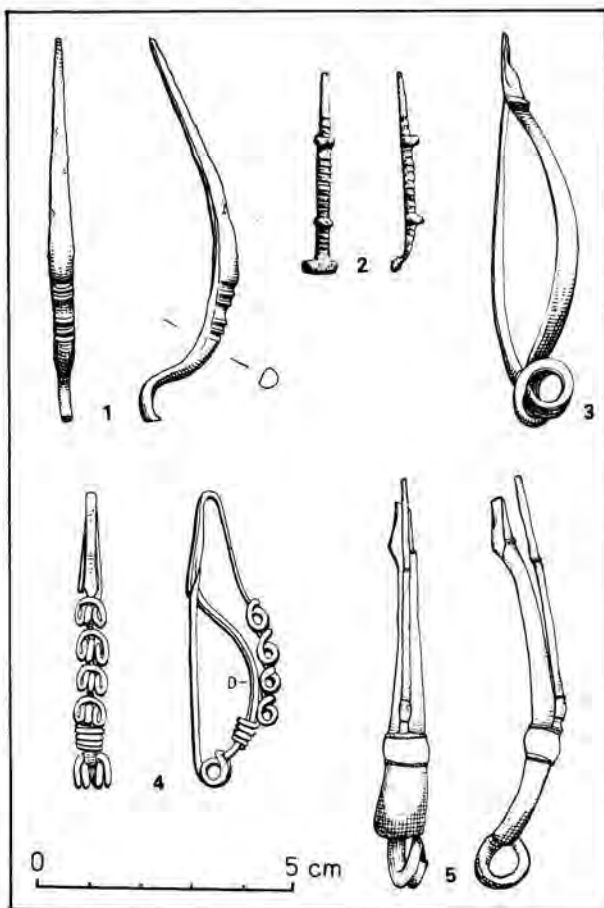
- a) Zlätok kobaltovomodrého skla. Zber (obr. 7: 1).
- b) Zlomok nôžky bronzovej spony spojenej konštrukcie s dvoma oválnymi priečne umiestnenými uzlíkmi. Meter 0–1 (obr. 7: 2).
- c) Fragment nôžky bronzovej spony so zachovaným diskovitým uzlíkom. Meter 0–1 (obr. 7: 3).
- d) Časť bronzovej spony so štvorzávitovým vinutím s vnútornou tetivou. Meter 0–1 (obr. 7: 4).
- e) Fragment skleneného náramku typu Haevernick 6b/2. Meter 4–5 (obr. 7: 5).
- f) Časť železnej spony s plochým lúčikom a šesťzávitovým vinutím s vonkajšou tetivou. Meter 6 (obr. 7: 6).
- g) Zlomok bronzového krúžku. Meter 6–7 (obr. 7: 7).
- h) Zlomok bronzového náramku z tenkého drôtu; $\varnothing$ 0,2 cm. Meter 6–7 (obr. 7: 8).
- i) Misa so zaobleným vydutím a von vyhnutým, na spodnej strane plasticky členeným okrajom, vytočená na kruhu. Dno tvorí výrazný omfalos. Materiál je jemne plavený, povrch leštený, hnedosivý; v. 7,9 cm, $\varnothing$ ústia 21,5 cm, $\varnothing$ dna 4 cm (obr. 7: 17). Zber západne od skúmanej plochy.

ROZBOR MATERIÁLU

Pri záchrannom výskume sa podarilo preskúmať len malú časť okraja rozsiahlejšieho, dnes už bezpochyby zničeného náleziska, pričom sa získala len nevelká kolekcia nálezov. Prevažná väčšina z nich nesie stopy žiaru hranice, takže z mnohých predmetov zostali len neurčiteľné zliatky a zlomky. Napriek tomu možno niektoré z nich identifikovať a presnejšie časovo zaradiť.

Spony sú medzi nálezmi zastúpené tromi celými exemplármi a šiestimi fragmentmi. Sú to bezpochyby najlepšie datovateľné predmety z daného súboru. Železné spony s pripojenou pátkou členenou dvoma guľôčkami sa našli v jedinom väčšom nálezovom celku v objekte 11. Tieto spínadlá nie sú rovnakej veľkosti. Majú štvor-, resp. šesťzávitové vinutie s vonkajšou tetivou, plochú stavbu lúčika a nôžku s pomerne masívnym guľovitým uzlíkom, ktorá sa k lúčiku pripája pomocou ďalšieho, o niečo väčšieho uzlíka. Priestor medzi nimi vyplňa plochý deltoidný medzičlánok (obr. 6: 3, 7). Spony s pripojenou pátkou členenou dvoma guľôčkami tvoria výraznú skupinu v rámci typologického vývoja laténskych spínadiel a ich rámcové datovanie do stredolaténskeho obdobia platí oddávna ako spoľahlivé (Filip, 1956, s. 109, 110). Podrobnejšie analýzy materiálu zo švajčiarskych pohrebísk poukázali na možnosti detailnejšieho delenia stupňa LC a v jeho rámci i jemnej chronológie stredolaténskych spôn spojenej konštrukcie (Hodson, 1968; Siöckli, 1975, s. 32–40; Suter, 1984, s. 83, 84, obr. 10). Možnosti vnútorného členenia stupňa C₁ pomocou spôn boli veľmi stručne naznačené aj u nás, pričom spony s pripojenou pátkou členenou dvoma guľôčkami boli globálne zaradené do jeho mladšej fázy (Bujna, 1982, s. 336).

Obe spony z objektu 11 majú nízku stavbu lúčika s pravdepodobným zalomením nad vinutím, čo možno považovať za pokročilejšie vývojové prvky. Na druhej strane svojou dĺžkou a veľkými rozmermi guľovitých článkov akoby spony

Obr. 9. 1 – Vyšný Kubín; 2 – Horné Prášany; 3 – Levice; 4 – Iža; 5 – Pobežim.

ešte vychádzali zo štýlu predchádzajúceho obdobia. Plochy medzičlánok pripomína zasa morfológické znaky paralelne sa vyskytujúcich terčovitých spôn.

Spínadlá stredolaténskej konštrukcie majú i v stredo-európskom prostredí značnú variabilitu aj časový vývoj. Preto si bezpochyby v budúcnosti zaslúžia podrobnejšiu analýzu.

K podobnému typu spínadiel pravdepodobne patrí aj fragment železnej spony (obr. 7: 6) nájdený v priestore medzi hrobmi, a azda i zlomok nôžky drobnej bronzovej sponky s diskovitým uzlíkom (obr. 7: 3), ktorý má paralely napr. na pohrebisku v Ižkovciach a Hurbanove (Vizdal, 1976, obr. 35: 4; Benadik – Vlček – Ambros, 1957, s. 49, tab. 17: 1, 4). Podobné šošovkovité uzlíky sa však objavujú aj na niektorých starších typoch spôn (Chotín, hrob 25; Ratiňorská, 1981, tab. 19: 1, 2, 4, 5).

Zlomok nôžky bronzovej spony (obr. 7: 2) patrí zrejme takisto k typu spínadiel spojenej konštrukcie s dvoma guľôčkami. Tieto guľôčky sú v danom prípade oválne, nerovnakej veľkosti a plasticky vystupujú len smerom nahor od nôžky. S podobnými uzlíkmi sa stretávame na bežných drôtených sponách spojenej konštrukcie (Guštin, 1977, tab. 14: 4), ale predovšetkým na niektorých variantoch spony typu

Mötschwil (napr. *Miske*, 1907, tab. XL: 9; *Pahič*, 1966, tab. 11: 12; *Nebehay*, 1977, tab. 4: 7). Ďalší exemplár sa našiel v hrobe 2. Tento typ, definovaný v švajčiarskom materiáli, ale častejšie zastúpený vo východokeltskom prostredí, sa pokladá za typickú zložku materiálnej kultúry mladšieho úseku strednej doby laténskej (LC₂). Variabilita typu Mötschwil je pomerne malá. Prevažujú bronzové kusy, ale hlavne na sídliskách sa objavujú i železné exempláre. Ich štandardným znakom je masívny nízko klenutý lúčik polkruhového až oválneho prierezu, ktorý sa smerom k nôžke zužuje, a štvorzávitové vnutie s vonkajšou tetivou. Pestrejšie je tvarovanie širokej, často zdobenej svorky a tvar i počet uzlíkov na nôžke. Spona z hrobu 2, napriek jej neúplnosti a sekundárnemu poškodeniu ohňom, vykazuje všetky charakteristické znaky týchto spínadiel. Menej frekventované je azda pripevnenie pätky v strede lúčika a priečne rebro na jeho konci nad vnutím (Levice: *Hunyady*, 1942, tab. 21: 21; Formin: *Pahič*, 1966, tab. 11: 12). Spona typu Mötschwil, ako na to poukázali viacerí bádatelia, absentuje na keltských pohrebiskách v strednej Európe, ktoré sa na väčšine tohto územia končia v stupni LC₁ (*Meduna*, 1970; *Čížmár*, 1970).

V niektorých oblastiach, ako napr. vo Švajčiarsku, v Bavorsku, Slovinsku, severnom Chorvátsku a severnom Srbsku, sa na viacerých pohrebiskách pokračovalo v pochovávaní aj na konci strednej doby laténskej, čo potvrdzujú o. i. aj hrobové celky s opisovaným typom spony (*Hodson*, 1968; *Krömer*, 1985; *Guštin*, 1977; *Božić*, 1981). Okrem uvedených nálezov z Nitry sa na Slovensku spony typu Mötschwil našli len na sídliskách (obr. 9: 1, 2, 4), a to v oblasti púchovskej kultúry (*Pieta*, 1982a, s. 20, 21), ale predovšetkým na nížinách juhozápadného Slovenska, s koncentráciou v západnej časti tohto územia, pričom ich tunajšie rozšírenie len v jednom prípade prekračuje vo východnom smere tok rieky Nitry (*Pieta*, 1982b, obr. 1). Zo sedemnástich evidovaných kusov iba tri spony boli vyrobené zo železa, z toho dve sa našli v oblasti púchovskej kultúry (pozri súpis na konci textu).

Fragment drobnej sponky so štvorzávitovým vnutím a s vnútornou tetivou (obr. 7: 4) patrí nepochybne do skupiny drôtených spôn so špirálovou alebo s osmičkovitou úpravou nôžky. Nájdený zlomok, na ktorom sa okrem vnutia zachovala len časť lúčika s pripevnením konca pätky, sa nedá spoľahlivo priradiť ani k jednému z oboch príbuzných variantov.

Drôtenými sponami s vnutím na pätky sa podrobne zaoberal *K. Peschel* (1972). Jeho súpis možno doplniť o ďalšie nálezy z pohrebísk juhozápadného i východného Slovenska (Nitriansky Hrádok, hrob 2/58, Holiare, hrob 218: *Benadik* – *Vlček* – *Ambros*, 1957, s. 90, obr. 28: 8; *Benadik*, 1962, s. 361, 363; Ižkovce: *Vizdal*, 1976, obr. 35: 6), ale aj zo sídlisk (Trenčianske Teplice: *Eisner*, 1933, tab. 61: 11; Iža – pozri obr. 9: 4).

Takisto variant s osmičkovitým vnutím pätky na lúčiku rozmnožili nálezy z Mane (*Benadik*, 1983, s. 66, tab. 56: 12, 13), a hlavne z Ižkoviec na východnom Slovensku, odkiaľ

pochádza najmenej desať spôn tohto typu (*Vizdal*, 1976). Oba varianty drôtenej spony vystupujú predovšetkým v stredolátenskom nálezovom prostredí, čo popri celkoch uvádzaných *K. Peschelom* (1972, s. 22, 29–31) potvrdzujú i vyššie uvedené hrobové súbory. Napr. v Nitrianskom Hrádku sa dvojica spôn so špirálovou úpravou nôžky našla spolu so skleným náramkom typu Haevernick 8b, ktorý *P. Suter* (1984, s. 85, obr. 10) vo svojej chronológii stredolátenských pohrebísk zaraďuje až do strednej a neskorej fázy. Taktiež *J. Bujna* v podmienkach Karpatskej kotliny radí variant so špirálami na nôžke do koncovkej fázy LC_{1b}, zatiaľ čo typ s osmičkovitou úpravou ho má časovo predchádzať (*Bujna*, 1982, s. 335, 336).

Sklo sa celkovo našlo v desiatich fragmentoch. Dva zliatky možno pokladať za pozostatky kobaltovomodrých korálikov neurčiteľného typu, tri fragmenty pochádzajú z náramkov a zvyšné zlomky sa nedali identifikovať. Všetky nálezy sú zo skla kobaltovomodrej farby. Zvyšky náramkov si zachovali charakteristický profil i výzdobu a dajú sa pomerne spoľahlivo zaradiť do typologickej schémy vytvorenej *Th. E. Haevernickovou*, ktorú doplnili práce *R. Gebharda* (1989) a *N. Venclovej* (1990). Malý úlomok (obr. 7: 5) pochádzajúci z vrstvy možno podľa zachovanej časti trojdieleho profilu s vystupujúcim stredovým rebrom zdobeným vlnkou z bielej pasty priradiť ku skupine 6b/2. Tieto náramky od kruhov so zhodnou profiláciou, ale s odlišnou výzdobou, oddelila ako samostatný typ *N. Venclová* (1990, s. 120, 121), ktorá ich pokladá za mladší variant s datovaním v rozpätí stupňov LC₂–LD. V strednom Švajčiarsku však podobné modré náramky pochádzajú už z koncovkej fázy stupňa LC₁ (*Suter*, 1984, s. 82). Podľa *R. Gebharda* užšie náramky jeho radu 11a (forma 16) sa objavujú hlavne v horizonte C_{1b}, zatiaľ čo širšie, vlnkou zdobené kusy, ku ktorým treba priradiť i náš exemplár, patria už do stupňa C₂ (*Gebhard*, 1989, s. 13, tab. 8). Na Slovensku sa zlomok typu 6b/2 našiel len na hradisku púchovskej kultúry v Jasenove, okr. Martin (*Pieta*, 1982, tab. 12: 2), ktoré podľa výrazného nálezového inventára existovalo v rozmedzí LC₂–LD₁.

V objekte 9 sa spolu s dvoma zliatkami skla našla i časť širokého náramku s piatimi pozdĺžnymi rebrami, pričom stredové pole je diagonálne, plasticky členené. Rebra sú zdobené vlnkami z bielej pasty (obr. 4: 7). Žiarom deformovaný fragment náramku rovnakého typu pochádza tiež z hrobu 18 (obr. 4: 14). Oba exempláre možno priradiť k Haevernickovej typu 8d, resp. v systéme *R. Gebharda* k jeho forme 47 v rámci radu 20 (*Gebhard*, 1989, s. 16). Je to typ v našom prostredí pomerne málo frekventovaný, s pravdepodobným datovaním na koniec stredolátenského obdobia (*Venclová*, 1990, s. 125). Najčastejšie sa s týmito náramkami stretávame vo Švajčiarsku, kde patria k typickým reprezentantom nálezového horizontu stupňa LC₂, a to v priesvitnom, hnedom i modrom zhotovení (*Suter*, 1984, s. 85; *Gebhard*, 1989, s. 62; *Kaenel*, 1990, s. 248). Menej sa vyskytujú v južnom Nemecku. Niekoľko kusov sa našlo v hroboch i sídliskových objektoch v Manchingu, a to len v nálezových súvislostiach LC₂ (*Gebhard*, 1989, obr. 12, 13,

tab. 20: 279–281). Zdá sa teda, že všetky určiteľné zlomky sklenených náramkov z Nitry – Nám. 1. mája pochádzajú jednotne z koncovej fázy strednej doby laténskej. V súpise nálezov zo Slovenska boli omylom označené ako sídliskové nálezy, navyše zlomok (obr. 7: 6) je uvedený ako typ 8b (Venclová, 1990, s. 185).

Bronzové náramky sú v súbore nálezov z Nitry – Nám. 1. mája zastúpené len niekoľkými veľmi drobnými fragmentmi, ktoré pravdepodobne pochádzajú z tenkých drôtených kruhov alebo náramkov s priblíženými alebo prekrývajúcimi sa koncami (obr. 7: 8). Tendencia k stenčovaniu kruhov a vzniku špirálovitých drôtených náramkov sa objavuje už v priebehu strednej doby laténskej (Holiare; hrob 529: Benadik – Vlček – Ambros, 1957, tab. 36: 12; Wederath – Haffner, 1979, s. 405, obr. 2; Krämer, 1985, tab. 4: 3; Suter, 1984, s. 85). Tento typ šperku sa uplatňuje aj v stupni C₂, keď drôtené náramky patria k typickým súčasťami hrobového inventára (Krämer, 1985, tab. 5: 5; Gebhard, 1989, s. 61; Kaenel, 1990, s. 247). Takisto v našom nálezovom prostredí vystupujú tenké bronzové náramky v tomto časovom horizonte (Prosné, obetisko, C₂–D₁: Pieta – Moravčík, 1980, s. 260; Hradec, sídliskový objekt C₂: Ruttkay, 1965, s. 195, obr. 11: 4; Pieta, 1982, s. 53).

Nášívka – dekoratívna ozdoba kužeľovitého tvaru s vnútorným uškom na upevnenie sa našla v objekte 8 (obr. 4: 8). Bola druhotne poškodená ohňom, a pravdepodobne predtým aj úmyselne deformovaná. Zhotovená bola odliatím do stratenej formy a dodatočne upravená cizelovaním. Patrí k technicky náročným šperkáckym keltským prácam, pri ktorých bola náročnejšia montáž pomocou spájkovania jednotlivých segmentov nahradená odliatím okrasy vcelku. Obľuba podobných šperkov vrcholila niekedy na konci starolaténskeho stupňa B, ale pseudofiligránové a „prelamované“ liate ozdoby boli v používaní ešte aj v staršej fáze stredolaténskeho obdobia. Dokladá to celý rad hrobových súborov, medziiným aj známy hrob 133 z Mane, kde sa okrem viacerých typických predmetov stupňa LC_{1a} našla i nášívka podobná nášmu nálezu (Benadik, 1983, s. 62, tab. 54: 6). Podľa polohy v rámci hrobu išlo pravdepodobne o ozdobu odevu. Presvedčivým dôkazom takéhoto časového zaradenia nášívky z Nitry je celý rad spôn spojenej konštrukcie s aplikovaným terčikom, ktoré sú jej často až do detailu podobné. Takáto terčovitá spona sa našla v známom hrobe v Ptení, ktorý v chronologickej schéme M. Čížmáňa (1974; 1975) pre moravské pohrebiská doby laténskej vystupuje ako typický celok prechodného stupňa B₂–C₁. Definícia, ako i oprávnenosť tohto stupňa však zostávajú predmetom diskusie (Gebhard, 1986, s. 93). Zaradeniu spony s kužeľovitým „prelamovaným“ diskom na lúčiku medzi typické predmety tohto prechodného stupňa bráni napr. nálezový súbor z hrobu 13 v Míchale nad Žitavou, ktorý už obsahoval i viaceré predmety z inventára včasného stupňa C₁, ako sú nízke dlhé železné spony spojenej konštrukcie a hlavne štvorpuklicové nánožníky (Benadik, 1958, s. 522; 1961, obr. 20: 1962, s. 363). Výskyt spôn s prelamovaným diskom na lúčiku dokladá obľubu tohto druhu

výzdoby predovšetkým vo východokeltskom priestore (Jutas: Hunyady, 1942, tab. 21: 8; Šremska Mitrovica a Kupinovo: Majnarić–Pandžić, 1970, tab. 9: 3, 5; 23: 3; Valična Vas: Teržan, 1975, s. 687, tab. 4: 8. Ďalšie paralely pozri Benadik, 1962, s. 363).

Opasky zo železných dvojnásobne stáčaných článkov sa našli v objekte 1 a v objekte 11 (tab. 4: 1; 6: 5–7). Patria k značne rozšírenému a variabilnému typu s dlhšou životnosťou, ktoré vystupujú nepochybne už v nálezových súboroch stupňa B₂, ale bežné sú i v mladých stredolatenských hroboch (napr. Palárikovo, detský hrob 64: Polenz, 1982, tab. 4: 1; Holiare, hrob 772: Benadik – Vlček – Ambros, 1957, tab. 38: 5, 6, 9).

Malý zlomok bronzového opaska pochádza z celku 2 (tab. 4: 3). Retázové opasky z profilovaných tyčinkovitých článkov spojených krúžkami sú pomerne bežnou súčasťou kroja v bohatších ženských stredolatenských hrobách (Filip, 1956, s. 172). Ich dlhú obľubu dokazujú hrobové nálezy stupňa C₂ (Manching–Steinbichl, hrob 37: Krämer, 1985, tab. 23: 1; Marseas La Pierre, hrob 2: Kaenel, 1990, s. 249, tab. 75: 4), a v konečnom dôsledku i opisovaný zlomok z Nitry, ktorý sa našiel spolu so sponou typu Mötschwil. V modifikovanom zhotovení sa tieto opasky objavujú ešte i v neskorolatenskom oppidálnom prostredí (Magdalensberg: Deimel, 1987, tab. 42: 1, 2, 3).

Keramika. Súbor keramických nálezov z Nitry – Nám. 1. mája pozostáva zo štyroch celých nádob a 636 zlomkov, poväčšine druhotne prepálených. Dve z nádob pochádzajú z objektu 11, jedna z objektu 21 a jedna miska je zo zberu. Váza z objektu 11 (obr. 6: 1) má pomerne vysoké zúžené hrdlo, ktoré plynule prechádza do vysoko umiestneného vydutia s náznakom lomu. Jej predlohou boli zrejme tzv. karpatské fľaše, avšak v jej modelácii aj v detailnom riešení už vidno rad vývojovo mladších prvkov: posun vydutia nahor, absencia lišty pod okrajom, ploché dno bez odsadenia a pod. Takisto terrinovitá misa (obr. 6: 2) dobre zapadá do keramického inventára strednej doby laténskej. Má vyššie mierne kónické hrdlo, ktoré je zreteľne odsadené od nízkeho ostro lomeného vydutia. Misovité nádoby s ostro lomeným vydutím si získali obľubu hlavne v stupni C₁ (tab. 34: 19, s. 20; Benadik – Vlček – Ambros, 1957). V modifikovanej podobe táto ostrá profilácia tela nádoby lokálne preživa aj neskôr, a to predovšetkým v púchovskej kultúre.

Súbor keramiky z jamkových nálezových celkov a z rozptýlených nálezov z vrstvy tvoria prevažne drobné zlomky so stopami druhotného prepálenia. Jednoznačne prevládajú fragmenty nádob vytočených na kruhu, ale výrazný a prekvapujúco vysoký je aj podiel nádob zhotovených v ruke (132 zlomkov). Jediným celým tvarom vytočeným na kruhu je hrncovitá nádobka súdkovitého tvaru so zosilneným okrajom (obr. 4: 15). Črepy nádoby s podobnou profiláciou sa našli aj v objekte 2 a medzi keramikou nájdenou vo vrstve (obr. 4: 4; 5: 13). Ich datovanie do stupňa C₂ fixuje spona typu Mötschwil z objektu 2, čo potvrdzujú i paralely na podobne datovanej lokalite v Plaveckom Podhradí (Paulík, 1976, tab. 30: 6; 33: 7). Naj-

častejšie sú zastúpené rôzne tvary mís, a to dvojkoľníkové formy s vyšším lievikovitým ústím, podobné exempláru z nálezového zoskupenia 11 (obr. 5: 2, 7, 15), a esovite profilované misy s výrazne von vyhnutým okrajom a plynulým prechodom do vydutia, ktoré patria k chronologicky menej citlivým druhom keramiky. Otázne je aj datovanie misy so zaoblenou profiláciou vydutia, s umbom a netypickým rímsovitým členením spodnej časti okraja (obr. 7: 17). Napriek niektorým typologicky starším prvkom (stavba vydutia a dna) nachádzame podobné formy aj v mladších celkoch stupňa C (Brníčko: *Meduna*, 1980, tab. 9: 24). Štyri grafitové črepy, nájdené v objekte 2 a tiež vo vrstve (obr. 4: 6; 5: 12), patria k bežným zvislo hrebeňovaným situlám so zosilneným okrajom oválneho prierezu. Zlomky keramiky zhotovenej v ruke zo zrnitého hrubo spracovaného materiálu vykazujú malú tvarovú variabilitu. Medzi drobnými fragmentmi sa dali rozpoznať len jednoduché kónické misky a hrncovité nádoby vakovitého alebo súdkovitého tvaru (obr. 4: 12; 5: 5, 14).

Osteologický materiál. Zvyšky drobných silne prepálených kostí sa nachádzali na celej ploche poškodenej výkopom a ich množstvo, voľne rozptýlené v hline, vlastne upútalo pozornosť pri prvej obhliadke miesta nálezu. Z pôvodne získaného množstva kalcinovaných kostí sa časť v priebehu rokov, žiaľ, stratila. Na analýzu, ktorú láskavo urobili RNDr. J. Jakab, CSc., a MVDr. M. Fabiš z Archeologického ústavu SAV, bol k dispozícii len rozsahom nevelký súbor pochádzajúci z objektov 2-5, 8, 9, 12, 15, 18, 20, 21 a deväť vzoriek kostí z detailne skúmanej vrstvy. Kostí sú vo veľkej väčšine drobné a dobre spálené. Zásadný význam má zistenie, že všetky úlomky bez výnimky sa dali určiť ako

zvieracie. Vzhľadom na malé množstvá a stupeň prepálenia sa len v niektorých prípadoch dali kosti aj druhovo určiť. Ošpaná je zastúpená v objektoch 2, 12(?), 15 a vo vzorkách 8 a 17 z vrstvy. Zvyšky ovce/kozy sa zistili v nálezovom zoskupení 4 a 20 a tiež vo vzorke 15 z vrstvy. Pozostatky stredne veľkého neurčeného zvierata sa nachádzali v objektoch 2, 8, 15, 18, 21 a vo vzorke 16 z vrstvy. Na pripojenej prehľadnej tabele 1 vidno, že určiť sa dali hlavne horné a dolné časti končatín. Len v malom množstve sú zastúpené kosti trupu a lebky, chýbajú zvyšky stavcov a zuby.

ZHODNOTENIE

Pri úpätí južného svahu vápencového návršia sa tesne nad pôvodným podložíom zachytila tenká vrstvička s rozptýlenými spálenými pozostatkami. Na viacerých miestach sa dali sledovať zámerné skládky objemovo nevelkých množstiev nedohorených kostí, uhlíkov, zlomkov keramiky, ako i zliatkov kovových a sklenených predmetov vo vrstve alebo v jamkách. Tieto koncentrácie sa pri dokumentovaní označovali ako objekty. Zlomky neboli ukladané, ale voľne rozložené na nevelkej ploche, resp. rozptýlené v zásepe priehlbni. Len v jednom prípade (objekt 21) bola v jamke popri prepálených črepech a kostičkách uložená i celá nádoba. Jediný celok (11) svojím vybavením zodpovedá bežnému typu laténskych žiarových jamkových hrobov.

Získaný materiál poskytol viac zachytných bodov pre spoľahlivé datovanie. Do širšieho rozpätia staršieho stredolátenského obdobia (LC₁) patria zlomky drôtenej bronzovej spony s osmičkovitou alebo so špirálovou úpravou pätky nájdené vo vrstve, ozdobná prelamovaná puklica z celku 8 a železná spona s pripojenou pätkou členenou dvoma guľôčkami z objektu 11. Do tohto časového horizontu zrejme môžeme priradiť aj refazové opasky z dvojnásobne stáčaných osmičkovitých článkov, časť keramických tvarov (napr. z objektu 2-4 a 11) a možno aj miskú so starobylou oblou profiláciou a omfalom (zo zberu). Pozoruhodná a v oblasti stredného Dunaja v súvislosti s pohrebiskom aj ojedinelá je prítomnosť nálezov patriacich do záveru tohto obdobia (LC₂). Je to azda zlomok skleneného náramku typu 6b/2, fragmenty bronzových drôtenej kruhov a časť keramického inventára (celok 21), ale s určitou istotou sú to náramky typu 8d a spona typu Mötschwil.

Podľa pôvodnej domnienky sa podarilo zachytiť okraj lokality, pričom jamkové objekty (hroby) s malým množstvom rozptýlených zvyškov kremácie tvorili najmladšie pohreby s nevýraznou úpravou (*Pieta*, 1977, s. 284), inde dosiaľ nedoložené. Následná analýza osteologického materiálu však potvrdila len prítomnosť zvieracích spálených pozostatkov, čo v zásadnej miere zmenilo interpretáciu nálezovej situácie. Evidentné zvyšky hranice bez stôp po ľudských kostiach možno v tomto prípade pokladať len za doklady rituálnych praktík, v ktorých dominantnú úlohu hralo obetovanie zvierata a deponovanie (pochovanie) symbolického zvyšku hranice. Fragmentárnosť osteologického materiálu, ako i sprievodných predmetov potvrdzuje zvyk deponovania

Tab. 1. Nitra – Nám. 1. mája. Prehľad určených zvieracích kostí (Übersicht der bestimmten Tierknochen)

Druhy zvierat		Sus	Ovis/capra	Ovis/capra Capreolus	Stredne veľké zvieratá
Kosti					
Extremities	radius	1		1	
	ulna				
	calcaneus	1			
	metapodium		2		
	scapula	1			
	humerus	3	1		
	femur	1	2		
	neurčiteľné				6
Ossa trunci	costae				1
Ossa cranii					2
Spolu		7	5	1	9

symbolickej časti obetnej hranice podľa princípu „pars pro toto“. Nedostatočný objem kalcinovaných kostí nám tiež neumožňuje spoľahlivo riešiť pre interpretáciu nálezu dôležitú otázku, či boli v objektoch (hrobách) ukladané len pozostatky jedného alebo viacerých jedincov. Odborný posudok mohol len konštatovať druhové určenie malého počtu zlomkov. V princípe však ani v jednej vzorke nebol doložený viac ako jeden jedinec.

S fenoménom samostatných pohrebov zvieracích pozostatkov včítane sprievodného inventára sa v rámci nekropolí stretávame vo viacerých časových úsekoch a kultúrach. Klasickými príkladmi rituálne uloženého zvieratá s obvyklou výbavou i úpravou hrobu zomretého ľudského jedinca je starobronzový hrob ovce v Ludaniciach–Mýtnej Novej Vsi alebo hrob ošípanej na keltskom pohrebisku v Soproni, ktoré inhumačným spôsobom uloženia zodpovedajú dobovému ritu (Bátora, 1988, s. 85; Márton, 1933–1934, s. 145). Zvieracie hroby sú rozšírené v kultúrach s prevažujúcim žiarovým pochovávaním, napr. v lužickej kultúre (Veličik, 1991, s. 205), ale hlavne v priebehu doby železnej, keď napr. v pomorskej kultúre tvoria významné percento hrobov na pohrebiskách. Problematikou zvieracích hrobov sa podrobne zaoberala v rozsiahlej samostatnej práci T. Węgrzynowiczová (1982), ktorá zhrnula i niektoré možnosti výkladu tohto javu. Východiskom úvah musí byť skutočnosť, že doklady spaľovania zvierat vzhľadom na miesto ich nálezu zrejme súvisia s kultom mŕtvych a všeobecne s praktikami so vzťahom ku chthonickým božstvám. Príčiny existencie zvieracích hrobov, ktoré sú doložené v mnohých obdobiach i civilizačných prostrediach, mohli byť zaiste rozmanité. Vybrané zviera azda symbolicky nahradzovalo zomretého, ktorého z rôznych príčin nebolo možné pochovať na mieste určenom pre mŕtvych určitého spoločenstva. Pochovanie zvieratá hádam predstavovalo magickú zástupnú obeť („obetného baránka“) za určitého jedinca alebo skupinu ľudí, čo ich malo ochrániť pred hroziacou smrťou (Fraser, 1977, s. 573–576). Konečne zvieracia žertva mohla byť očistnou alebo udobrovacou obetou božstvám záhrobia pri pohrebných obradoch alebo cyklických sviatkoch či zádušných ceremóniách.

Rituál so symbolickým zastúpením zvyškov obetovaných zvierat, potraviny a nápojov (doložených nepriamo nádobami), ktoré sa azda sčasti skonsumovali pri obetnej hostine, zodpovedá dobovej zvyklosti. V priebehu strednej doby laténskej v Karpatскеj kotline výrazne prevládol žiarový spôsob pochovávania i obetných praktík, pričom tendencia k zjednodušeniu úpravy hrobu a redukcii jeho inventára sa zjavne prejavuje hlavne v koncovej fáze pohrebisk typu Ponětovice–Holiare v závere stupňa C₁ (Meduna, 1962; Benadik, 1963, s. 354). Stopy obetnej činnosti v rámci laténskych pohrebisk alebo v ich blízkosti (s výnimkou miest spaľovania zomretého – ustrinum) sú zriedkavé. Ide väčšinou o rôzne druhy jam alebo skládok s dokladmi opätovného obetovania, resp. deponovania zvyškov hranice (Schmermer, 1951; Maier, 1974, s. 333, 334). Žiarové obetiská sú častejšie v periférnych horských oblastiach keltskej oikumeny

v Alpách, ale i v ďalších pohoriach, kde majú niekedy počiatky až hlboko v dobe bronzovej (Krämer, 1966a, 1966b; Maier, 1965). Nechýbajú ani v Karpatách. Niektoré dácke obetiská s dominantnou zložkou spaľovania zvieracích žertiev sa viažu na prírodné fenomény a majú podobu rozsiahlych skládok (Vulpe – Popescu, 1976). Spaľované zvieracie obety však nechýbajú ani pri nepočetných dáckych hrobových nálezoch (Nicolaescu-Ploșor – Wolski, 1975, s. 67, 87). Kultový objekt v Zemplíne s prevahou keramických nálezov a železných predmetov taktiež poskytol doklady obetovania, ale nie spaľovania zvierat. Nachádza sa v nie príliš veľkej vzdialenosti od súdobého mohylového pohrebiska (Mirossayová – Čaplovič, 1991; Budinský–Krička – Lamiová–Schmiedlová, 1990). Zvieratá spaľovali na obetiskách púchovskej kultúry v Prosnom aj v Liptovskej Mare (Pieta – Moravčík, 1980; Pieta, 1982a, s. 196–198). Na základe materiálu z týchto objektov bolo možné usudzovať i na niektoré detaily obetného ceremoniálu, ktoré by sa dali aplikovať i na nálezy z Nitry: deformovanie a rozbiťanie ozdôb a keramiky pred položením na hranicu, pričom niektoré predmety boli dlhodobo vystavené žiaru, zatiaľ čo iné len málo alebo vôbec nie. Hroby (objekty) – jednotlivé neveľké kumulácie zvyškov hranice by funkčne mohli pripomínať starostlivo oddeľované kôpky pozostatkov obetí na dlažbách obetiska v Liptovskej Mare. Spoločným znakom je i prevaha obetí, ktoré možno s určitou rezervou označiť (podľa znalosti kroja na základe hrobového inventára) za pravdepodobne ženské.

V osteologickom materiáli je zastúpená predovšetkým ošípaná a o niečo menej ovca/koza. Časti ošípanej boli klasickým prídavkom keltskej hrobej výbavy, čo ostatne dokladá aj inventár hrobu 11. Diviak bol významným prvkom keltskej mytológie ako symbol bojovej účinnosti a sily. Úlohu tohto zvieratá ako sprievodcu, symbolu či stelesnenia niektorých božstiev (Moccus, Arduine) ilustrujú početné plastiky i texty mýtov. Kosti ošípanej sú i častým dokladom rituálnych praktík vo svätyniach a obetiskách doby laténskej. Jednoznačne dominovali napr. v osteologickom materiáli z Prosného (Pieta – Moravčík, 1980, s. 271, 272), ale i v kultových objektoch v Mirebeau (Meniel, 1985, s. 98–100; Schmermer, 1951, s. 252, 253).

Obetným zvieratom boli aj malé prežúvavce (ovca/koza), ktorých pozostatky spolu s kosťami hovädzieho dobytká prevládali vo svätyni z konca strednej a z neskej doby laténskej, odkrytej v Liptovskej Mare (Pieta, 1982, s. 192, 198). Podiel jednotlivých druhov obetných zvierat je na obetiskách často odlišný. Napr. na lokalite Gournay jednoznačne prevládali pozostatky hovädzieho dobytká a len s odstupom nasledovali ovca a kôň. Ošípaná bola zastúpená výrazne menej (Meniel, 1985a, s. 146). Niet pochyby o tom, že druh obetovaného zvieratá úzko súvisel so zvyklosťami miestneho rituálu a azda i s druhom žertvy alebo konkrétnou príležitosťou, pri ktorej sa obeta konala.

Môžeme konštatovať, že fragmentárne zachovaná situácia na okraji pohrebiska na Nám. 1. mája v Nitre zachytíla stopy bližšie neznámych obetných praktík, ktorých súčasťou

bolo spaľovanie ozdôb, keramiky (potravy) a častí (?) zvierat. Zostáva otvoreným problémom, či rozlíšené skupiny nálezov možno interpretovať ako zvieracie hroby v zmysle vyššie uvedených úvah, alebo ako doklady obetných praktík iného druhu a zmyslu.

NITRA A JEJ OSÍDLLENIE V DOBE LATÉNSKEJ

Zvyšky hrobov zo strednej doby laténskej spolu s opisnými a zhodnotenými dokladmi rituálnych praktík na Nám. 1. mája nie sú prvými nálezmi svojho druhu na tomto mieste. Ďalšie hroby boli porušené pred 2. svetovou vojnou. B. Benadik (1961, s. 204) z nich uvádza grafitovú nádobku s tromi rebami pod zosilneným okrajom. Z porušených hrobov, avšak bez presnejšej lokalizácie v rámci mesta, sa v literatúre spomínajú náramky s plastickou výzdobou a článok ozdobného bronzového opaska s priehradkami na email alebo organické vložky a tiež časť železnej pošvy meča, zdobenej dračím motívom (Filip, 1965, s. 420; Paulík – Novotná – Benadik, 1962, obr. M a 58; Zachar, 1974, obr. 10). S výnimkou náramkov s predpokladaným datovaním ešte v rámci záveru stupňa B₂ ide o predmety patriace do inventára strednej doby laténskej.

Intenzívny výskum v posledných desaťročiach opakovane potvrdzuje významné postavenie Nitry v rámci keltského osídlenia juhozápadného Slovenska. Súhrnný prehľad početných, žiaľ, sčasti len fragmentárne prebádaných a publikovaných osád i pohrebísk uverejňuje najnovšie J. Hečková (1993), ktorá na širšom území dnešného mesta eviduje deväť pohrebísk s viac ako tridsiatimi hrobmi. Podľa dostupných informácií najstaršie hroby patria na koniec stupňa B₂ a väčšina pochádza zo stredolátenského obdobia. K jediným nálezom patrí aj inventár kostrového (?) hrobu z Chrenovej II, z ktorého sa zachoval štvorpuklicový náozník a misa (obr. 8: 2, 3).

S pohrebiskami súvisí rozsiahla aglomerácia súdobých sídlisk, sústredených hlavne na terasách ľavého brehu rieky Nitry. Vo väčšom rozsahu sa skúmala osada Šindolka (46 objektov), Mikov dvor (30 objektov) a Chrenová II (17 objektov). Celkovo je z územia Nitry známych šesť osád s viac ako sto sídliskovými objektmi (Hečková, 1993). Najstaršie z nich patria, podobne ako včasný horizont pohrebísk, do záveru starolátenského stupňa B₂. Význam osídlenia už v tomto období zdôrazňuje o. i. objav zvyškov kovárskej a kovolejárskych dielne v Nitre–Párovských hájoch, v ktorej sa podľa nálezu hlinenej formy zrejme vyrábali bronzové orechovité nánožníky. Najväčší rozmach dosiahli keltské osady na území Nitry v staršom stredolátenskom období. Viaceré z nich (napr. Šindolka) existovali aj v stupni C₂, a sú teda súdobé s oboma horizontmi doloženými na nekropole z Námestia 1. mája. Podľa súčasného stavu poznania sa zdá, že plocha historického jadra mesta, zahŕajúca vnútornú časť riečného oblúka, bola osídlená až v neskorej dobe laténskej zmiešaným keltsko–dákym obyvateľstvom, ktoré v tom čase obsadilo i strategickú dominantu hradný vrch (Točík, 1983). Len ojedinele sa v tejto dobe využívali

i miesta starších osád (Nitra–Mikov dvor; Pieta, 1982a).

Uvedené údaje o rozsahu laténskeho osídlenia jasne svedčia o značnom význame tohto dôležitého komunikačného bodu na rozhraní nížiny a prvých výbežkov horských hrebeňov vnútorného karpatského masívu. Je pozoruhodné, že Nitra leží na severnej hranici rozšírenia keltských pohrebísk a zrejme zároveň aj na okraji súvislého keltského osídlenia. Len niekoľko kilometrov severnejšie, z hľadiska celej oblasti, je situovaný ojedinelý hrob v neďalekých Kľačanoch, okr. Tmava, nájdený v roku 1977. Z jeho výbavy sa zachoval štvorpuklicový nánožný kruh (obr. 8: 1).

Zdá sa, že Nitra so svojím okolím sa pripojila k silnej enkláve keltského osídlenia na dolnom Ponitří až koncom stupňa B₂, pričom sa v nasledujúcom období stala zároveň jedným z jeho centier. Ďalej na sever v zúžených údoliach Váhu, Nitry a Hrona už nachádzame len osady kultúrne a iste aj etnicky zmiešanej pohraničnej zóny púchovskej kultúry, kryštalizujúcej niekedy okolo polovice 2. storočia pred n. l.

ZÁVER

Počas krátkého záchranného výskumu sa v strede mesta Nitry v mieste dávnejšie porušeného pohrebiska podarilo preskúmať stredolátenský žiarový jamkový hrob. V jeho okolí sa zistili zvyšky ohňom prepálených nálezov – keramiky, kovových a sklenených predmetov, ako aj kalcinovaných kostí z ošípaných a malých prežúvavcov. Sčasti boli rozptýlené vo vrstve a sčasti ukladané do plytkých priehĺbní. Ľudské kosti sa tu nezistili. Môžeme sa domnievať, že v okolí (pravdepodobne na okraji pohrebiska) sa konali dnes už nerekonštruovateľné kultové obrady spojené so spaľovaním a deponovaním uvedených obetných darov. Podľa datovania sa obrady konali počas existencie pohrebiska na prelome 3. a 2. storočia, ale neboli porušené ani v priebehu 2. storočia (v stupni C₂), keď, ako sa zdá, už keltské nekropoly severne od Dunaja neboli využívané. Možno len ľutovať, že situácia sa nedala v teréne sledovať dôkladnejšie a vo väčšej šírke, čo by bolo iste umožnilo lepšie objasniť detaily i širšie súvislosti.

Súpis spôn typu Mötschwil z územia Slovenska

Čáčov, okr. Senica (Zachar, 1974, tab. 10: 1), bronz
Horné Pršany, okr. Banská Bystrica (obr. 9: 2), bronz
Kežmarok, okr. Poprad (Pieta, 1982, s. 21), železo
Levice (obr. 9: 2; Hunyady, 1942, tab. 21: 21; Batora, 1982, s. 30), 2 exempláre, bronz
Liptovská Mara (Liptovská Sielnica), okr. Liptovský Mikuláš (Pieta, 1982, s. 21, tab. 1: 7), bronz
Liptovská Sielnica (Liptovský Starhrad), okr. Liptovský Mikuláš (Pieta, 1982, s. 21, tab. 1: 5), bronz
Nitra–Nám. 1. mája (obr. 4: 2), bronz
Nitra–Šindolka (sídlisko, informácia J. Hečková), železo
Nižná Myšľa, okr. Košice–vidiek (informácia L. Olexa, ne-
publikované), bronz

Plavecké Podhradie, okr. Senica, Pohanská (Paulík, 1976, obr. 46: 2), bronz
 Pobedim, okr. Trenčín (obr. 9: 4; z výskumu D. Bialekovej), bronz
 Sereď, okr. Galanta (Paulík, 1957, obr. 323: 11), bronz
 Spišské Tomášovce, okr. Spišská Nová Ves (Pieta, 1982, s. 21, tab. 1: 6), bronz

Rukopis odovzdaný:

18. 5. 1992

Posudzoval:

Jozef Bujna, CSc.

Šaštín, okr. Senica (Zachar, 1987, obr. 176, 177), 2 exempláre, bronz
 Studienka, okr. Senica (Zachar, 1977, obr. 9: 1), bronz
 Vyšný Kubín, okr. Dolný Kubín, Ostrá skala (obr. 9: 1), železo

Meno a adresa autora:

PhDr. Karol Pieta, CSc.

Svätoplukovo nám. 3

949 01 Nitra

Literatúra

- BÁTORA, J.: Najnovšie poznatky o pohrebnom rite ľudu nitrianskej skupiny. In: Antropofagie a pohřební rity doby bronzové. Brno 1988, s. 83–90.
- BENADIK, B.: Dve nové keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Archeol. Rozhl., 10, 1958, s. 520–524, 533, 534.
- BENADIK, B.: Grafitová keramika v laténských hrobách na Slovensku. Slov. Archeol., 9, 1961, s. 175–208.
- BENADIK, B.: Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku. Slov. Archeol., 10, 1962, s. 341–394.
- BENADIK, B.: Zur Frage der chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder. Slov. Archeol., 11, 1963, s. 339–383.
- BENADIK, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld. Nitra 1983.
- BENADIK, B. – VLČEK, E. – AMBROS, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.
- BOŽIČ, D.: Relatívna kronológia mladšej železnej doby v juhoslovenskom Podonaví. Archeol. Vestník, 32, 1981, s. 315–347.
- BUJNA, J.: Spiegelung der Sozialstruktur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken. Památ. archeol., 73, 1982, s. 312–431.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. – LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: A Late 1st Century B.C. – 2nd Century A.D. Cemetery at Zemplín. Slov. Archeol., 28, 1990, s. 245–341.
- ČIŽMÁŘ, M.: Zur relativ-chronologischen Stellung des jüngeren Horizontes keltischer Gräberfelder in Mähren. Archeol. Rozhl., 22, 1970, s. 569–572.
- ČIŽMÁŘ, M.: Kostrový hrob z Ptení a otázka stupně LT Bz/C₁ na moravských keltských pohřebištích. Archeol. Rozhl., 26, 1974, s. 160–164.
- ČIŽMÁŘ, M.: Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. Památ. archeol., 66, 1975, s. 417–437.
- DEIMEL, M.: Bronzekleinfunde vom Magdalensberg. Klagenfurt 1987.
- EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- FILIP, J.: Keltové ve střední Evropě. Praha 1956.
- FRASER, J. G.: Zlatá ratolest. Praha 1977.
- GEBHARD, R.: Die Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching. 11. Stuttgart 1989.
- GUŠTIN, M.: Relatívna kronológia grobov „Mokronošskej skupiny“. In: Keltske štúdie. Brežice 1977, s. 67–75.
- HAFFNER, A.: Zur absoluten Chronologie der Mittellatènezeit. Archäol. Korrespondenzbl., 9, 1979, s. 401–407.
- HEČKOVÁ, J.: Prvé historické etniká na území Nitry. In: Nitra. Štúdie k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993 (v tlači).
- HODSON, F. G.: The La Tène Cemetery at Münsingen-Rain. Bern 1968.
- HUNYADY, I.: Die Kelten im Karpatenbecken. Budapest 1942.
- KAENEL, G.: Recherches sur la période de la Tène en Suisse occidentale. Analyse des sépultures. Cahiers d'Archéologie Romande. 50. Lausanne 1990.
- KRAMER, W.: Prähistorische Brandopferplätze. In: Helvetia Antiqua. Festschrift Emil Vogt. Beiträge zur Prähistorie und Archäologie der Schweiz, 1966a, s. 111–122.
- KRAMER, W.: Ein frühkaiserzeitlicher Brandopferplatz auf dem Auerberg im bayerischen Alpenvorland. In: Jahrb. d. Röm.-germ. Zentralmus. Mainz. 13. Mainz 1966b, s. 60–66.
- KRAMER, W.: Die Grabfunde von Manching und die latènezeitlichen Flachgräber in Südbayern. Ausgrabungen in Manching. 9. Stuttgart 1985.
- MAIER, R. A.: Eine vorgeschichtliche Felsspalten-Füllung im Fränkischen Jura mit Sach-, Tier- und Menschenresten. In: Bayer. Vorgeschichtsbl., 30, 1965, s. 262–268.
- MAIER, F.: Gedanken zur Entstehung der industriellen Großsiedlung der Hallstatt- und Latènezeit auf dem Dürrnberg bei Hallein. Germania, 52, 1974, s. 326–347.
- MAJNARIČ-PANDŽIČ, N.: Keltsko-laténska kultura u Slavonii i Srijemu. Vinkovci 1970.
- MÁRTON, L. V.: Das Fundinventar Frühlatènegräber. In: Dolgozatok. 9/10. Budapest 1933/34, s. 128–165.
- MEDUNA, J.: Laténské žárové hroby na Moravě. Památ. archeol., 53, 1962, s. 87–134.
- MEDUNA, J.: Das keltische Oppidum Staré Hradisko in Mähren. Germania, 18, 1970, s. 34–59.
- MEDUNA, J.: Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren. Praha 1980.
- MENIEL, P.: La Faune. In: Brunaux, J.-L. – Goguet, G. – Guillemet, J.-P. – Meniel, P. – Rapin, A.: Le Sanctuaire celtique de Mirebeau (Côte-d'Or). 6e supplément R.A.E., éditions du C.N.R.S. Paris 1985a, s. 79–111.
- MENIEL, P.: Les Animaux. In: Brunaux, J.-L. – Meniel, P. – Poplin, F.: Gournay 1. Revue Archéologique de Picardie. Amiens 1985b, s. 125–146.
- MIROŠAYOVÁ, E. – ČAPLOVIČ, D.: Najnovšie výsledky výskumu včasnodieľného a stredovekého osídlenia v Zemplíne. In: Východoslov. Pravek. 3. Košice 1991, s. 115–132.
- MISKE, K.: A Velem Szt. Vidi őstelep. Wien 1907.
- NEBEHAY, S.: La Tène in Easter Austria. In: Keltske štúdie. Brežice 1977, s. 51–58.
- NICOLAESCU-PLOPSOR, D. – WOLSKI, W.: Elemente de demografie și ritual funerar populațiile vechi din România. București 1975.
- PAHIČ, S.: Keltske najdbe v Podraví. Archeol. Vestník, 17, 1966, s. 271–316.
- PAULÍK, J.: Keltské hradisko Pohanská pri Plaveckom Podhradí. Martin 1976.
- PAULÍK, J. – NOVOTNÁ, M. – BENADIK, B.: Umenie doby železnej. Bratislava 1962.
- PESCHEL, K.: Fibeln mit Spiralfuß. Zeitschr. f. Archäol., 6, 1972, s. 1–42.

- PIETA, K.: Zu Besiedlungsproblemen in der Slowakei an der Wende der Zeitrechnung. In: Symposium Ausklang der Latènezivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet. Bratislava 1977, s. 283–296.
- PIETA, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982a.
- PIETA, K.: Probleme der Erforschung der dakischen Besiedlung in der Slowakei. In: *Thraco-Dacica*. 3. București 1982b, s. 35–46.
- PIETA, K. – MORAVČÍK, J.: Spätlatènezeitlicher Opferplatz in Prosné. *Slov. Archeol.*, 28, 1980, s. 245–283.
- POLENZ, H.: Münzen in latènezeitlichen Gräbern Mitteleuropas. *Bayer. Vorgeschichtsbl.*, 47, 1982, s. 27–222.
- RATIMORSKA, P.: Keltské pohrebisko v Chotíne I. In: *Západ. Slov.* 8. Bratislava 1981, s. 15–86.
- RUTTKAY, A.: Nové nálezy z horného Ponitria. In: *Stud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 15. Nitra 1965, s. 189–213.
- SCHERMER, H.: Zwei Opfergruben der Spätlatènezeit von Waltherheim/Rheinhausen. *Germania*, 29, 1951, s. 252, 253.
- STÖCKLI, W.E.: Chronologie der jüngeren Eisenzeit im Tessin. Basel 1975.
- SUTER, P.J.: Neuere Mittellatène-Grabkomplexe aus dem Kanton Bern. Ein Beitrag zur Latène C – Chronologie des schweizerischen Mittellandes. In: *Jahrb. d. Schweizer. Gesellschaft f. Ur- u. Frühgesch.* 67. Basel 1984, s. 73–93.
- TERŽAN, B.: Valična Vas. *Arheol. Vestnik*, 24, 1973 (1975), s. 660–694.
- TOČÍK, A.: Predbežná správa o výskume hradného kopca v Nitre v rokoch 1930–1931. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1982*. Nitra 1983, s. 244–246.
- VELIAČIK, L.: Beitrag des Gräberfeldes in Diviaky nad Nitricou zur Chronologie der Denkmäler der Lausitzer Kultur in der Slowakei. *Slov. Archeol.*, 39, 1991, s. 143–210.
- VENČLOVÁ, N.: Prehistoric Glass in Bohemia. Praha 1990.
- VIZDAL, J.: Záchranný výskum keltského pohrebiska v Ižkovciach. *Slov. Archeol.*, 24, 1976, s. 151–186.
- VULPE, A. – POPESCU, E.: Une contribution archéologique à l'étude de la religion des Gètes-Daces. In: *Thraco-Dacica*. 1. București 1976, s. 217–226.
- WĘGRZYŃOWICZ, T.: Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach całkowitego zżółknięcia. Warszawa 1982.
- ZACHAR, L.: K chronologickému postaveniu pošiev mečov s esovitou svorkou ústia. In: *Zbor. Filoz. Fak. Univ. Komen. Músaica*. 25 (14). Bratislava 1974, s. 63–90.

Mittellatènezeitliche tierische Brandgräber oder Belege über Kultpraktiken aus Nitra?

Karol Pieta

Beim Straßenbau auf dem Platz Námestie I. mája im Stadtzentrum Nitrás stieß man Anfang des J. 1971 auf Nester von Steinen, durchglühten Scherben und Knochen (Abb. 1). Bei einer kurzen Rettungsgrabung wurde der Rest einer ungestörten Schicht untersucht, wobei eingehend alle Funde vermessen wurden, deren Streuung beim Fuß der nordwärts sich erhebenden Anhöhe endete. In dieser Lage hat man schon früher Gefäße, Bruchstücke einer Schwertscheide, Teile eines Bronzegürtels und Armringe gefunden, die wahrscheinlich aus gestörten keltischen Gräbern stammten. Reste durchglühter Gegenstände befanden sich teils verstreut in einer Schicht oder in Kumulationen und teils in der Verschüttung kleiner Gruben, die sich deutlich von der Lößunterlage abhoben. Die Konzentrationen der Funde im Gelände wurden als Objekte bezeichnet (Abb. 2). Insgesamt erkannte man 23 Fundverbände, bestehend aus Steinhäufen, kleinen Bruchstücken angebrannter Knochen, durchglühten Scherben, Schmelzstücken von Bronze und Glas. Spuren von Brandplätzen wurden nicht festgestellt. Der Großteil der Funde war sekundär stark durchglüht und nur in kleinen Bruchstücken erhalten. Manche der Metallgegenstände trugen auch Spuren einer beabsichtigten Deformierung. Abweichendes Gepräge hatte der Fundkomplex 11 mit unvollständig erhaltener Grube von 140 x 80 cm Größe und 100 cm Tiefe (Abb. 3). Ebenfalls entsprach seine Gestaltung und sein Inventar den gebräuchlichen mittellatènezeitlichen Brandgrubengräbern (Abb. 6). Nur in einem einzigen der übrigen Objekte erfaßte man bestimmte Anzeichen einer Anordnung des Inven-

tars; im Fundverband 21 stand auf der Sohle einer ovalen Grube von 80 x 55 cm Ausmaß und 15 cm Tiefe ein teilweise sekundär gebranntes Gefäß (Abb. 4: 15). In der Verschüttung fand man Bronzegußstückchen und kalzinierte Knochen eines mittelgroßen Tieres.

Trotz dem schlechten Zustand lieferte der gewonnene Fundverband mehrere gut datierbare Gegenstände. Zum typischen Fundgut der Stufe LC₁ gehören Eisenfibeln vom Mittellatèneschema mit zwei Knöpfen am Fuß. Die großen Eisenexemplare aus dem Objekt (Grab) 11 (Abb. 6: 3, 7) mit niedrigem Bügel und deltoideem Zwischenglied würden eher jüngeren Varianten entsprechen. Andererseits sind die Ausmaße, die Konstruktion der Spiralarolle und die großen kugeligen Knöpfe ältere typologische Elemente, ähnlich wie auch der linsenförmige Knopf auf dem Bruchstück einer Bronzefibel (Abb. 7: 3). Zur Typenskala der angeführten Stufe gehören auch die Bronzedrahtfibeln mit Spiralfuß, die durch das Bruchstück auf Abb. 7: 4 vertreten sind. In Anbetracht der Bruchstückhaftigkeit ist es auch möglich, daß es sich um eine Variante mit Achterschleifen am Fuß handelt. Die Fibeln beider Varianten bilden zwar einen Bestandteil des Zeithorizontes LC₁, aber ihre eventuelle Gleichzeitigkeit bzw. Aufeinanderfolge ist bisher nicht klar. Ihre Anzahl aus dem Gebiet der Slowakei hat sich im Vergleich zum Verzeichnis K. Peschels (1972) deutlich erhöht (Nitriansky Hrádok, Holiare, Ižkovce, Trenčianske Teplice, Iža).

Fibeln des Typs Mötschwil sind im Fundverband aus Nitra durch ein Exemplar aus dem Fundkomplex 2 und wahrscheinlich durch ein in der Schicht gefundenes Frag-

ment vertreten (Abb. 4: 2; 7: 2). Bekannterweise fehlen die Fibeln dieses Typs, ähnlich wie auch weitere typische Funde der Stufe LC₂, schon auf den mitteldanubischen keltischen Gräberfeldern. Außergewöhnlich beliebt waren genannte Fibeln im ostkeltischen Milieu, und zwar auch nördlich der Donau. Aus der Slowakei sind außer den angeführten Exemplaren weitere 17 Stück bekannt, die ausschließlich in Siedlungen gefunden wurden (siehe die Fundliste der Fibeln).

Von neun Glasfragmenten konnte ein blauer Arming der Gruppe 6b/2 und zwei Fragmente blauer Armringe des Typs 8d identifiziert werden. Beide Typen werden zu typischem Schmuck der Stufe LC₂ gereiht. Andererseits gehören die Reste von Gürteln aus kurzen zweifach gedrehten Gliedern und der in Durchbruchtechnik (Pseudofiligran) hergestellte Zierat zweifellos noch in die ältere Stufe LC₁; der Keramikverband besteht aus vier Gefäßen und 636 Fragmenten. Es dominieren scheibengedrehte Gefäße, doch verhältnismäßig häufig sind auch handgefertigte Töpfe und Schüsseln vertreten (132 Bruchstücke).

Beachtenswerte Ergebnisse brachte die Analyse des osteologischen Materials. In 19 Verbänden von vorwiegend kleinen und stark durchglühten Knochenbruchstücken wurden nur Tierreste festgestellt (anthropologische und zoologische Analyse von J. Jakab und M. Fabiš). Artmäßig ließ sich 5x Schwein und 3x Schaf/Ziege bestimmen. In sechs Kollektionen waren nur allgemein Knochen eines mittelgroßen Tieres bestimmbar (Tab. 1). In keiner der Kollektionen wurde mehr als ein Individuum festgestellt. Diese Ergebnisse änderten grundsätzlich die ursprüngliche Ansicht, daß bei der Grabung der Gräberfeldrand mit Brandgrabengräbern in unausgeprägter Gestaltung erfaßt wurde, der auch in die Stufe LC₂ reichte (Pieta, 1977, S. 284). Die Fundverbände – Objekte können (mit Ausnahme etwa des tatsächlichen Grabes Nr. 11) als Belege unbekannter Kultpraktiken oder als Tierbestattungen interpretiert werden. Selbständige Tierbestattungen in einem mit dem zeitgemäßen Bestattungsritus übereinstimmend gestalteten Grab waren in mehreren Kulturen der Eisenzeit verbreitet und vereinzelt erschienen sie auch auf keltischen Gräberfeldern (Węgrzynowicz, 1982). Die Deutung dieser Erscheinung bietet eine Reihe von Interpretationsmöglichkeiten (symbolische Gräber, magisches vertretendes Opfer, Reinigungs- oder Versöhnungsoffer an Götter des Jenseits bei Bestattungszeremonien, periodischen Festen u. ä.). Das belegte Ritual der Einäschung mit symbolischer Abstellung der Reste von Opfertieren, Gewandzubehör, Speisen und Getränken (Keramikfunde) nach dem Prinzip „Pars pro toto“ entspricht dem zeitgemäßen Brauch des üblichen Bestattungsrituals, der hauptsächlich auf den späten Gräberfeldern des Typs Ponětovice–Holiare im Abschluß der Stufe LC₁ belegt ist.

Nur selten werden auf keltischen Gräberfeldern auch Spuren der Opfertätigkeit festgestellt (Schemmer, 1951; Maier,

1974). Brandopferplätze, deren gemeinsames Merkmal die Verbrennung von Tieropfern ist, waren hauptsächlich in den Gebirgsvorländern der keltischen Ökumene in den Alpen gebräuchlich, aber auch in den Karpaten. Sie fehlen auch nicht im dakischen Milieu, wo verbrannte Tieropfer auch bei wenigen Grabfunden entdeckt werden (Vulpe – Popescu, 1976; Nicolaescu-Ploşor – Wolski, 1975). Auf den karpatischen Opferplätzen sind auch manche Einzelheiten des Opferzeremonials nachgewiesen, die ebenfalls bei den beschriebenen Funden aus Nitra vorgekommen sind: nämlich die Deformierung und Zerschlagung des Zierats und Keramik vor ihrer Abstellung auf den Scheiterhaufen. Auf dem Pflaster des Opferplatzes in Liptovská Mara waren nicht große Scheiterhaufenreste sorgfältig abgeteilt, die an die Kumulationen – „Objekte“ aus Nitra erinnerten. Ein gemeinsames Merkmal ist auch das Übergewicht der Opfergaben, die man mit gewissem Vorbehalt als wahrscheinlich weibliche bezeichnen kann. Die belegten Tierarten gehören zu den charakteristischen Tieropfern, wenn auch ihre Auswahl auf den einzelnen Opferplätzen sicherlich eng mit den Gebräuchen des örtlichen Rituals oder mit einem konkreten Anlaß, bei welchem das Opfer erfolgte, zusammenhing.

Die Region Nitra gehörte in der jüngeren Eisenzeit und vor allem in der Mittellatenezeit zum wichtigen Zentrum der Südwestslowakei, obwohl sie am Rande des keltischen Siedlungsgebietes lag. Im Areal der Stadt werden gegenwärtig neun Gräberfelder und sechs ausgedehnte Siedlungen evidiert, in denen bisher mehr als 100 Siedlungsobjekte untersucht wurden. Die ersten keltischen Funde tauchten im Schlußabschnitt der Stufe LB₂ auf, aber das größte Ausmaß erlangte die Besiedlung in der nachfolgenden Stufe LC₁. Die Schlußphase mit gemischtem kelto-dakischen Material erlebte bereits die Wende der Zeitrechnung.

Während der kurzen Rettungsgrabung konnte in Stadtmitte an der Stelle eines schon früher gestörten Gräberfeldes ein Brandgrabengrab aus der mittleren Latenezeit untersucht werden. In seiner Umgebung, wahrscheinlich am Rand des Gräberfeldes, wurden Reste durchglühter Funde festgestellt – Keramik, Metall- und Glasgegenstände wie auch kalzinierte Knochen von Schweinen und kleinen Wiederkäuern. Diese waren teils in der Schicht verstreut und teils bildeten sie Häufchen in der Schicht oder in kleinen Vertiefungen. Reste von Menschen wurden hier nicht festgestellt. Es ist anzunehmen, daß in der Umgebung heute nicht mehr rekonstruierbare Kulthandlungen, verbunden mit der Verbrennung und Deponierung der angeführten Opfergaben vorgenommen wurden. Nach der Datierung erfolgten die Zeremonien während der Existenz des Gräberfeldes an der Wende des 3./2. Jh., doch wurden sie auch nicht im Verlauf der nachfolgenden Zeit (LC₂) unterbrochen, als die keltischen Nekropolen, wie es sich bisher erweist, nördlich der Donau nicht mehr ausgenutzt wurden.

Übersetzt von B. Niebuřová

THE CIRCULATION OF LATE LA TÈNE SLIP DECORATED POTTERY IN SLOVAKIA, SOUTHERN POLAND AND TRANSDANUBIAN HUNGARY

CHRIS G. CUMBERPATCH

(Sheffield)

This article describes a project carried out between 1984 and 1991 to study the circulation and distribution of Late La Tène slip decorated pottery in Slovakia and neighbouring areas. Typological information was used in association with petrological analysis to define regional distinctive groups of pottery. The pottery appears to have circulated primarily within two regions, southwestern Slovakia and Hungary (west of the Danube) and within northern Slovakia and southern Poland. The final section of the article considers this pattern in relation to that of other types of goods.

1.1 Introduction

Between 1984 and 1991 I undertook a project to investigate the production and circulation of Late Iron Age slip decorated pottery in Czecho-Slovakia, Małopolska and Transdanubian Hungary. I have outlined the methods used to analyse the material and the results obtained from the Bohemian and Moravian data elsewhere (*Cumberpatch, 1991 and forthcoming*) and my intention in this article is to outline the results obtained from the analysis of material collected in Slovakia, Małopolska and Hungary.

Slip decorated, or painted, pottery has long been identified as one of the characteristic products of the Late La Tène period and has frequently been used as a chronological and, more contentiously, ethno-cultural, marker for the period. Although it is not my intention to dwell on these aspects here, a brief outline of the chronological position is necessary as a background to the remainder of the article.

2.1 Chronology

K. Pieta (1982a, pp. 118–122) has summarised the evidence for the production and use of slip decorated pottery in the Carpathian basin and Małopolska and has concluded

that it both starts and finishes later than in areas to the west. No slip decorated pottery from Slovakia can be unequivocally dated to a period before La Tène D₂, even from sites with well documented earlier phases such as Bratislava and Krzesławice (*Zachar – Rexa, 1988; Poleska – Toboła, 1984; 1987; 1988*). *É. Bónis* (1969) has suggested a similar date for the material from Tabán-Gellérthege (Budapest). This chronological sequence is in general agreement with that devised by *F. Maier* (1970) for western and west-central Europe. *Maier's* scheme uses the occurrence of the hemispherical or globular "bol Roanne" as a chronological marker for the later, Roanne, phase of slip decorated pottery production (27BC–14AD). Bowls of this general form occur in Slovakia (*Zachar – Rexa, 1988, fig. 28: 1*) and neighbouring areas (*Bónis, pers. comm.*), although it should be noted that similar forms also occur widely in Bohemia and Moravia and are common in the relatively early Stradonice assemblage (*Cumberpatch, 1991 and forthcoming*). Though some of the latter should doubtless be placed late in the chronological sequence, there is room to question whether the chronology is the complete answer to the problem, given the typological variations involved and the dangers of assuming contemporaneity of occurrence across the whole width of Europe.

Acknowledgements: This article is derived from my Ph. D thesis, the research for which was funded by The British Council (in association with the Slovak Ministry of Culture and the Polish and Hungarian Ministries of Education) and Sheffield University, by my family and by myself.

I could not have completed the fieldwork without the assistance of friends and colleagues at many museums and research institutions in Czecho-Slovakia, Poland and Hungary. Space unfortunately precludes me from mentioning everyone involved, but I would particularly like to thank Dr. *K. Pieta*, Dr. *J. Bujna*, Dr. *L. Zachar*, Prof. *K. Godłowski*, Dr. *Z. Woźniak*, Dr. *P. Poleska*, Dr. *T. Kovács* and Dr. *É. Bónis* both for their practical help and for their hospitality during my visits to Central Europe. In his capacity as my supervisor Prof. *J. R. Collis* gave advice and assistance throughout the writing of the thesis.

Advice on the statistical and computing techniques involved was given by Dr. *N. Fieller*, Dr. *G. Jones*, Mr. *R. Richards* and Mr. *P. Leman*.

Errors, inaccuracies and opinions expressed remain my own responsibility.

Slip decorated pottery continued to be made and used as late as the 1st century AD (*Pieta, 1982a*), the tradition surviving longest in the eastern and northern parts of the study area. In Hungary, as elsewhere in the Roman Empire, some elements of the tradition were maintained by potters working in the Roman provincial pottery industry.

3.1 Slip decorated pottery: the database

There are pronounced disparities in the representation of slip decorated pottery both within and between different types of sites across the study area. The available information regarding the quantities of material from different sites is summarised in Table 1. In addition a number of sites are recorded in the literature as having produced either sherds or complete vessels which have subsequently been lost (*Cumberpatch, 1991*). There appear to be a number of categories of assemblage, based on the numbers of sherds found. Such a categorisation is, to an extent, problematic, in that the majority of assemblages are not only inevitably incomplete, but are based on excavations that are not comparable in terms of the area excavated, the methods of recovery and recording employed, or the conditions under which excavation was undertaken. Tentatively however a basic split into large and small assemblages may be made, with few sites realistically falling into an intermediate category. In Table 1 this intermediate category (10–70 sherds) is artificially enlarged by the inclusion of a number of sites from which it is either certain, or highly probable that more slip decorated pottery has come than has been recorded. In addition a number of sites in the lowest category may more properly belong in the highest, for similar reasons. It is, for example, certain that Liptovská Mara has produced more pottery than is recorded here (*Pieta, pers. comm.*), while it seems highly likely that the limited extent of the excavations and the disturbed nature of the sites at Komárno, Tyniec and Wieliczka have adversely affected the recovery of Late La Tène material, including slip decorated pottery. In the absence of publication, the nature of the site at Nitriansky Hrádok remains obscure. In spite of them it is possible to distinguish certain regional characteristics within the overall patterns of distribution (figs. 1, 2 and 3).

Before describing the patterns of distribution in detail it is important to make a number of comments regarding the terms used to describe the sites upon which the pottery has been found. Throughout this article I have used the term "central site" to refer to those settlements which have conventionally been designated as oppida. I have discussed my reasons for this in greater detail elsewhere (*Cumberpatch, 1991*), but broadly speaking they stem from my reluctance to ascribe a privileged status to the presumed function of settlements over their spatial form. None of them referred to in this article possess the characteristic form of an oppidum and, in particular, all lack ramparts on the scale of those found around "true" oppida. I would contend that these sites (which include Bratislava, Esztergom, Budapest, Zem-

plín, Liptovská Mara) require consideration with reference to the specific features of the societies of which they were part, rather than conflation with what is termed "Celtic Europe".

The Danube plain (southwestern Slovakia and north-eastern Hungary) forms a distinct unit with a number of similar sites of central type (*Kuzmová, 1980; Cumberpatch, 1991*) along the river. All of these have produced relatively large amounts of slip decorated pottery. Devín and Bratislava, particularly the latter, have produced a great deal more material than was available for either examination or analysis (*Zachar, pers. comm.; Pieta, pers. comm.*) and the situation at these sites is actually closer to that at Esztergom, Békásmegyer and Budapest (Tabán-Gellérthege) than the figures suggest. The same may be true of Komárno; haphazard excavations have produced a significant number of sherds (given the circumstances), which together with other information, suggests that this too was a site with some type of central role (*Pieta, pers. comm.*). Away from the Danube itself, but linked to it via its tributary, the river Nitra, lie the sites of Nitra itself and Nitriansky Hrádok, both of which have some claim to be considered as central sites, and which have produced medium sized assemblages of slip decorated pottery.

Slip decorated pottery has been found on only four undefended sites in the area, Iža, Kamenín, Úfany nad Žitavou and Chotín. This pattern may imply either that the population of the plain became more centralised in the Late Iron Age, the distribution of cemeteries indicating relatively evenly distributed populations in the earlier La Tène (*Pieta, 1981, fig. 1*), or that the use of slip decorated pottery was virtually restricted to the central sites. There is, in addition, the problem of research bias. In Hungary very few open sites have been excavated, and nothing is known of the immediate hinterlands of the central sites, while in southern Slovakia the cemeteries have attracted more attention than either the contemporary or the later undefended settlements.

In eastern Slovakia Zemplín seems to have been a centre for its region (the most northerly projection of the Danubian lowlands) and the site has, according to the excavator, produced more slip decorated pottery than any other single site in Czecho-Slovakia (*Benadik, pers. comm.*). Only a fraction of the total quantity was examined, the bulk being inaccessible, as were the finds from the undefended sites in the vicinity. These undefended sites are, with one exception, all within twenty kilometres of Zemplín, the resulting distribution strongly resembling that of a "solar central place" (*Smith, 1976; Collis, 1984, pp. 183–184*). The extent to which these undefended settlements are typical of the whole area is unclear, survey and excavation being limited.

In northern Slovakia the extensive excavations at Liptovská Mara (*Pieta, 1982a*) have produced a large assemblage of slip decorated pottery. This site is one of a number located so as to fulfil a central role with respect to a relatively small and discrete geographical area. The majority of these sites have, as yet, received only limited attention, and, as a result,

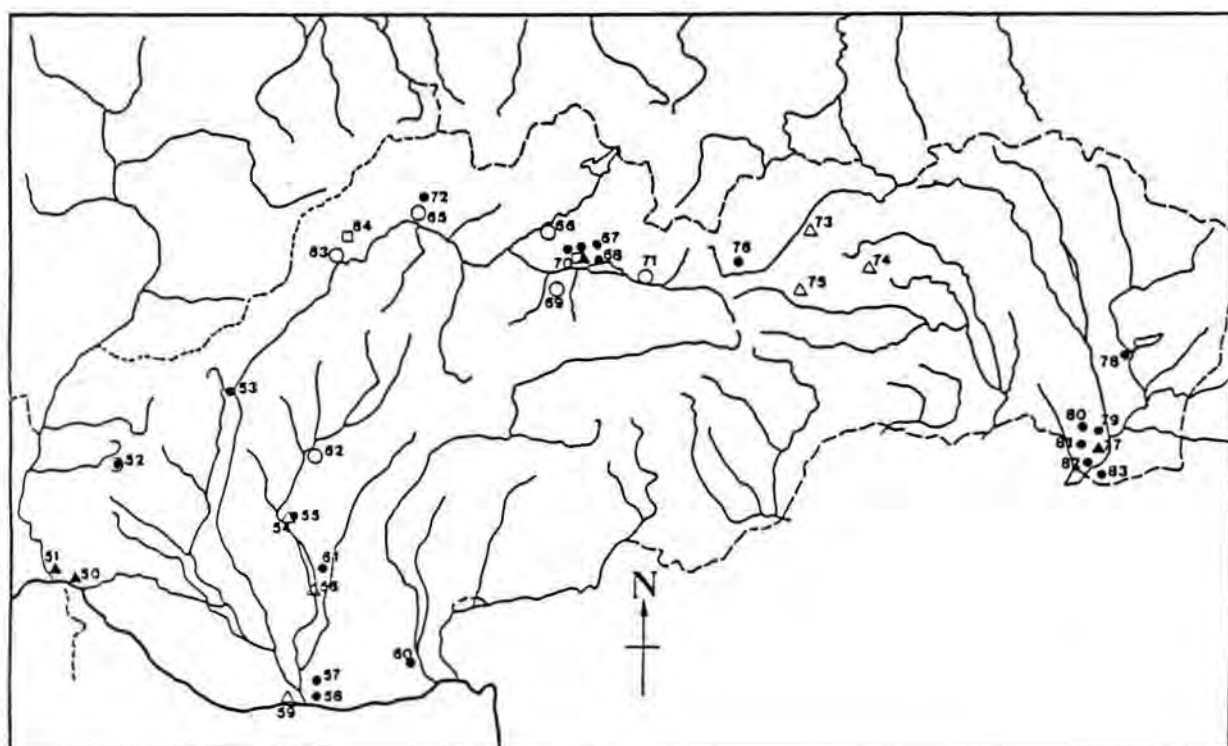

Fig. 1. Slip decorated pottery in Slovakia (Source: Pieta, 1982a and pers. comm). 50 – Bratislava; 51 – Devín; 52 – Plavecké Podhradie; 53 – Pobeďim; 54 – Nitra-Hrad; 55 – Nitra-Mikov dvor; 56 – Nitrianský Hrádok; 57 – Chotín; 58 – Iža; 59 – Komárno; 60 – Kamenín; 61 – Úľany nad Žitavou; 62 – Krnáč; 63 – Púchov; 64 – Prosné; 65 – Divinka; 66 – Vyšný Kubín; 67 – Liptovská Selnica; 68 – Kvačany; 69 – Liptovská Štiavnica; 70 – Liptovská Mara; 71 – Podtureň; 72 – Lopušné Pažite; 73 – Kežmarok; 74 – Spišské Podhradie; 75 – Machalovce; 76 – Batizovce; 77 – Zemplín; 78 – Michalovce; 79 – Hraň; 80 – Brehov; 81 – Streda nad Bodrogom; 82 – Cejkov; 83 – Ladmovce.

▲ Central site; △ ?Central site; ● Oppidum; ○ Defended site; □ Ritual site; • Undefended settlement.

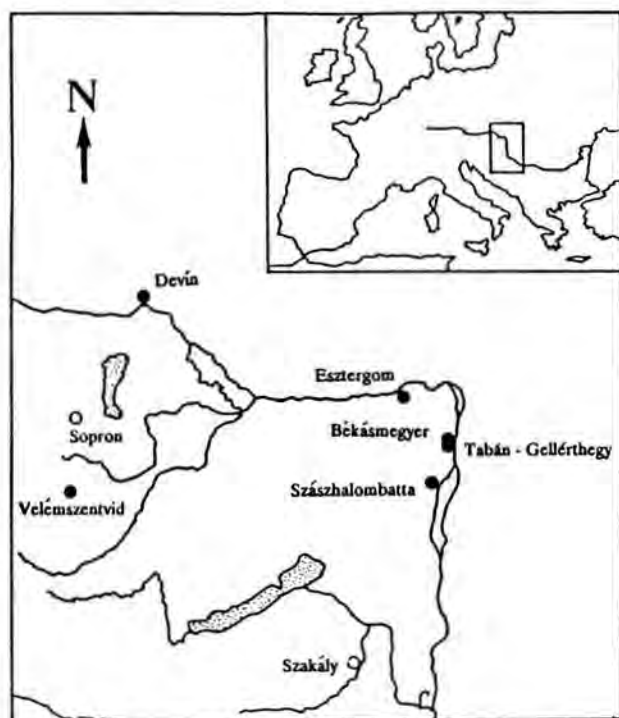

Fig. 2. Slip decorated pottery in Hungary (After Petres, 1976 – with additions). ● Site with painted pottery.

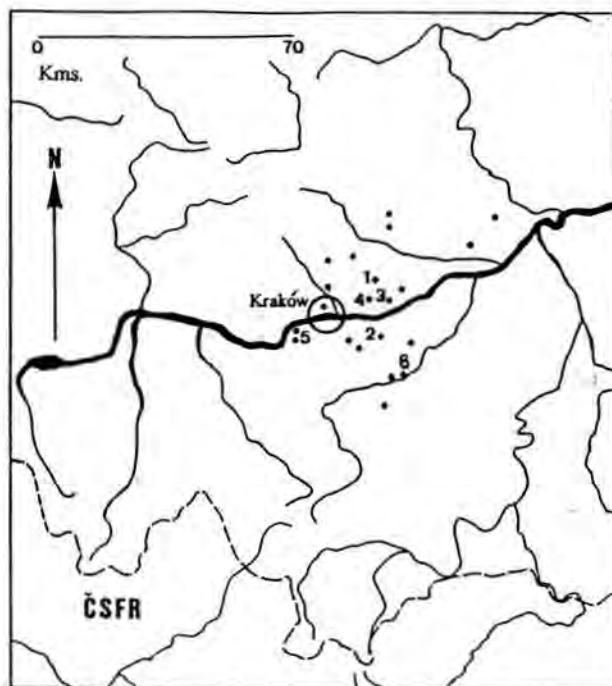

Fig. 3. Slip decorated pottery in Małopolska (Source: Woźniak, pers. comm.) 1 – Krzesławice; 2 – Podłęże; 3 – Pleszów; 4 – Mogiła; 5 – Tyniec; 6 – Wieliczka.

Table 1. Summary of numbers of sherds from sites within the study area (P = Presence)

Site	Number of sherds
More than 70 sherds	
Zemplín	219+
Krzyszawice	186
Mogila	144
Pleszów	72
Podleże	239
Tabán-Gellérthege	374
Esztergom	238
Békásmegyer	94
10-70 sherds	
Komárno	26
Liptovská Mara	49(+)
Vyšný Kubín	26
Nitriansky Hrádok	21
Iža	11
Bolen	10
Tyniec-Opactwo	17
Tyniec-Zawawozie	10
Wieliczka	13
Połczyska	10
Nine sherds or less	
Pobedim	1
Nitra-Hrad	3(+)
Nitra-Mikov dvor	2
Úfany nad Žitavou	1
Krnčá	P
Púchov	2
Prosné	3
Divinka	3
Liptovská Sielnica	1
Lopušné Pažite	1
Kežmarok	1
Machalovce	3
Batizovce	1
Turbia	3
Bieżanów	3
Kryspinów	1
Przemęcany	2
Targowisko	8
Wyścieże	4
Barycz	1
Kunice	1
Dalewicz	3
Cłó	1
Velémszentvid	2
Százhalombatta	8

have produced only small numbers of finds, though this includes slip decorated pottery. An exception is Vyšný Kubín, where excavations over a number of years have yielded a medium sized assemblage. The quantities are not comparable with those from Liptovská Mara and, in the absence of excavations on comparable sites, it is difficult to know the extent to which either is typical. Research in the Liptov basin has included the excavation of undefended and small enclosed sites, and a number of these have produced small quantities of slip decorated pottery.

The pattern of distribution in Czecho-Slovakia and Hungary is one which is dominated by the central sites which have produced the largest assemblages of slip decorated pottery. There are indications of possible variations in the assemblages on other types of site (*Cumberpatch, forthcoming*), though at present the quality of the data does not permit detailed comparison. In contrast the situation in Poland was very different.

The distribution of slip decorated pottery around Kraków is far less centralised than that found in areas to the south. Four sites (Krzyszawice, Mogila, Pleszów and Podleże) have produced large assemblages of slip decorated pottery and the material from other sites, which have not been as extensively excavated or which have been damaged by later activity (including Tyniec-Klasztorisko and Wieliczka), may represent the remains of assemblages of almost equal size. Other sites, which have not been as extensively excavated, are characterised by smaller assemblages.

The significance of these patterns of distribution will be considered in more detail below, but it is appropriate here to make some preliminary summarising statements.

1. The largest assemblages of slip decorated pottery in Slovakia and Hungary are found on sites of central character.

2. In contrast to the situation in Bohemia and Moravia, where there are clear differences between the individual oppida in terms of the quantities of slip decorated pottery recovered, differences between central sites seem to be less marked in Slovakia and Hungary.

3. The situation in Poland differs from that in other parts of the study area with an apparently more even distribution of slip decorated pottery amongst sites of equal size and equivalent or complementary functions.

I shall summarise the differences between the situation in Bohemia and Moravia and that in Slovakia and neighbouring areas below and address them in detail in a future article, but it is worth emphasising that the distributions described here differ in a number of important respects from those found west of the Malé Karpaty hills. Distributions in Slovakia appear much more closely linked to individual central sites than is the case further west, suggesting that different mechanisms were responsible for the distribution of the pottery.

4.1 Typological approaches to the circulation of slip decorated pottery

I have described the principles underlying the typological analysis of the pottery in detail elsewhere (*Cumberpatch, 1991 and forthcoming*) and, to avoid undue repetition, intend to outline only the salient points here.

Two practical problems imposed limits on the extent to which typological analysis could be undertaken. The first of these is that of the fragmentation of vessels. This occurs differentially within the archaeological record and for this reason most of the more successful typological and other studies of decoration have tended to take material from contexts such as inhumations, where complete vessels have been deposited and sealed relatively rapidly.

In the case of the slip decorated pottery from the study area, the material occurs primarily in settlement contexts and, more rarely, in contexts linked to ritual destruction, such as at Liptovská Mara I (*Pieta, 1982a*) and there are few surviving examples of complete vessels. It is consequently impossible to discuss the full range of motifs or the internal relationship of motifs to each other with any confidence (cf. *Valentová, 1976*).

The second problem is a more general one and concerns the problem of defining the minimum unit of decoration to be discussed (*Plog, 1980; Jernigan, 1986*) and the definition of single motifs occurring within complex patterns. With the slip decorated pottery, as with other decorated items of material culture it is impossible to be certain of the level at which motifs and elements of motifs can be described as significant.

The problem of the fragmentation of the vessels simply adds to this problem and means that while a number of possible motifs (such as grids, parallel thin and thick lines or linear "chessboard" patterns) can be defined, to go beyond this and to consider their relationship to one another is, in practice, impossible.

Given these problems it was possible to approach only two questions typologically. The first of these concerned the possibility of demonstrating empirically (and perhaps at a relatively unsophisticated level) the existence of groups of typologically similar pottery, while the second concerned the relationship between such groups and those defined by the petrological analyses described below. The typological scheme was devised primarily in order to examine these problems.

All sites for which quantified data was available were used in this analysis, while those from which information was not quantified were used corroboratively.

The general background is of single colours and red and white bands, with or without narrow unslipped bands between them. The data presented in Table 2 indicates little significant variation between sites at this level. Inter-regional variation is represented by the occurrence, in southwestern Slovakia and Hungary, of a motif based on broad wavy bands of red slip, usually applied over areas of white slip. In addition to the sites for which figures are available (Eszter-

gom, Tabán-Gellérthegey and Nitriansky Hrádok), this motif was also present at Bratislava, Devín (*Zachar, 1987; Pieta, pers. comm.*) and Százhalombatta (*Kovács, pers. comm.*). Examples are illustrated in figure 4.

Other motifs do not appear to have any strong regional associations, though it is quite possible that the degree of fragmentation obscures regional differences in the grey geometric motifs.

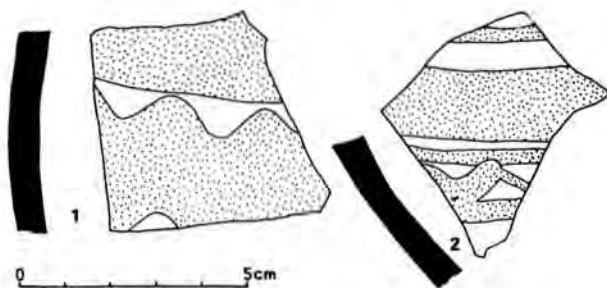

Fig. 4. Slip decorated pottery sherds from Esztergom bearing the characteristic red wavy band decoration. 1 - Esztergom - catal. number 75.507.2; 2 - Esztergom - catal. number 72.240.4.

4.2 Intra-regional variation

In Bohemia, Moravia and Slovakia the only indicator of intra-regional variation appears to have been the presence or absence of grey geometric decoration, which is found only on vessels from the oppida and, with the exception of České Lhotice and Plavecké Podhradie (both of which have produced only very small assemblages), is present on all oppida. Minor sites in the area produced only combinations of single coloured and striped sherds.

A similar pattern can be seen in Slovakia, although the numbers of sites with an unknown or ambiguous character makes the association rather less certain. Grey geometric decoration is present on sherds from Zemplín, Bratislava, Liptovská Mara, Nitriansky Hrádok, Komárno, Vyšný Kubín, Divinka, Kežmarok, Michalovce and Nitra-Hrad. With the possible exception of Michalovce all these sites can claim to have a central character. The remainder, all apparently undefended settlements, produce variations on the theme of single colours and red and white bands.

To date no rural sites in Hungary have produced the standard type of slip decorated pottery, and of the central sites which have, all but one (Százhalombatta) include vessels with grey geometric decoration.

In Poland the absence of any obvious settlement hierarchy makes it difficult to draw conclusions about the significance of variations in the representation of different types of decoration. Grey geometric decoration occurs at Krzesławice, Podłęże, Pleszów, Mogiła, Tyniec-Klasztorisko and Wieliczka, a distribution which might indicate some inter-settlement distinctions, but which also reflects the extent of the areas excavated and the size of the assemblages recovered.

In the next section I shall discuss the patterns of variation which can be seen in the case of vessel form, but before doing so a brief note should be added on two groups of vessels from Hungary which, although they are strictly outside the scope of this article, represent the final expression, within the study area, of the tradition of slip decorated pottery. The first is a group of seventeen vessels coated with red slip and divided into zones by bands of geometric motifs (triangles, grids and bars). Within these zones appear human figures, animals and stylised plants (though human figures and animals do not appear together). The vessels are dated to the first and early second centuries AD (*Maróti – Vaday, 1980*). Stylistically there may be a connection between some of the geometric motifs, and those found on the Late La Tène material (*Maróti – Vaday, 1980, tab. 5*), but the principal motifs, which are those depicting animals and plants, have nothing in common with either the abstraction and stylisation that is typical of La Tène art (and appears to be reflected in the zoomorphic designs found on slip decorated pottery in western Europe or the non-figurative geometric designs found on slip decorated pottery in Central Europe. It was not possible to take samples from these vessels and as a result they were omitted from the analysis, being considered as representing an entirely unique phenomenon, probably owing more to changes brought about by Roman invasion than to indigenous developments.

The second group is Pannonian provincial pottery, wheel thrown and bearing a single or double band of thin, hard red slip around the circumference of the vessel. So firmly is this linked with the Roman period that little of it was examined in the course of fieldwork. An examination of the relationship between indigenous potters and "Roman" pottery styles requires a more broadly based research design than one involving only a single class of pottery. Beyond noting, for the sake of completeness, the presence of several sherds of this type of pottery at Držovice in Moravia, no more will be said of it.

4.3 Variation in vessel form

As in the case of the decoration there is a general background of typological homogeneity to variation in vessel form, within which certain shapes stand out as regionally distinctive. On the Table 3 there are given details of the variation in the representation of different forms on the single sites from studied territory for which quantified data is available.

In the course of the examination of the material there were indications, mainly at an intuitive level, that within some of the commoner classes of vessel (everted rim jars and bowls and beaded rim bowls), variations of a kind occurred which might be indicative of different workshops or potters. The potential variability within individual classes of pottery together with the fragmented nature of the assemblages makes such variation difficult to assess (*Impey – Pollard, 1985*).

4.3.1 Inturned Rim Bowls

Inturned rim bowls are a widely distributed and typical type of La Tène vessel, made in a variety of fabrics and presumably having a wide range of functions. Slip decorated examples are found across the whole study area, although they are somewhat rarer in Bohemia than in other areas. Two principal forms can be distinguished morphologically, one with a pointed lip and an internal bulge (fig. 5: 1), found most frequently in Moravia (notably at Staré Hradisko), and another with a more rounded profile, which in fact varies between a circular and an elongated "teardrop" shape when seen in section (fig. 5: 2). This latter type occurs not commonly in eastern Slovakia (particularly at Zemplín) and Poland and Hungary. The wide morphological variation in these vessels and the difficulty of defining such variability made it impossible to identify specific local types, though it is quite possible that such types existed.

4.3.2 Imitation or Miniature Storage jars

The majority of slip decorated wares are versions of fine wares, but one small group, found in northern Slovakia and Poland, with a single outlier in Hungary (Gellérthegey), imitates, in miniature, the form and manufacturing technique used to produce large storage jars (*Krausengefässe*). The distinctive characteristic of this type of vessel is the form of the rim, illustrated in fig. 3. The horizontal extension of the rim was added as a separate coil of clay, smoothed and marked on the upper surface with impressed grooves. The small painted types have a red band around the maximum circumference of the vessel.

4.3.3 "Chalice" rimmed jars

Another distinctively eastern form is the "chalice" rimmed jar, so called because of its cup like neck and rim (fig. 5). With the exception of a single example from Esztergom, this form occurs exclusively in northern and eastern Slovakia and Poland. In addition to the sites for which figures are cited in Table 3, this form has also been found at Liptovská Mara (*Pieta, 1982a, fig. 11: 21*), Krnáč (*Benadik, 1967, fig. 200: 1*) and Tyniec-Klasztorisko (*Lenczyk, 1956*).

4.3.4 Jars

Jars are defined as vessels with a constricted neck whose rim diameter is less than their height (*Millett, 1979*). Intuitively a number of different rim forms were noted, particularly the overhanging rim jar (fig. 5: 5). This type appears to have been restricted in its distribution to Slovakia, Poland and Hungary, although it was accompanied in these areas by other variants. In the final analysis the ambiguities surrounding the classification of jar rims, like those affecting the majority of inturned rim

Table 2. Decorative motifs on sites within the area (Numbers of sherds, P = Presence)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R
Pobedim	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nitra-Hrad	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
Nitra-Mikov dvor	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Nitriansky Hrádok	-	-	-	-	-	-	3	8	6	1	1	1	-	1	-	-	1	1
Iža	-	-	-	-	-	-	-	-	8	2	-	-	-	1	-	-	-	-
Komárno	-	-	-	-	-	-	9	2	12	1	2	-	-	-	-	-	-	-
Útany nad Žitavou	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lopušné Pažite	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Púchov	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Prosné	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Divinka	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Vyšný Kubín	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	1	13	-	7	-	-	3	-
Kvačany	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Liptovská Mara	-	-	-	2	1	-	14	3	4	10	2	5	-	8	-	-	3	-
Liptovská Štiavnica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Liptovská Sielnica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kežmarok	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Machalovce	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Zemplín	3	-	2	-	1	-	103	7	31	26	15	12	4	15	-	-	19	-
Krzyszówice	-	1	1	-	2	-	65	-	44	23	20	4	-	26	-	-	11	-
Turbia	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Biezanów	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bolen	1	-	-	-	-	-	2	-	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Mogiła	-	-	-	-	-	-	50	3	51	15	6	3	1	15	-	-	12	-
Pleszów	-	-	-	-	-	-	34	-	12	18	-	5	-	6	-	-	5	-
Podłęże	-	-	-	-	-	-	66	-	85	67	2	14	-	5	-	-	2	-
Przemecany	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Targowisko	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tyniec:																		
Opactwo	-	-	-	-	-	-	11	-	1	-	-	-	-	5	-	-	5	-
Zawawozie	-	-	-	-	-	-	3	-	4	2	-	-	-	1	-	-	1	-
Wieliczka	-	-	-	-	-	-	9	-	4	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Wyciąże	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cłó	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cieszyn	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kunice	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kryspinów	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Pełczyska	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dalewicz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Baryca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Tabán-	-	-	-	-	4	-	99	7	72	19	18	4	-	17	-	-	22	12
Gellérthegy	5	-	-	-	6	-	67	3	20	12	4	11	-	6	-	-	9	1
Esztergom	1	1	3	-	-	-	125	-	53	14	17	4	3	17	-	-	40	24
Békásmegyér	-	-	7	-	6	-	54	1	4	4	3	5	-	11	-	-	?	-
Velémszentvid	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Bratislava	-	-	-	-	-	-	P	P	P	P	P	P	-	-	-	-	-	P
Devín	-	-	-	-	-	-	P	P	P	P	P	P	-	-	-	-	-	P
Krnča	-	-	-	-	-	-	-	-	P	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Decorative motifs A – Red and white bands 0–10 mm; B – Red and white bands 0–10 mm with narrow unpainted bands; C – Red and white bands 11–19 mm; D – Red and white bands 11–19 mm with narrow unpainted bands; E – Red and white bands 20 mm +; F – Red and white bands 20 mm + with narrow unpainted bands; G – Red and white bands indeterminate and mixed; H – Red and white bands indeterminate and mixed with narrow unpainted bands; I – Red only; J – White only; K – Red and unpainted; L – White and unpainted; M – Red rim and white body; N – Other; O – Circles (wax resist patterns); P – Incised wavy lines; Q – Grey geometric decoration; R – Red wavy bands.

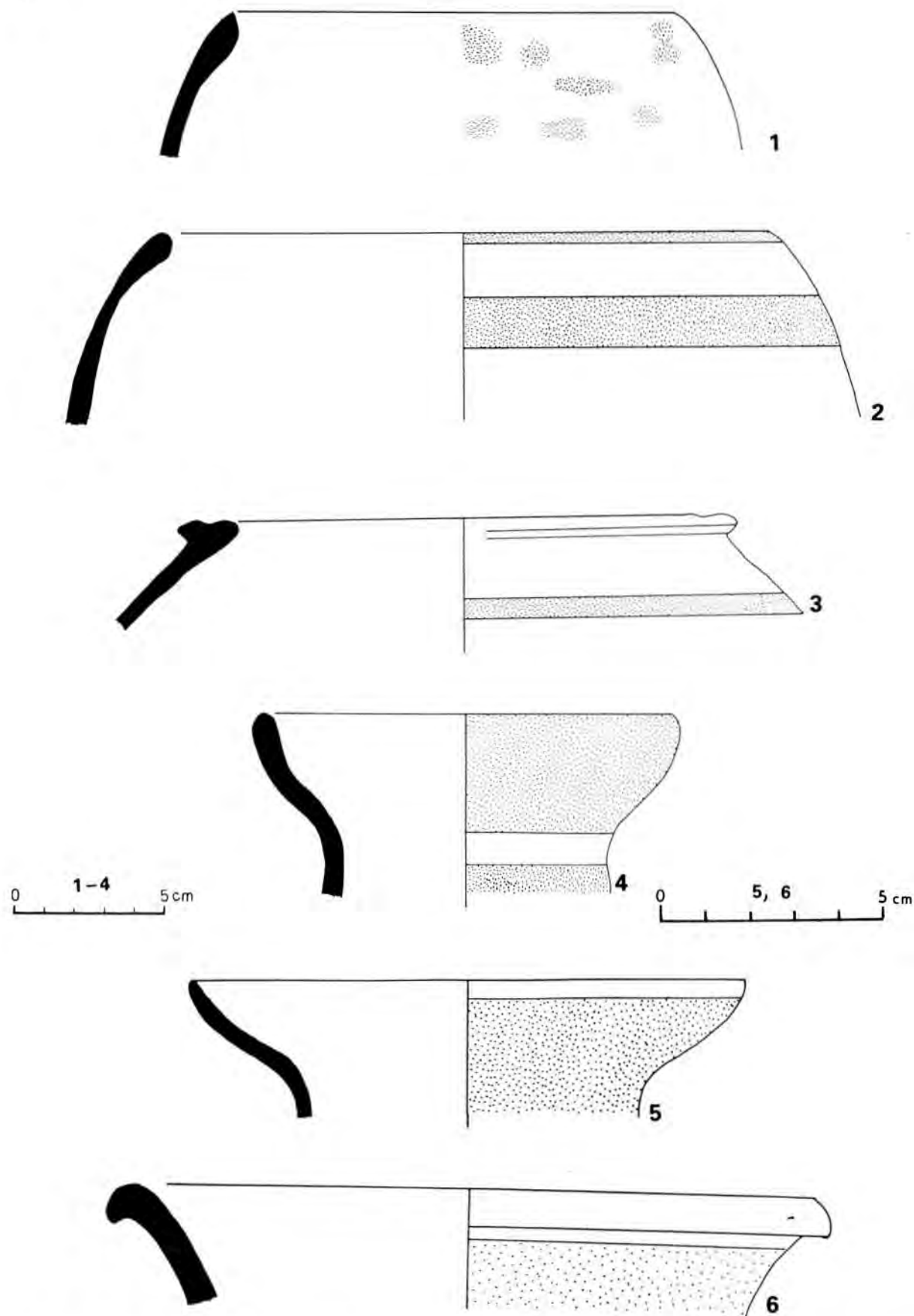

Fig. 5. 1 – Staré Hradisko; 2 – Gellérthegy 53.29.30; 3 – Krzesławice sk. 76 40/81; 4 – Krzesławice 137/62; 5 – Mogiła 509/56; 6 – Nitriansky Hrádok E6/115 1957.

Table 3. Distribution of vessel form on sites within the study area (Numbers of sherds, P = presence)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
Nitra-Mikov dvor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Nitriansky Hrádok	-	-	-	-	3	1	1	-	-	-	-	-	-
Iža	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-
Vyšný Kubín	-	-	-	-	3	1	1	-	-	-	-	-	-
Kvačany	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
Liptovská Mara	-	-	-	-	-	-	-	-	P	1	-	1	1
Kežmarok	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Zemplín	8	-	8	10	7	10	6	8	5	-	-	-	14
Krzesławice	-	-	-	16	16	-	12	-	3	5	-	-	4
Bolen	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Mogila	-	-	-	8	-	9	-	1	1	-	-	-	1
Pleszów	-	-	-	3	-	3	-	3	1	1	-	1	1
Podłęże	-	-	-	4	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Tyniec-Opactwo	-	-	-	2	-	-	2	-	1	-	-	-	-
Wieliczka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Wyciąże	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Cłó	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Tabán	-	-	9	6	1	6	4	2	-	-	1	-	4
Gellérthegey	-	-	-	2	10	6	4	-	2	1	1	-	-
Békásmegyer	-	-	-	-	1	-	2	-	1	-	-	-	2
Esztergom	-	-	5	5	3	9	2	6	1	1	-	-	8
Krnča	-	-	-	-	-	-	-	-	P	-	-	-	-

Vessel forms A – Beaded rim bowls; B – Beaded rim bowls with incised decoration; C – Everted rim bowls; D – Inturned rim bowls; E – Other bowls; F – Round rimmed jars; G – Pointed rimmed jars; H – Overhanging rim jars; I – Chalice rimmed jars; J – Miniature storage jars; K – Other jars; L – Bases; M – Other and unidentifiable.

bowls, proved to be too great to allow them to be used as regionally diagnostic forms.

Unlike the decorative motifs, vessel forms do not appear to have any intra-regional significance, similar forms occurring on a variety of types of site.

On the basis of these observations two distinct regional groups can be defined. These groups were designated T3, which includes those sites upon which sherds with the red wavy banded decoration has been found, and T4, sites with "chalice" rimmed jars and miniature storage jars. The sites which comprise these groups are listed in Table 4.

4.4 The interpretation of the typological data

On the basis of the typological variability between vessels and assemblages, described in the preceding sections, certain regionally circumscribed patterns can be recognised.

The central sites along the Danube share many characteristics, including extensive pottery workshops, and it is im-

possible to determine whether the vessels bearing the red wavy banded decoration were produced at a single centre or whether the trait is one shared by several production centres. Given the numbers of kilns found at Bratislava, Esztergom, Békásmegyer and Tabán-Gellérthegey, I am inclined to suggest that the design is one common to the area rather than to a single workshop. A similar conclusion can be drawn from the distribution of the "chalice" rimmed vessels and miniature storage jars in northern Slovakia and Poland, and the overhanging rim jars and "eastern" style inturned rim bowls in northern and eastern Slovakia, Poland and Hungary. A number of sites have the potential to be the location of manufacture, but it is equally possible that production of these types of vessels took place simultaneously on several central sites. If this is indeed the case it would seem to indicate that there was a greater degree of interaction between central sites in the eastern region that found amongst the oppida of Bohemia and Moravia (Cumberpatch, forthcoming), a conclusion that has implications for the nature of exchange relationships in the two areas.

Table 4. The principal typological groups (T₃ and T₄) and their relationship to the samples taken for petrological analysis

Sites with diagnostic sherds	Sample numbers	Percentage of total assemblage	Sites in the same locality – motif absent or unknown (...)
Group T3			
Red and white wavy bands			
Esztergom	1, 3A, 5, 92	7 %	Békásmegyer
	6, 7A		Nitra-Hrad
	6C, 10		Nitra-Mikov dvor
Tabán-Gellérthegey	2, 2B, 3	23.04 %	Iža
	4B, 6, 7		Komárno
Nitriansky Hrádok	2	32 %	Úľany nad Žitavou
Százhalombatta			(Chotín)
Bratislava			Kamenín
Devín			
Group T4			
Chalice rimmed jars			
Zemplín	192, 377A, 2	62.55 %	Púchov
			Prosné
Krzesławice	1, 3A, 7	15.25 %	Divinka
Mogiła	2A	1.4 %	Vyšný Kubín
Liptovská Mara			Liptovská Sielnica
Kvačany	1/72A		Liptovská Štiavnica
Esztergom	7B	11.2 %	Podtureň-Bašta
Miniature storage jars			
Krzesławice	2, 2B	22.13 %	All other sites (see appendix 1)
Wieliczka	1		
Liptovská Mara	50	17.85 %	
Mogiła	unidentified		
Tabán-Gellérthegey	1 vessel from Gellérthegey		

A distinctive characteristic of these distribution patterns is their apparent degree of discreteness. However it must be noted that although the regional distinctiveness of the different forms and motifs discussed above is marked, there are exceptions to the rule, exceptions which indicate an unknown degree of overlap in the case of the large numbers of vessels which are not of characteristic shape or decorative design. Amongst the exceptions to a general rule of strict regionalisation are a chalice rimmed jar from Esztergom (catalogue number 71.8.28), and a miniature storage jar from Gellérthegey (G. 1946/6). Within the category of rounded lipped, inturned rim bowls the range of potential variation is so great that a number of potentially discrete categories are probably subsumed within this single class. Consequently it has to be treated with caution as an indicator of inter-regional contact.

On the evidence of the typology the primary sphere of the circulation of slip decorated pottery appears to have been an intraregional one, with only limited movement over longer distances.

One particular aspect of this distribution of slip decorated vessels is the apparently complete lack of any

contact between, on the one hand Bohemia and Moravia, and on the other Slovakia, Poland and Hungary. The evidence of other artefacts does not support the idea of a general lack of contact between the two areas, although the exchange of goods does not appear to have been particularly intense. Graphite clay and vessels were certainly moving from west to east as the analysis of the material from Čataj has shown (Molák – Illášová, 1987). The best evidence for the movement of goods between the two regions comes from the area of the Púchov culture, where the earliest coin types (second century BC) originate in Bohemia (Pieta, 1982, p. 66). This early contact is also visible in the form of sapropelite rings. In the Late La Tene period Bohemia and Moravia appear to have been a source of tin, graphite and glass, both as raw materials and as finished goods. Typologically distinctive brooches, belt fittings and other decorative items all point to contacts with the oppida (Pieta, 1982a, p. 185). In these circumstances it seems likely that the circulation of this slip decorated pottery (or at least of the typologically distinctive vessels) was restricted in a way that the circulation of other categories of goods was not. The extent to which such an interdiction also

affected other types of the pottery requires methods of analysis other than the typological.

5.1 Petrological analysis

I have described the aims and methods employed in the petrological analysis of the pottery in detail elsewhere (*Cumberpatch, 1991 and forthcoming*) and do not propose to repeat the description at length here. A brief summary will suffice as a background to a discussion of the results.

The examination and sampling of the pottery was carried out with five broad aims in mind. These were:

1. To assign as much of the pottery as possible to discrete petrological groups by means of macroscopic and microscopic analysis.
2. To determine, by means of the analysis of thin sections, the characteristics of the clays used in the production of the pottery, to define petrologically similar groups of sherds and to suggest likely centres of production.
3. To investigate the existence of regional or other groups represented in the form and decoration of the vessels.
4. To discover the relationship between groups based upon characteristics of form, decoration and petrology and the degree to which these can be interpreted as relating to the circulation of the goods.
5. To contribute to a description of the methods of production employed in the manufacture of the pottery.

As much of the slip decorated pottery as was available for study was examined and catalogues drawn up for each site, in which details of the form and decoration of the vessel and the characteristics of the fabric were noted.

Drawings and photographs were taken of the reference collection and of the full range of rims, bases and decorative motifs. These, together with written descriptions and sketches formed the basis of the typological analysis described above. As the material from each individual site was examined examples of each fabric type represented on the site were selected and set aside to form a reference collection. This collection then supplied the samples which were taken for thin section analysis.

Before the samples were thin sectioned, each reference collection was further reduced by examination using a X20 Vickers binocular microscope. The collections were examined self referentially so that no comparison was made between the material from different sites at a macroscopic level. Following this the remaining sherds were prepared for detailed microscopic examination according to the procedures described by *Peacock (1977)*, *Gribble - Hall (1985)*, *Nicholson (1989)* and *Cumberpatch (1991)*.

5.2 Characteristic of the reference collections

During the course of the examination of the pottery it became clear that on each site some fabric groups occurred more commonly than others. The relationships between the groups were examined by converting the numbers of sherds

to percentages and representing them as histograms (*Cumberpatch, 1991*, p. 167). In general this procedure was inconclusive as contextual information, which would have allowed assessment of, for example, changes in the representation of particular fabric groups over time, was not available. The figures were useful in allowing an estimate of the relative abundance of different fabric types, figures which are used in sections 5.5 and 5.6 below to assess the relationship between the typological and petrological data. For reasons of space the histograms are not included in this article.

5.3 Examination of the thin section slides

Following a preliminary examination of a number of thin section slides (*Cumberpatch - Pawlikowski, 1988*) it was clear that the occurrence of distinctive minerals, normally a key factor in the success of such analyses, was both sporadic and rare.

The absence of such minerals in the fabric of the vessels caused two major problems. The first was that it removed the principal method, other than statistical analysis, of distinguishing fabrics from one another and thus all conclusions drawn from the analyses remained probabilistic. The second was that the mineral present in the fabric were ubiquitous, and that consequently it was impossible to suggest possible source areas for either the clay or the vessels on the basis of the composition of the fabric.

For these reasons (and in the absence of other practical possibilities) I decided that a programme of point counting would be the most appropriate method of analysing the material. Point counting, based on the identification of any point lying under the cross hairs of a microscope eyepiece, has the advantage of producing results based on the occurrence of common minerals, so that a particular fabric will be characterised by the ratio of minerals to each other and to the clay matrix itself, rather than simply by the occurrence of rare mineral grains (*Nicholson, 1989*, pp. 101-103).

The procedure employed followed the multiple intercept approach described by *Middleton et al. (1985)*, and employed by *Nicholson (1989)*. An element of grain size analysis was introduced by measuring the size of any quartz grains encountered with a graticule mounted in the microscope eyepiece. 200 points were counted on each thin section, the stage interval being varied according to the size of the sample interval being varied according to the size of the sample so as to obtain the maximum coverage of each sample. The sherds were examined at a magnification of X100.

When the results had been collected and collated it was clear that a number of possible variables were not in fact represented in the sherds examined. The statistical analysis of the data therefore used only nine variables:

Clay background

Quartz:

Total

Coarse - longest axis greater than 0.0658 mm

Medium – longest axis between 0.0329 and 0.0658 mm

Fine – longest axis less than 0.0329 mm

Muscovite

Biotite

Other minerals

Unidentified.

5.4 Statistical analysis of the thin section data

As I have described in detail elsewhere (*Cumberpatch, 1991 and forthcoming*) an initial exploration of the data, using scatter plot graphs, indicated that there were regularities within in which merited more detailed analysis. The method chosen was cluster analysis (Wards methods), using the CLUSTAN 3 package (*Wishart, 1987; Everitt, 1980*) on an IBM 3083 mainframe computer. After some experimentation with the CLUSTAN package and the data it became clear that the most appropriate approach was to integrate the typological and petrological data.

The typological analysis of the pottery suggested that there were five principal zones within the whole of the study area, defined by distinctive motifs. Three of these have been described in detail elsewhere (*Cumberpatch, forthcoming*), while the two defined in section 4.3.4, T3 and T4, are within the scope of the present article. The samples from the sites which made up these two groups formed the basis of the cluster analysis, potentially anomalous or ambiguous samples being added and removed in the course of the series of tests run on the data.

5.5 Group T3

The material from the sites on the Danube plain forms three principal clusters with the typologically diagnostic sherds relatively evenly distributed throughout them (fig. 6). The groups (with one possible exception, which will be discussed below) are characterised by a mixture of samples from different sites, a pattern which bears out the suggestion, made in section 4.4, of regular and frequent contact between sites joined by the Danube and its tributaries.

Two sherds from the Danube area show strong typological similarities with the vessels from northern Slovakia and Poland. One of these was thin sectioned separately (the miniature storage jar from Gellérthege) and the other, a chalice rimmed jar from Esztergom appeared to be made of a standard type of Esztergom fabric (7B, which constitutes 3.6 % of the total assemblage). This latter poses some problems in that the same fabric also occurs bearing red wavy bands. In retrospect it is clear that the chalice rimmed sherd should have been sampled and a separate thin section made, but the fact that this was not done points to the very close similarity which it has with other examples of the same fabric. One explanation for this is that the vessel is a local copy of an original from the north, now lost. Technically there is no reason why such copying could not have taken place as the production techniques employed in the two areas

were almost identical, and the only restrictions on copying would have been social. Given the homogeneity of material culture in the Late La Tène, and the apparently close links between the Danube and the areas to the north, such sanctions seem unlikely to have been particularly strong.

The miniature storage jar from Gellérthege (BPGMSJ) occurs in a sub-group (IZA E – TABAN3), which it would be possible, on this basis, and in the absence of other typologically distinctive sherds, to interpret as representing a group of vessels of exotic origin. In the final analysis however, the position of the sub-group, within a larger group, and its relatively heterogeneous character (compared to neighbouring groups) do not make this a convincing interpretation.

5.6 Group T4

Group T4, defined typologically, is limited in spatial extent to northern and eastern Slovakia and Poland, with two outliers on the Danube, the chalice rimmed vessel from Esztergom and the miniature storage jar from Gellérthege described above. A number of dendrograms were plotted for this data (figs. 7–10), omitting and including the sherds from the Danube and those sites in Poland and northern Slovakia (in practice Púchov culture sites) which have not produced sherds of the typologically distinctive type.

Fig. 8 and 9 illustrate the position when only those sites from which samples of the typologically distinctive sherds were taken are clustered, and which omit the samples from Esztergom and Gellérthege (fig. 9) and include it (fig. 8). In each case two groups are formed, differing in size and composition, but similar in that in both cases the larger group includes the majority of typologically distinctive samples.

In fig. 8, which includes Esztergom 7B (ESZ 7B) and the miniature storage jar from Gellérthege (GELLMSJ), typologically distinctive samples are concentrated in one group (MOGILA1A – ZEM3), also the most internally homogeneous, with only two, both from Zemplín, in the second (MOGILA3 – LMARA91). This second group is dominated by material from Zemplín and from the Liptov basin, which suggests a link between the two areas which is independent of the link between Slovakia and Poland. The Hungarian samples both fall into the first group which is primarily composed of samples from Zemplín and Poland, with only small amounts of material from the Liptov basin. It is possible to interpret this dendrogram as indicating the existence of separate workshops in Poland and in the Liptov basin (which in effect means Liptovská Mara), both of which had connections with Zemplín. The problem with this interpretation lies with the quantities of material found at Zemplín itself, which seem much more likely to have been the result of the local production of pottery than of its import. An alternative explanation rests on the identification of two subgroups within the second group, fusing between 1041 and 1500. One of these (ZEM7 – LMARA91) consists primarily of material from Liptovská Mara (42.82 % of the

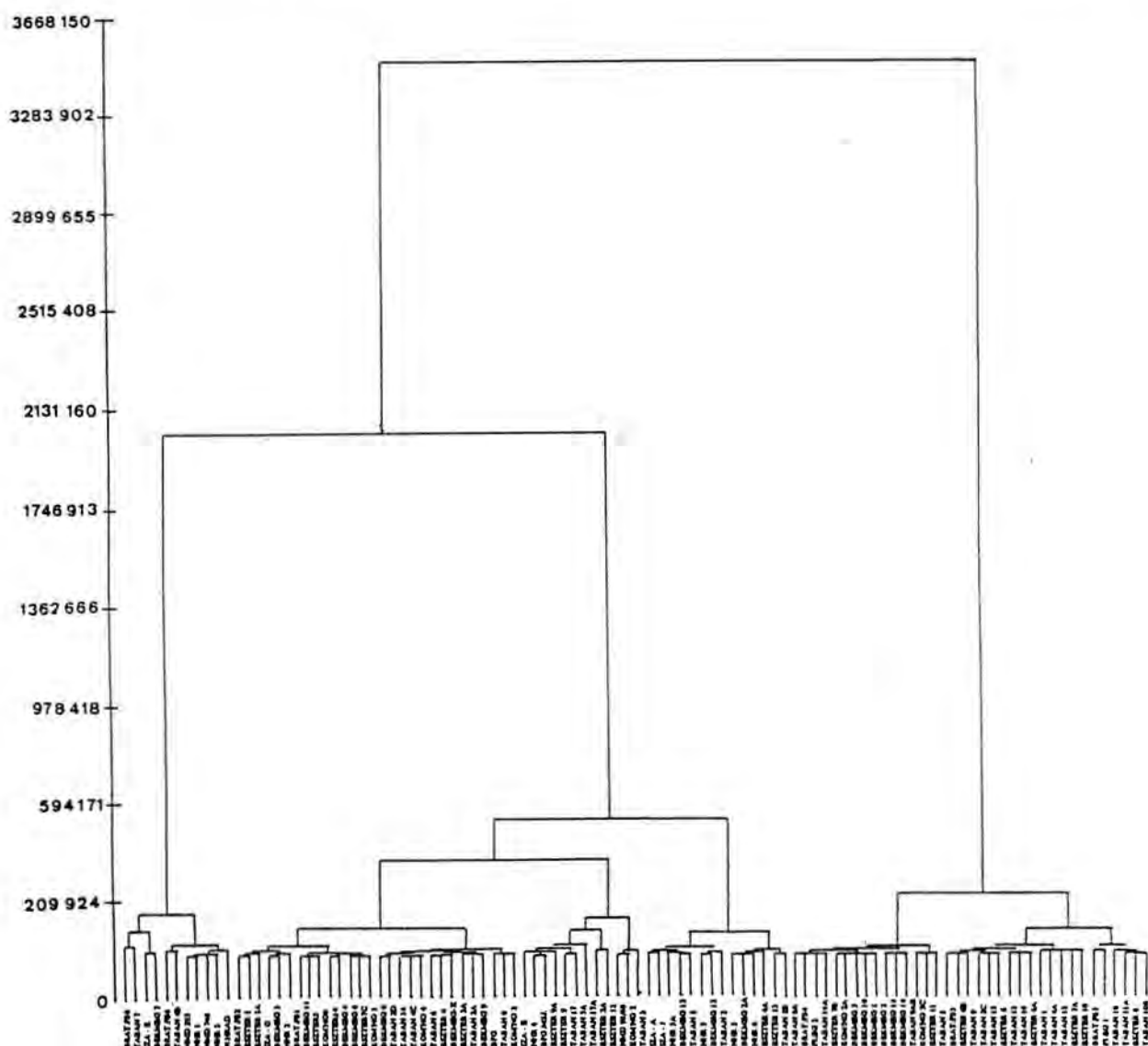

Fig. 6. Material of the group T3 (the sites on the Danube plain).

total assemblage) with only three samples from Zemplín (30.45 % of the total assemblage), while the other (MOGILA3 – KVAČ-B) consists primarily of material from Zemplín (44.0 % of the total assemblage) with only 23.17 % from the Liptov basin (Liptovská Mara and Kvačany B). In this connection it is interesting to note the presence in the first group of samples 90 and 91 from Liptovská Mara which were found in the filling of the kiln in site 7. This interpretation of the dendrogram suggests the existence separate workshops at Liptovská Mara and Zemplín, with the MOGILA1A – ZEM3 group representing a third, probably in Poland, in which the chalice rimmed vessels and miniature storage jars were produced.

The existence of examples of the former in the "Zemplín" and "Liptovská Mara" groups may be the result of the

copying of exotic designs in the way suggested above in connection with the vessel from Esztergom.

In the description of group T3 above I referred to the potential for confusion regarding the fabric of the chalice rimmed sherd from Esztergom. Fig. 8 includes both this sample and the miniature storage jar from Gellérthege, but to examine their possible effect upon the dendrogram as a whole they were omitted from fig. 9. The effect of this is to reduce one group (ZEMKO 182 – LMARA91) in size and to blur the distinction between the two subgroups. In the first group (MOGILA1A – KRZ'CE7) certain subgroups become more distinctive, both with reference to the fusion coefficients and to the composition of the groups. MOGILA1A – TYNIEC1 consists primarily of material from Poland and Zemplín and MOGILA2A – KRZ'CE2B

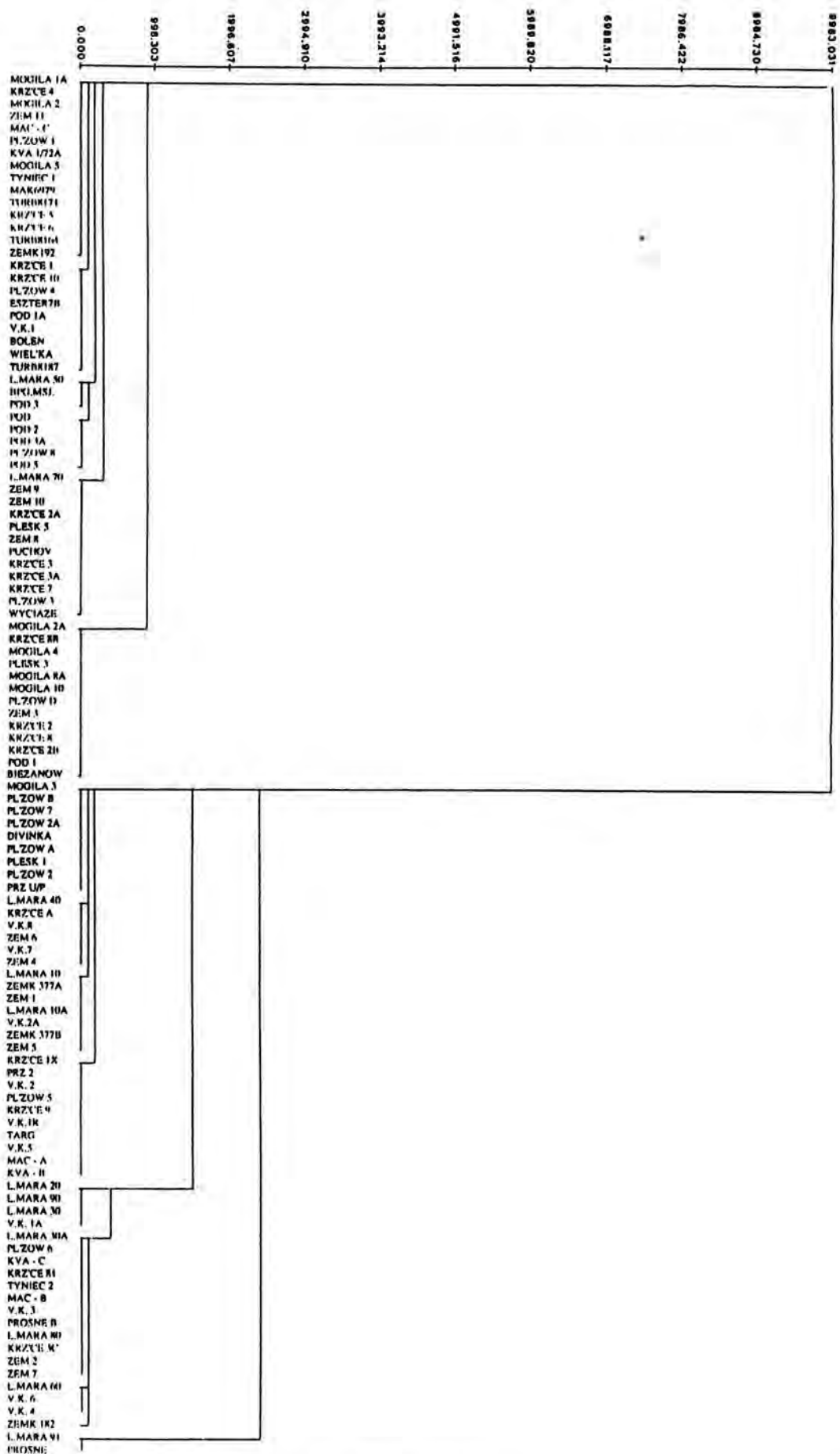

Fig. 7. Material of the group T4 (the sites from the eastern and northern Slovakia, Poland, Esztergom and Gellérthegy).

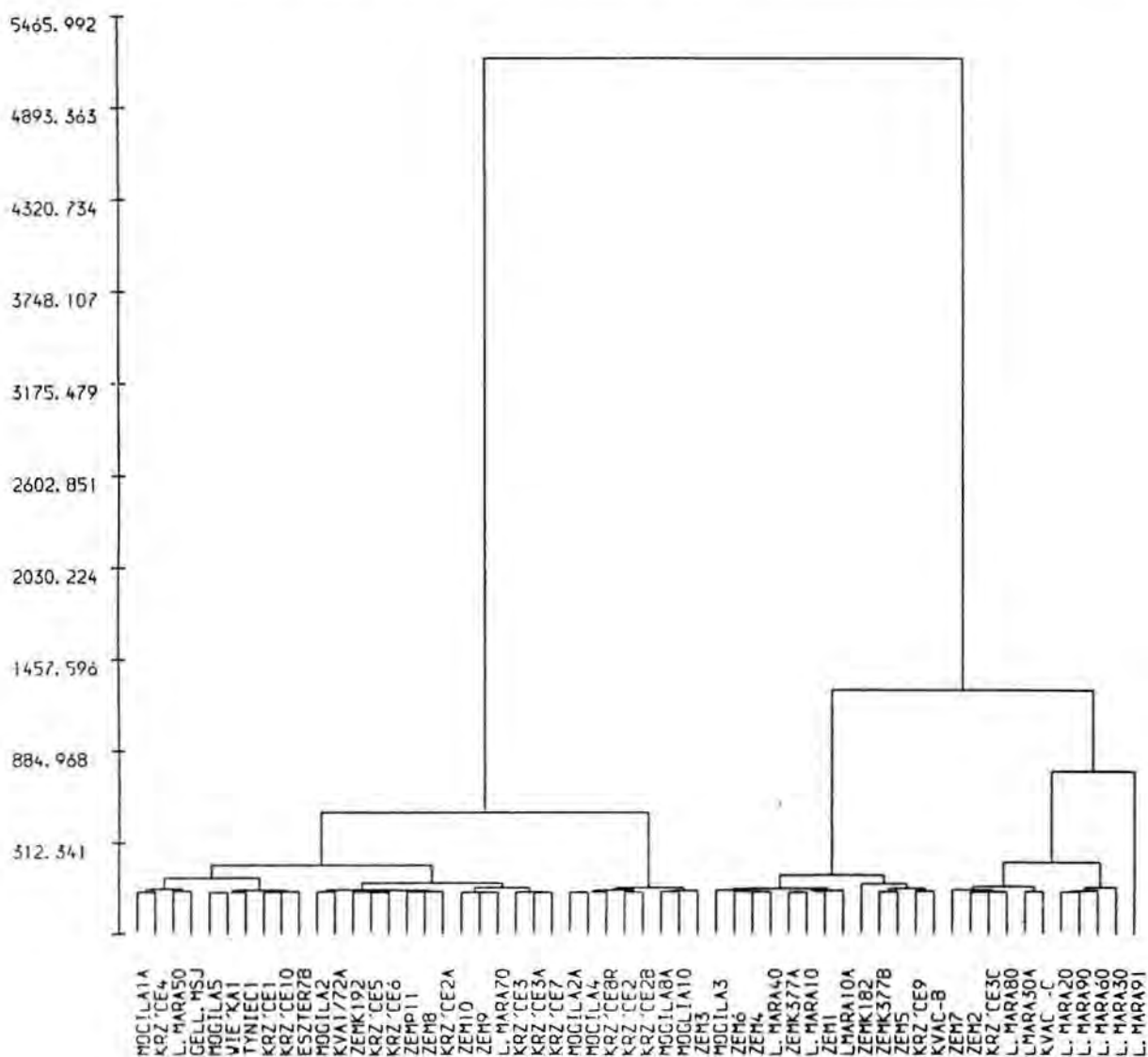

Fig. 8. The sites from the northern Slovakia, Poland, Esztergom and Gellérthegey.

of material from Poland. MOGILA3 – KRZ'CE7 is more mixed, and is dominated by samples from Zemplín, together with others from both the Liptov basin and Poland. The second group (ZEMKO182 – LMARA91) is dominated by samples from Liptovská Mara and Zemplín. It is quite possible to interpret such a pattern in a similar way to that proposed for fig. 8.

In order to take this analysis a stage further, another set of dendrograms was plotted which included the samples from other sites in the area under consideration, including Pleszów, from where a miniature storage jar rim is recorded, though which was not available to be sampled. Figs 7 and 10, including and omitting the samples of the miniature storage jar from Gellérthegey and Esztergom 7B respectively, differed in a number of respects, but were similar in that they both reproduced the split seen in figs. 8 and 9 between a group which includes the majority of typologi-

cally distinctive samples and a group including only one or two. Looking more closely at these dendrograms, certain other significant features stand out. In fig. 7 (including Gellérthegey and Esztergom 7B), the first group (MOGILA1A – BIEZANOW), which includes the bulk of the typologically distinctive samples, is dominated in Poland. The second group, though it contains a significant number of samples from Polish sites, also includes the bulk of the samples from northern and eastern Slovakia. Such a pattern serves to support the suggestion made above, that the chalice rimmed vessels and miniature storage jars were produced in Poland and reached other sites through exchange networks. The subdivision of the second group also supports the suggestion, made above, of a division between vessels originating from the Liptov basin and Zemplín, though in the case of MOGILA3 – KVA-B there is also a notable presence of Polish material.

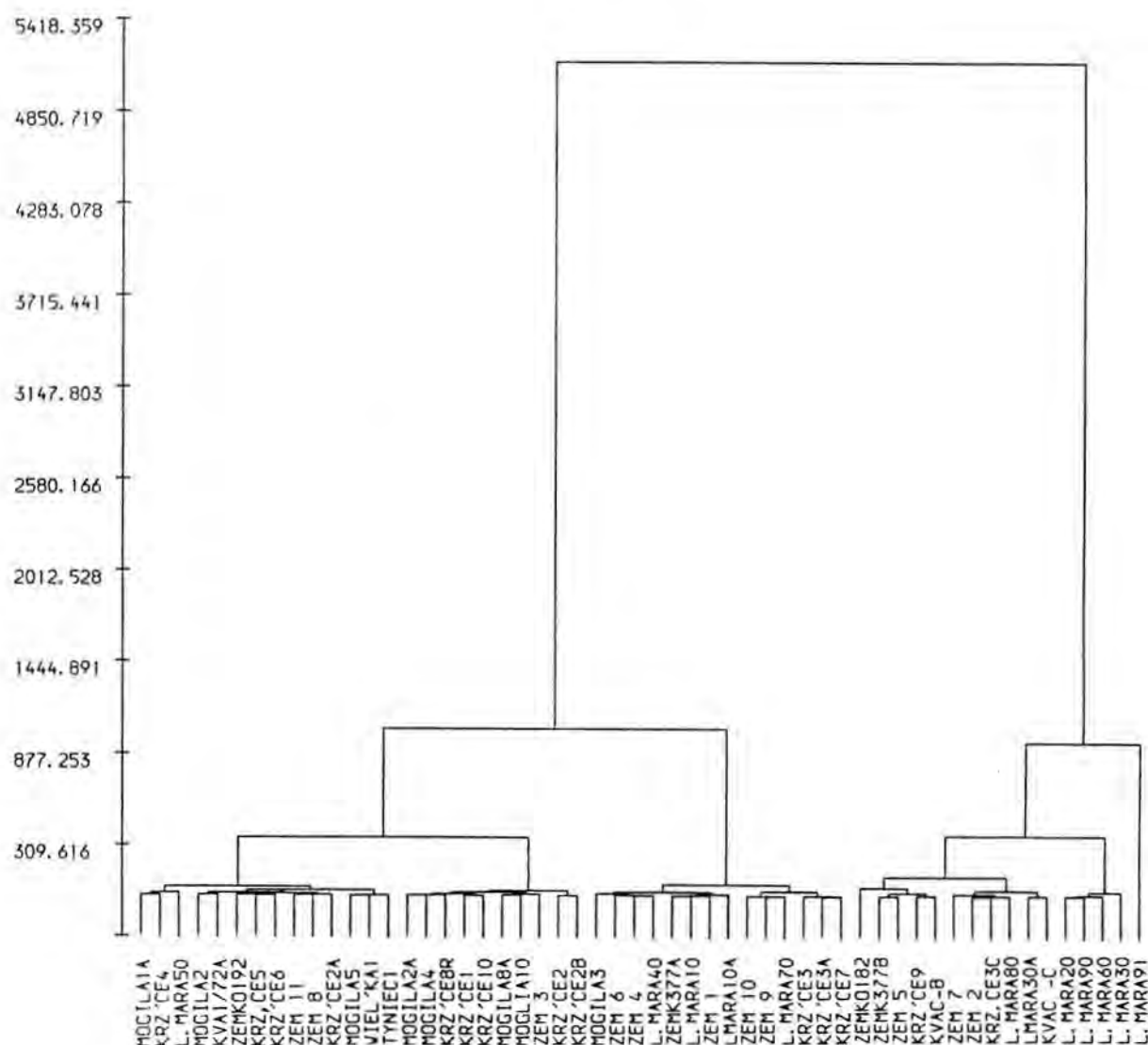

Fig. 9. The sites from the northern Slovakia and Poland (without Esztergom and Gellérthegy).

In the case of fig. 10 which excludes the samples from Gellérthegy and Esztergom 7B, the internal organisation of the dendrogram is somewhat different to that in fig. 8, but a similar interpretation can be sustained. The first group (MOGILA1A – BIEZANOW), composed principally of Polish samples, contains a majority of the typologically distinctive sherds, followed by the second (MOGILAA – KVA-B), in which Slovak material plays a greater part. The third group (LMARA20 – PROSNÉ) is again dominated by samples from the Liptov basin and neighbouring areas.

Two particular cases should be noted. Liptovská Mara 91 and Prosné, both representing single sherds, regularly occur on their own. The sherd from Prosné comes from a ritual context and that from Liptovská Mara, from a kiln, though the nature of the latter association is unclear. Neither of the sherds fits easily into the dendrograms and,

though the possibility of some statistical irregularity must not be discounted, it can be suggested that they originate from some source outside the study area.

6.1 Summary

The results of the analyses described above can be summarised as a series of points.

1. In southwestern Slovakia and Transdanubian Hungary the distribution of sherds decorated with red wavy lines is wide, and, though various clusters can be distinguished petrologically these are not so different as to suggest the presence of material from outside the immediate area. The most plausible explanation would seem to be that the sites were in regular contact, via the Danube, and that the movement of goods took place on a relatively frequent basis. It

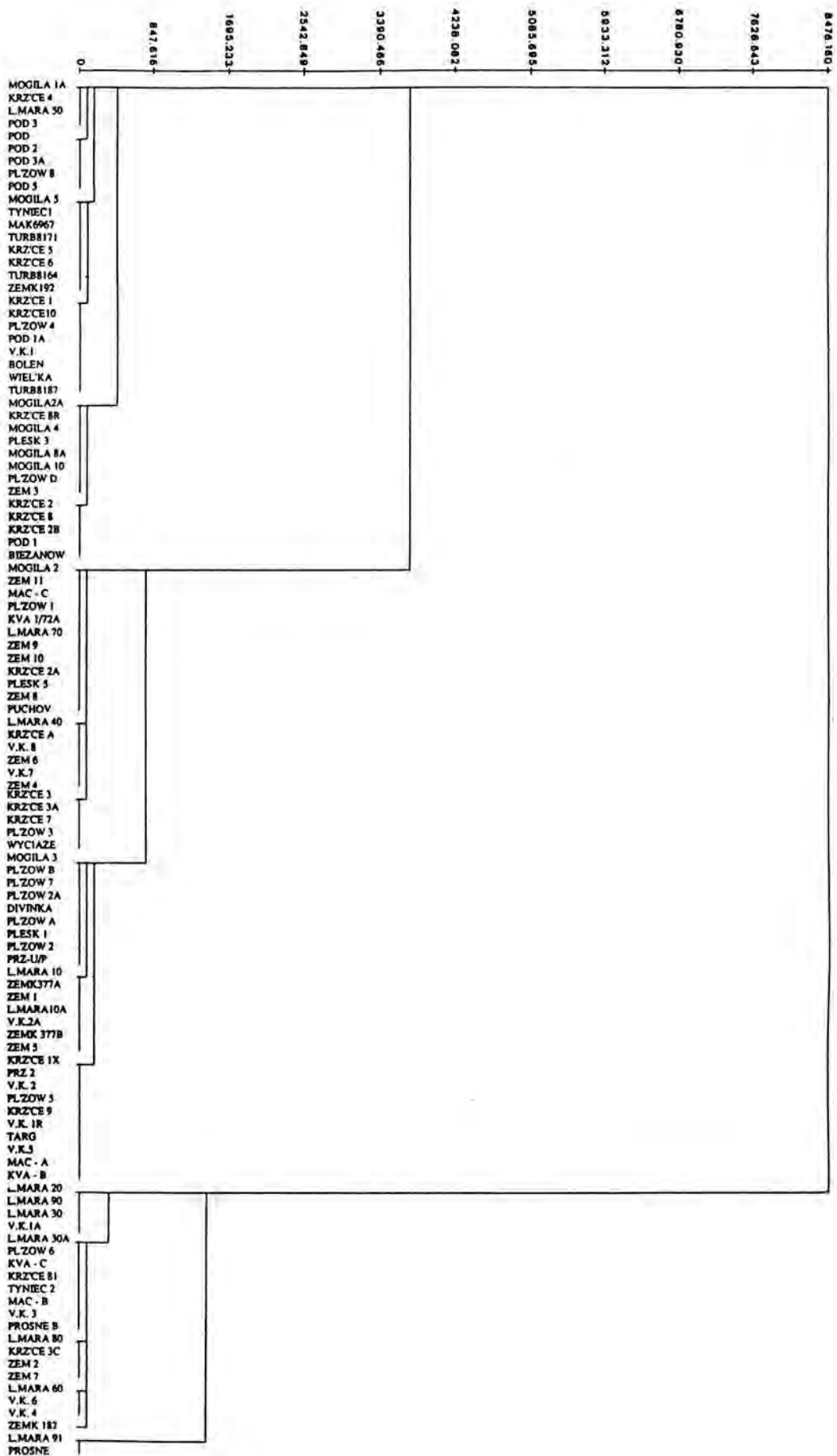

Fig. 10. The sites from the eastern, northern Slovakia and Poland

seems that contacts were also maintained with the northern half of Slovakia and with Małopolska. Judging by the typological evidence this interaction, at least as regards the exchange of slip decorated pottery, was on a relatively small scale.

Within northern Slovakia the circulation of slip decorated pottery seems also to have been extensive. Typology and petrology together suggest that vessels were produced in at least three locations, in Małopolska (probably the origin of the chalice rimmed vessels and miniature storage jars), in the Liptov basin in northern Slovakia and at or near Zemplín. Interaction between these three locations seems to have been relatively intense, in spite of the very different nature of the Polish settlements. There is no evidence, in this data, of distinctions between the Polish material itself as *Z. Woźniak* (1989), has recently claimed, though it might be possible to interpret the chalice rimmed vessels and miniature storage jars as the products of particular workshops, and to distinguish them from other vessel types. This does not, however, seem to be supported by the petrological data as the samples from two clear groups with Zemplín 2 as an outlier.

2. A number of traits common to all of the slip decorated pottery assemblages can be distinguished, and these form a background to other traits which are regionally distinctive. The general distribution is of typologically indistinguishable pottery, bearing red and white bands of varying width. This constitutes by far the largest category of slip decorated pottery, far outweighing the typologically distinctive material, a situation broadly in agreement with the general picture of homogeneity in material culture during the period. Against this background a distinction can be drawn between the central sites and the villages, not only in the scarcity of slip decorated pottery on the latter but also in the nature of the decoration on those sherds which are present. Vessels with grey geometric decoration are, almost without exception, absent from village sized settlements, across the whole of Czecho-Slovakia and Hungary.

3. The Polish sites are an exception to point 2. Although they have close links with the sites in northern Slovakia, (and perhaps with areas further afield) in terms of their material culture assemblages, they differ markedly in their form and organisation. In terms of the assemblages of slip decorated pottery, these settlements, villages in conventional terminology, share characteristics with the central sites in the rest of the study area. Vessels with grey geometric decoration are common and in size the assemblages are broadly comparable (given factors such as the areas and contexts excavated) with those from central sites.

4. In one important respect the project described in this paper did not succeed. It was not possible to characterize fabric groups according to the mineralogical composition of the clay. This was not a problem inherent in the technique; it proved perfectly feasible to identify individual mineral grain although these were very fine and the clay body that most probably been highly processed before the forming of the vessels took place. The problem lay in the fact that, for reasons that are not immediately apparent, the range of

minerals identifiable at a magnification of X100 (and also at higher magnifications) was severely restricted in its diversity. The commonest mineral was quartz, followed by micas (biotite and muscovite) and feldspars, which rarely constituted more than 2 % of the total. Other minerals were either completely absent or constituted a statistically insignificant half 1 % of the total. As a consequence of this it was possible to describe the samples only in terms of a limited range of minerals and their proportional relationship to each other and to the clay background. Though it was impossible to define possible sources of clay on the basis of such a description it, was possible to differentiate between different fabric groups, and it was this property that was employed throughout the petrological analysis.

7.1 The circulation of slip decorated pottery

In this final section I shall set the circulation of slip decorated pottery into the wider context of the circulation of other types of goods. For the purposes of this discussion I shall draw a distinction between the circulation of goods at inter-regional and intra-regional levels, the regions being defined as the Danube plain, northern Slovakia and Małopolska and eastern Slovakia. Though such a division may be profitably be questioned at a number of levels (*Cumberpatch, 1991*) it appears to be useful in the present context.

The information used in this section concerning the goods in circulation is summarised in table 5. I shall deal first with the inter-regional movement of goods between the north and south.

Two components can be isolated. The first is the exchange of raw materials (which may have included some agricultural produce), to which little detail can be added beyond a basic statement of its existence (*Hajnalová, 1975*, p. 40). The second is the circulation of finished goods, mainly jewellery and items of personal adornment, exotic vessels and coins. The principal direction of movement of them was from the south to the north and east, from Noricum into southern Slovakia and Hungary and from there to the northern Slovakia and Małopolska.

There seems to have been some change in the items in circulation over time. The earliest coins found in northern Slovakia are of the Bratislava type, together with Bohemian types, but these were replaced during the earlier part of the Late La Tène by the local Veľký Bysterec type, which are rarely found outside the Púchov culture region (a significant exception being the two examples from Zemplín). This apparent growth of regionalisation in coin types is also reflected in the minting of coins in Małopolska (*Wirski-Parachoniak, 1980; Mikołajczyk, 1984; Woźniak, n. d.; Nash, 1986*) and the appearance of copper alloy coins of the Dunaszekcső type in Hungary (*Biró-Sey, 1972; Nash, 1987*). On a smaller scale there are also variations within the Veľký Bysterec type, variants being associated with a number of central sites including Liptovská Mara, Divinka and Spišské Podhradie (*Kolníkova, 1978*).

Table 5. Goods in circulation in Slovakia, Małopolska and Transdanubian Hungary (Sources: various)

Imports	Internal circulation	Export
Danube Plain		
Italian and Roman provincial goods	Coins	Agricultural goods
Norican goods (coins and brooches)	Querns and whetstones	
Gallic and Balkan brooches	Slip decorated pottery	
Graphite clay		
Graphite pottery		
Eastern Slovakia		
Norican jewellery		
Coins (Veľký Bysterec)		
Northern Slovakia (Púchov culture)		
Graphite clay/vessels	Local fine wares	?Metals
Glass	Slip decorated pottery	
Copper alloy goods	Metal ores/ingots	
Coins (Bratislava and Bohemian Types)		
Agricultural produce (barley)	Copper alloy goods	
Tin		
"Germanic" goods		
Roman provincial goods (late)		
Małopolska		
Brooches (Slovak, Norican/Pannonian)	Iron	Salt
Coins	Pottery	?Iron
Slip decorated pottery	Slip decorated pottery	Slip decorated pottery
Glass jewellery		
Amber		
"Germanic" goods		

A second change is in the production and circulation of glass. *N. Venclová* has identified the Danube plain as a major centre of production during La Tène C₁ (1990, p. 143, map 9) but has noted that this production ended during La Tène C₂ and that the overall quantity of glass in circulation appears to have declined. On typological grounds *K. Pieta* has suggested that the majority of glass objects found on Púchov culture sites originated in Bohemia.

These changes should perhaps be seen more as changes of emphasis (though with significant implications) rather than of substance as the general pattern, in terms of the types of goods involved, is similar, not only throughout the Late La Tène period, but also into the period of Roman rule in Pannonia, during which there was a marked increase in the quantities of Roman provincial goods entering Slovakia (*Kraskovská, 1978; Pieta, 1982a; Kuzmová – Roth, 1988*).

Although it is possible that there were direct contacts between northern part of Slovakia and Małopolska and Noricum (the source of a number of the brooches and personal items) it is equally likely that goods of Norican origin reached the north via the sites on the Danube plain, where they are also relatively common.

The nature of the goods moving from north to south is more obscure and it is far from clear whether raw materials,

semifinished or finished goods were involved. Few manufactured goods of demonstrably northern origin have been found on sites in the Danube plain though this may, in part, be a result of the homogeneity of La Tène material culture obscuring the extent of interaction. One obvious suggestion is that, given the raw material wealth of both northern Slovakia and southern Poland, minerals, including both ferrous and non-ferrous metals, formed a substantial part of the goods exchanged. Few examples of ingots have been found in the area, and this parallels the situation in Bohemia and Moravia, where the numbers of ingots recovered from later contexts suggests a decline in their numbers without any equivalent decline in the circulation of metal itself; pointing to a change in practices of deposition rather than in the organisation of production. A second problem is the generally slight evidence for the working of metal on central sites on the Danube plain, although it is possible that this is, at least in part, a problem of differential recovery related to the spread of settlement around the enclosed nuclei (eg. *Benadik, 1965*, p. 73, fig. 4).

The exploitation of non-ferrous metals has one important aspect which may indicate a specific form of dependency of the south upon the north. The coinage of the Slovak Iron Age is characteristically of silver. This use of sil-

ver coins was widespread across southern Europe (Allen, 1980, p. 42; Nash, 1987, pp. 58–60), and cannot be linked with any specific raw material availability, but its use in the coinages of southern Slovakia (such as the large Bratislava types) certainly implies access to an abundant source. The Tatra mountains are one obvious source of this silver and the locally distinctive nature of the coin types suggests that the metal was imported in an unworked form.

A second raw material which may have been involved in the north–south exchange is salt. The salt deposits in southern Poland were an important resource throughout the prehistoric and historic periods, and a number of the Tyniec group sites were located to exploit them. Though the importance of the exchange of salt is widely assumed (an assumption based on sound analogies with later periods), trade can only be demonstrated when the salt was transported in non-perishable (ceramic) containers. Such containers would have been wholly unsuitable to the terrain in the area concerned and transport in sacks on pack animals is more plausible. Salt was also exploited further east, and the central sites of Solotvina in the Ukraine and Oncești in Romania both appear to have been located with regard to its exploitation and subsequent transport southwards (Kotigoroshko, 1987).

Though some of this evidence is more circumstantial than could be wished, I suggest that the sites on the Danube plain and those in the northern part of Slovakia and Małopolska were bound together by relationships which involved the exchange of raw materials, notably metal and salt, from the north and manufactured goods and certain raw materials, including graphite clay and agricultural products, from the south. The location of the central sites adds weight to this suggestion, as a number occupy locations which are connected to possible trade routes. Vyšný Kubín, for example, overlooks a principal pass through the Tatra mountains, linking northern Slovakia with southern Poland. Liptovská Mara lies at one end of the Liptov basin, at the point where the river Váh leaves the basin, the only practical route around the Nízke Tatry hills.

At present the quality of the data precludes any more detailed analysis and it is impossible to go beyond a bare description of the basic elements of what was clearly a very complex exchange system.

Two additional elements need to be clearly stated. The first is the potential role played by the Alpine area, which offered an alternative source of many of the goods which I have suggested were obtained from the Tatra and Świętokrzyskie mountains. The evidence of iron working at Velémszentvid should be noted as one possible indication of this connection. The second is the position of eastern Slovakia.

This area, and in particular the site of Zemplín, represents something of an unknown quantity. Contacts certainly existed with northern Slovakia and southern Poland, and probably with southwestern Slovakia as well, but the extent and importance of connections with sites in the Ukraine, Romania and the Tisza valley in northeastern Hungary is

unclear, though the existence of other central sites, similar in form to Zemplín, suggests that the area was one with social institutions no less complex than those further west. Zemplín itself appears to be the western most outlier of this group of sites (Kotigoroshko, 1989), but the relative lack of research in northeastern and central Slovakia (Pieta, 1982a, fig. 1) may conceal connections between this area and the north and west of the country. Though it was impossible to examine the material concerned, the tight distribution of slip decorated pottery around Zemplín (Benadik, 1965, fig. 1) might indicate that it acted as the focal point for the surrounding region.

In the first part of this section I have described the two geographically distinct areas from a functional point of view. I have not discussed a number of other points regarding the discursive, or socially integrative role of exchange, primarily because of the difficulty of actually defining the types of goods in circulation, the characteristics of their distribution or their culturally defined significance within Late Iron Age society. The same problem besets discussion of the exchange of goods at a local and intra-regional level, to which I shall now turn.

It is clear from the examples described by a number of writers (eg. Pieta, 1982a) that such exchange took place, but the full complexity of the situation is far from clear and given these problems, which require resolution through detailed studies of a wide range of the artefacts concerned, I shall concentrate on the slip decorated pottery.

In the previous section I described the distribution of the slip decorated pottery as defining two areas of circulation, one covering the Danube plain and the other northern Slovakia, Małopolska and eastern Slovakia. These two areas of circulation have no obvious relationship with the distribution of any other individual type of artefact, although partial homologies exist with the distribution of different coin types, with the ethno-cultural zones, defined by Pieta (1981; 1982a; 1982b) on the basis of the distribution of hand-modelled pottery, and with the geography of the area. Given the situation described in the previous section the critical point is that the slip decorated pottery was not involved to any significant extent in the exchange of goods between the northern and southern areas. In terms of an economy which must be understood as non-capitalist in its organisation (Cumberpatch, 1991), this might indicate the existence of powerful social sanctions against the exchange of the pottery at an inter-regional level.

The circulation of the pottery amongst the sites on the Danube plain can be taken as being comparatively straightforward, occurring as it does across an area which, in geographical terms, is relatively homogeneous and between sites apparently similar in terms of both status and function. The Danube played an important role in the maintenance of contacts between these sites. A number of questions remain unresolved regarding the relationship of the central sites to the smaller ones such as Chotín, Kamenín and Iža, but these cannot be answered without further excavation.

The situation in the north and east is somewhat more complicated. I have suggested that the analysis of the slip decorated pottery indicates that workshops existed in the Liptov basin, in Małopolska, and at Zemplín, and that the products of these workshops were exchanged widely amongst the sites in this area. This raises questions regarding the nature of the links between the Púchov culture, the Tyniec group and the population of eastern Slovakia (part of the Celto-Dacian group), which, on this evidence, differed from those relationships which existed with the societies to the south. Traditionally these northern groups have been considered as separate ethno-cultural entities but their geographical proximity (a number of Púchov sites lie on the Polish side of the Tatras) and the evidence of the slip decorated pottery suggests that they should be considered as having had, at some level, a close mutual involvement. It is my opinion that the evidence for, and the theorisation of, such involvement is of greater utility in the understanding of the social groups involved than is the definition of ethno-cultural groups by means of distinctive items of material culture.

In conclusion a contrast can be drawn with the situation

in Bohemia and Moravia (Cumberpatch, forthcoming), as although central sites dominate the distribution of the pottery in both areas, the distribution of the distinctive motifs and forms indicates that the interactions between the inhabitants of the sites which involved the pottery were both more regular and more intense in the east than was the case in the west. The variations between the assemblages from the central sites in Slovakia and Hungary are less marked than were those between the oppida and, with their small defended nuclei, extensive undefended settlements and greater degree of mutual interaction, they seem to have existed under somewhat different conditions to those existing in the west. The extent to which this reflects a different perception of the importance of the pottery in the two areas, or a different degree and type of interaction between the inhabitants of the central sites, it is difficult to determine. On balance it seems likely that the pottery was employed in different ways in the two areas, and that in the east it entered into exchanges between equals, resident on the central sites, to a far greater extent than it did in the west, and was also more closely involved in relationships with individuals resident on local rural sites.

Manuscript proposed:

8. 9. 1992

Lectured by:

PhDr. Karol Pieta, CSc.

Name and address of author:

C. G. Cumberpatch

9 Louth Road Hunters Bar

Sheffield S 11 7AU

Bibliography

- ALLEN, D.F.: The Coins of the Ancient Celts. Edinburgh 1980.
- BENADIK, B.: Die spätlätènezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei. *Germania*, 43, 1965, pp. 63–91.
- BENADIK, B.: Neskoroleténske opevnené sídlisko v Krnčí. *Archeol. Rozhl.*, 14, 1967, pp. 612–618.
- BÍRO-SEY, K.: The question of the chronology of the Transdanubian Celtic Bronze coins. *Acta Archaeol. Acad. Scient. Hung.*, 24, 1972, pp. 359–363.
- BÓNIS, É. B.: Die spätkeltische Siedlung Gellérthegey-Tabán in Budapest. Budapest 1969.
- COLLIS, J. R.: Oppida: Earliest Towns North of the Alps. Sheffield 1984.
- CUMBERPATCH, C. G.: The Production and Circulation of Late Iron Age Slip Decorated pottery in Central Europe. Ph.D thesis. Sheffield University 1991.
- CUMBERPATCH, C. G.: The Circulation of Slip Decorated Pottery in Bohemia and Moravia. *Památ. archeol.* Forthcoming.
- CUMBERPATCH, C. G. - PAWLÍKOWSKI, M.: Preliminary results of mineralogical analyses of Late La Tène painted pottery from Czechoslovakia. *Archeol. Rozhl.*, 40, 1988, pp. 184–193.
- EVERITT, B.: Cluster Analysis. London 1980.
- GRIBBLE, C. D. - HALL, A. J.: A Practical Introduction to Optical Mineralogy. London 1985.
- HAJNALOVÁ, E.: Some aspects of plant growing in the La Tène and Early Roman periods in North-West Slovakia. *Folia Quaternaria*, 46, 1975, pp. 35–40.
- IMPEY, O. R. - POLLARD, M.: A multivariate metrical study of ceramics made by three potters. *Oxford J. of Archaeol.*, 4, 1985, pp. 157–164.
- JERNIGAN, E. W.: A non-hierarchical approach to ceramic decoration analysis: a southwestern example. *Amer. Antiquity*, 51, 1986, pp. 3–20.
- KOLNÍKOVÁ, E.: Keltské mince na Slovensku. Bratislava 1978.
- KOTIGOROSKO, V. G.: The hill forts of the turn of the new era in the upper Tisza basin. *Slov. Archeol.*, 37, 1989, pp. 21–67 (In Russian with English summary).
- KRASKOVSKÁ, L.: Roman Bronze Vessels from Slovakia. B.A.R. International Series 44. Oxford 1978.
- KUZMOVÁ, K.: Nížinné sídliská z neskorej doby laténskej v strednom Podunajsku. *Slov. Archeol.*, 28, 1980, pp. 313–340.
- KUZMOVÁ, K. - ROTH, P.: Terra sigillata v barbariku. Nitra 1988.
- LENCZYK, G.: Wyniki dotychczasowych badań na Tyncu. *pow. Kraków. Materiały Starożytne*, 1, 1956.
- MAIER, F.: Die bemalte Spätläténkeramik von Manching. Die Ausgrabungen in Manching. Band 3. Wiesbaden 1970.

- MARÓTI, E. T. – VADAY, A. H.: Kora császárkori figurális díszítésű, festett kerámia Pannoniában és a szarmata barbaricumban. *Studia Comitatensia*, 9, 1980, pp. 79–94.
- MIDDLETON, A. P. – FREESTONE, I. C. – LEESE, M. N.: Textural analysis of ceramic thin sections: evaluation of grain sampling procedures. *Archaeometry*, 27, 1985, pp. 64–74.
- MIKOŁAJCZYK, A.: The Transcarpathian finds of Geto-Dacian coins. *Archaeologia Polona*, 23, 1984, pp. 49–66.
- MILLETT, M.: An approach to the functional interpretation of pottery. In: M. Millett (Ed.): *Pottery and the Archaeologist*. London 1979, pp. 35–49.
- MOLÁK, B. – ILLÁŠOVÁ, L.: The provenance of the graphite material from the archaeological site of Čataj. *Slov. Archeol.*, 25, 1987, pp. 413–416.
- NASH, D.: Celtic coinage in central and western Europe. In: *A Survey of Numismatic Research 1979–1984*. International Numismatic congress. London 1986.
- NASH, D.: *Coinage in the Celtic World*. London 1987.
- NICHOLSON, P.: Iron Age Pottery Production in the Hunsrück-Eifel Kultur of Germany. B.A.R. International Series 501. Oxford 1989.
- PEACOCK, D. P. S.: *Pottery and Early Commerce*. London 1977.
- PIETA, K.: The La Tène period. In: *Collective Editorship. Archaeological Research in Slovakia*. Nitra 1981, pp. 97–112.
- PIETA, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982a.
- PIETA, K.: Probleme der Erforschung der dakischen Besiedlung in der Slowakei. *Thraco-Dacica*, 3, 1982b, pp. 35–46.
- PLOG, S.: *Stylistic Variation in Prehistoric Ceramics*. Cambridge 1980.
- POLESKA, P. – TOBOŁA, G.: Sprawozdanie z badań osady grupy tynieckiej na stanowisku 41 w Krzesławicach – Nowej Hucie w latach 1957, 1972–1982. *Sprawozd. archeol.*, 36, 1984, pp. 123–149.
- POLESKA, P. – TOBOŁA, G.: Osada grupy tynieckiej kultury lateńskiej na stan. 41 w Nowej Hucie – Krzesławicach (Część I. Katalog materiałów). *Mater. archeol. Nowej Huty*, 11, 1987, pp. 7–89.
- POLESKA, P. – TOBOŁA, G.: Osada grupy tynieckiej kultury lateńskiej na stan. 41 w Nowej Hucie – Krzesławicach (Część II. Analiza materiałów). *Mater. archeol. Nowej Huty*, 12, 1988, pp. 89–130.
- SMITH, C. A.: Exchange systems and the spatial distribution of elites: the organisation of stratification in agrarian societies. In: C. A. Smith (Ed.) *Regional Analysis*. New York 1976, pp. 309–374.
- VALENTOVÁ, J.: Motivy výzdoby pozdně laténské malované keramiky na Moravě. *Archeol. Rozhl.*, 27, 1975, pp. 36–44.
- VENCOVÁ, N.: *Prehistoric Glass in Bohemia*. Prague 1990.
- WIRSKA-PARACHONIAK, M.: Produkcja ceramiczna Celtów na terenach Polski południowej. *Mater. archeol. Nowej Huty*, 6, 1980, pp. 29–158.
- WISHART, D.: *CLUSTAN User Manual*. St. Andrews Computing Laboratory, University of St. Andrews 1987.
- WOŹNIAK, Z.: On the programme of research on the Laténian culture pottery (on the margin of the "Aulnat programme"). *Archeol. Polski*, 34, 1989, pp. 198–202.
- WOŹNIAK, Z.: Keltische Schrötlingsformen aus Kraków-Mogila. *Marburg. Stud. zur Vor- und Frühg.*, 1, n. d., pp. 231–251.
- ZACHAR, L.: *Keltische Kunst in der Slowakei*. Bratislava 1987.
- ZACHAR, L. – REXA, D.: Beitrag zur Problematik der spätlatènezeitlichen Siedlungshorizonte innerhalb des Bratislauer Oppidums. In: *Zbor. Slov. nár. Múz. (História)*. 28. Bratislava 1988, pp. 27–71.

Cirkulácia maľovanej keramiky na Slovensku, v južnom Poľsku a v maďarskom Podunajsku

Chris G. Cumberpatch

Obsahom článku je analýza výroby a cirkulácie maľovanej keramiky z doby lateńskiej a interpretácia dosiahnutých výsledkov. Štúdium keramiky bolo náplňou projektu v rokoch 1984–1991 s dôrazom na nálezy z územia Česko-Slovenska, Malopoľska a Podunajska. Výsledky výskumu z územia Čiech a Moravy boli už medzitým publikované (Cumberpatch, 1991).

Najväčšie súbory keramiky sa získali z centrálnych sídlisk, pričom rozdiely medzi jednotlivými lokalitami boli len minimálne a vôbec nie také markantné ako napr. v Čechách a na Morave; mierne odlišná situácia však bola v Poľsku (3. sekcia článku).

Ďalšia časť príspevku bola venovaná typologickej analýze keramiky a zároveň charakteristike regionálnych odlišností medzi týmito typmi, pokiaľ sa vyskytli. Centrálné lokality v Podunajsku vykazujú podobnú keramiku, a nie je možné dokázať, či keramika bola zhotovovaná v jednej alebo vo viacerých tamojších dielňach; obdobná situácia sa prejavuje aj na Slovensku a v Poľsku. Podľa nálezov možno

predpokladať, že kontakty medzi centrálnymi sídliskami v skúmanej oblasti boli intenzívnejšie ako v Čechách. Za výnimky možno považovať dva nálezy z lokalít Esztergom a Gellérthegey, kde sa vyskytla keramika z iného areálu, takže sú vlastne dôkazom interregionálnych kontaktov.

Piatá časť článku je zameraná na petrografickú analýzu materiálu a jeho následné štatistické zhodnotenie clusterovou metódou. Výsledky analýz boli porovnávané s typologickým členením, pričom keramika typu T3 sa nachádzala najmä v Podunajskej nížine. Nálezy T4 boli zistené hlavne v priestore severného a východného Slovenska, ako aj v Malopoľsku (s dvoma výnimkami nájdenými na sídliskách Esztergom a Gellérthegey). Keramika zistená v Podunajsku vykazuje dobré kontakty s inými oblasťami, hlavne so severným Slovenskom a s Malopoľskom.

Podľa typologickej i petrografickej analýzy keramiky odkrytej v severnej oblasti sa zdá, že nádoby boli zhotovované najmenej na troch lokalitách: v Malopoľsku, na Liptove na severnom Slovensku a niekde v blízkosti Zemplína na

východnom Slovensku, pričom spojenie medzi týmito centrami bolo pomerne silné.

Čo do množstva nálezov keramiky určité rozdiely sú badateľné len pri porovnávaní nálezov z centrálnych a dedinských sídlisk, keďže najmä keramika so sivou geometrickou výzdobou sa na dedinských lokalitách neobjavuje (výnimku predstavuje iba územie Poľska).

V rámci projektu však nepriniesla dostatočne uspokojivé výsledky časť, v ktorej sa bádateľ snažil na základe prírodovedných analýz vyčleniť a charakterizovať určité výrobné skupiny keramiky.

Autor sa tiež pokúsil ukázať cirkuláciu maľovanej keramiky v širšom kontexte s cirkuláciou ostatného tovaru. Potvrdila sa existencia kontaktov medzi severnou oblasťou

(Malopoľsko, severné a východné Slovensko) a južnou oblasťou (Podunajská nížina). Z juhu na sever pravdepodobne prúdili hotové produkty. Objasniť predmet obchodu opačným smerom je oveľa zložitejšie. Mohlo ísť o suroviny, najmä rudy, ale aj o polovýrobky alebo hotové výrobky, pričom jedným z nich mohla byť aj soľ z poľských nálezísk.

V každom prípade možno povedať, že i nálezy maľovanej keramiky potvrdzujú určité kontakty a výmenu (cirkuláciu) tovaru, a to tak medzi bližšími, ako aj vzdialenejšími regiónmi skúmaného územia, a tieto kontakty boli evidentne výraznejšie ako v Čechách a na Morave. Bádateľ sa na základe celkovej analýzy výmeny tovarov pokúsil osvetliť jestvujúci stav nielen vychádzajúc z niektorých etnických odlišností, ale taktiež aj pomocou určitých sociálnych rozdielov.

POHREBISKO SLOVANSKEJ POPULÁCIE Z 10. STOROČIA V BUČANOCH

MILAN HANULIAK
(Archeologický ústav SAV, Nitra)

The paper presents the results of excavation in skeletal cemetery of the 10 – th century which was uncovered in Bučany. Part of the material culture and burial rites discovered in 94 graves are typical for the close of the Great Moravian period. The cemetery was used continually in the post Great Moravian period, too. The Slavonic inhabitants took over fashionable jewels of Belo-Brdo style during this period. However, the ethnic structure of the population did not change. This piece of information is very important. In the hitherto research were the changes in jewelry types incorrectly connected with the change of ethnic structure of the given population.

Lokalita sa nachádza na južnom okraji intravilánu obce Bučany v okrese Trnava (34–34–16, 243 : 31 mm). Leží na okraji hlinito-sprašovej terasy, prevyšujúcej o 7–10 m pravobrežnú inundáciu Blavy a Dudváhu. Dôvodom realizácie archeologického výskumu boli zemné práce miestneho JRD, vykonávané mechanizmami v letných mesiacoch roku 1986. Pri nich sa v svahovitom teréne sústavne porušovali kostrové hroby. Po zastavení zemných prác bola ornica odhrnutá z plochy lokality navŕšená do ca 3,5 m vysokej depónie pozdĺž západného okraja areálu a podloží v priestore zlomu terasy znížené o 1,5 – 2 m. V dôsledku toho sa zničil značný počet kostrových hrobov. Okrem materiálu z nich sa na zvyškoch neporušenej časti pohrebiska zozbierali nepočtené eneolitické nálezy a preskúmali sa tri objekty z mladšej doby bronzovej (Hanuliak – Zábojník, 1987, s. 45).

POHREBISKO

Prebádaných 94 hrobov predstavuje časť pôvodného pohrebiska (obr. 1). Z jeho predpokladanej rozlohy ca 4500 m² predstavovala časť zničená zemnými mechanizmami 1950 m². Ide najmä o severný a centrálny areál východnej časti pohrebiska. Podľa zistenej hustoty hrobov sa tu mohlo nachádzať 50–70 hrobov. Umiestnenie pohrebiska na svahu dostatočne prirátanom k slnku a s blízkosťou vody je typické pre nekropoly z prostredia vidieckych sídlisk agrárneho typu v 9.–12. stor. Je pravdepodobné, že úzku spätosť polohy s týmito dvoma elementmi treba dať do súvisu s im prisudzovanou magicko-ochrannou a očistnou funkciou. Voda a oheň, personifikovaný slnkom, patrili k odvekým živlom oslabujúcim účinky nepriaznivých síl, ktorých výskyt v tej dobe sa predpokladal najmä v prostredí pohrebísk (Bednárik, 1939, s. 85; Ratkoš, 1964, s. 329; Horváthová, 1975, s. 1024).

Hroby sa na ploche sústreďujú do skupín. V skupinách sú situované osamotene, v dvojiciach alebo nepravidelných radoch. Prázdne miesta medzi hrobmi a skupinami hrobov treba považovať za archeologicky sterilné skôr z objektívnych dôvodov, pre ktoré bolo pochovávanie v daných miestach skončené skôr, ako došlo k ich zaplneniu. Z analýzy rozmiestnenia hrobov v rámci prebádanej plochy vyplýva poznatok o hraniciach pohrebiska na južnej a severnej strane. Smerom na východ hroby neprekračovali zachytenú líniu pre extrémne prudko klesajúci svah terasy. Pokračovanie pohrebiska západným smerom o ca 3–5 m je pravdepodobné. Ide o úsek ležiaci pod depóniou zeminy, ktorý nemohol byť preskúmaný. Šírenie pochovávania za túto líniu sa nepreukázalo.

ELEMENTY POHREBNÉHO RÍTU

Základné údaje o prvkoch pohrebného ritu sú v prehľadnej tabele 1. V nasledujúcich častiach príspevku budú analyzované najdôležitejšie z nich.

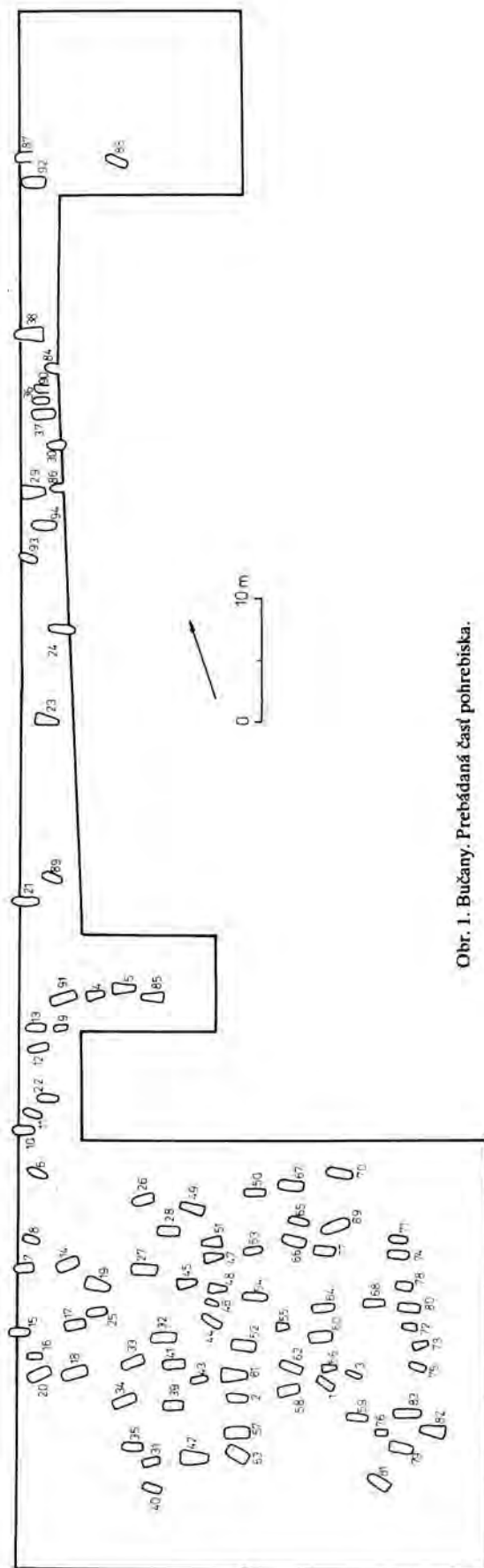
Drvivá väčšina hrobových jám mala obdĺžnikovú dispozíciu (obr. 2, 3). Intenzita zaoblenia rohov je rozdielna. V 73,4 % ide o mierne zaoblenie (napr. obr. 1: 1; 6: 3; 20: 2). V šiestich prípadoch je zaoblenie výrazné a kratšie strany hrobových jám nadobúdajú podobu von vypuklých línií (napr. obr. 4: 1; 6: 2). V jedenástich prípadoch bolo výraznejšie zaoblenie rohov zaznamenané končá nôh (napr. obr. 26: 3), v ôsmich končá hlavy pochovaného (obr. 5: 4; 20: 1; 26: 4). Škála zachytených typov je vcelku bežná v prostredí s hlinito-sprašovým podložím. Akýkoľvek zámer pri ich vzniku treba vylúčiť. V osemnástich prípadoch bola jama v pôdoryse lichobežníková (obr. 2, 3). Pozdĺžne strany sa pritom zbíjali k nohám alebo k hlave (napr. obr. 6: 1; 23: 4; 24: 1). Zmysel hĺbenia takejto dispozície, zastúpenej

zhruba v rovnakom pomere aj na iných lokalitách, zatiaľ uniká (Marešová, 1983, s. 10–11; Měřínský, 1985, s. 15). Na pohrebisku v Bučanoch sa nepreukázala žiadna súvislosť formy s iným elementom pohrebného rítu či charakterom inventára. Jej zastúpenie sa zistilo vo všetkých horizontoch pochovávaní u jedincov rôzneho pohlavia a veku. V niektorých prípadoch bol zachytený sústredenejší výskyt takýchto hrobových jám v istých častiach skupín hrobov, čo usmerňuje hľadanie príčinných súvislostí v obľúbenosti formy v niektorých skupinách tamjšej komunity (obr. 1). Pri chýbajúcom praktickom význame uvedenej dispozičnej formy je možné, že v skutočnosti nemusela mať konkrétnejší význam. Najmä v prípade hrobov dospelých, ak rozdiel oboch kratších strán určujúcich veľkosť zošíkmenia nepresahuje výraznejšie 20 cm, sa zdá zaradenie jám do tejto kategórie skôr problematické.

Steny hrobových jám väčšinou zvisle klesali ku dnu. Zošíkmenie stien po celom obvode sa zistilo v hroboch 27, 28, 35, 36 (napr. obr. 20: 1). Tento prvok aj vzhľadom na malú hodnotu zošíkmenia dokázateľne nemá vzťah ani k vnútornej úprave hrobej jamy, ani k žiadnym zo sledovaných prvkov. Rovné dno sa vyskytovalo vo všetkých hroboch. Vodorovnú líniu si dná zachovali aj v hroboch vysunutých do svahovitého terénu na východnom okraji nekropoly.

Metrické údaje o hrobových jamách sa vyznačujú strednými hodnotami (tabeľa 1). Presviedčajú nás o tom údaje o priemernej hĺbke. U dospelých dosahuje 69 cm, u detí 56 cm. Túto hranicu presahuje 45 % hrobov dospelých a 36 % hrobov detí. Hrobových jám s hĺbkou nad 85 cm je iba osem. Priemerná kubatúra má hodnotu $1,1 \text{ m}^3$ u dospelých a $0,53 \text{ m}^3$ u detí. U dospelých ju presahuje 62 %, u detí 45 % hrobov. Hrobových jám s kubatúrou nad $1,5 \text{ m}^3$ sa zistilo iba desať. Je pritom pozoruhodné, že na vzniku vyšších hodnôt kubatúr sa väčšou mierou podieľa plošný rozsah hrobových jám ako ich hĺbka. Z tohto pohľadu sú hrobové jamy na pohrebisku pri takmer štandardnej dĺžke širšie. Nápadné je tiež sústreďovanie hrobov s nadpriemernými plošnými a objemovými rozmermi do istých častí skupín hrobov bez závislosti od chronologických relácií. Tento faktor vplýva na trend znižovania priemerných hodnôt v menšom rozsahu ako na iných lokalitách. Dokumentujú to priemerné hodnoty hĺbok (73,9 – 66,5 – 64,4 cm) a kubatúr hrobových jám ($1,24 - 1 - 0,96 \text{ m}^3$), meniace sa v priebehu troch vyčlenených horizontov pochovávaní.

V hrobe 38 boli vo svetlom prostredí dna zachytené drobné čierne zrníčka neurčeného organického materiálu (obr. 20: 2). Siahali približne od panvy po chodidlá zomretého. Z detailnej odkrývky nálezovej situácie vyplýva, že pravdepodobne išlo o výstelku dna hrobu (Hrubý, 1955, s. 58–59; Eisner, 1966, s. 360–361). Na Slovensku je už známe na tento účel použitie machu (Budinský-Krička, 1959, s. 12, 14), slamy (Chropovský, 1957, s. 192), neznámeho, bližšie neurčiteľného materiálu (Kraskovská, 1963, s. 392–393, 396), neurčiteľných rastlín a machu (Hajnalová, 1979, s. 144; Bialeková, 1982, s. 140).

Obr. 1. Bučany. Prebádaná časť pohrebiska.

V žiadnom z prebádaných hrobov sa nezistili reálne doklady vnútornej úpravy drevom. Možnosť jej zhotovovania by sice nepriamo pripúšťali nadmerné hodnoty plošných rozmerov, ktoré boli zistené v trinástich hroboch, ale priame svedectvá o jej prítomnosti chýbajú. Odôvodnenie tejto absencie sotva možno pripísať nesprávnej metodike exploatácie hrobov, resp. totálnemu stráveniu drevených úprav bez zachovania stôp po nich. V prípade pohrebiska z Bučian môže dôvod spočívať v celkovo nižšej úrovni tamojšieho sociálno-ekonomického prostredia a taktiež súvisieť s obdobím používania nekropoly. V príslušnom chronologickom úseku sa vytráca obľúbenosť tohto druhu úprav, preto máme možnosť doložiť jej výskyt aj na iných lokalitách skutočne len vo veľmi výnimočných prípadoch (Hanuliak, 1990, s. 155).

Za prekvapenie nemožno označiť ani absenciu zvyškov textilíí, do ktorých boli podľa predpokladov zomretí zabalovali. Použitie textilných obalov sa predpokladá aj nepriamo. Ide o tie prípady, v ktorých sa postrehol náznak výraznejšieho stiahnutia skeletu mŕtveho, najčastejšie v oblasti hrudníka a horných končatín. Prejavy tohto druhu neboli na pohrebisku zaznamenané. Zomretí boli zrejme ukladaní do prostej hrobovej jamy na holé dno. Musíme však pripustiť, že používanie textilných obalov bývalo v sledovanom období častejšie, ako to podľa dostupných prameňov môžeme zachytiť. Utvrdzuje nás v tom situácia z Veľkého Grobu. Poloha kostí v príslušných hroboch ničím nenaznačovala zaviniutie mŕtvych do textilíí, hoci ich zvyšky sa podarilo odhaliť (Chropovský, 1957, s. 175, 177–178). Nepriamy doklad vnútornej úpravy jamy sa zaznamenal v hroboch 47, 66, 91 (obr. 23: 3; 25: 1; 26: 4). Lebky pochovaných ležali vo vyvrátenej polohe záhlavovým otvorom nahor. V súčasnej etape bádania sa táto poloha považuje za doklad podkladania hláv zomretých klinovitou podložkou z organického materiálu (Ludikovsky – Snášil, 1974, s. 21).

Mŕtvi ležali na chrbte. Uloženie v pokrčenej polohe sa nevyskytlo. Zaznamenalo sa však trinásť prípadov intencionálneho porušovania a premiestňovania niektorých častí skeletov (napr. obr. 4: 3; 6: 1, 2, 4; 25: 4). Podľa intenzity takýchto zásahov ležali kosti na dne hrobovej jamy, v zásepe hrobu alebo sa v priestore hrobovej jamy vôbec nenašli. Značná časť rušivých zásahov bola vedená do priestoru hrudníka. Mala za cieľ rozrušiť chrbticu a hrudný kôš, skrývajúci orgány dôležité pre život. Menej obvyklé bolo oddelenie lebky od trupu, rozbitie tvárovej časti s obávanými ústami a orgánmi zraku. Účelom zásahov smerujúcich do panvy a oblastí stehnových kostí bolo ochromiť časti dôležité pre pohyb. S uvedenými zásahmi sme sa stretli na kostrách detí, nedospelých i dospelých jedincov. Hĺbka hrobových jám pritom vylučuje, že k zásahom mohlo dôjsť mimovoľne pri orbe, ako to bývalo pri hroboch detí v dôsledku ich malej hĺbky. Charakter zaznamenaných zásahov na pochovaných nám dovoľuje spojiť ich s prejavmi protivampirických praktík, známych aj z národopisných prameňov (Bednárík, 1939, s. 65–66). Vykonávali sa na podozrivých mŕtvych, aby sa tak zamedzilo ich škodlivej činnosti na zdraví a majetku pozostalých členov pospolitosti (Marjanović–Vujović, 1984, s. 69).

Na dokreslenie uvedených poznatkov treba pripojiť skutočnosť, že nad jedincami mužského pohlavia (3 dospelí, 1 nedospelý, 1 dieťa; hroby 8, 34, 44, 77, 83) mali prevahu jedinci ženského pohlavia (7 dospelých, 1 dieťa; hroby 10, 19, 29, 30, 52, 53, 57, 81). Opäť sa tak potvrdzuje vyšší podiel ženských jedincov, zaznamenaný takmer pravidelne v rámci hrobov s výnimočným uložením pochovaných. Tradičné spájanie takýchto anomálií s väčším sklonom žien k poverčivosti i manipulovaniu s tajomnými magickými silami, a preto zaraďovaných v komunite medzi obávaných jedincov (Szabó, 1976, s. 71–72), sa zdá však zjednodušené chápaním stanoviskom.

Iba traja z uvedených jedincov boli pochovaní bez inventára (hroby 8, 53, 83). V ostatných hroboch mal inventár stredné až nadpriemerné hodnoty čo do počtu i zastúpenia náleзов. Zo sociálno-ekonomického hľadiska by nemalo teda ísť o chudobných členov komunity, resp. jej vydedencov. Nemenej závažný je poznatok o postupnom narastaní zvyku intencionálneho porušovania skeletov v priebehu vyčlenených horizontov pochovávaní na pohrebisku, ktorého začiatok zachytávame už v prvom z nich. Od troch prípadov v horizonte A (hroby 34, 57, 77) sa intenzita zvyku v horizonte B zvyšuje (hrob 53 a zrejme aj 8, 52, 83) a vrcholí v horizonte C (hroby 10, 19, 29, 30, 44, 81).

Od uvedených prípadov musíme oddeliť hroby 17, 64 (obr. 24: 4), kde sa niektoré kosti našli posunuté z pôvodnej polohy. Spájanie ich presunutia s činnosťou hľodavcov je zatiaľ jediná, i keď nie bez výhrad akceptovateľná alternatíva (Siloukal – Vyhňálek, 1976, s. 111). V prípade chýbajúcich častí končatín (13, 27, 37; obr. 5: 4) alebo lebky (hrob 52; obr. 4: 1) – i pri pohybnostiach nad drastickosťou zásahu – možno teoreticky pripustiť výsledný exekučný prejav nasledujúci po porušení vtedajších obyčajových noriem v danej komunite (Vašica, 1961, s. 7; Krumphanzlová, 1964, s. 190–191; Siloukal – Vyhňálek, 1978, s. 555).

Zomretí boli do hrobov ukladaní na chrbát. Jednotnosť v uložení tiel pochovaných bola porušená v polohe lebiek a horných končatín. Vplyvom rušivých účinkov kultivácie pôdy a odhumusúvania plochy mechanizmami nie sú údaje o polohách kompletné. Pri lebkách sú známe polohy v 76,5 %. V 24 prípadoch (33,3 %) spočívali lebky na zátylku a záhlaví (napr. obr. 4: 2; 5: 1, 2; 23: 1). Menej obvyklé sú nepatrné ľavo- či pravostranné odchýlky (8 a 4 prípady; napr. obr. 6: 3; 20: 3; 24: 1). Mohli vzniknúť náhodne pri ukladaní tiel do hrobov, zasýpaní hrobovej jamy atď. a neprípisoval sa im žiaden význam (Vallašek, 1962, s. 34). Pri výrazných stranových odchýlkach, keď lebka spočívala na jednom zo stránkov (22 a 10 prípadov; napr. obr. 5: 4; 6: 1; 20: 1), môžeme pripustiť istý zámer. Mohlo ísť o snahu odvrátiť priamy pohľad mŕtvych. Analógie sú doložené v neskorších národopisných prameňoch (Bednárík, 1939, s. 59).

Materiál z bučianskeho pohrebiska poskytuje vhodnú príležitosť na preverenie spätosti stranových odchýlok hláv s pohlavím pochovaných. Na rozdiel od situácie vo Veľkom Grobe (Chropovský, 1957, s. 193) a v Tvrdošovciach (Krasovská – Paulík, 1978, s. 99) s náznakom spojenia mužov

s favostrannou a žien s pravostrannou polohou lebky je tu situácia odlišná. Pri pravostranných polohách sa vyskytuje priam vzácna zhoda pomeru zastúpenia jedincov oboch pohlaví, a to tak dospelých, ako i detí. Pri favostranných odchýlkach, naopak, prekvapuje, že v desiatich zaznamenaných prípadoch bol mužský jedinec v dospelom veku uložený takto iba do hrobu 83 a dieťa pravdepodobne mužského pohlavia do hrobu 44. V ostatných prípadoch išlo o ženy (v dospelom či detskom veku). Aj napriek uvedenému faktu sú veľké pochybnosti o tom, či zaznamenaný údaj mal hlbšiu príčinnú súvislosť. Výrazné stranové odchýlky, tiež vyvrátená poloha lebiek, mohli vzniknúť aj v dôsledku podkladania hláv pochovaných podložkami z organických materiálov. Ich strávením sa vytvoril dutý priestor, ktorý je predpokladom vzniku odchýlok v polohách lebiek v inak kompaktnom zásype hrobov, kde by za normálnych okolností k pohybu častí skeletu nemalo dôjsť.

Uloženie horných končatín sa zistilo v 80 % prípadov. Vo väčšine hrobov ležali pozdĺž tela (obr. 7, 8). Menej obvyklé bolo uloženie pravého alebo ľavého predlaktia do pany. Iba výnimočne smerovali predlaktia cez brušnú dutinu, hrudník či obe súhlasne do pany. Príčiny ukladania predlaktí do inej ako základnej polohy pozdĺž tela nepoznáme. Situácia z bučianskeho pohrebiska vylučuje závislosť od pohlavia a veku pochovaných. Je tiež možné, že tieto polohy nemali hlbší význam (Rejholcová, 1976, s. 205). Možno ich dať do súvislosti s predstavami pozostalých o úprave tiel pochovaných ovplyvňovanými miestnym vkusom. Na dobovú závislosť v prípade výrazných odchýlok uloženia horných končatín upozorňuje situácia z ostatných lokalít na území Slovenska. S polohami zistenými v zostave ostatných variantov sa stretávame v hojnom počte od druhej štvrtiny 10. stor. na lokalitách, kde priamo zisťujeme príslušníkov maďarského etnika. Bučany patria do druhej kategórie nekropol, kam sa uvedený spôsob uloženia horných končatín mohol dostať s predmetmi mimokarpatskej proveniencie prostredníctvom úzkych interetnických kontaktov.

Orientácia pochovaných má priemernú hodnotu 287,5° a patrí do azimutu ZSZ-VJV. Odchýlky od priemerného smeru neboli početné (obr. 9, 10). Ak dáme do súvisu sezónnosť pochovávaní, vypracovanú na základe orientácie pochovaných a odchýlok v polohe slnka počas roka (Hrubý, 1955, s. 75–76), zistíme, že až 77,6 % jedincov z pohrebiska v Bučanoch by bolo zomrelo v priebehu neskorej jesene až zimy, keď sa neočakáva vysoká úmrtnosť, a počas včasnej jari a včasnej jesene, naopak, iba 20,2 % jedincov. Rozdelenie úmrtnosti podľa orientácie pochovaných by sa tak líšilo od údajov známych z iných súvekých pohrebísk (Hrubý, 1955, s. 74–78; Dostál, 1966, s. 25–26). Vysoká jednotnosť orientácie pochovaných z Bučian s uvedenou rozdielnosťou spochybňuje spájanie orientácie pochovaných so sezónnym pohybom slnka. Dáva podnet na hlbšie zamyslenie nad faktormi, ktoré vplývali na výslednú orientáciu zomretých. Narúša donedávna uznávané zásady o mechanizme, ktorý údajne túto súčasť pohrebných obrádov riadil. Zdá sa, že na danej skutočnosti mala oveľa vyšší podiel konfigurácia teré-

nu v konkrétnom areáli pohrebiska. Jej účinkom je prevládajúca časť hrobov odkláňaná od ideálneho západovýchodného smeru tak, že sú v danom prostredí umiestňované paralelne s vrstevnicami (Hanuliak, 1984).

K zvláštnostiam bučianskeho pohrebiska patria hrobové jamy bez dokladov hrobového inventára a akýchkoľvek zvyškov kostrového materiálu. Spomínané hroby sa pritom metrickými údajmi či orientáciou nelíšia od ostatných prebádaných hrobov. V dvoch prípadoch išlo o jamy patriace do kategórie detských. V týchto malých jamách môžeme s istou rezervou pripustiť dokonalé strávenie detského skeletu. Takáto možnosť je však nepravdepodobná v troch hroboch, kde mali byť podľa rozmerov uložení dospelí jedinci. Môžeme sa domnievať, že v týchto prípadoch ide o tzv. symbolické hroby, ktoré poznáme zatiaľ iba veľmi nedostatočne. Podiel má na tom ich zriedkavý výskyt a nedostávajúca teoretická rozpracovanosť problému v archeologickom i národopisnom materiáli.

PREDMETY HROBOVÉHO INVENTÁRA

Na pohrebisku v Bučanoch sa inventár našiel v 42 hroboch (44,6 %). Predstavuje celkovo 17 základných typov. Štyri typy z nich sa vyskytli v 12 rozdielnych formách (tabela 2). Jednotlivé predmety s miestom ich uloženia v hrobe možno stručne charakterizovať takto:

Hrob 6

Konča pravého chodidla brús (1), v nezistenej polohe kresadlo (2) a strelky spojené koróziou (3, 4).

1. Plochý kamenný brús eliptického tvaru; dl. 10,5 cm, š. 3 cm, hr. 0,7 cm (obr. 16: 1).

2. Kresadlo lyrovitého tvaru s odlomenými ramenami; dl. 5,2 cm (obr. 16: 5).

3. Strelka listovitého tvaru s trňom a odlomeným hrotom; dl. 6,4 cm, š. 3,2 cm (obr. 16: 3a).

4. Strelka listovitého tvaru s odlomeným hrotom i trňom; dl. 6,5 cm, š. 2 cm (obr. 16: 3b).

Hrob 7 (obr. 4: 2)

V ústnej dutine náušnica (1), pri pravej spánkovej kosti záušnica (2), v okolí krčných stavcov koráliky a mušle (3), pri pravom chodidle nôž (4).

1. Liata strieborná náušnica so zosilneným spodným oblúkom, oddeleným od horného vývalkami z granuliek. Obojstranné hrozičky v hornej časti pyramídálne, v dolnej časti dvojkonické, z troch vencov granuliek; max. rozmery 3,5 x 2,3 cm (obr. 13: 1).

2. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; ø 1,9 x 1,6 cm, š. slučky 0,23 cm (obr. 13: 5).

3. Sedem korálikov: 3 valcovité z keramickej hmoty, 1 x 0,5 cm; 2 v tvare sploštenej gule, 0,6 x 0,5 cm; 1 melónovitý z keramickej hmoty, ø 0,5 cm; 1 guľovitý z pastóznej hmoty, ø 0,3 cm; 8 mušiel kauri (obr. 13: 10).

4. Nôž s rovným chrbtom, s čepeťou zaoblenou odspodu k hrotu, s odlomeným trňom; dl. 7 cm, š. 1,5 cm (obr. 16: 2).

Hrob 10

Naľavo od lebky záušnica (1), hrkálka (2), pri pravej stehnej kosti korálik (3).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; ø 1,9 x 1,5 cm, š. slučky 0,21 cm (obr. 13: 2).

2. Polovica hrkálky guľovitého tvaru s odlomeným závesným uškom, odliata z bronzu. V spodnej časti plášť prelomený priečnym štrbinovým otvorom. Vnútri nájdená bronzová guľka s ø 0,4 cm; max. rozmery 1,5 x 1,2 cm (obr. 18: 6).

3. Polovica koráliku v tvare sploštenej gule z keramickej hmoty s bielym očkom; $\varnothing$ 1 cm (obr. 13: 3).

Hrob 12 (obr. 4: 4)

V strede hornej časti hrude koráliky a mušľa (1), nad pravým zápästím náramok (2), z vnútornej strany hornej časti pravej stehnovej kosti prsteň (3).

1. Jedenášť korálikov guľovitého a valcovitého tvaru z bielej pastóznej hmoty; $\varnothing$ 0,3 cm, resp. 0,3 x 0,4 cm; 1 mušľa kauri (obr. 13: 4).

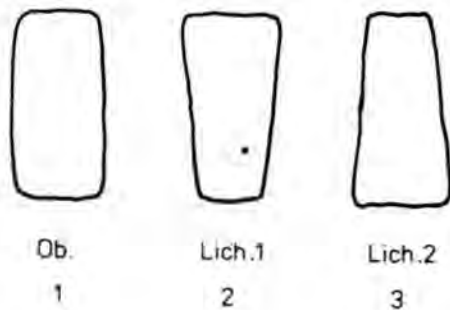
2. Náramok z bronzového drôtu, zachovaný iba v malom fragmente (obr. 13: 7).

3. Prsteň z bronzového drôtu, zachovaný iba v malom fragmente (obr. 13: 8).

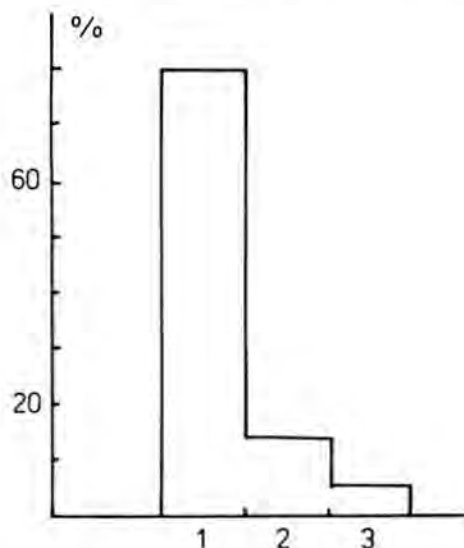
Hrob 14

Pod spodnou časťou ľavej stehnovej kosti nôž (1).

1. Nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou odspodu k hrotu, s trňom odspodu odsadeným; dĺ. 11,1 cm, š. 2 cm (obr. 16: 4).

Obr. 2. Bučany. Základné typy pôdorysnej dispozície hrobových jám: 1 – vo forme obdĺžnika; 2 – vo forme lichobežníka so stenami zbiehajúcimi sa k nohám pochovaného; 3 – vo forme lichobežníka so stenami zbiehajúcimi sa k hlave pochovaného.

Obr. 3. Bučany. Frekvencia základných typov pôdorysnej dispozície hrobových jám: 1–3 – podľa obr. 2.

Hrob 15 (obr. 5: 1)

Pri pravej spánkovej kosti záušnica (1), druhý exemplár pri ľavom pleci (2), tretí exemplár pod lebkou (3), na prste pravej ruky prsteň (4).

1. Esovitá záušnica z hrubšieho bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,6 x 1,2 cm, š. slučky 0,4 cm (obr. 13: 13).

2. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,8 x 1,4 cm, š. slučky 0,4 cm (obr. 13: 9).

3. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 2 x 1,4 cm, š. slučky 0,2 cm (obr. 13: 11).

4. Prsteň z bronzovej tyčinky s mierne zahrotenými nespojenými koncami; $\varnothing$ 2,4 x 2,1 cm (obr. 13: 12).

Hrob 16

Medzi nahromadenými kosťami záušnica (1).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,8 x 1,6 cm, š. slučky 0,35 cm (obr. 13: 14).

Hrob 19

Na prste pravej ruky pôvodne natiahnutý prsteň (1).

1. Prsteň z bronzového pásika, pozdĺžne žliabkovaný; $\varnothing$ 2,1 cm, š. 0,5 cm (obr. 13: 22).

Hrob 20

V ľavej časti panvovej kosti nôž (1).

1. Nôž s odlomeným trňom, rovným chrbtom a čepeľou zaoblenou odspodu k hrotu; dĺ. 8,3 cm, š. 1,6 cm (obr. 16: 6).

Hrob 21 (obr. 5: 2)

V strede panvy nôž (1).

1. Nôž s rovným chrbtom a obojstranne odsadeným trňom. Podstatná časť čepele odlomená; dĺ. 5,2 cm, š. 1,8 cm (obr. 16: 7).

Hrob 25 (obr. 5: 3)

Pri pravom chodidle nádoba (1).

1. Hrncovitá nádoba vajcovitej formy s prehnutým hrdlom, so šíkom von vytiahnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Od podhrdlia až po maximálne vydututie zdobená špirálovou závitnicou. Nádoba zhotovená v ruke, v hornej polovici a z vnútornej strany ústia obťáčaná na kruhu. V jemne plavenej keramickej hmote prímies drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné, farba v škále hnedých až hnedočerných odtieňov; $\varnothing$ ústia 14 cm, $\varnothing$ vydutia 15,6 cm, $\varnothing$ dna 9,2 cm, v. 19,8 cm (obr. 18: 1).

Hrob 27 (obr. 5: 4)

Naľavo do lebky záušnica (1).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu so zahroteným voľným koncom; $\varnothing$ 1,8 cm, š. slučky 0,2 cm (obr. 13: 16).

Hrob 29 (obr. 6: 1)

Pri ľavej spánkovej kosti tri záušnice (1–3), náušnica (4), v okolí krčných stavcov koráliky a mušľa (5), nad ľavým zápästím náramok (6), na prste ľavej ruky prsteň (7), konča dolných končatín pri stene hrobovej jamy nádoba (8).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; 1,9 x 1,7 cm, š. slučky 0,4 cm (obr. 13: 25).

2. Esovitá záušnica z bronzového drôtu s odlomenou časťou slučky; $\varnothing$ 2,1 x 1,6 cm, š. slučky 0,3 cm (obr. 13: 20).

3. Zlomok esovitej záušnice z bronzového drôtu; š. slučky 0,3 cm (obr. 13: 15).

4. Košíčkovitá náušnica zo strieborného drôtu, zachovaná vo fragmentoch; $\varnothing$ 2,5 x 2,3 cm (obr. 13: 26).

5. 223 korálikov: 217 drobných korálikov guľovitého a kužeľovitého tvaru zo zelenkavej pastóznej hmoty, $\varnothing$ 0,3–0,4 cm; 5 korálikov guľovitého tvaru zo sklenej pasty, $\varnothing$ 0,6 cm; 1 mušľa kauri (obr. 13: 17).

6. Náramok spletený z troch bronzových drôtov, zakončený očkom a háčikom; $\varnothing$ 6,5 x 6,7 cm (obr. 13: 27).

7. Liaty bronzový prsteň s oválnym štítkom s vyrytým motívom vtáka s roztrhnutými krídlami; $\varnothing$ 2,3 x 2,2 cm (obr. 13: 19).

8. Hrncovitá nádoba pohárovitej formy s maximálnym vydutím v hornej štvrtine výšky. Hrdlo nepatrne prehnuté, ústie nahor vytiahnuté a zakončené zahroteným okrajom. Na podhrdlí dva pásy dvojnásobnej vlnovky, zovreté dvojťou horizontálnou obežnou líniou. Na dne mierne excentricky umiestnená plastická značka v tvare rovnoramenného kríža, lemovaná po obvode prstencom. Nádoba zhotovená v ruke. Na vonkajšej a vnútornej strane hornej časti stopy po obťáčaní na kruhu. V jemne plavenej keramickej hmote prímies drobných kamienkov. Vypálenie

kvalitné, farba čiernohnedá; $\varnothing$ ústia 8,2 cm, $\varnothing$ vydutia 8,6 cm, $\varnothing$ dna 5,8 cm, v. 8,4 cm (obr. 17: 7; 18: 2).

Hrob 30 (obr. 6: 2)

Na ľavej spánkovej kosti záušnica (1), nižšie náušnica (2), v okolí krčných stavcov koráliky (3).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu s odlomeným voľným koncom; $\varnothing$ 1,9 x 1,2 cm, š. slučky 0,2 cm (obr. 13: 18).

2. Krúžková náušnica zo strieborného drôtu; $\varnothing$ 0,9 x 1 cm (obr. 13: 23).

3. 24 korálikov guľovitého a kužeľovitého tvaru zo zelenkavej pastóznej hmoty; $\varnothing$ 0,3–0,4 cm (obr. 13: 21).

Hrob 32 (obr. 6: 3)

Pri pravej spánkovej kosti záušnica (1), pod ľavou spánkovou kosťou náušnica (2), ďalšia náušnica v strede hrudníka (3), v okolí krčných stavcov koráliky (4), priečne cez panvu kosák (5).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,8 cm, š. slučky 0,2 cm (pri konzervovaní v chemickom laboratóriu sa rozpadla).

2. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 2,1 x 1,8 cm (obr. 14: 2).

3. Fragment krúžkovej náušnice z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,9 cm (obr. 14: 6).

4. 265 korálikov: 242 korálikov guľovitých a kužeľovitých tvaru z pastóznej hmoty, $\varnothing$ 0,3–0,4 cm; 5 korálikov guľovitých a krúžkovitých tvaru z keramickej hmoty, $\varnothing$ 0,6–0,7 cm; 2 koráliky rozetovitých tvaru z keramickej hmoty, $\varnothing$ 0,7–0,8 cm; 16 korálikov guľovitých a kužeľovitých tvaru zo zelenkavej skloviny, $\varnothing$ 0,3–0,4 cm (obr. 14: 1).

5. Kosák s výraznejšie zakrivenou čepeľou, nasadenou na trň obdĺžnikového prierezu pod uhlom 130°, zachovaný v 6 fragmentoch; čepeľ 25 x 13,5 cm, š. 3,8 cm, dĺ. trňa 13,5 cm (obr. 16: 11).

Hrob 34 (obr. 6: 4)

V pravej časti panvy nôž (1), konča chodidiel nádoba (2).

1. Nôž s rovným chrbtom a obojstranne odsadeným plochým trňom, odlomenou podstatnou časťou čepele; dĺ. 6,2 cm, š. 1,6 cm (obr. 16: 8).

2. Hrncovitá nádoba situlovitej formy so zvýrazneným zalomením maximálneho vydutia, umiestneného v hornej štvrtine výšky. Ústie sa nezachovalo. Podhrdlie zdobené dvoma pásmi trojitou doľava naklonenej vlnovky, ohraničenej zo spodnej časti trojitou horizontálnou obežnou líniou. Na dne odtlačky nerovnomerne zdrsnenej podložky hrnčiarskeho kruhu. Podstatná časť povrchu nádoby z vonkajšej strany obtáčaná na kruhu. V jemne

plavenej hline hojná prímes drobných kamienok i kamienkov strednej veľkosti. Vypálenie kvalitné, farba červenohnedá až hnedá; $\varnothing$ vydutia 11 cm, $\varnothing$ dna 7,1 cm, v. 10,8 cm (obr. 17: 8; 18: 3).

Hrob 35 (obr. 20: 1)

Pri hornej časti pravej stehnovej kosti nôž (1).

1. Nôž s rovným chrbtom a zhora odsadeným trňom, s odlomenou čepeľou; dĺ. 9,2 cm, š. 1,7 cm (obr. 16: 9).

Hrob 36

Pri pravej strane lebky záušnica (1).

1. Záušnica s očkom z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,7 x 1,5 cm, š. očka 0,2 cm (obr. 14: 7).

Hrob 38 (obr. 20: 2)

V okolí krčných stavcov koráliky (1), v ľavej časti panvy nôž (2).

1. Osem korálikov: 1 korálik v tvare sploštenej gule z tmavomodrého skla, zdobený bielymi bodkami, $\varnothing$ 1,2 x 0,7 cm; 1 štvornásobne a 1 dvojnásobne členený korálik s dreveným jadrom potiahnutým bielou i modrou sklovinou, $\varnothing$ 1,2 x 0,7 cm; 3 kotúčové koráliky s dreveným jadrom potiahnutým modrou sklovinou, $\varnothing$ 0,5–0,8 x 0,2–0,5 cm; 1 hranolovitý korálik so skosenými hranami, $\varnothing$ 0,8 x 0,6 cm; 1 šošovkovitý korálik z tmavomodrého skla; $\varnothing$ 1,2 cm (obr. 14: 3).

2. Nôž s rovným chrbtom, čepeľ zaoblená odspodu k hrotu, obojstranne odsadený trň; dĺ. 9,5 cm, š. 1,2 cm (obr. 14: 23).

Hrob 39 (obr. 20: 3)

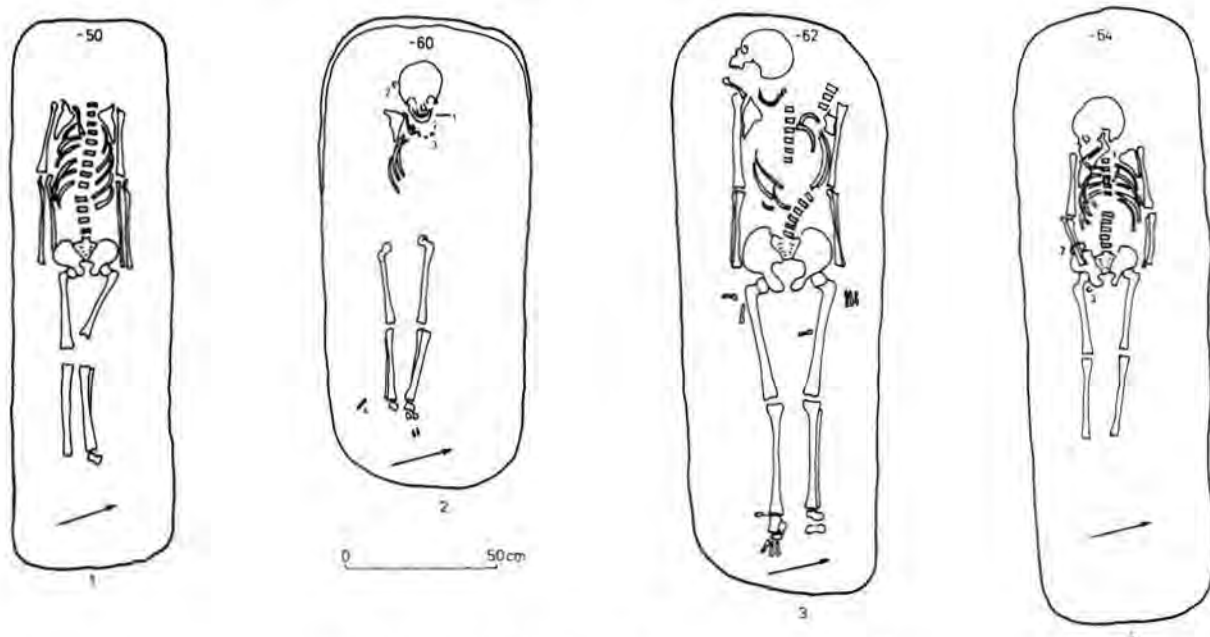
Pri pravej spánkovej kosti záušnice (1, 2), pri ľavej náušnica (3), v ľavej časti panvy nôž (4), pri ľavom chodidle nádoba (5).

1–2. Záušnice z bronzového drôtu s očkom z neroztepaného drôtu; $\varnothing$ 1,9 x 1,5 cm (obr. 14: 4, 5).

3. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,6 x 1,2 cm (obr. 14: 8).

4. Nôž s chrbtom a ostrím rovnomerne sa zbíhajúcim k hrotu, s obojstranne odsadeným trňom, zakončenie hrotu odlomené; dĺ. 7,6 cm, š. 1,3 cm (obr. 14: 23).

5. Hrncovitá nádoba pohárovitej formy s málo zvýrazneným maximálnym vydutím a prehnutým hrdlom. Miernie šikmo von vytiahnuté ústie s kužeľovito zrezaným okrajom. Maximálne vydutie zdobené dvoma pásmi nepravidelne rytej jednoduchej vlnovky. Nádoba zhotovená v ruke. Na kruhu obtáčané iba ústie. Úprave povrchu venovaná minimálna pozornosť. Podstatná časť tela plná nerovností. V jemne plavenej hline sporadická prímes drobných kamienok. Vypálenie kvalitné, farba svetlohnedá; $\varnothing$ ústia 10,6 cm, $\varnothing$ vydutia 11 cm, $\varnothing$ dna 7,5 cm, v. 11,6 cm (obr. 18: 5).

Obr. 4. Bučany. 1 – hrob 1; 2 – hrob 7; 3 – hrob 8; 4 – hrob 12.

Hrob 41 (obr. 20: 4)

Pod ľavou časťou zátylku náušnica (1), konča pravého chodidla nádoba (2).

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,7 x 1,6 cm (obr. 14: 9).

2. Hrnecovitá nádoba misovitej formy s prehnutým hrdlom, výrazne von vytiahnutým ústím so zaobleným okrajom. Maximálne vydutie zdobené špirálovou závitnicou, prekrytou v hornej časti jednoduchou nepravidelne rytou nízkou vlnkou. Spôsob vyhladenia hrdla vytvára nábeh na jeho kužeľovité sformovanie. Nádoba zhotovená v ruke, v hornej polovici obťáčaná na kruhu. Vnútorňa strana ústia upravovaná pomocou šablóny. Dno konkávne vypuklé, po obvode s odtláčkami nerovnomerne zdrsenej podložky hrnčiarskeho kruhu. V jemne plavenej hline prímies drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné, farba čiernohnedá až čierna; $\varnothing$ ústia 14 cm, $\varnothing$ vydutia 11,6 cm, $\varnothing$ dna 7,2 cm, v. 10,3 cm (obr. 17: 1; 18: 4).

Hrob 44 (obr. 23: 1)

Pri hornej časti stehnovej kosti nôž (1).

1. Nôž s rovným chrbtom, s čepeťou zaoblenou odspodu k hrotu a s obojstranne odsadeným trňom; dĺ. 12,7 cm, š. 2,2 cm (obr. 17: 1).

Hrob 45 (obr. 23: 2)

Pri ľavej spánkovej kosti náušnica (1).

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu so záveskom v podobe malého krúžku z rovnakého drôtu navlečeného na oblúk náušnice; $\varnothing$ náušnice 2 cm; $\varnothing$ závesku 0,9 x 0,6 cm (obr. 14: 14).

Hrob 46

V oblasti krčných stavcov koráliky (1).

1. 25 korálikov gufovitého a kužeľovitého tvaru zo zelenkavej pasty; $\varnothing$ 0,3–0,4 cm (obr. 14: 10).

Hrob 48

Pod pravou spánkovou kosťou náušnica (1), z vnútornej strany hornej časti pravej stehnovej kosti nôž (2), v ľavom dolnom rohu jamy nádoba (3).

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 2 x 1,7 cm (obr. 14: 11).

2. Nôž s esovite prehnutým chrbtom, s čepeťou zaoblenou odspodu k hrotu a s trňom odsadeným odspodu; dĺ. 6,7 cm, š. 1,3 cm (obr. 14: 27).

3. Hrnecovitá nádoba s náznakom súdkovito sformovaného tela. Časť od podhrdlia nahor sa nezachovala. Maximálne vydutie zdobené nepravidelnou špirálovou závitnicou. Nádoba zhotovená v ruke. Úprave povrchu venovaná minimálna pozornosť. V jemne plavenej hline sporadickí prímies drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné, farba tmavohnedá; $\varnothing$ vydutia 11,1 cm, $\varnothing$ dna 6,7 cm, v. 10,7 cm (obr. 19: 1).

Hrob 49 (obr. 24: 1)

V pravej časti hrudníka nôž (1), v ľavej časti panvy pracka (2).

1. Nôž s rovným chrbtom, s čepeťou zaoblenou odspodu k hrotu a s obojstranne odsadeným trňom. Na ľavej strane čepele krvný žliabok dlhý 3 cm; dĺ. 12 cm, š. 1,6 cm (obr. 16: 10).

2. Poloblúková železná pracka s trňom; $\varnothing$ 2,6 x 2,5 cm (obr. 14: 25).

Hrob 53

Pod pravou spánkovou kosťou náušnica (1).

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu, zachovaná v jednom väčšom fragmente; $\varnothing$ 2,3 cm (obr. 14: 12).

Hrob 54 (obr. 24: 2)

Pri ľavej spánkovej kosti náušnica (1), v strede brušnej dutiny gombík (2).

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 2 cm (obr. 14: 15).

2. Gombík s uškom, liaty z bronzu. Spodná polovica tela lúčovito ryhovaná; $\varnothing$ 1,3 x 0,9 cm (obr. 14: 13).

Hrob 57

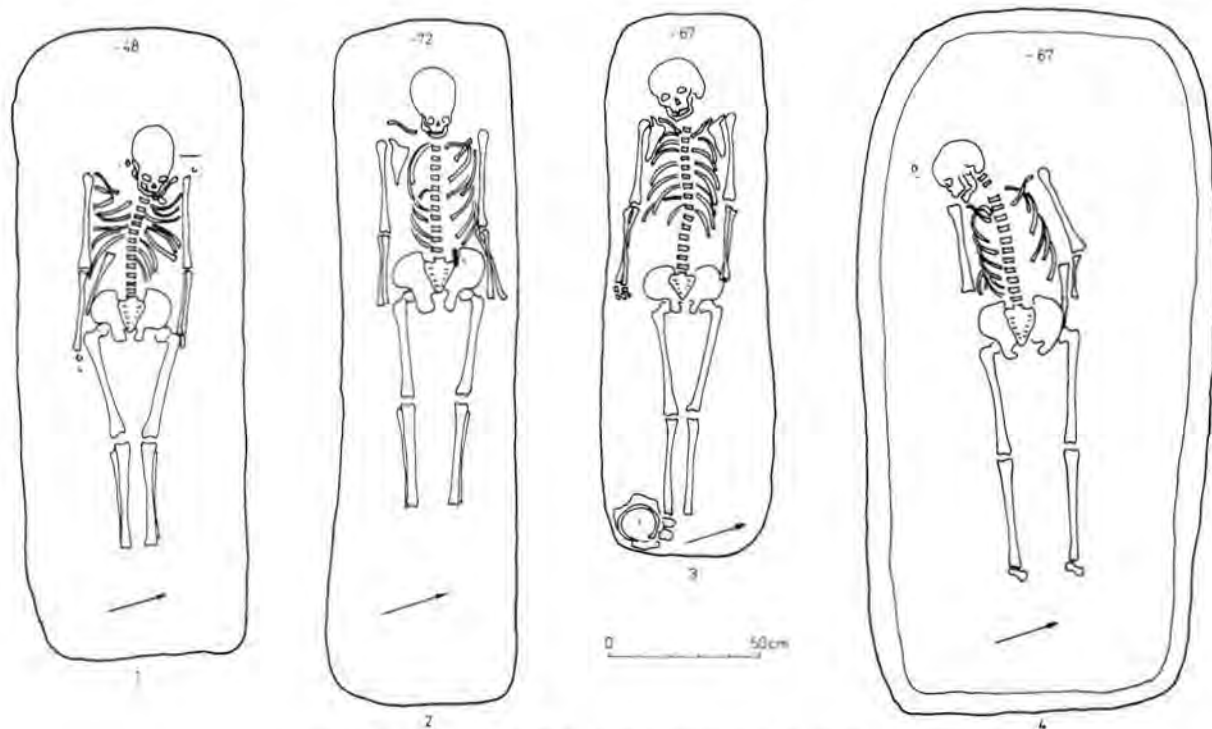
V ľavom dolnom rohu hrobej jamy nádoba (1).

1. Hrnecovitá nádoba vajcovitej formy s prehnutým hrdlom, šikmo von vytiahnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Podhrdlie zdobené dvoma pásmi nepravidelne rytej trojitej vlnky. Zvyšok tela pokrytý niekoľkými vzájomne sa prekrývajúcimi pásmi trojitej horizontálnej obežnej línie. Dno konkávne vypuklé. Nádoba zhotovená v ruke. Jej horná časť obťáčaná na hrnčiarskom kruhu. Spôsob vyhladenia hrdla vytvára nábeh na jeho kužeľovité sformovanie. Vnútorňa strana ústia upravovaná pomocou šablóny. V jemne plavenej hline sporadická prímies drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné, farba tmavohnedá; $\varnothing$ ústia 8,8 cm, $\varnothing$ vydutia 9,3 cm, $\varnothing$ dna 6,5 cm, v. 10 cm (obr. 17: 10; 19: 2).

Hrob 63 (obr. 24: 3)

V ľavom dolnom rohu hrobej jamy nádoba (1).

1. Hrnecovitá nádoba vajcovitého tvaru s prehnutým hrdlom, šikmo von vytiahnutým valcovito zrezaným ústím. Na podhrdlí až maximálnom vydutí tri pásy trojnásobnej mierne doľava na-

Obr. 5. Bučany. 1 – hrob 15; 2 – hrob 21; 3 – hrob 25; 4 – hrob 27.

klonenej vlnovky. Dno konkávne vypuklé a lemované po obvode prstencom. Nádobá zhotovená v ruke. Jej horná časť obťáčaná na hrnčiarskom kruhu. Spôsob vyhladenia hrdla vytvára nábeh na jeho kužeľovité sformovanie. Plocha zvislo zrezaného okraja zdobená trojitou horizontálnou obežnou líniou. V jemne plavenej hline sporadická prímies drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné, farba tmavohnedá až čierna; $\varnothing$ ústia 11,2 cm, $\varnothing$ vydutia 9,4 cm, $\varnothing$ dna 5,9 cm, v. 11,2 cm (obr. 17: 11; 19: 3).

Hrob 66 (obr. 25: 1)

Pri ľavom chodidle nádoba (1).

1. Hrnčovitá nádoba súdkovitej formy s prehnutým hrdlom a mierne šikmo von vytiahnutým ústím so zaobleným okrajom. Podhrdlie zdobené nepravidelou špirálovou závitnicou. Nádobá zhotovená v ruke. Na hrnčiarskom kruhu obťáčané iba ústie. V nekvalitne plavenej keramickej hmote hojná prímies drobných kamienkov a kamienkov strednej veľkosti. Pre vyšší obsah organických prímies povrch tela nádoby drsný a porézny. Vypálenie menej kvalitné, farba čiernohnedá; $\varnothing$ ústia 9,5 cm, $\varnothing$ vydutia 9,3 cm, $\varnothing$ dna 6,9 cm, v. 10,1 cm (obr. 19: 5).

Hrob 68 (obr. 25: 2)

V ľavom dolnom rohu hrobovej jamy nádoba (1).

1. Misovitá nádoba s maximálnym vydutím v strede výšky, s nepatrne zvýrazneným hrdlom, výrazne von vytiahnutým ústím so zaobleným okrajom. Podhrdlie zdobené dvoma pásmi nepravidelne rytej jednoduchej vlnovky. Nádobá zhotovená v ruke, obťáčaná na hrnčiarskom kruhu. V keramickej hmote popri vysokom obsahu tuhy nízky obsah drobných kamienkov. V spodnej časti povrch nádoby počas používania poškodený až po jadro črepu; $\varnothing$ ústia 12,7 cm, $\varnothing$ vydutia 11,2 cm, $\varnothing$ dna ca 6,6 cm, v. 7 cm (obr. 19: 4).

Hrob 70 (obr. 25: 3)

V ľavej časti panvy nôž (1) a preplietáč (2).

1. Nôž s chrbtom a ostrím zbiehajúcim sa rovnomerne k hrotu, s obojstranne odsadeným trňom, na konci plocho rozšíreným; dĺ. 15,8 cm, š. 2,3 cm (obr. 17: 3).

2. Preplietáč s otupeným hrotom, zhotovený z kosti zajaca; dĺ. 6,9 cm (obr. 17: 4).

Hrob 74

Pri ľavej spánkovej kosti záušnica (1), ďalšia pri ľavej spánkovej kosti (2).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,6 cm, š. slučky 0,2 cm (obr. 14: 17).

2. Esovitá záušnica z bronzového drôtu s odlomenou slučkou; 1,7 x 1,4 cm (obr. 14: 16).

Hrob 76

Pri pravej spánkovej kosti záušnica (1), ďalšia pri ľavej spánkovej kosti (2).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 1,8 x 1,6 cm, š. slučky 0,4 cm (obr. 14: 20).

2. Esovitá záušnica z bronzového drôtu s odlomenou časťou oblúka; $\varnothing$ 1,2 x 0,9 cm, š. slučky 0,2 cm (obr. 14: 18).

Hrob 77 (obr. 25: 4)

Medzi nahromadenými kosťami nôž (1).

1. Nôž s chrbtom a ostrím rovnomerne sa zbiehajúcim k hrotu, s plochým, zhora odsadeným trňom; dĺ. 14,5 cm, š. 2,3 cm (obr. 17: 5).

Hrob 80 (obr. 26: 1)

Pri pravej spánkovej kosti tri náušnice (1–3), pod lebku dve záušnice (4,5), v oblasti krčných stavcov, pravého a ľavého pleca koráliky (6), nad ľavou časťou panvy nôž (7).

1. Krúžková náušnica zo strieborného drôtu; $\varnothing$ 1,5 x 1,4 cm (obr. 15: 5).

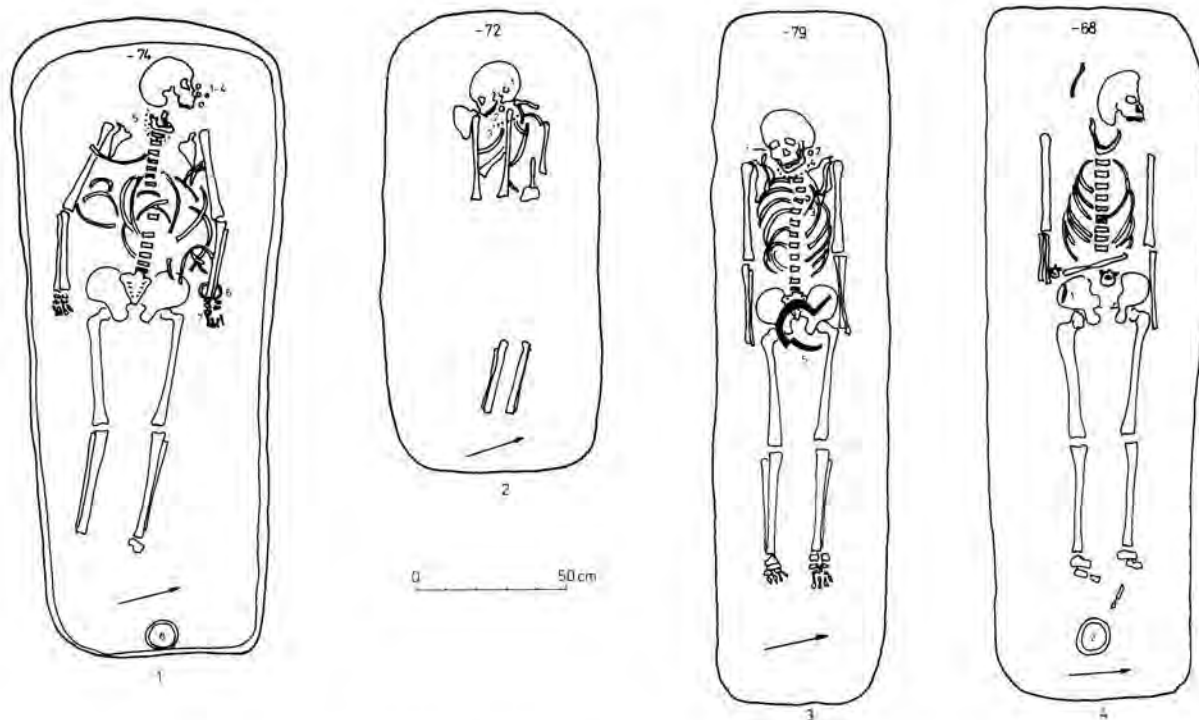
2. Krúžková náušnica z bronzového drôtu s jedným zahrotým koncom; $\varnothing$ 2 x 1,6 cm (obr. 15: 6).

3. Krúžková náušnica zo strieborného drôtu s uzlíkmi z tenkého drôtu; $\varnothing$ 1,8 cm (obr. 15: 1).

4. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; $\varnothing$ 2,2 x 2,1 cm, š. slučky 0,2 cm (obr. 15: 3).

5. Esovitá záušnica z bronzového drôtu s odlomenou slučkou; $\varnothing$ 1,7 x 1,5 cm (obr. 15: 14).

6. 212 korálikov: 3 súdkovité koráliky z čiernej skloviny s tromi červenými očkami s modrou bodkou, v strede obkolesenými bielymi križiacimi sa líniami, $\varnothing$ 1–1,2 x 1 cm; 40 dvojnásobne členených korálikov potiahnutých žltou,

Obr. 6. Bučany. 1 – hrob 29; 2 – hrob 30; 3 – hrob 32; 4 – hrob 34.

tmavomodrou a perleťovou sklovinou, $\varnothing$ 1,1 x 0,6–0,8 x 0,4 cm; 2 trojnásobne členené koráliky potiahnuté žltou sklovinou, $\varnothing$ 1,1 x 0,6 cm; 75 zlomkov z viacnásobne členených korálikov z pastóznej hmoty, $\varnothing$ 0,3–0,4 cm (obr. 15: 7).

7. Nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou odspodu k hrotu, s trňom odspodu odsadeným; dl. ca 7,6 cm, š. 1 cm (obr. 15: 2).

Hrob 81

Pri ľavej spánkovej kosti koráliky (1), nad ľavou časťou panvy nôž (2).

1. Dva koráliky: 1 plochý hranolovitý korálik z keramickej hmoty; $\varnothing$ 1,6 x 1,2 x 0,5 cm; 1 sploštený guľovitý korálik z bližšie neurčeného kameňa, $\varnothing$ 1,6 x 0,8 cm (obr. 14: 19, 22).

2. Nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou odspodu k hrotu a obojstranne odsadeným odlomeným trňom; dl. 7,4 cm, š. 1 cm (obr. 14: 29).

Hrob 82

Pri hornej časti pravej stehrovej kosti nôž (1).

1. Nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou odspodu k hrotu, s obojstranne odsadeným trňom, odlomeným hrotom; dl. 8,4 cm, š. 1,1 cm (obr. 14: 28).

Hrob 85

Pri hornej časti ľavej stehrovej kosti nôž (1).

1. Nôž s chrbtom a ostrím rovnomerne sa zbíhajúcim k hrotu, s obojstranne odsadeným masívnym trňom a odlomeným hrotom; dl. 12,2 cm, š. 1,7 cm (obr. 17: 6).

Hrob 89 (obr. 26: 3)

Nad pravým plecom záušnica (1), v okolí krčných stavcov koráliky (2).

1. Záušnica s očkom z bronzového drôtu s odlomenou časťou oblúka; $\varnothing$ 1,7 x 1 cm, š. očka 0,2 cm (obr. 14: 24).

2. 76 drobných korálikov guľovitých, kužeľovitých a rozetovitých tvaru z pastóznej hmoty; $\varnothing$ 0,3–0,6 cm (obr. 14: 21).

Hrob 90

Z vnútornej strany ľavej lakťa nôž (1).

1. Nôž s chrbtom a ostrím rovnomerne sa zbíhajúcim k hrotu. Napojenie trňa na čepeľ nie je známe; dl. ca 11,7 cm, š. 1,6 cm (obr. 17: 2).

Hrob P/1

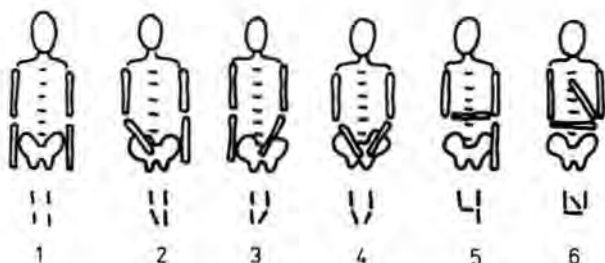
Z hrobu zničeného zemným strojom fragment pôvodne celej nádoby (1).

1. Pravdepodobne hrncovitá nádoba misovitej formy s prehnutým hrdlom, výrazne von vytiahnutým ústím s kužeľovito zrezaným okrajom. Hrdlo zdobené pásom šikmých vpichov, urobených štvorzubým hrebienkom. Nádoba zhotovená v ruke, dokonale obtáčaná na hrnciarskom kruhu. V keramickej hmote popri vysokom obsahu tuhy nízky obsah drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné; farba čiernohnedá; $\varnothing$ ústia 16,2 cm, $\varnothing$ vydutia 14,1 cm (obr. 19: 6).

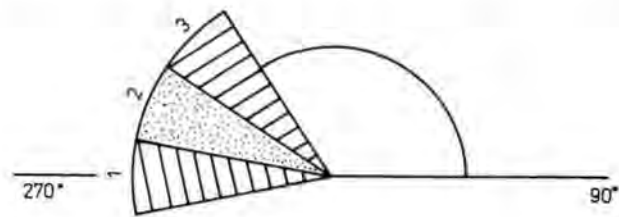
Hrob P/2

Z hrobu zničeného zemným strojom fragment pôvodne celej nádoby (1).

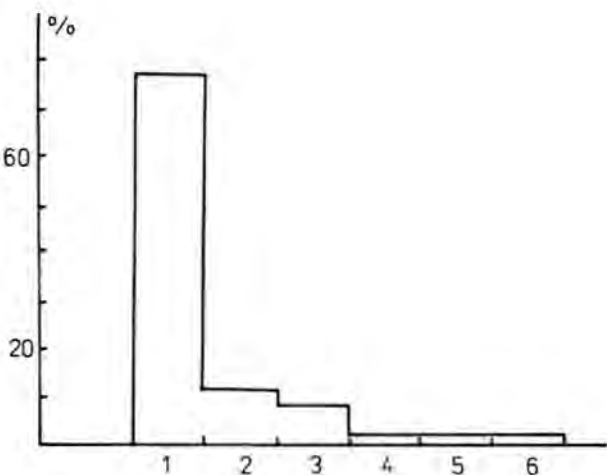
1. Pravdepodobne hrncovitá nádoba vajcovitej formy s prehnutým hrdlom a miernie šikmo nahor vytiahnutým ústím so zaobleným okrajom. Hrdlo zdobené dvoma pásmi jednoduchého doľava naklonenej vlnovky, podhrdlie špirálovou závitnicou. Nádoba zhotovená v ruke, obtáčaná na hrnciarskom kruhu. V keramickej hmote nádoby zistený nízky obsah drobných kamienkov. Vypálenie kvalitné, farba tmavohnedá; $\varnothing$ ústia 10,2 cm, $\varnothing$ vydutia 12 cm (obr. 19: 7).

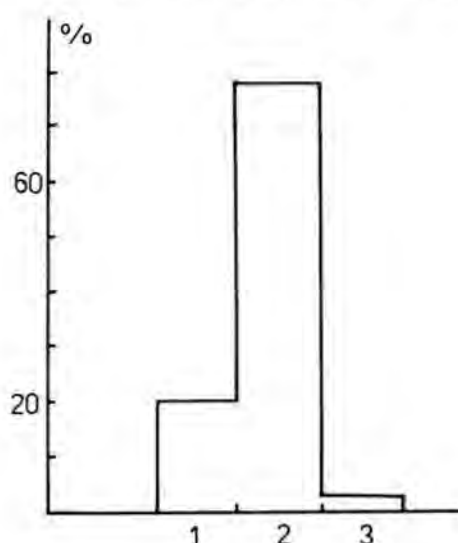
Obr. 7. Bučany. Základné formy uloženia horných končatín.

Obr. 9. Bučany. Azimuty orientácie pochovaných, resp. hrobových jám. 1 – Z–V; 2 – ZSZ–VJV; 3 – SZ–JV.

Obr. 8. Bučany. Frekvencia základných foriem uloženia horných končatín. 1–6 – podľa obr. 7.

Obr. 10. Bučany. Frekvencia orientácie pochovaných, resp. hrobových jám. 1–3 – podľa obr. 9.

ANALÝZA HROBOVÉHO INVENTÁRA

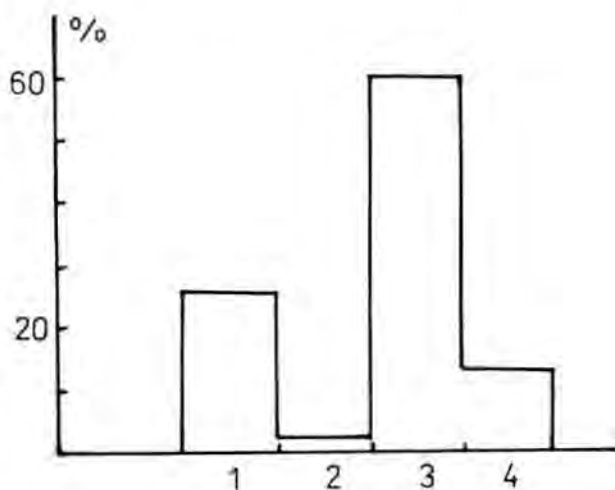
Z hľadiska druhej skladby predmetov sú zastúpené všetky materiálové skupiny, aj keď v rozdielnom množstve (obr. 11). Skupina predmetov dennej potreby a nástrojov so šiestimi typmi je v hrobách zastúpená hodnotou 26,5 %. Jediný reprezentant skupiny militárie, akým je strelka zo šíp, predstavuje v porovnaní s tým iba 1,2 %. Najpočetnejšia skupina šperkov so súčasťami odevu so 17 typmi a formami predmetov je v 59 % hrobov. Výrazne nižší počet má skupina predmetov kultového charakteru, ktorej dva typy sa našli v 13,3 % hrobov. Postupne sa meniace zastúpenie reprezentantov jednotlivých skupín v priebehu troch vyčlenených horizontov pochovávaní poukazuje na zmeny prebiehajúce súčasne vo viacerých oblastiach života vtedajšej spoločnosti. Ich sústredené pôsobenie sa prenášalo do tvorby výslednej podoby vývojového trendu zachyteného na ďalšom grafe (obr. 12).

Medzi predmetmi dennej potreby a nástrojmi sú v najhojnejšej miere zastúpené nože. Našli sa v 18 hrobách vždy po jednom exemplári. Ak rozložíme formu nožov na základné prvky, zistíme, že popri všeobecne rozšírených sú aj menej časté znaky. V prípade čepelí k špecifickým znakom patrí rovnomerné zbiehanie línie chrbta a ostria k hrotu, zachytené na nožoch z hrobov 39, 70, 77, 85 (obr. 14: 23; 17: 3, 5, 6). Esovité prehnutie chrbta, aké mal nôž z hrobu 48 (obr. 14: 27), patrí k výnimočným. Popri obojstrannom odsadení trňa sa v troch prípadoch vyskytlo jeho odsadenie zo spodnej i z hornej strany. Okrem dosiaľ uvedených hrotitých trňov bol nôž z hrobu 70 (obr. 17: 3) zakončený netypicky plochým rozšírením. Nože z hrobu 14 a 35 (obr. 16: 4, 9) majú zasa rozmernejší trň dlhý 4,8–4,9 cm, ktorý takto predstavuje takmer tretinu z ich celkovej dĺžky. Exemplár z hrobu 34 (obr. 16: 8) mal trň plocho sformovaný a zaoblený.

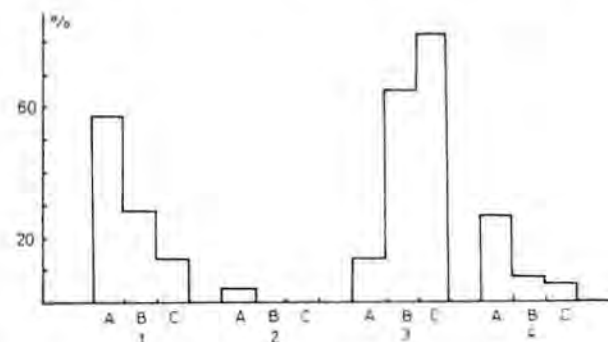
Väčším prínosom v bádani sú výsledky analýz štatistického hodnotenia údajov o dĺžkach železných nožov, ktoré boli zoradené do troch veľkostných kategórií. Krátke nože s dĺžkou do 10 cm majú v spomínanom súbore podiel 50 %. Do kategórie dlhých nožov patrí exemplár z hrobu 70 (obr. 17: 3). Zvyšnú časť tvoria stredne dlhé nože v rozpätí 10,1–15 cm. Z analýz metrických údajov série nožov vyplynul poznatok o náznaku ich závislosti od chronologických relácií. Jediný exemplár dlhého noža z hrobu 70 pochádza totiž z horizontu pochovávaní A. Nože strednej dĺžky si v priebehu troch horizontov udržiavajú takmer rovnaké zastúpenie (3 : 3 : 2). Odišná situácia panuje v skupine krátkych nožov (s celkovou dĺžkou do 10 cm), kde môžeme vyčleniť dva typy: 1. exempláre zo série miniatúrnych tvarov s dĺžkou do 8,5 cm, 2. krátke tvary dosahujúce 8,6–10 cm. Nebude zaiste náhodné, že reprezentanti druhého typu sa nachádzajú iba v horizonte A (hroby 20, 21, 38, 82; obr. 14: 23, 16: 6, 7, 28;). Výskyt miniatúrnych tvarov zasa vrcholí v horizonte C, i keď prvotný doklad o nich zaznamenávame výnimočne už v horizonte A.

Tento nie celkom zreteľný vývojový trend postupného skracovania dĺžky nožov, resp. miniaturizácie ich tvarov, dopĺňa ďalší trend, dotváraný za účasti iných komponentov. Zachytáva znižujúci sa výskyt nožov u jedincov mužského pohlavia, ktorý je vyrovnávaný ich nárastom v hrobách žien. Z pomeru 3 : 1 (horizont A) sa mení na 2 : 1 (horizont B) a na konečný údaj 2 : 3 (horizont C), reprezentovaný súčasne dvoma nožmi z kategórie stredne dlhých a tromi nožmi zo série miniatúrnych tvarov s dĺžkou do 8,5 cm.

V súvislosti s výsledkami analýz je potrebné pripomenúť, že o postrehnutie oboch vývojových trendov sa pričínili iné chronologicky citlivé prvky, nie znaky registrované priamo na nožoch. Všetky dosiaľ posudzované znaky sú, i napriek zaznamenaným odlišnostiam, nedatovateľné vplyvom výraznej účelovosti sformovania základných častí (Turek, 1976, s. 268). Nože z pohrebiska v Bučanoch patria do série viacúčelových exemplárov, aké sú v druhej väčšine prípadov zastúpené na pohrebiskách v 9.–10. stor. Všeobecne sa po-

Obr. 11. Bučany. Frekvencia predmetov hrobového inventára v rámci materiálových skupín. 1 – skupina predmetov dennej potreby a nástrojov; 2 – skupina militárie; 3 – skupina šperkov a súčastí odevu; 4 – skupina predmetov kultového charakteru.

Obr. 12. Bučany. Frekvencia predmetov hrobového inventára v rámci materiálových skupín v priebehu vyčlenených horizontov pochovávaní. A–C – horizonty pochovávaní; 1–4 – materiálové skupiny predmetov hrobového inventára podľa obr. 11.

užívali v domácnosti pri príprave a konzumácii jedla, aj pri menej špecializovaných úkonoch remeselnej výroby. Z uniformnej série nožov sa vymyká iba nôž z hrobu 49 (obr. 16: 10), ktorý má na ľavej strane čepele tzv. krvný žliabok, zvyšujúci jej pružnosť (*Dostál, 1975, s. 195*). Je to zatiaľ jediný znak, ktorý sa považuje za príznačný pre kategóriu tzv. bojových nožov. Nože z Bučian však medzi ne nepatria, lebo tomu odporuje nedostatok ďalších preukazných znakov, akým je nosenie nožov v pošve a dĺžka nad 15 cm (*Dostál, 1966, s. 74*). Účinnejšou pomôckou v úvahách o funkčnosti nožov by mohli byť metalografické analýzy. Ich výsledky sú však aj z iných lokalít zaznamenávané skôr výnimočne a neprinášajú v tomto smere objavnejšie zistenia (*Krumphanzlová, 1974, s. 70–71*).

Spôsob využitia nožov pomáhajú sčasti objasniť ich polohy v hrobách. V siedmich hrobách sa nože našli v ľavej časti panvy (napr. obr. 20: 2; 25: 3). Zriedkavejšie boli uložené do širšieho priestoru pravej časti panvy a hornej oblasti stehnových kostí (napr. obr. 23: 1, 4). V týchto prípadoch môžeme uvažovať o trvalejšom nosení nožov zasunutých za pásom alebo zavesených pri boku. Uloženie noža do priestoru pravej časti hrudníka (obr. 24: 1), k vnútornej strane lakťa a pod pravé nadkolenie sa zdá zdanlivo nefunkčné. Naznačuje, že predmet bol dodatočne k mŕtvemu priložený pri pohrebných obradoch. Poznatky z iných lokalít však dovoľujú aj v takýchto prípadoch uvažovať o riadnom nosení nožov vo vreckách prichytených remienkom k odevu (*Marešová, 1977, s. 136–140; Měřinský, 1985, s. 30*). Vo vrecku tohto druhu bol zrejme v hrobe 6 pôvodne uložený aj kamenný brús a kresadlo.

V panve dospeljej ženy z hrobu 32 ležal priečne uložený kosák (obr. 6: 3; 16: 11). Jeho oblúkovite prehnutá čepeľ bola maximálne zakrivená v prvej tretine dĺžky. Na trn rukoväti sa napájala pod uhlom 130°. Podľa rozpätia oblúka 23,5 cm patrí exemplár k menším formám typu B I vyčleneným *M. Beranovou* (1957, s. 102). Rôznorodosť uloženia kosákov v hrobách na známych pohrebiskách je príčinou rozdielnych názorov na ich funkciu v pohrebnom rite. Podiel má na tom aj možnosť ich všestrannejšieho použitia. Najčastejšie uloženie kosákov do panvy môže napr. symbolizovať pracovnú činnosť – žatie (*Beranová, 1975, s. 21–23; Marešová, 1977, s. 29*). V rovnakej miere môže v hocakej polohe pri pochovanom vyjadrovať úzky vzťah k inej poľnohospodárskej činnosti. Kosák z hrobu 32 v Bučanoch, patriaci k typickým obilným exemplárom (*Beranová, 1975*), sa spája s oboma významovými možnosťami. Vylúčiť však nemožno ani magicko-ochranné poslanie (*Budinský-Kříčka, 1944, s. 34; Krumphanzlová, 1974, s. 43*), či rituálne úkony, známe z národopisných prameňov (*Čajánková, 1956, s. 293*).

Plochy brús eliptického tvaru z hrobu 7 (obr. 16: 1), zhotovený z dolomitického vápenca, bol podľa tvrdosti materiálu a vyhladenia povrchu používaný najskôr na jemné dobrušovanie kovových čepeľí. V tom istom hrobe sa našlo aj kresadlo zachované vo fragmentoch (obr. 16: 5). Podľa *K. Marešovej* (1983, s. 83) mohlo ísť o oválnu formu zo skupiny menších tvarov.

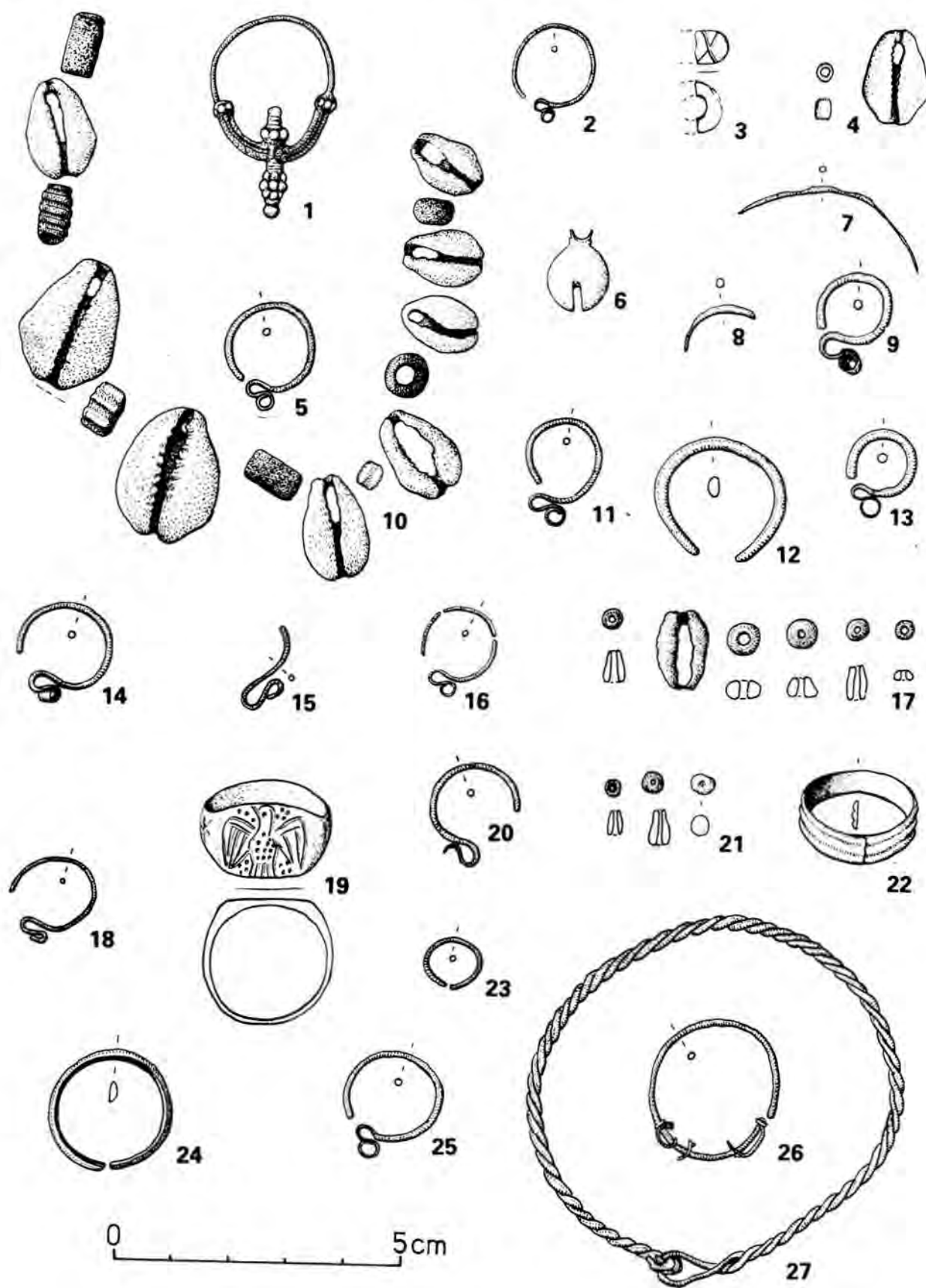
Posledným nástrojom zo spracúvanej kolekcie je preplietací, resp. kostené šidlo z hrobu 70 (obr. 17: 4; 25: 3). Predmety tohto druhu, bežné na sídliskách, bývajú v hrobách veľmi zriedkavé. Zhotovovali sa z distálnych častí predkolenných kostí oviec a kôz. Považujú sa za doklad domácej výroby rohoží, lykovej obuvi a predmetov zhotovovaných z kože (*Marešová, 1985, s. 48, 75*). V našom prípade možno s veľkou pravdepodobnosťou uvažovať o rovnakom využití nástroja, hoci bol netradične zhotovený z kosti zajaca.

Dve listovité strelky spojené koróziou (z hrobu 6 – obr. 16: 3) sú jediným reprezentantom nálezov zo skupiny militárie. Jedna z nich má širšie telo zakončené trnom. Aj napriek tomu, že ich prvotná poloha v hrobe nie je známa, boli do hrobu uložené vo funkcii predmetov z kategórie militárie. Potvrdením toho by mohlo byť aj ich spojenie koróziou, ktoré mohlo nastať iba v horizontálnej polohe po ich uložení vedľa tela pochovaného. Rituálne úkony spájané so šípmi vstreľovanými do dna a zásypu hrobových jám (*Móra, 1932, s. 62*) treba vylúčiť.

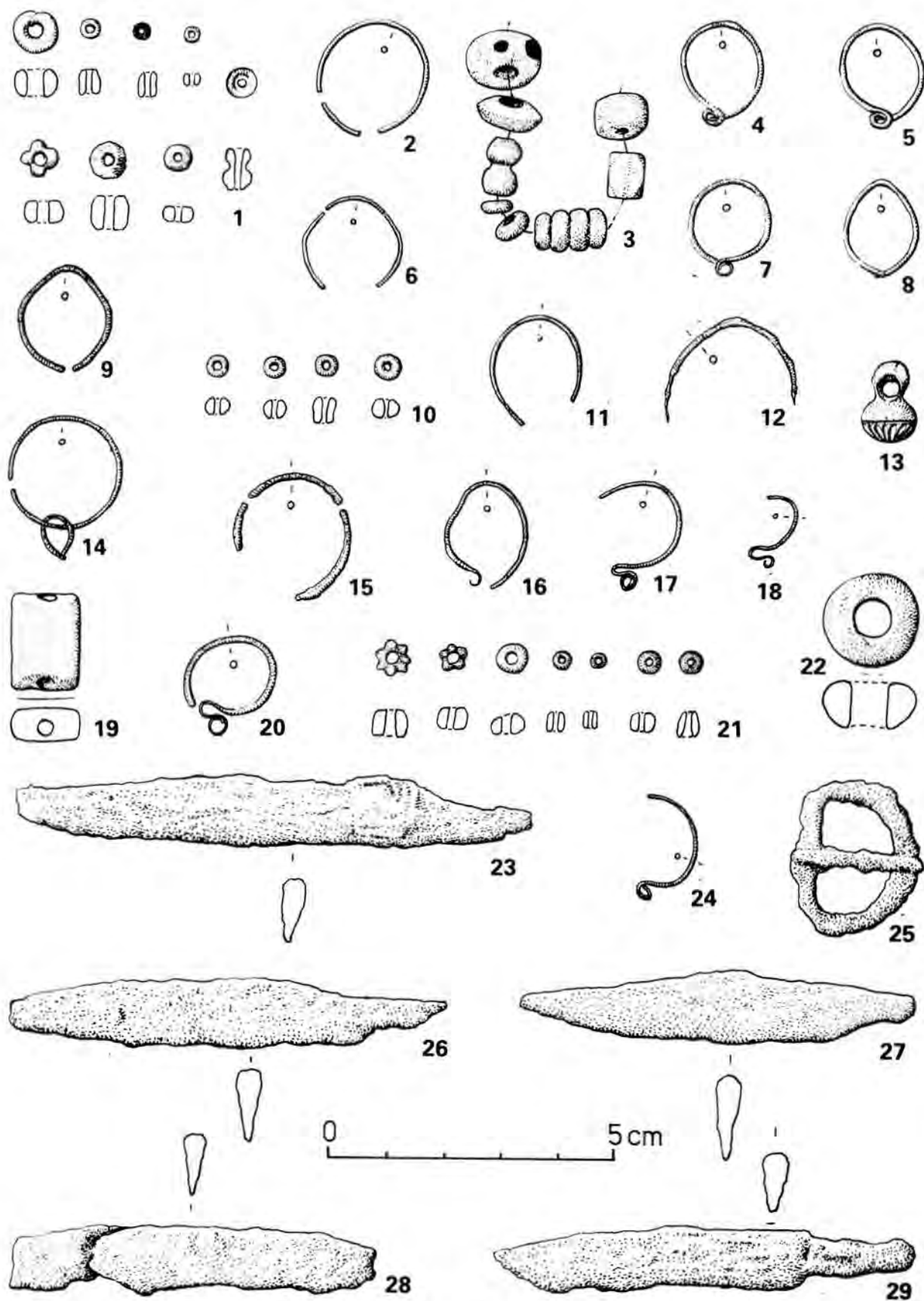
Najjednoduchším šperkom zdobiacim hlavu pochovaných žien sú krúžky z bronzového i zo strieborného drôtu, hrubého 0,08–0,17 cm. Na základe ich formy a polohy pri skelete sa môžeme pokúsiť o funkčné rozdelenie na krúžkové náušnice a vlasové krúžky. Pre náušnice je typické sfornovanie tela do pravidelnej kruhovitej podoby s nespojenými koncami a celkovým priemerom 0,9–2 cm. Okrem dvoch exemplárov zo strieborného drôtu (hroby 30, 80; obr. 13: 23; 15: 5) sú ostatné zhotovené z bronzového drôtu (hroby 32, 45, 54; obr. 14: 2, 14, 15). Nachádzame ich pri spodnej časti ľavej, výnimočne pravej spánkovej kosti. Predpoklad o využití týchto krúžkov ako náušnice potvrdzuje nález z hrobu 45 (obr. 14: 14) – na jeho oblúku bol ako závesok navlečený malý drôtený krúžok s priemerom 0,9 x 0,6 cm. Náušnica z hrobu 80 predstavuje iný typ (obr. 15: 1) – novým prvkom sú drôtené uzlíky rozdeľujúce obvod oblúka na dve časti. Na základe uvedeného niet sporu o tom, že krúžkové náušnice nosené v ušných lalôčikoch plnili dekoratívnu funkciu.

Pri vlasových krúžkoch zasa dominovala funkčná stránka. Exemplárami tohto druhu sa spínali horné či dolné časti vlasových prameňov. Podľa ich dĺžky nachádzame potom vlasové krúžky po stranách lebky, pod lebkou alebo na hrudi. Typickým znakom vlasových krúžkov je forma ich oblúka. V dôsledku spôsobu ich použitia pôvodne zrejme pravidelný kruhový oblúk tela býva stlačený do oválnej až elipsoidnej formy s koncami preloženými cez seba. Hrúbka bronzového drôtu je 0,08–0,17 cm, celkový priemer oblúka v rozmedzí 1,4 x 1,5–2,3 cm. Obe uvedené formy krúžkov nachádzame v troch vyčlenených horizontoch pochovávania predovšetkým v hrobách dospelých žien. Výnimočne je preto krúžok z kategórie náušnice nájdený v hrobe 30 (obr. 13: 23) u jedinca v detskom veku (infans III).

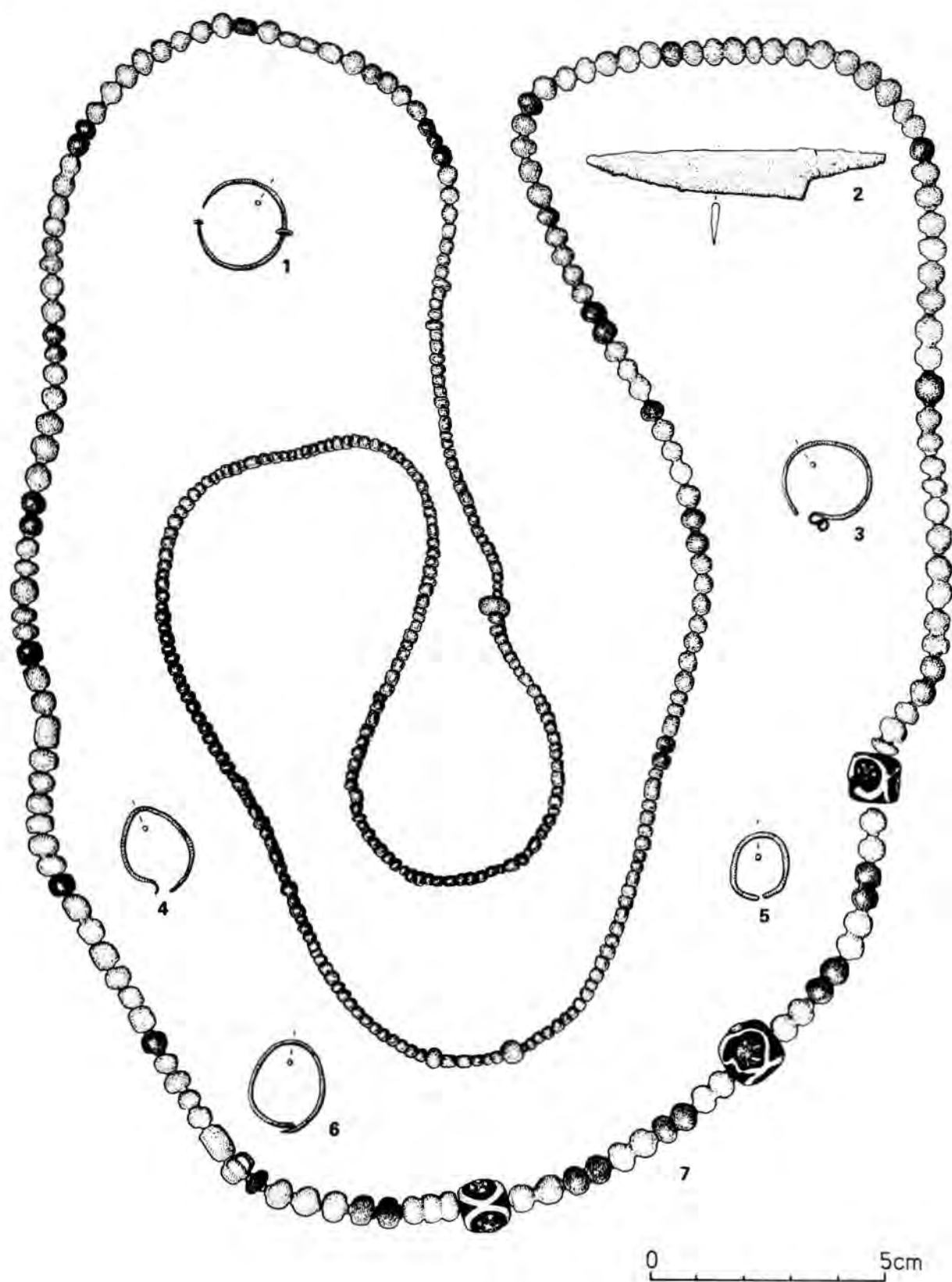
Záušnice dvoch foriem sa našli v 14 hrobách. V troch hrobách to boli záušnice s očkom, vo zvyšných hrobách zasa esovité záušnice. Záušnice s očkom mali mierne oválny oblúk tela z bronzového drôtu hrubého 0,1–0,15 cm. Na nále-

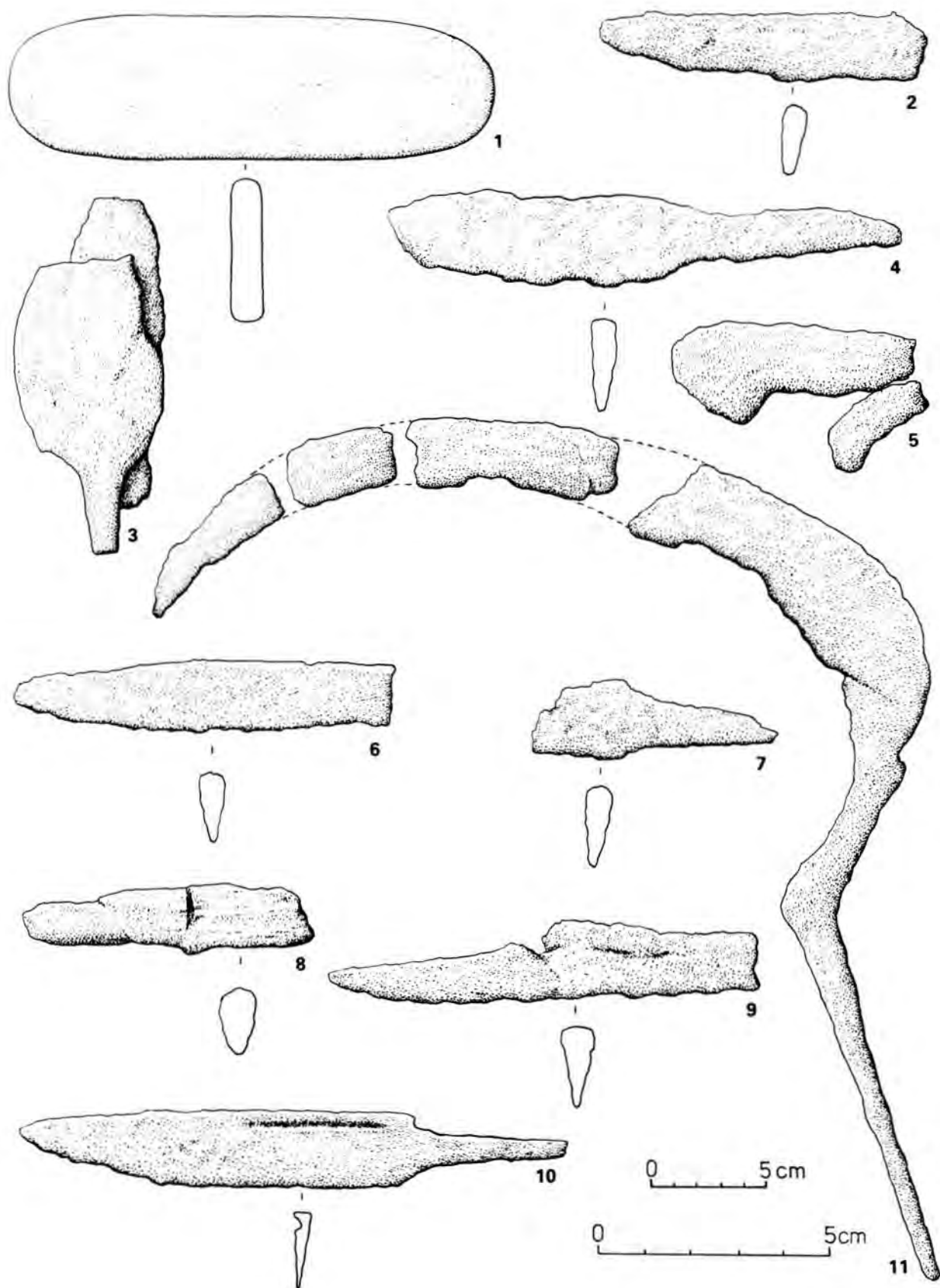
Obr. 13. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1, 5, 10 – hrob 7; 2, 3, 6 – hrob 10; 4, 7, 8 – hrob 12; 9, 11–13 – hrob 15; 14 – hrob 16; 15, 17, 19, 20, 24–27 – hrob 29; 16 – hrob 27; 18, 21, 23 – hrob 30; 22 – hrob 19.

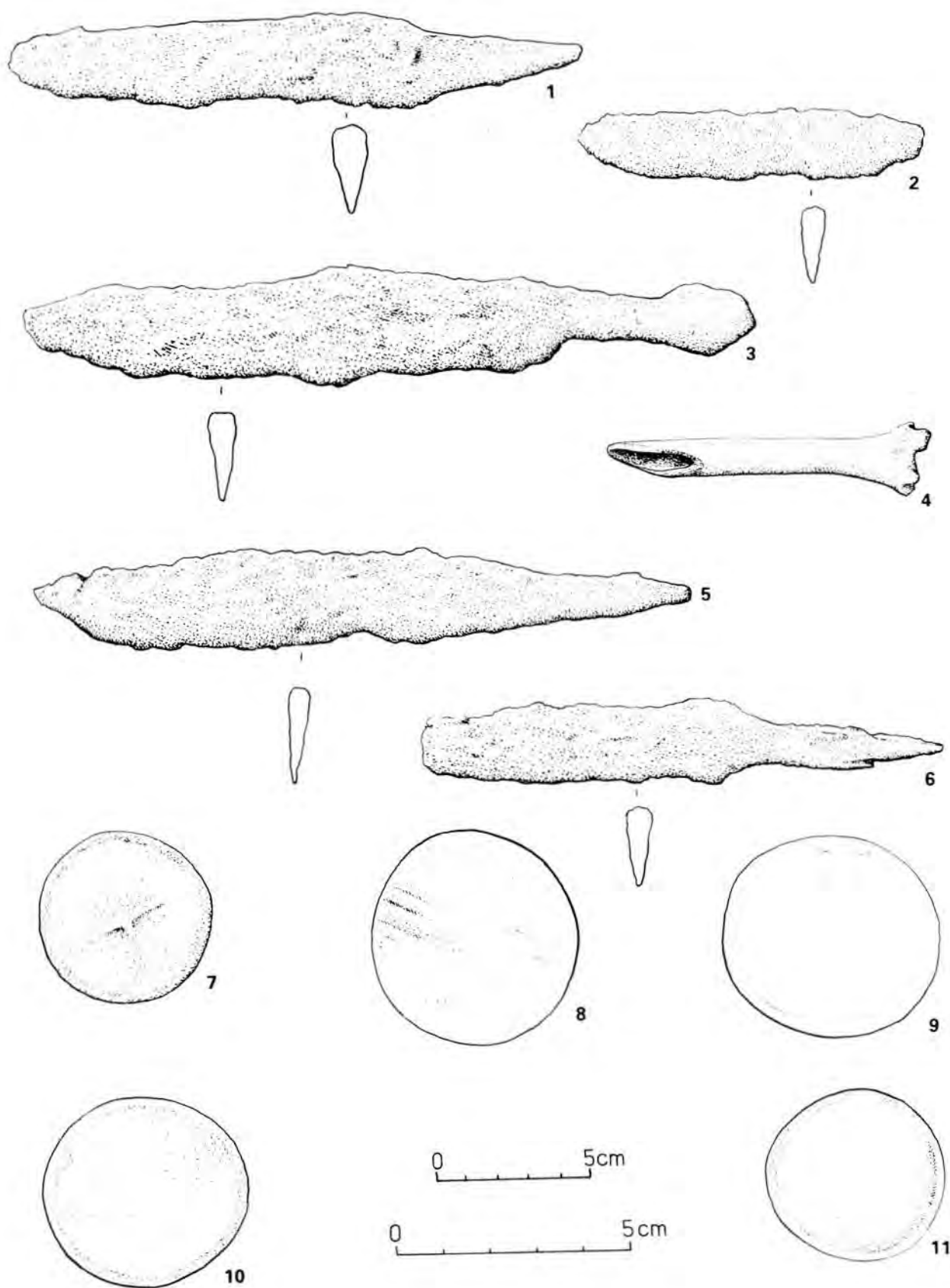
Obr. 14. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1, 2, 6 – hrob 32; 3, 23 – hrob 38; 4, 5, 8, 26, – hrob 39; 7 – hrob 36; 9 – hrob 41; 10 – hrob 46; 11, 27 – hrob 48; 12 – hrob 53; 13, 15 – hrob 54; 14 – hrob 45; 16, 17 – hrob 74; 18, 20 – hrob 76; 19, 22, 29 – hrob 81; 21, 24 – hrob 89; 25 – hrob 49; 28 – hrob 82.

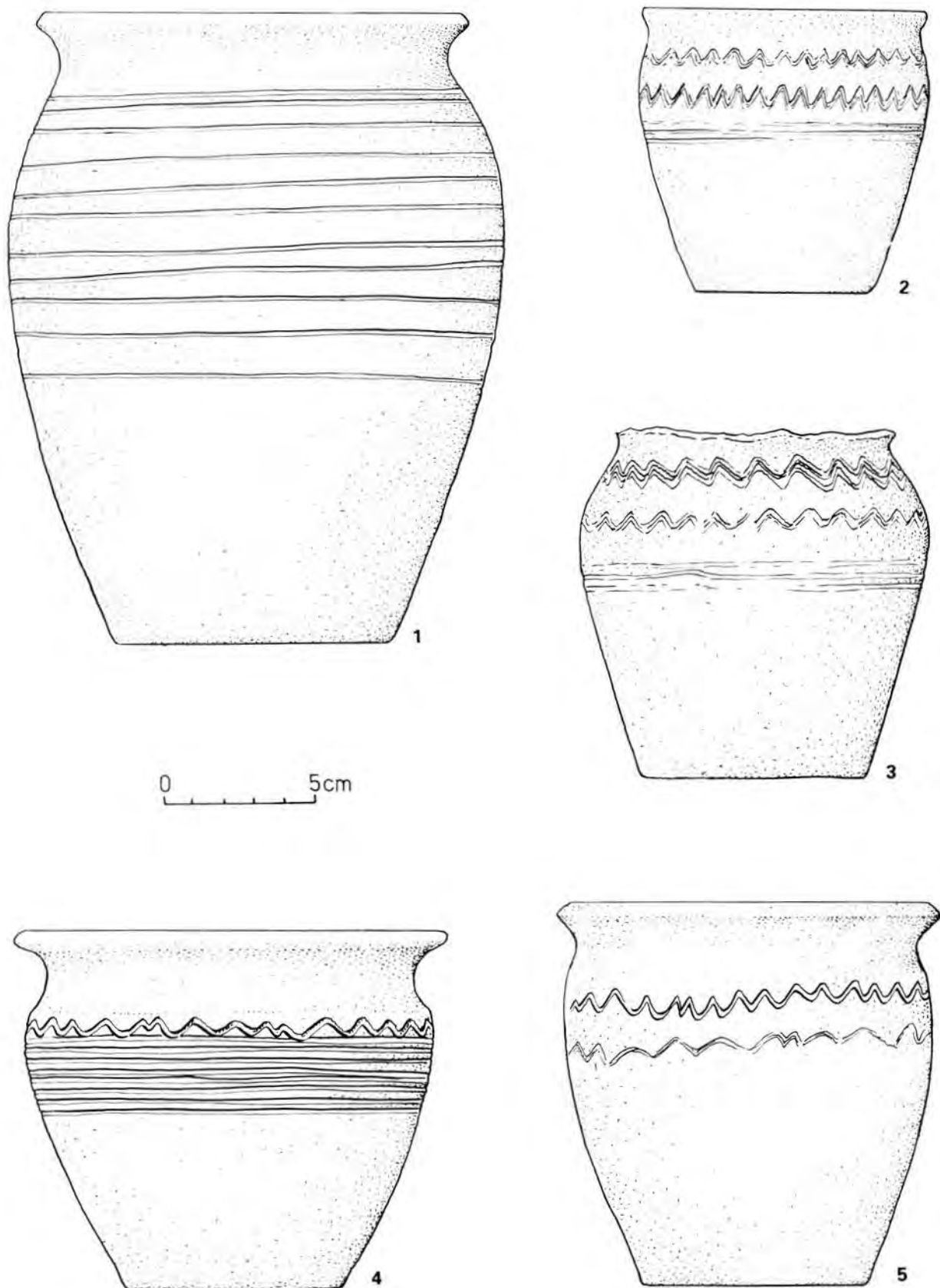
Obr. 15. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1-7 – hrob 80.

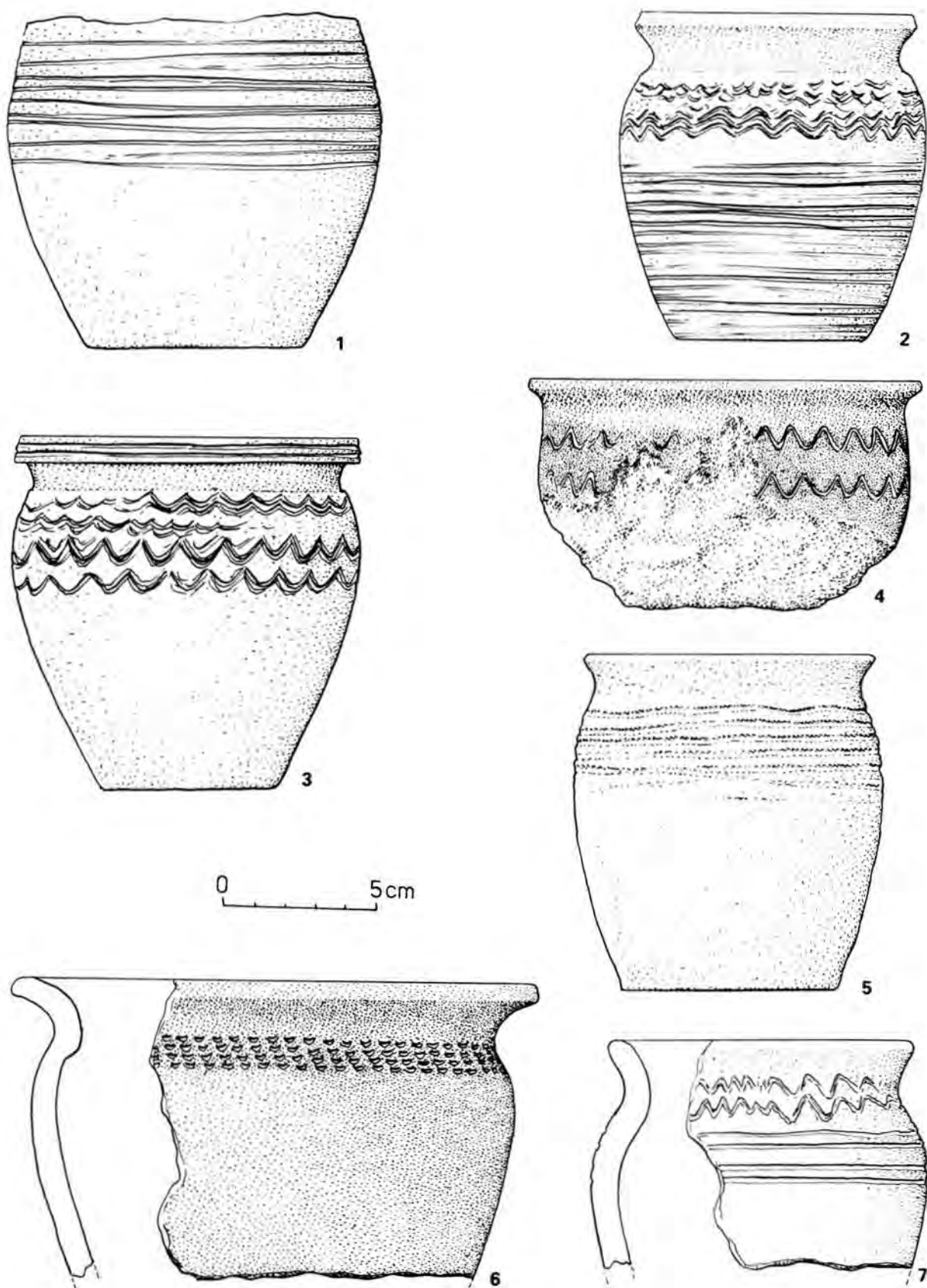
Obr. 16. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1, 3, 5 – hrob 6; 2 – hrob 7; 4 – hrob 14; 6 – hrob 20; 7 – hrob 21; 8 – hrob 34; 9 – hrob 35; 10 – hrob 49; 11 – hrob 32.

Obr. 17. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1 – hrob 44; 2 – hrob 90; 3, 4, – hrob 70; 5 – hrob 77; 6 – hrob 85; 7 – hrob 29; 8 – hrob 34; 9 – hrob 41; 10 – hrob 57; 11 – hrob 63.

Obr. 18. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1 – hrob 25; 2 – hrob 29; 3 – hrob 34; 4 – hrob 41; 5 – hrob 39.

Obr. 19. Bučany. Predmety hrobového inventára. 1 – hrob 48; 2 – hrob 57; 3 – hrob 63; 4 – hrob 68; 5 – hrob 66; 6 – hrob P/1; 7 – hrob P/2.

Tabela 1. Bučany. Údaje o najvýznamnejších elementoch pohrebného ritu. Tvar hrobových jám podľa obr. 2. Polohy horných končatín podľa obr. 7. Inventár: 0 – bez inventára; + – s inventárom

Hrob	Hrobová jama			Pochovaný jedinec		Inventár
	tvár	rozmery (cm)	objem (m ³)	poloha horných končatín	orientácia	
1	ob.	183 × 52 × 50	0,47		289°	0
2	ob.	105 × 39 × 45	0,19		298°	0
3	lich. 1	198 × ⁶⁷ / ₅₂ × 56	0,66		290°	0
4	lich. 1	202 × ⁶⁴ / ₄₉ × 45	0,51		284°	0
5	lich. 1	230 × ⁹⁷ / ₇₈ × 55	1,11		285°	0
6	ob.	212 × 83 × 56	0,98		306°	+
7	ob.	157 × 70 × 60	0,65		284°	+
8	ob.	190 × 72 × 62	0,84		284°	0
9	ob.	127 × 52 × 46	0,30		285°	0
10	ob.	210 × 70 × 50	0,73		291°	+
11	ob.	188 × 67 × 61	0,76		300°	0
12	ob.	202 × 62 × 64	0,80		283°	+
13	ob.	150 × 68 × 63	0,64		294°	0
14	ob.	240 × 88 × 65	1,37		276°	+
15	ob.	207 × 78 × 48	0,77		285°	+
16	ob.	141 × 71 × 52	0,52		291°	+
17	ob.	200 × 80 × 60	0,96		275°	0
18	ob.	221 × 79 × 58	1,00		265°	0
19	lich. 1	220 × ⁸⁹ / ₇₄ × 51	0,91		296°	+
20	ob.	228 × 72 × 66	1,08		280°	+
21	ob.	224 × 60 × 72	0,96		288°	+
22	ob.	210 × 70 × 72	1,05		292°	0
23	lich. 1	215 × ⁸³ / ₆₈ × 86	1,38		292°	0
24	ob.	204 × ⁷⁹ / ₆₄ × 82	1,19		293°	0
25	ob.	180 × 52 × 67	0,62		289°	+
26	ob.	200 × 90 × 72	1,29		274°	0
27	ob.	233 × 111 × 67	1,73		288°	+
28	ob.	220 × 76 × 74	1,23		285°	0
29	lich. 1	210 × ⁹⁰ / ₇₄ × 74	1,27		293°	+
30	ob.	153 × 73 × 72	0,80		288°	+
31	ob.	165 × 65 × 55	0,58		280°	0
32	ob.	230 × 58 × 79	1,05		284°	+

Hrob	Hrobová jama			Pochovaný jedinec		Inventár
	tvar	rozmery (cm)	objem (m ³)	poloha horných končatín	orientácia	
33	ob.	207 × 84 × 54	0,93		278°	0
34	ob.	228 × 73 × 54	1,13		276°	+
35	ob.	212 × 70 × 64	0,94		280°	+
36	ob.	166 × 67 × 45	0,50		284°	+
37	ob.	207 × 98 × 66	1,33		275°	0
38	lich. 2	215 × ⁶⁵ / ₈₀ × 141	2,19		289°	+
39	ob.	180 × 72 × 71	0,92		279°	+
40	ob.	175 × 52 × 55	0,50		295°	0
41	ob.	200 × 70 × 72	1,00		280°	+
42	lich. 1	250 × ¹⁰⁵ / ₉₀ × 76	1,84		290°	0
43	ob.	148 × 68 × 50	0,50		282°	0
44	ob.	185 × 70 × 52	0,67		302°	+
45	lich. 1	220 × ⁹⁵ / ₈₀ × 52	1,03		284°	+
46	ob.	147 × 66 × 48	0,46		288°	+
47	lich. 1	205 × ⁶⁶ / ₄₇ × 45	0,51		285°	0
48	lich. 1	208 × ⁹² / ₆₂ × 45	0,72		290°	+
49	lich. 2	245 × ⁷⁰ / ₈₉ × 52	0,98		290°	+
50	ob.	232 × 80 × 83	1,54		291°	0
51	lich. 2	205 × ⁷⁸ / ₉₃ × 68	1,19			0
52	ob.	230 × 105 × 68	1,64		288°	0
53	ob.	202 × 90 × 98	1,78		278°	+
54	ob.	223 × 70 × 84	1,31		285°	+
55	lich. 1	120 × ⁵⁷ / ₄₀ × 65	0,38		283°	0
56	lich. 1	136 × ⁶⁹ / ₅₅ × 50	0,42		288°	0
57	ob.	225 × 94 × 65	1,37		287°	+
58	ob.	190 × 72 × 52	0,71		285°	0
59	ob.	177 × 47 × 57	0,47		300°	0
60	ob.	203 × 95 × 72	1,38			0
61	lich. 1	240 × ¹⁰⁷ / ₉₂ × 77	1,83		292°	0
62	ob.	225 × 85 × 67	1,28		294°	0
63	ob.	220 × 85 × 56	1,04		300°	+
64	ob.	210 × 75 × 94	1,48		275°	0
65	ob.	190 × 63 × 65	0,79		293°	0
66	ob.	236 × 92 × 64	1,38		291°	+

Hrob	Hrobová jama			Pochovaný jedinec		Inventár
	tvar	rozмеры (cm)	objem (m ³)	poloha horných končatín	orientácia	
67	ob.	230 × 70 × 73	1,17		292°	0
68	ob.	205 × 70 × 89	1,27		282°	+
69	ob.	245 × 80 × 105	2,05		272°	0
70	ob.	247 × 92 × 90	2,04		296°	+
71	ob.	145 × 101 × 48	0,70		288°	0
72	ob.	125 × 58 × 45	0,32		291°	0
73	lich. 1	120 × ⁶⁵ / ₄₉ × 54	0,37		285°	0
74	ob.	190 × 78 × 83	1,23		288°	+
75	ob.	133 × 69 × 45	0,41		295°	0
76	ob.	110 × 60 × 44	0,29		292°	+
77	ob.	190 × 80 × 90	1,36		282°	+
78	ob.	130 × 80 × 60	0,62			0
79	ob.	231 × 87 × 61	1,22		290°	0
80	ob.	210 × 73 × 80	1,22		290°	+
81	ob.	237 × 87 × 78	1,60		305°	+
82	lich. 2	200 × ⁸⁰ / ₉₅ × 75	1,31		294°	+
83	ob.	248 × 77 × 65	1,24		282°	0
84	ob.	? × 55 × 44			296°	0
85	lich. 2	197 × ⁶⁰ / ₇₅ × 63	0,83		283°	+
86	ob.	? × 54 × 42			280°	0
87	ob.	? × 83 × 44			285°	0
88	ob.	190 × 81 × 51	0,78		304°	0
89	ob.	193 × 70 × 80	1,08		292°	+
90	ob.	? × 58 × 55			280°	+
91	ob.	250 × 82 × 79	1,61		280°	0
92	ob.	205 × 82 × 56	0,94		270°	0
93	ob.	160 × 82 × 84	1,10			0
94	ob.	240 × 80 × 78	1,49			0

zoch z hrobu 36 a 89 (obr. 14: 7, 24) bol spodný koniec roztepaný do šírky 0,2 cm a zvinutý do očka. Exempláre z hrobu 39 (obr. 14: 4, 5) nemali drôt na zakončení tohto druhu roztepaný. Esovité záušnice mali oblúk kruhovitý, oválny aj mierne deformovaný stlačením, zhotovený z bronzového drôtu hrubého 0,1–0,15 cm. Iba exemplár z hrobu 15 (obr. 13: 13) mal drôt hrubý 0,22 cm. Pri pozor-

nom sledovaní sa v danom prípade zistilo, že drôt bol netradične skutý do kruhového prierezu z bronzového pásika. Ideálne kruhovitý priebeh oblúka, neskôr zmenený vplyvom deformácií, sa pôvodne pohyboval v okolí hodnoty 1,6–1,7 cm. Záušnice s priemerom 1,05 cm (hrob 76; obr. 14: 18) a priemerom 2,15 cm (hrob 80; obr. 15: 3) sú výnimočné a značne vzdialené od najčastejšie zastúpených

Tabela 2. Bučany. Základné typy predmetov hrobového inventára a ich formy v rámci materiálových skupín

Skupina predmetov dennej potreby a nástrojov	
1.	brús
2.	kosák
3.	kresadlo
4.	nôž
5.	preplietáč
Skupina militárie	
6.	strelka listovitá
Skupina šperkov a súčastí odevu	
7.	náušnica s hroziakom
8.	náušnica košíčková
9.	náušnica krúžková
10.	náušnica krúžková s uzlíkom
11.	záušnica esovitá drôtená
12.	záušnica s očkom
13.	korálik z pasty, skloviny či keramickej hmoty
14.	korálik veľkomoravského typu
15.	mušľa kauri
16.	prsteň drôtený
17.	prsteň z tyčinky
18.	prsteň pásikový pozdĺžne ryhovaný
19.	prsteň štítkový
20.	náramok drôtený
21.	náramok krútený
22.	gombík liaty
23.	pracka
Predmety kultového charakteru	
24.	hrkálka
25.	nádoba

veľkostí. Šírka roztepania drôtu na spodnom zakončení je iba sčasti závislá od hrúbky drôtu. Pri exemplároch zhotovených z drôtu hrubého 0,1–0,15 cm dosahuje roztepanie obvykle šírku 0,2 cm, menej často i 0,23–0,4 cm (hrob 7, 15, 16, 29, 76; obr. 13: 5, 9, 13–15, 20, 25; 14: 20). Preukázanie závislosti šírky roztepania slučky od chronologických relácií neumožňuje nízka chronologická citlivosť dostupných indikátorov.

Na rozdiel od záušnice s očkom, nájdených najčastejšie v jednom exemplári, sa formy s esovitým zakončením našli po dvoch (hroby 74, 76, 80) aj po troch (hroby 15, 29). V prípade ich väčšieho počtu sa iba v hrobe 15 našli v rozdielnych polohách. V tejto súvislosti tiež prekvapí, že

okrem skôr výnimočných polôh záušnice pod lebku, v oblasti ľavej strany lebky sa až 47,6 % sústreďovalo pri pravej strane lebky. Táto zásada, rovnako ako v predchádzajúcej časti analyzované prvky súvisiace so záušnicami, nemá žiadny vzťah k veku jedincov ženského pohlavia. Voči skupine krúžkov sa preukázala odlišnosť v tom, že záušnice zachytávajú nielen v hroboch dospelých žien, ale početnejšie aj v hroboch detí. Pomerne prekvapujúce je zistenie ich výskytu u jedincov vo veku dvoch až štyroch rokov (hroby 16, 36, 76). Išlo by tak o prípady, keď boli záušnice nosené deťmi už vo veku, v ktorom podľa známych zásad nemohli byť ešte plnohodnotnými členmi komunity. Hroby s výskytom záušnice s očkom boli vypracovaným dátovacím systémom zaradené zhruba do horizontu pochovania B, hroby s esovitými záušnicami do horizontu C. Polohy záušnice v bučianskych hroboch spolu s analógiami z iných lokalít nás informujú o tom, že exempláre s nespornou dekoratívnou funkciou sa mohli nosiť na kožených či textilných čelenkách obopínajúcich v horizontálnej polohe hlavu, ako aj na pásičkoch, ktoré sa na ne napájali vo zvislom smere (Šikuloová, 1959, s. 114–115; Ludikovsky – Snášil, 1974, s. 37).

Medzi šperkami zdobiacimi hlavu si osobitnú pozornosť zasluhuje strieborná náušnica nájdená v hrobe 7 (obr. 13: 7). Jej zosilnený spodný oblúk, zdobený imitáciou filigránu, je oddelený od horného vývalkami z granuliék. Obojstranný prívesok z granuliék má v hornej časti pyramídálny a v dolnej časti hroziakovitý závesok s pyramídálnym zakončením. Náušnica je tvarom blízka nálezom zo Starého Mesta patriacim do skupiny I/3c (Hrubý, 1955, s. 234). Ďalšou vzácnou formou náušnice je exemplár z hrobu 29 (obr. 13: 26). I napriek zlomkovitosti zachovania môžeme túto náušnicu zaradiť medzi košíčkové tvary. S veľkou pravdepodobnosťou môže ísť o typ III/2 s dolným oblúkom uzavretým dvoma košíčkami. Závesok by mal byť zložený z deviatich košíčkov zhotovených technikou spletaného filigránu (Hrubý, 1955, s. 240–241), ktorý sa v dôsledku subtilnosti techniky nezachoval.

Náramky sú v súbore zastúpené prostým exemplárom z bronzového drôtu hrubého 0,12 cm (hrob 12; obr. 4: 4; 13: 7) a náramkom spleteným z troch drôtov, ktorý je zavretý očkom a háčikom (hrob 29; obr. 6: 1; 13: 27). Náramky sa našli v dolnej časti predlaktia obidvoch končatín. Prekvapujúco nepočítaná je škála získaných prsteňov. K ich jednoduchším formám patrí exemplár z bronzového drôtu (hrob 12; obr. 13: 8) a prsteň z tyčinky oválneho prierezu s nespojenými koncami (hrob 15; obr. 13: 12). Prsteň s pozdĺžnym žliabkovaním tela z hrobu 19 (obr. 13: 22) patrí medzi pásikovými formami k najhonosnejším. Ďalší bronzový prsteň z hrobu 29 (obr. 13: 19) sa od predchádzajúcich odlišuje nielen sfomovaním tela, ale aj motívom vtáka s roztriahnutými krídlami, zobrazeným technikou rytia na oválnom štítiku. Uvedené typy bronzových prsteňov boli pôvodne natiahnuté na prstoch pravej i ľavej ruky dospelých žien a dieťaťa uložených do hrobov v horizonte pochovania C.

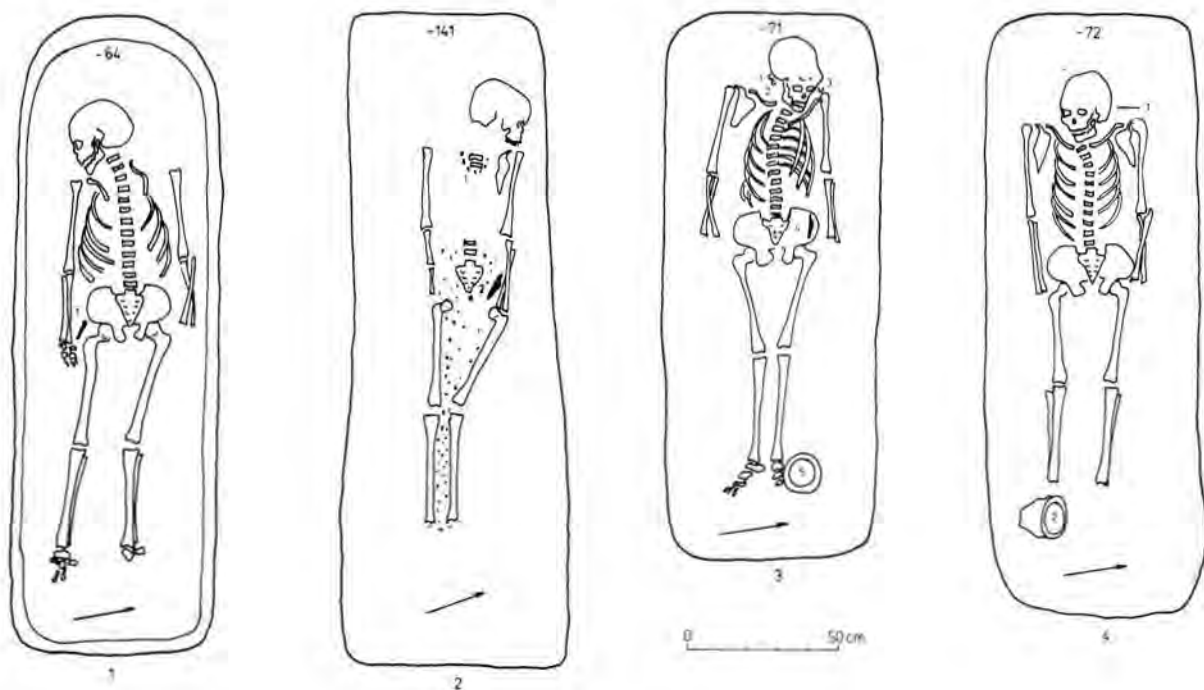
Hrdlá a horné časti hrude jedincov ženského pohlavia zdobili náhrdelníky zložené z korálikov, doplnené výnimočne

ne aj mušľami. Drvivú väčšinu z nich tvorili drobné, mierne nepravidelné guľovité a kužeľovité koráliky zo žltej a zelenkavej sklenej pasty. Menej obvyklé až výnimočné boli väčšie guľovité, melónovité a krúžkovité koráliky, exempláre v tvare sploštenej gule či rozety z keramickej hmoty, zo sklenej pasty a skloviny. Viacnásobne členené koráliky belobdrskej proveniencie z hrobu 80 (obr. 15: 7) boli zo žltej, tmavomodrej a perleťovej skloviny. Takéto koráliky veľkomoravskej proveniencie z hrobu 38 (obr. 14: 3), na rozdiel od predchádzajúcich, sa skladali z dreveného jadra potiahnutého tenkou vrstvou bielej a modrej skloviny. Zriedkavou súčasťou náhrdelníka z uvedeného hrobu bol aj korálik v tvare sploštenej gule z bledomodrého skla, zdobený bielymi bodkami, kombinovaný s valčekovitými korálikmi z dreveného jadra potiahnutého modrou sklovinou. Zvýšenú pozornosť medzi korálikmi belobdrskej proveniencie si zasluhujú súdkovité exempláre z čiernej skloviny s červenými očkami a modrou bodkou v strede, obkolesenými bielymi krížiacimi sa líniami (hrob 80; obr. 15: 7). Plochý hranolovitý korálik z keramickej hmoty a sploštený guľovitý exemplár z bližšie neurčeného bieleho kameňa z hrobu 81 (obr. 14: 19, 22) sú v pertraktovanom súbore výnimočné. V hrobe 7 (obr. 13: 10) dopĺňalo náhrdelník osem mušľí kauri, v hrobách 12 a 29 bol ich počet zredukovaný na jediný kus. Sledovanie pomeru vo výskyte počtu mušľí, korálikov a veku jedincov neprišlo očakávané výsledky. Prevaha mušľí v hrobách detí

bola síce v náznakoch preukázaná, ale náhrdelníky z takýchto hrobov boli zložené z menšieho počtu korálikov, zvyčajne ide o 11, nanajvýš 24–25 kusov. Prekvapením je pomerne vysoký výskyt náhrdelníkov u žien v dospelom veku, predstavujúci v spoločnom súbore podiel 63,6 %.

K súčasťam odevu patrí poloblúková pracka nájdená v hrobe 49 (obr. 14: 25; 24: 1) vo funkčnej polohe v ľavej časti panvovej kosti. Podľa rozmerov bolo možné cez jej oblúk prevliecť opasok široký 1,8 cm. O spínaní spodnej časti vrchného odevu takýmto úzkym opaskom možno pochybovať. Pravdepodobnejšie sa zdá jeho využitie prispôbené na zavesenie noža v pošve alebo vrečka s drobnými predmetmi. Nálezová situácia predpokladaný názor nepodporuje. Doklady takéhoto vrečka sa nezistili a nôž s tzv. krvným žliabkom sa našiel v pravej časti hrudníka (obr. 24: 1). Malý liaty bronzový gombík s uškom z hrobu 54 (obr. 14: 13) mal guľovito sploštené telo zdobené lúčovito usporiadanými ryhami. Našiel sa približne v strede panvy, čo nevylučuje jeho pôvodné využitie ako spínadla horného dielu košeľe (Bálint, 1991, s. 66–69).

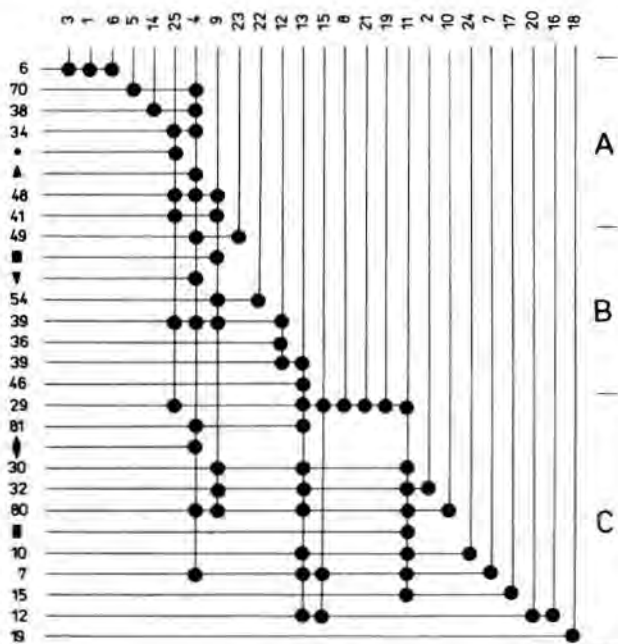
Keramicke nádoby sa našli v desiatich hrobách. Z dvoch ďalších, zničených zemným strojom, pochádzajú väčšie kusy z pôvodne celých nádob (P/1, P/2; obr. 19: 6, 7). Väčšinu spomedzi celých tvarov tvoria hrncovité nádoby s podtypom vajcovitým (hroby 25, 57, 63; obr. 18: 1; 19: 2, 3), pohárovitým (hroby 29, 39; obr. 18: 2, 5), súdkovitým (hroby 48, 66;

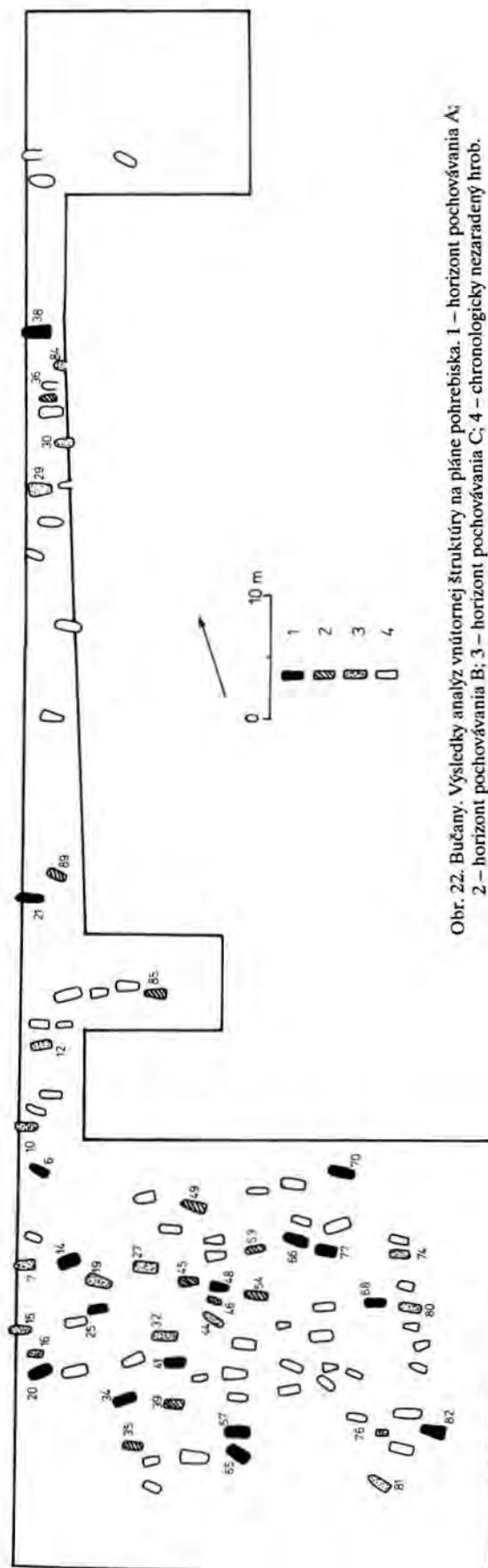
Obr. 20. Bučany. 1 – hrob 35; 2 – hrob 38; 3 – hrob 39; 4 – hrob 41.

obr. 19: 1, 5), situlovitým (hrob 34; obr. 18: 3) a misovitým (hrob 41; obr. 18: 4). Nádobu z hrobu 68 (obr. 19: 4) možno charakterizovať ako misu so zaobleným telom. Hrdlá nádob bývajú rôzne prehnuté. Na nádobách z hrobu 41, 57, 63 (obr. 18: 4; 19: 2, 3) sa zachytil nábeh na kužeľovité sfornovanie hrdla, vytvorené zvýrazneným obtáčaním povrchu tejto časti nádoby. Vplyvom toho vzniklo tiež zdánlivé odsadenie medzi podhrdlím a vlastným hrdlom. Ústie sa na hrdlo napája pod rôznym uhlom. Týmto údajom a dĺžkou ústia sa dotvára obraz o spôsobe jeho vytiahnutia. Doposiaľ viac pozornosti pri spracúvaní keramiky sa venovalo sledovaniu spôsobu jeho zakončenia. V bučianskom súbore okrem častejšieho zaobleného a kužeľovite zrezaného okraja sa podarilo výnimočne zachytiť aj zahrotený a valcovito zrezaný okraj.

Na prvý pohľad rôznorodá a nejednotná výzdoba nádob sa skladá z niekoľkých základných motívov, akými sú vlnovka, horizontálna obežná línia a špirálová závitnica. Variačná šírka narastá rozdielnym zhotovením spomínaných motívov a ich kombináciou. Iba na nádobe z hrobu P/1 (obr. 19: 6) sa objavuje pás šikmých vpichov urobený štvorzubým hrebienkom. Táto nádoba spolu s ďalšou z hrobu 68 (obr. 19: 4) je výnimočná aj tým, že ich keramická hmota obsahuje vysoké percento tuhy. Rovnako ako ostatné sú oba exempláre sfornované v ruke, no väčšina ich povrchu je obtáčaná na hrdle, podhrdlí, maximálnom vyduťí, kde sa obvykle sústreďovala ich výzdoba.

Obr. 21. Bučany. Seriačný graf predmetov hrobového inventára. Vertikálna os 1 – čísla hrobov (● – hroby 25, 57, 63, 66, 68; ▲ – hroby 14, 20, 21, 77, 82; ■ – hroby 45, 53; ▼ – hroby 35, 85; ◆ – hroby 44, 90; ■ – hroby 16, 27, 74, 76); horizontálna os – predmety hrobového inventára podľa tabuľky 2; vertikálna os 2 – horizonty pochovávaní.

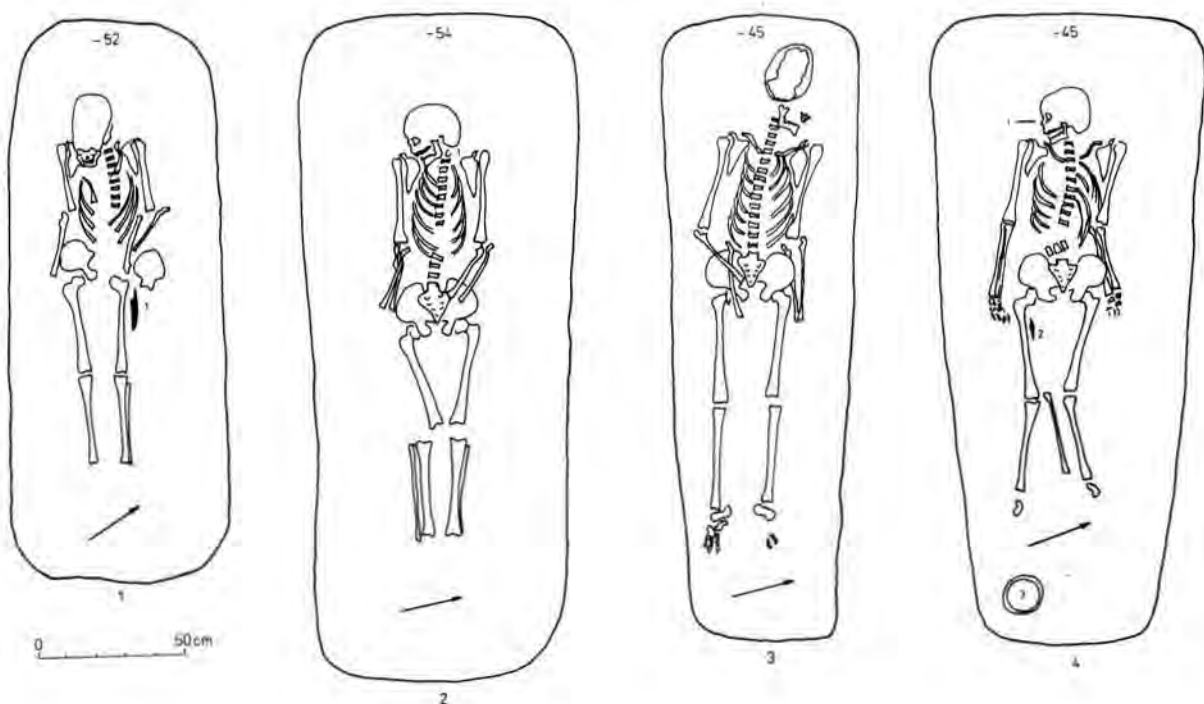
Obr. 22. Bučany. Výsledky analýz vnútornej štruktúry na pláne pohrebiska. 1 – horizont pochovávaní A; 2 – horizont pochovávaní B; 3 – horizont pochovávaní C; 4 – chronologicky nezradený hrob.

Zriedkavejšie doklady o spôsobe výroby sa zachovali na vnútornej strane nádob. Tu možno pobaďať zvyšky nálepovej techniky s dodatočne zahladzovanými nerovnosťami a stopy fazetovania na vnútornej strane hrdla, potvrdzujúceho použitie šablóny (hroby 41, 57, P/1). Stopy po dodatočných úpravách povrchu vybraných častí nádob zahladzovaním indikujú použitie ručne ovládanej otáčacej dosky. Priamejšie svedectvo poskytujú dna piatich nádob. Na exemplároch z hrobu 41, 57, 63 (obr. 17: 9–11) bolo dno konkávne vypuklé, prípadne i lemované po obvode prstencom. Dna nádob z hrobu 34 a 41 (obr. 17: 8–9) sú navyše nerovnomerne drsné. Tento efekt je výsledkom odtláčania štruktúry drevenej podložky. Od uvedených značiek tzv. technického charakteru sa odlišuje jediná skutočná značka na dne nádoby z hrobu 29 (obr. 17: 7). Ide o rovnoarmenný kríž, mierne excentricky umiestnený, lemovaný po obvode prstencom.

Otázku dôvodov ukladania nádob do hrobov pomáha osvetliť nevelký počet prípadov z iných pohrebísk, kde sa na stenách nádob našli zvyšky potravy určenej mŕtvemu na cestu do materiálne chápaného záhrobia (Budinský–Krička, 1959, s. 19; Marešová, 1983, s. 43–44). Vo väčšine zvyšných prípadov, tak ako v Bučanoch, mohlo ísť o potravu, ktorá nezanechala postrehnuteľné stopy. Vylúčiť nemožno ani symbolické postavenie takýchto nádob. Ich úlohou mohlo potom byť zosobňovanie skutočných potravinových príloh v hroboch. V prípade skúmaného pohrebiska je pozoruhodný tiež vzťah keramiky k pohlaviu a veku jedincov. Nebude

zaiste náhodné, že sa celé keramické tvary až v 80 % prípadov našli v hroboch dospelých žien. Po porovnaní tohto zistenia so stavom na iných súvekých pohrebiskách môžeme hovoriť o miestnej osobitosti. V podobnom duchu sa dá hodnotiť sústredené ukladanie nádob do priestoru ohraničeného chodidlami a krátkou stenou hrobovej jamy, uprednostňovanie ľavej časti tohto priestoru popri dominujúcej polohe v ľavom dolnom rohu jamy. Tu uložené exempláre predstavujú 40 % z celého nálezového súboru (napr. obr. 5: 3; 6: 1, 4; 20: 3, 4; 23: 4; 24: 3; 25: 2).

Pri posudzovaní výšok bučianskych nádob sa naopak získava presvedčenie, že patria do skupiny nižších tvarov, dosahujúcich nanajvýš 14 cm. Ich reprezentantom väčšina bádateľov pripisuje využiteľnosť pri stolovaní a individuálnom stravovaní (napr. Vencl, 1973, s. 370). Z tohto dôvodu sa ich objem pohyboval mierne nad jednorazovou dávkou potravy. Nepriamou cestou sa takto podporuje aj predpoklad o užšom vzťahu takýchto nádob k príslušnému jedincovi. Zástupca z ich kolekcie sa po jeho smrti uložil ako súčasť osobného vlastníctva spolu so zomretým do hrobu. Nádoba z hrobu 25 (obr. 18: 1) s výškou 19,8 cm sa zo súboru keramiky vymyká. Touto hodnotou sa už radí medzi tvary určené na prípravu potravy varením, resp. uschovávanie menšieho množstva potravinových surovín (Hrubý, 1965, s. 265). Zvyk ukladania nádob do hrobov je rozšírený najmä v horizonte pochovávaní A. V nasledujúcej etape pochovávaní sa výrazne redukuje na jeden prípad v horizonte B (hrob 39) a jeden v horizonte C (hrob 29).

Obr. 23. Bučany. 1 – hrob 44; 2 – hrob 45; 3 – hrob 47; 4 – hrob 48.

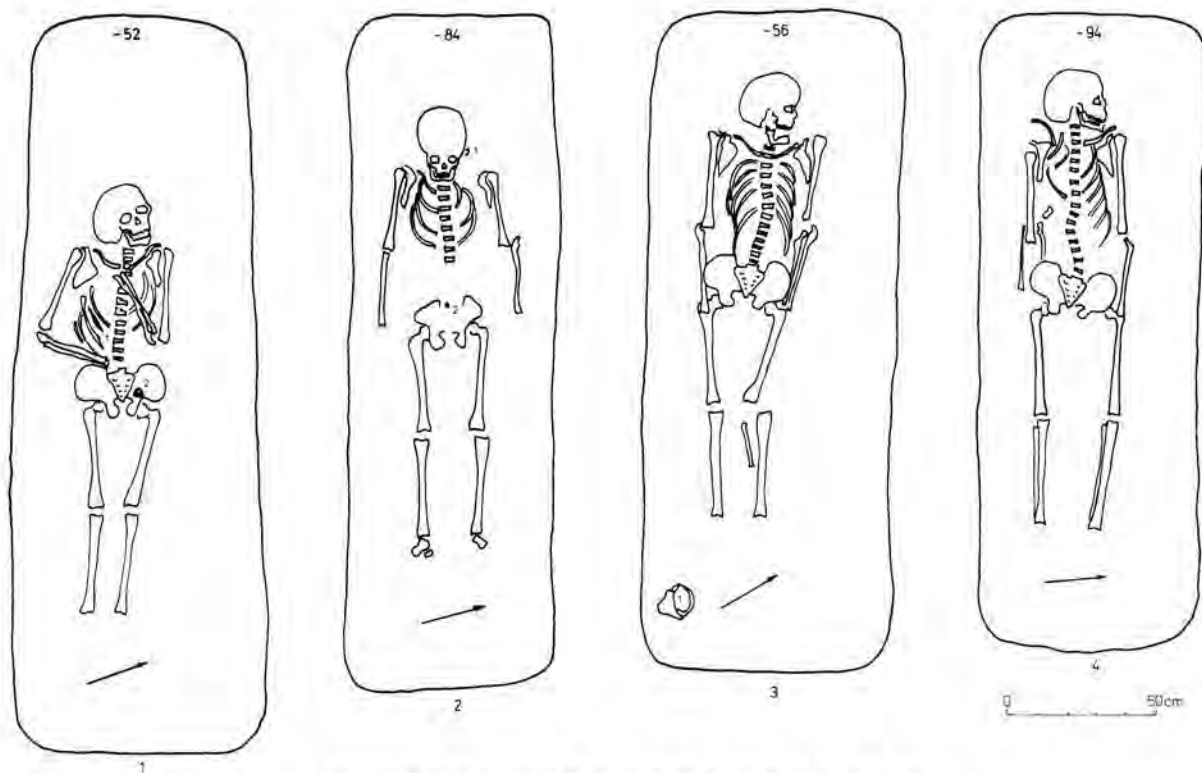
Posledným nálezom zo skupiny predmetov kultového charakteru je zachovaná polovica hrkálky guľovitého tvaru, odliata z bronzu a nájdená v hrobe 10 (obr. 13: 6). Má odlomené závesné uško. Jej plášť je v spodnej časti prelomený priečnym štrbinovým otvorom. Vnútri tela hrkálky sa prekvapujúco našla bronzová guľka s priemerom 0,4 cm. Zostala prichytená patinou na plášti hrkálky, ktorá bola uložená do hrobu už ako nefunkčný predmet.

ZHODNOTENIE VÝSLEDKOV VÝSKUMU

Obdobie pochovávaní na pohrebisku možno vymedziť pomocou kombinácie prameňov rozdielnej povahy. Oporou sú predmety hrobového inventára. V ich súbore dominujú dve skupiny nálezov s charakteristickými kultúrno-chronologickými znakmi. Prvú z nich vytvorili predmety, ako kresadlo, brús, listovitá strelka, kostený preplietáč, nádoba, nôž, krúžková náušnica. Spomedzi korálikov sú významné najmä viacnásobne členené exempláre s dreveným jadrom potiahnutým sklovinou a korálik v tvare sploštenej gule z bledomodrého skla s bielymi bodkami. Druhú skupinu nálezov tvoria typy predmetov, ako nádoba, nôž, krúžková náušnica, korálik zo skla, z pastóznej a keramickej hmoty, mušľa kauri, košíčková náušnica, spletaný náramok, štítkový prsteň, esovitá záušnica, kosák, náušnica s uzlíkmi, hrkálka, tyčinkový prsteň, drôtený náramok, drôtený prsteň a pozdĺžne žliabkovaný prsteň. Prvá zo skupín je charakteristická pre veľkomoravský horizont, pracovne

označený ako A. Podstatná časť predmetov z druhej skupiny nálezov je zasa typická pre horizont nálezov belobrdského štýlu, označený ako C. Po zanesení predmetov oboch uvedených skupín do predbežného grafu sa v priestore medzi nimi vyprofilovala ďalšia – prechodná skupina – označená pracovne ako B. Jej materiálovú náplň tvoria predmety tzv. povelkomoravského horizontu s časťou nálezov mimokarpatského pôvodu, ako napr. nádoba, nôž, krúžková náušnica, pracka, liaty gombík, záušnica s očkom, korálik zo skla, z pastóznej i keramickej hmoty.

Úpravou takto získaných údajov relatívnochronologického charakteru a usporiadaním všetkých predmetov podľa vzájomných vzťahov sa získal seriálny graf (obr. 21), potvrdzujúci okrem iného tiež kontinuálnosť pochovávaní na pohrebisku. Ďalšie spresnenie úrovne relatívnochronologických vzťahov medzi hrobmi pomocou elementov pohrebného rítu citlivejších na zmeny nebolo možné pre ich nadmernú homogenitu. Získané predstavy o vnútornej štruktúre pohrebiska sú preto neúplné. Do vyčlenených troch variantov pochovávaní bolo možno zaradiť iba 44,7 % hrobov. Aj za danej situácie sa dá z výsledku vyvodiť záver, že vznik zárodkov zistených 5–6 skupín hrobov patrí do horizontu A. K zapíňaniu ich plochy dochádzalo postupne difúznym spôsobom aj v priebehu nasledujúcich horizontov B a C (obr. 22). Vyjadrením relatívnochronologických zistení v absolútnych údajoch vymedzíme používanie pohrebiska do rozpätia prvého decénia 10. stor. až 70-tych rokov 10. stor.

Obr. 24. Bučany. 1 – hrob 49; 2 – hrob 54; 3 – hrob 63; 4 – hrob 64.

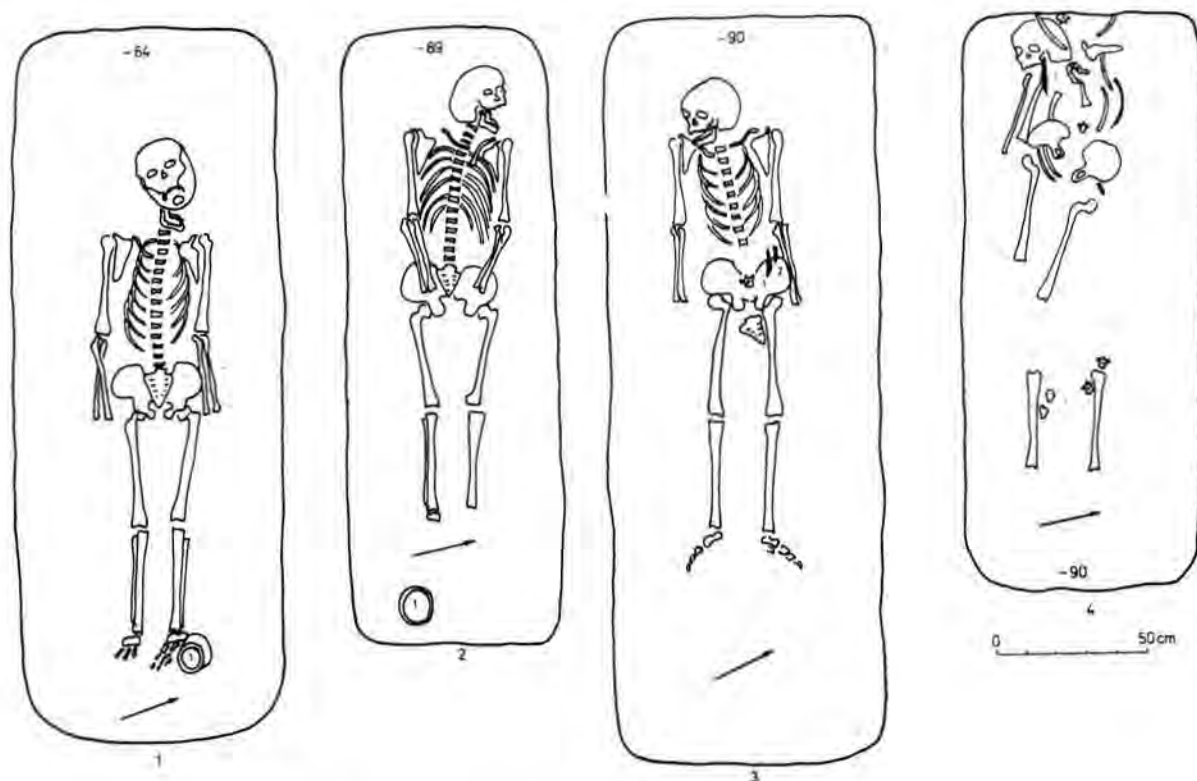
Rozdelenie jedincov bučianskeho pohrebiska podľa majetnosti na základe dostupných prameňov je nefahkou záležitosťou. Dôvodom je značný počet hrobov bez inventára. Pomerne nízka hodnota ostatných predmetov neposkytuje žiadateľné východisko. Medzi hrobmi deť je výnimkou hrob 7, medzi hrobmi žien hrob 29, 80 a u mužov azda hrob 6. Situáciu neufahčujú ani elementy pohrebného ritu pre značnú homogenitu údajov. Ich prepojenie s hodnotovou stránkou hrobového inventára nejestvuje. Charakter hmotných prameňov dovoľuje pohrebisko ako celok zaradiť k nekropolám vidieckych agrárnych sídlisk. Potvrdením toho môže byť aj umiestnenie pohrebiska v teréne, bonita pôdy, niektoré elementy pohrebného ritu a domácky zhotovené predmety materiálnej kultúry.

Zaznamenané prejavy pohrebných zvyklostí dopĺňajú poznatky o náboženských predstavách. Svojimi znakmi patria medzi predkresťanské, t. j. pohanské formy. Ich súčasťou je aj ukladanie takých predmetov materiálnej kultúry do hrobov, ktoré mali mŕtvemu poslúžiť v materiálne chápanom záhrobie. Prejavy protivampirických opatrení zodpovedajú časovému zaradeniu pohrebiska. Ich intenzita je príznačná pre obdobie porušenej rovnováhy v nadväbovej oblasti. V danej situácii bola viera v magicko-ochrannú silu pohanského náboženstva oslabená, no prenikajúce kresťanské idey si patričnú dôveru získavali iba s veľkými ťažkosťami (Miśkiewicz, 1961, s. 268).

Okrem poznatkov z uvedených oblastí priniesol výskum

pohrebiska nový podnet na osvetlenie charakteru zmien etnickej skladby obyvateľstva, ku ktorým došlo na západnom Slovensku v 10. stor. Impulzom nástupu týchto zmien sa stal politickomocenský rozpad veľkomoravského štátu a s ním spojené usádzanie maďarského etnika vo východnej časti jeho niekdajšieho územia. Spolu s týmito dosídľovacími procesom dochádza v prostredí autochtónnej slovanskej populácie ku zmenám vo viacerých oblastiach života. Ak sa ich podstatné súčasti nepostrehnú, resp. prehľadnu, hmotné pramene sa nesprávne interpretujú, vytvorí sa mylná predstava o zvýšenom fyzickom vytrácaní slovanského etnika z pôvodného sídelného územia na teritóriu maďarského záboru. Pravou príčinou tohto zdanlivého procesu je viacero súbežných, vzájomne prepojených trendov v pohrebnom rite.

Prvý z nich predstavuje zúženie škály predmetov hrobového inventára na niekoľko základných typov, vytvorené úbytkom predmetov zväčša s výraznými kultúrno-etnickými znakmi. Intenzita tohto prejavu výrazne narastá v období po rozpade veľkomoravského štátu v priebehu druhej štvrtiny 10. stor., keď sa v dôsledku rozrušenia niekdajšej remeselnovúrobnej infraštruktúry zhotovovanie tradičných výrobkov skončilo. Vo zvýšenej miere ide o šperky a súčasti odevu produkované centrálnymi dielňami. Pri prostých a nevýrazných šperkoch podunajského typu, predmetoch dennej potreby a nástrojoch zhotovovaných v prostredí dedinských sídlisk nebola kontinuálnosť výroby do tej miery porušená. Používanie takýchto predmetov pretrvávala.

Obr. 25. Bučany. 1 – hrob 66; 2 – hrob 68; 3 – hrob 70; 4 – hrob 77.

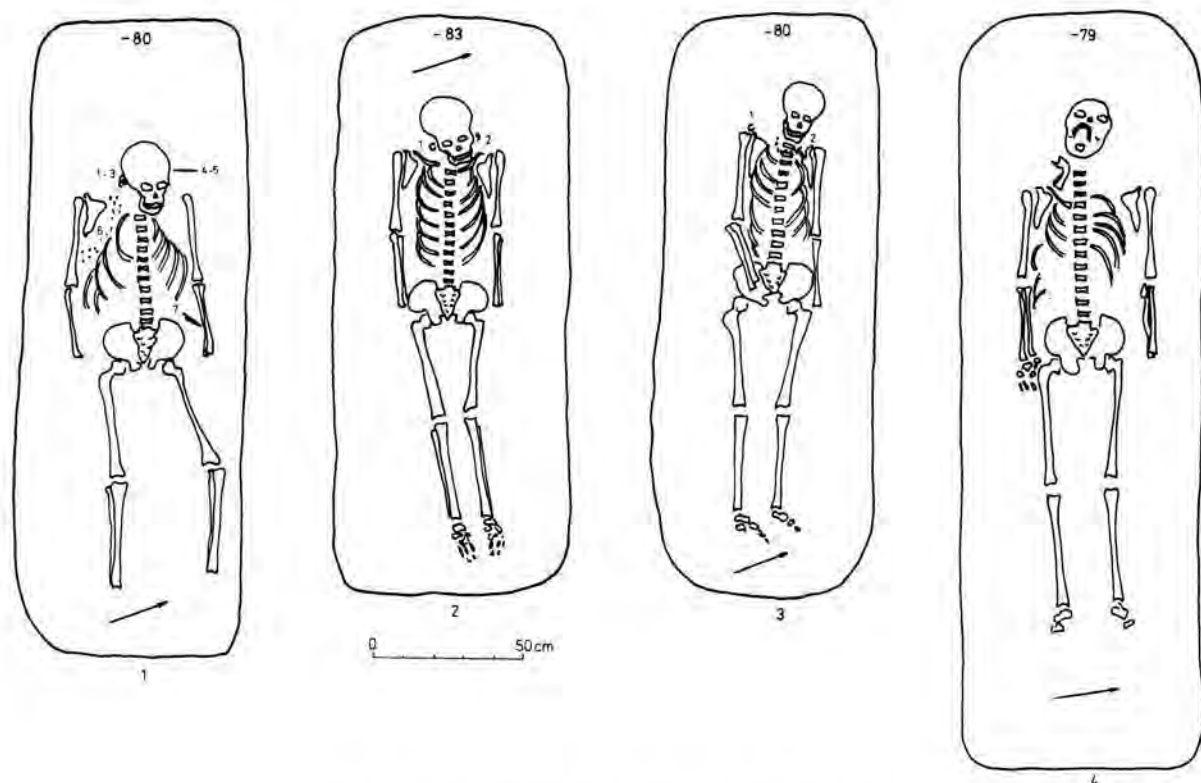
Ďalším súbežným trendom v pohrebnom ríte bolo narástanie početnosti hrobov bez inventára. Takéto hroby sa pri určovaní etnicity pochovaných donedávna nebrali do úvahy. V súčasnosti je zrejmé, že išlo o chybný prístup. Hroby poskytujú tiež údaje začlenené do elementov pohrebného rítu. Citlivé ukazovatele spomedzi nich umožňujú ešte počas druhej štvrtiny 10. storočia vcelku spoľahlivo rozlíšiť v rámci jednej nekropoly príslušníkov slovanskej a maďarskej populácie. Táto schopnosť sa stráca už v priebehu druhej polovice 10. storočia následkom zjednocovania špecifík pohrebných zvyklostí oboch etník.

Posledným vývojovým trendom v pohrebnom ríte bolo objavenie sa predmetov maďarskej, resp. belobrdskej proveniencie v hrobovom inventári. Ak sa predmety tohto druhu spájajú iba s príslušníkmi etnika, v prostredí ktorého vznikli, a nepripúšťajú sa ich preberanie aj iným, napr. slovanským etnikom, autochtónna populácia sa v archeologickom chápaní v podstate premieňa na maďarskú.

Prejavy uvedených trendov v pohrebnom ríte (vrátane posledného) možno zachytiť na pohrebisku v Bučanoch. Tu súčasne nachádzame doklady o tom, že vytrácanie príslušníkov slovanskej populácie je iba zdanlivé a prenáša sa v skutočnosti do straty ich etnickej identity. Autochtónna populácia tu bez prerušenia a zmeny v etnickej skladbe kontinuálne pochováva od začiatku až do záverečného obdobia používania pohrebiska. Jeden z dôkazov prináša seriálny graf predmetov hrobového inventára. Časť etnický

málo typických predmetov z horizontu A pretrvávajú v používaní aj v horizonte pochovávaní B (nádobera, nôž, krúžková náušnica). Tu sa k tradičným predmetom pripájajú typy mimokarpatskej proveniencie (obr. 21). Spoločný výskyt oboch zložiek materiálnej kultúry svedčí o preberaní a postupnom osvojovaní inoetnických predmetov slovanskou populáciou. Objavenie sa takýchto predmetov v hroboch skúmaného pohrebiska treba dať do súvisu s užšími kontaktmi miestnej populácie s maďarským etnikom v danom mikroregióne. Jeho vojenské družiny boli usídľované pozdĺž Váhu na zabezpečenie západnej hranice územia záboru (Točík, 1987, s. 181). V horizonte pochovávaní C sa objavujú predmety belobrdskej proveniencie, predmety inej kultúrno-výrobnej proveniencie nie sú v danej dobe už k dispozícii. Ďalší z dôkazov popierajúcich zmenu etnickej skladby pochovávajúcej populácie prináša homogenita elementov pohrebného rítu. Počas vyčlenených horizontov pochovávaní v hodnotách ich citlivejších reprezentantov dochádza iba k minimálnym a zákonitým zmenám. Na podporu názoru prispieva tiež výsledný obraz vnútornej štruktúry pohrebiska so zisteným difúznym spôsobom pochovávaní.

V neposlednom rade sú významné aj výsledky analýz antropologického materiálu. Podľa sledovaných mier a indexov tvárovej a mozgovej časti lebiek dospelých jedincov podstatnú časť v ich súbore tvoria jedinci so znakmi typickými pre slovanskú zložku (Vondráková, ústne – 36 jedincov, t. j. 76,6 %).

Obr. 26. Bučany. 1 – hrob 80; 2 – hrob 83; 3 – hrob 89; 4 – hrob 91.

Päť jedincov (10,6 %) malo etnicky nevýrazné znaky. Ich prítomnosť sa zaznamenala už v horizonte pochovania A, čím sa preukázalo prirodzené zastúpenie tejto zložky v biologickom základe populácie. V prípade šiestich jedincov s rovnakým základom, no niektorými znakmi bežnými aj v maďarskej populácii sa situácia komplikuje aj tým, že ich prítomnosť zaznamenáme až od horizontu B. Je však celkom pravdepodobné, že dvaja jedinci z archeologicky nezaraďených hrobov tejto zložky môžu pochádzať až z najstaršieho horizontu pochovania. Pri jedincoch slovanskej zložky zaiste neprekvapí ich spoluvyšky s tradičnými domácimi typmi predmetov aj počas horizontu B. V ich hrobách nachádzame v tomto i nasledujúcom horizonte pochovania C novú škálu predmetov mimokarpatskej proveniencie (napr. 32, 39, 81). Istým prekvapením je antropologicky preukázaná slavinita jedinca z hrobu 29, odkiaľ pochádza najúplnejšia kolekcia predmetov belobrdského štýlu získaná na pohrebisku (obr. 13: 15, 17, 19, 20, 24–27). Celkový charakter antropologického materiálu a úroveň jeho zachovania presvedča o zdravom biologickom základe pochovávajúcej populácie. Nepriamym dôkazom toho môže byť jedinec z hrobu 82 (M–mat. II), ktorý prežil závažné zranenie spôsobené sečnou zbraňou. Pri úraze mu bola na ľavej strane temena odseknutá časť lebečnej kosti v tvare splošteného kruhu s rozmermi 5,2 x 1,09 cm.

Na základe uvedených špecifík pohrebisko z Bučian spolu s nekropolami z Michala nad Žitavou (Točík, 1971), zo Smoleníc (Dušek, 1979) a Šurian–Úfan nad Žitavou (Liptáková, 1963) vytvára jednu kategóriu pohrebísk používaných v 10. stor. Ich jednotiacim prvkom je fakt, že sú výsledkom aktivity slovanského obyvateľstva. Získané typy predmetov hrobového inventára s elementmi pohrebného ritu, vnútornej štruktúry týchto nekropol a čiastočne aj antropologickými znakmi poskytujú svedectvo o tom, že autochtónne obyvateľstvo bez zmien v etnickej skladbe prežila do druhej polovice 10. – začiatku 11. stor.

Výskum pohrebiska v Bučanoch priniesol pramenný materiál, ktorý početne rozšíril dosiaľ známy fond pamiatok tohto druhu. Väčší význam treba pripísať výsledkom analýz materiálu. Prispeli k zaradeniu preskúmaného pohrebiska medzi ostatné, používané v príslušnom chronologickom rámci. Osvetlili sa pritom niektoré jeho špecifiká. K najvyššie hodnoteným spomedzi nich patrí schopnosť reálne dokresliť charakter etnickej situácie, ktorá nastala na teritóriu západného Slovenska v 10. storočí. Z negatív je potrebné uviesť zničenie nemalej časti pohrebiska mechanizmom pred začatím terénneho výskumu. Vplyvom tohto nemajú získané poznatky želanú absolútnu platnosť a príčinné súvislosti niektorých zo sledovaných javov zasa nemohli byť patrične do detailov objasnené.

Rukopis odovzdaný:

21. 5. 1992

Posudzoval:

PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc.

Meno a adresa autora:

PhDr. Milan Hanuliak, CSc.

949 01 Nitra, Novomeského 39

Literatúra

- BÁLINT, Cs.: *Südungarn im 10. Jahrhundert*. Budapest 1991.
- BEDNÁRIK, R.: Príspevok k pohrebným zvykom slovenského ľudu. In: *Národopis*. Sbor. 1. Turč. Sv. Martin 1939, s. 54–94.
- BERANOVÁ, M.: Slované žijúce nástroje 6.–12. storočia. *Památa. archeol.*, 48, 1957, s. 99–116.
- BERANOVÁ, M.: Zemědělská výroba v 11.–14. století na území Československa. Praha 1975.
- BIALEKOVÁ, D.: Slované pohrebisko v Závade. *Slov. Archeol.*, 30, 1982, s. 123–157.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.: Prvé staroslovenské radové pohrebiská v Turci a Liptove. Turč. Sv. Martin 1944.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.: Slované mohyly v Skalici. Bratislava 1959.
- ČAJÁNKOVÁ, E.: Pohrebné zvykoslovie Horehronia. *Slov. Národopis*, 4, 1956, s. 290–303.
- DOSTÁL, B.: Slované pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha 1966.
- DOSTÁL, B.: Břetclav–Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- DUŠEK, S.: Velkomoravské pohrebisko v Smoleniciach. *Slov. Archeol.*, 27, 1979, s. 365–373.
- EISNER, J.: *Rukověť slovanské archeologie*. Praha 1966.
- HAJNALOVÁ, E.: Úžitkové rastliny na slovanských sídliskách a pohrebiskách. In: *Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6. – 13. storočí*. Nitra 1979.
- HANULIAK, M.: Problematik der Gräberorientierung vom Gesichtspunkt der Aussagefähigkeit. In: *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert*. Nitra 1984, s. 109–119.
- HANULIAK, M.: Aussagefähigkeiten archäologischer Quellen aus Flachgräberfeldern des 9.–12. Jahrhunderts. *Slov. Archeol.*, 38, 1990, s. 147–191.
- HANULIAK, M. – ZÁBOJNÍK, J.: Záchranný výskum v Bučanoch. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1986*. Nitra 1987, s. 45.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Zvykoslovie a poverky. In: *Slovensko. Lud.* 3/II. Bratislava 1975, s. 985–1030.
- HRUBÝ, V.: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na Valách. Praha 1955.
- HRUBÝ, V.: Staré Město. Velkomoravský Velehrad. Praha 1965.
- CHROPOVSKÝ, B.: Slované pohrebisko z 9. storočia vo Veľkom Grobe. *Slov. Archeol.*, 5, 1957, s. 174–239.
- KRASKOVSKÁ, L.: Slované pohrebisko v Devíne (Staré vinohrady). *Slov. Archeol.*, 11, 1963, s. 391–406.

- KRASKOVSKÁ, L. – PAULÍK, J.: Velkomoravské pohrebisko v Tvrdošovciach. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 72. História. 18. Bratislava 1978, s. 83–119.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z.: Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách. In: Vznik a počátky Slovanů. 5. Praha 1964, s. 177–212.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z.: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 11. věku v Čechách. Památ. archeol., 65, 1974, s. 34–110.
- LIPTÁKOVÁ, Z.: Slovanské pohrebisko z X.–XI. storočia v Úľanoch nad Žitavou. Slov. Archeol., 11, 1963, s. 223–236.
- LUDIKOVSKÝ, K. – SNÁŠIL, R.: Mladohradištní pohřebiště ve Velkých Hostěrádkách. Praha 1974.
- MAREŠOVÁ, K.: Význam dolního Poolšaví pro vznik a rozvoj Velké Moravy. (Kandidátska dizertácia.) Brno 1977.
- MAREŠOVÁ, K.: Uherské Hradiště–Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích. Brno 1983.
- MAREŠOVÁ, K.: Uherské Hradiště–Sady. Staroslovanské sídliště na Dolních Kotvicích. Uherské Hradiště 1985.
- MARJANOVIĆ–VUJOVIĆ, G.: Trnjane. Srpska nekropola (kraj XI.–početak XIII. veka). Beograd 1984.
- MĚŘÍNSKÝ, Z.: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích. Praha 1985.
- MIŚKIEWICZ, M.: Wczesnośredniowieczny obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach skieletowych. Mater. wczesnośredniowieczne, 6, 1969, s. 241–297.
- MÓRA, E.: Néprajzi vonatkozások Szeged–vidéki népvándorlások kori és kőri leletekben. Szeged vár. Múz., 2, 1932, s. 59–68.
- RATKOŠ, P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava 1964.
- REJHOLCOVÁ, M.: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Hurbanove–Bohatej. Slov. Archeol., 24, 1976, s. 191–230.
- STLOUKAL, M. – VYHNÁLEK, L.: Slované z velkomoravských Mikulčic. Praha 1976.
- STLOUKAL, M. – VYHNÁLEK, L.: Amputace levé nohy z Mikulčic. Archeol. Rozhl., 30, 1978, s. 553–557.
- SZABÓ, J. Gy.: Árpád–kori telep és temetője Sarud határában III. In: Az Égri Múz. Évk. 14. Eger 1976, s. 17–49.
- ŠIKULOVA, V.: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní. In: Pravěk vých. Moravy. 1. Gottwaldov 1959, s. 88–162.
- TOČÍK, A.: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei. Slov. Archeol., 19, 1971, s. 135–276.
- TOČÍK, A.: Nachgrossmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei. In: Stud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 23. Nitra 1987, s. 177–239.
- TUREK, R.: Libice – pohřebiště na vnitřním hradišku. In: Sbor. Nár. Mus. v Praze. 30. Praha 1976, s. 249–310.
- VALLAŠEK, A.: K niektorým otázkam pohrebného ritu na slovanských kostrových pohrebiskách. In: Sbor. Filozof. Fak. UK. Músaica. 13. Bratislava 1962, s. 33–40.
- VÁŠICA, J.: K otázce původu Zakona sudného ljudem. Slavia, 30, 1961, s. 1–19.
- VENCL, V.: Časné slovanské osídlení v Běchovicích, o. Praha–východ. Památ. archeol., 64, 1973, s. 340–385.

Gräberfeld einer slawischen Population aus dem 10. Jahrhundert in Bučany

Milan Hanuliak

Im J. 1986 wurden im Gemeindekataster von Bučany (Bez. Trnava) 94 Körpergräber untersucht (Abb. 1). Es handelt sich um den Teil eines Gräberfeldes, von welchem 50–70 Gräber bei der Rekultivation der gegebenen Lage vernichtet wurden.

Die Werte der Elemente des Bestattungsritus (Tab. 1) sind verhältnismäßig gleichartig. Ein Beispiel ist die Dispositionsform der Grabgruben (Abb. 2, 3), die für das gegebene pedologische Milieu typisch ist. Die metrischen Angaben der Grabgruben weisen Mittelwerte auf, die nur in geringem Ausmaß von chronologischen Relationen abhängig sind. Hingegen ist im Falle der Äußerungen der intentionalen Störung der Bestatteten diese Abhängigkeit klar. Die geringen Abweichungen in der Bettung der Toten entstanden zufällig oder absichtlich. Sie wiesen dabei jedoch keinen tieferen Sinn auf, wie es z. B. bei der Unterbringung der oberen Gliedmaßen der Fall war (Abb. 7, 8). Der Charakter der Orientierung der Bestatteten (Abb. 9, 10) überzeugt wieder von der Abhängigkeit dieses Elementes von der Geländekonfiguration, nicht von der jahreszeitbedingten Sonnenbewegung. In einem einzigen Grab konstatierte

man Belege über eine Ausgestaltung der Grubensohle. In keinem der untersuchten Gräber verzeichnete man Belege über die Innengestaltung mit Holz. Die Grabgruben ohne Skelettreste gehören offenbar in die Kategorie symbolischer Gräber.

In der Zusammenstellung des Grabinventars (Abb. 13–19) hinsichtlich der Formen und der Frequenz der einzelnen Gegenstände (Tab. 2) dominiert Schmuck und Gewandzubehör über tägliche Gebrauchsgegenstände und Werkzeuge wie auch Gegenstände kultischen Charakters. Im Vergleich dazu ist die Vertretung von Bewaffnung gering (Abb. 11). Vom Gesichtspunkt der Grundform wie auch der Variabilität sind die gewonnenen Gegenstände im großen und ganzen im zugehörigen chronologischen Rahmen gebräuchlich. An Hand des Seriationsdiagramms (Abb. 21) ist die Aufteilung der Gegenstände in drei qualitativ abweichende Gruppen möglich. Die erste von ihnen ist für den großmährischen Horizont charakteristisch, der als Arbeitsbehelf mit A bezeichnet wurde. Den wesentlichen Teil der dritten Gruppe kennzeichnen Denkmäler des Bijelo–Brdo–Stils, die auf dem Gräberfeld den Bestattungshorizont C vertre-

ten. Zwischen beiden befindet sich die Übergangsgruppe mit Gegenständen des nachgroßmährischen Horizontes und Gegenständen von außerkarpatischer Provenienz, und diese füllt den Abschnitt des Bestattungshorizontes B aus. Eine nicht geringe Bedeutung haben im Fundinventar kontinuierlich benützte Formen von Gegenständen, die eine gegenseitige Anknüpfung der Gräberfeldbelegung bestätigen. In absoluten Angaben handelt es sich um den Abschnitt des 1. Jahrzehnts des 10. Jh. bis zu den 70er Jahren des 10. Jh.

Vom sozialökonomischen Gesichtspunkt fügt sich die untersuchte Fundstelle zwischen die Gräberfelder ländlicher Agrarsiedlungen. Die vermerkten Äußerungen der Bestattungsbräuche reihen sie zu den heidnischen Gräberfeldern aus der Schlußphase ihrer Existenz. Höher zu bewerten ist die Fähigkeit des Materials zu einer realen Skizzierung des Charakters der ethnischen Situation, die

auf dem Territorium der Westslowakei im 10. Jh. entstand; und somit können die irrigen Vorstellungen, die sich auf diesem Gebiet in der vorangehenden Forschungsetappe gebildet haben, auf das rechte Maß gebracht werden. Es erwies sich nämlich, daß das slawische Ethnikum nach der Ankunft der magyarischen Bevölkerung nicht aus dem ursprünglichen Gebiet schwand. Die Entwicklungstrends im Bestattungsritus hatten zur Folge, daß es sich bloß um seine scheinbare Abnahme handelte, die durch den Verlust der ethnischen Identität bedingt war. Zur Entstehung der angeführten Situation führte auch die starke Abnahme der traditionellen und ethnisch kennzeichnenden Gegenstände der materiellen Kultur aus den Gräbern und die allmähliche Übernahme von Gegenständen magyarischer bzw. Bijelo-Brdo-Provenienz. Durch Einfluß dessen wandelte sich die autochthone slawische Bevölkerung in archäologischer Auffassung zu einer magyarischen.

Übersetzt von B. Nieburová

POHREBISKO Z 10.–11. STOROČIA V MILANOVCIACH (TERAZ VEĽKÝ KÝR)

Milan Hanuliak – Títus Kolník

(Archeologický ústav SAV, Nitra)

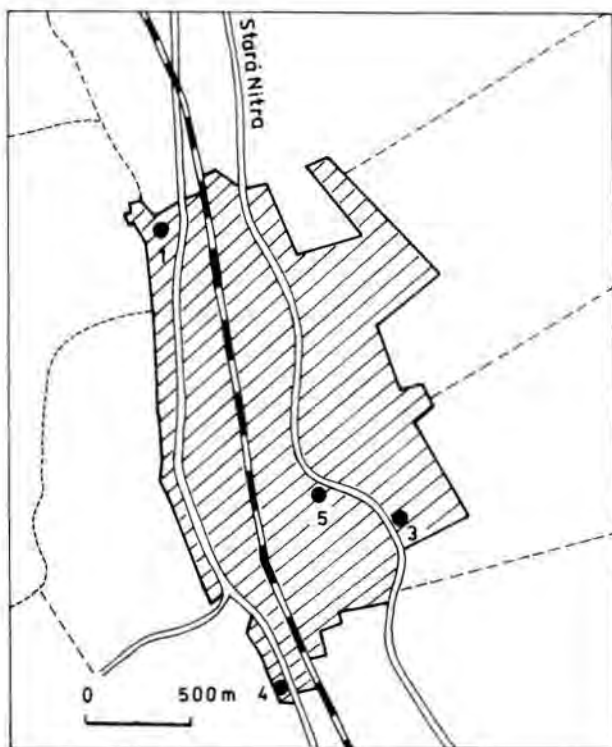
Teil eines mittelalterlichen Gräberfeldes (26 Körpergräber; ursprüngliche Schätzung 50–70), freigelegt bei der Erforschung der Reste eines römischen Baues aus dem 4. Jh. Die Analyse des Bestattungsritus und des Grabinventars zeugt von der Benützung des Gräberfeldes seit dem dritten Drittel des 10. bis in das zweite Drittel des 11. Jh., wahrscheinlich von vorchristlicher altmagyarischer Bevölkerung. – Ein Siedlungsobjekt mit reichem slawischen Keramikmaterial von der Wende des 8./9. Jh. Voraussetzung der Koexistenz einer slawischen und altmagyarischen Kommunität in den später bekannten Siedlungen Veľký und Malý Kýr (Nagy Kér und Kis Kér).

Obec Milanovce (okr. Nové Zámky) je známa dokladmi osídlenia s počiatkami siahajúcimi do obdobia praveku. Spomedzi nich pozornosť odborníkov azda najväčšmi upútala rímska stavba, ktorej zvyšky tu boli odkryté v rokoch 1956–1957. Ide o civilnú stavbu obdĺžnikového pôdorysu, vybudovanú v 4. stor. (Kolník, 1957; 1959; 1986). Na tejto lokalite, preskúmanej plošne sektorovou metódou (obr. 2: 1, 2), boli odkryté aj pamiatky z obdobia stredoveku. Zastúpené sú časťou pohrebiska z 10.–11. stor. a sídliskovým objektom z prelomu 8. / 9. stor. Hoci prvotné informácie o získanom materiáli boli zverejnené už v minulosti (Kolník, 1959, s. 38, 47, obr. 9; Habovštiak, 1978, obr. 62), detailné zhodnotenie dosiaľ v literatúre chýbalo. Cieľom tohto príspevku je odstrániť uvedený nedostatok publikovaním charakteristík archeologických prameňov a zhodnotením ich významu v štruktúre stredovekého osídlenia daného mikroregiónu.

Lokalita sa nachádza v južnej časti intravilánu obce (obr. 1: bod 4). V udanom mieste sa koryto Starej Nitry výraznejšie blížilo k hrebeňovitému návršiu Nitrianskej pahorkatiny tiahnuceho sa severo–južným smerom (Vlastivedný slovník, 1977, s. 251). Vrcholovou hodnotou návršie prevyšuje nadmorskú výšku lokality s niveletou 130 m n. m. o ca 20 m. Konfigurácia terénu na lokalite nie je jednotná. Od najvyššieho bodu, ležiaceho zhruba v strede rímskej stavby, sa terén zvažuje južným a východným smerom. Výškový rozdiel nie je veľmi výrazný. Smerom od centra k juhovýchodnej skupine hrobov v úseku 30 metrov klesá o 0,7 m.

POHREBISKO

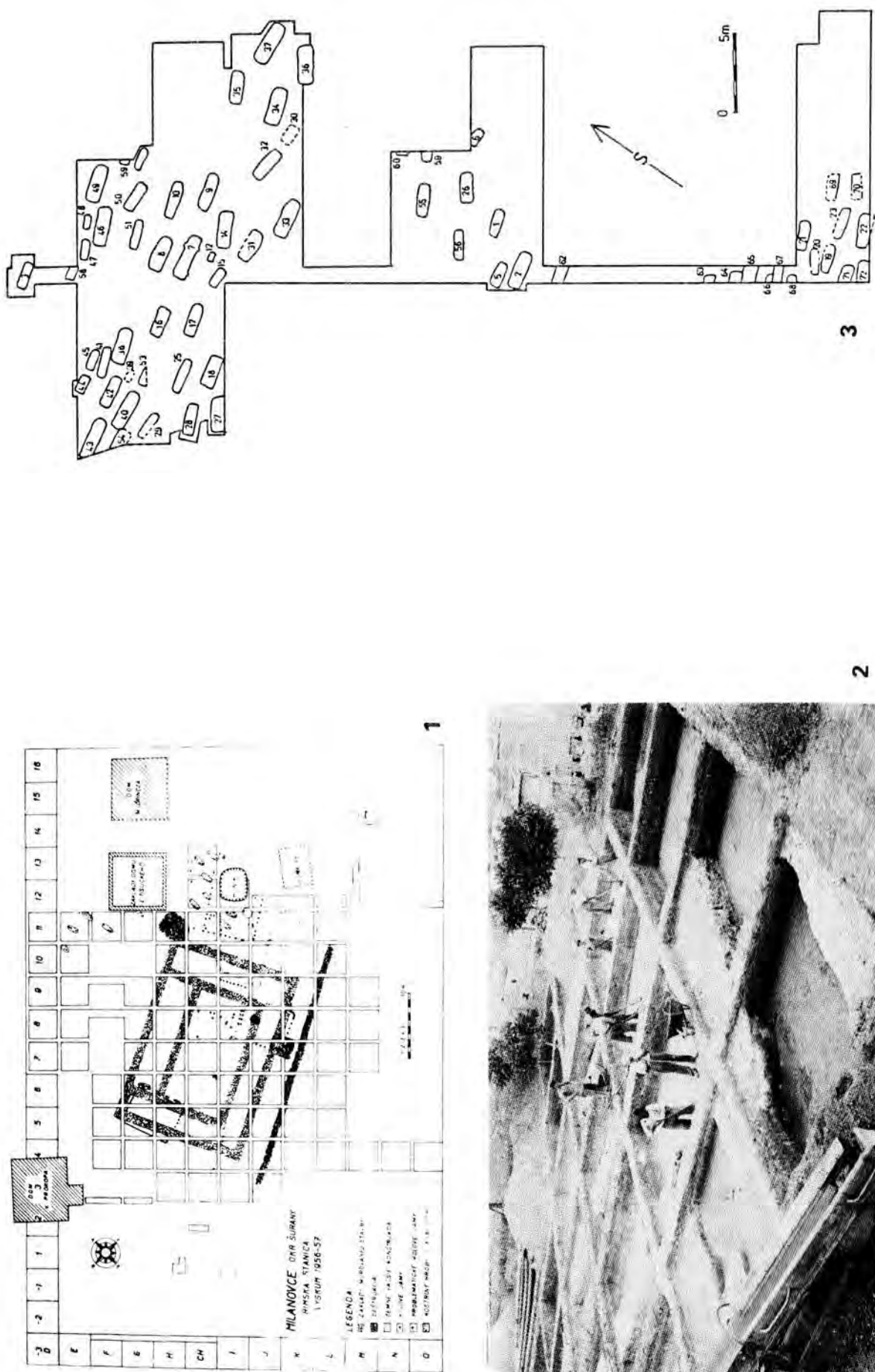
Z pohrebiska sa na súvisle odkrytej ploche preskúmalo 24 hrobov (hroby 1–24). Hroby 25 a 26 boli zachytené zisťovacou sondou v zastavanom areáli juhovýchodne od spomínanej plochy. Sú dokladom pokračovania pochovávania na pohrebisku udaným smerom. Príslušné úseky terénu

Obr. 1. Milanovce. Situačný plán s lokalitami z obdobia stredoveku v katastri obce.

s hrobmi boli v dostatočnej miere vystavené priamemu pôsobeniu slnka. Ukazuje sa, že tento faktor plnil významné poslanie pri symbolickej ochranno–očistnej zábezpeke pohrebísk voči nečistým silám, ktorých pôsobenie sa v tomto prostredí predpokladalo (Hanuliak, 1988a, s. 106).

Z polohy hrobov na pláne je zreteľné, že výskum zachytil západnú okrajovú časť pohrebiska (obr. 3). Predpokladá

Obr. 2. Milanovce. 1 – plán odkrytej plochy v areáli výskumu rímskej stavby; 2 – plošná odkryvka lokality sektorovou metódou; 3 – plán odkrytej plochy pohrebiska v polohe Kelemenka (podľa A. Habovštiaka).

sa, že na základe druhu a intenzity príbuzenských vzťahov boli hroby zhľukované do dvoch skupín. Intenzívnejšie pochovávanie bolo v južnej skupine. V oboch skupinách zaznamenávame sústreďovanie hrobov do viac-menej pravidelných radov. Dôvody situovania dvojice hrobov 22 a 24 vo vzdialenosti ca 24 m od ostatných nepoznáme. Údaje o nich inak v ničom nenaznačujú výnimočnosť, ktorá mohla podmieniť ich osamotené umiestnenie na najvyššom bode v areáli pochovávania. Nie je však vylúčené, že dvojica hrobov predstavuje zárodok novej skupiny hrobov, ktorá sa z dôvodov skončenia pochovávania nerozrástla do očakávanej podoby. Určité vysvetlenie by bolo takisto možné hľadať v skutočnosti, že hrob 24 bol zahĺbený do negatívu základov neskororímskej stavby. To mohol byť dôvod, pre ktorý sa pochovávanie v tomto priestore nerozrástlo a sústredilo sa do miest mimo ruín stavby.

OPIS HROBOV A NÁLEZOV

Hrob 1

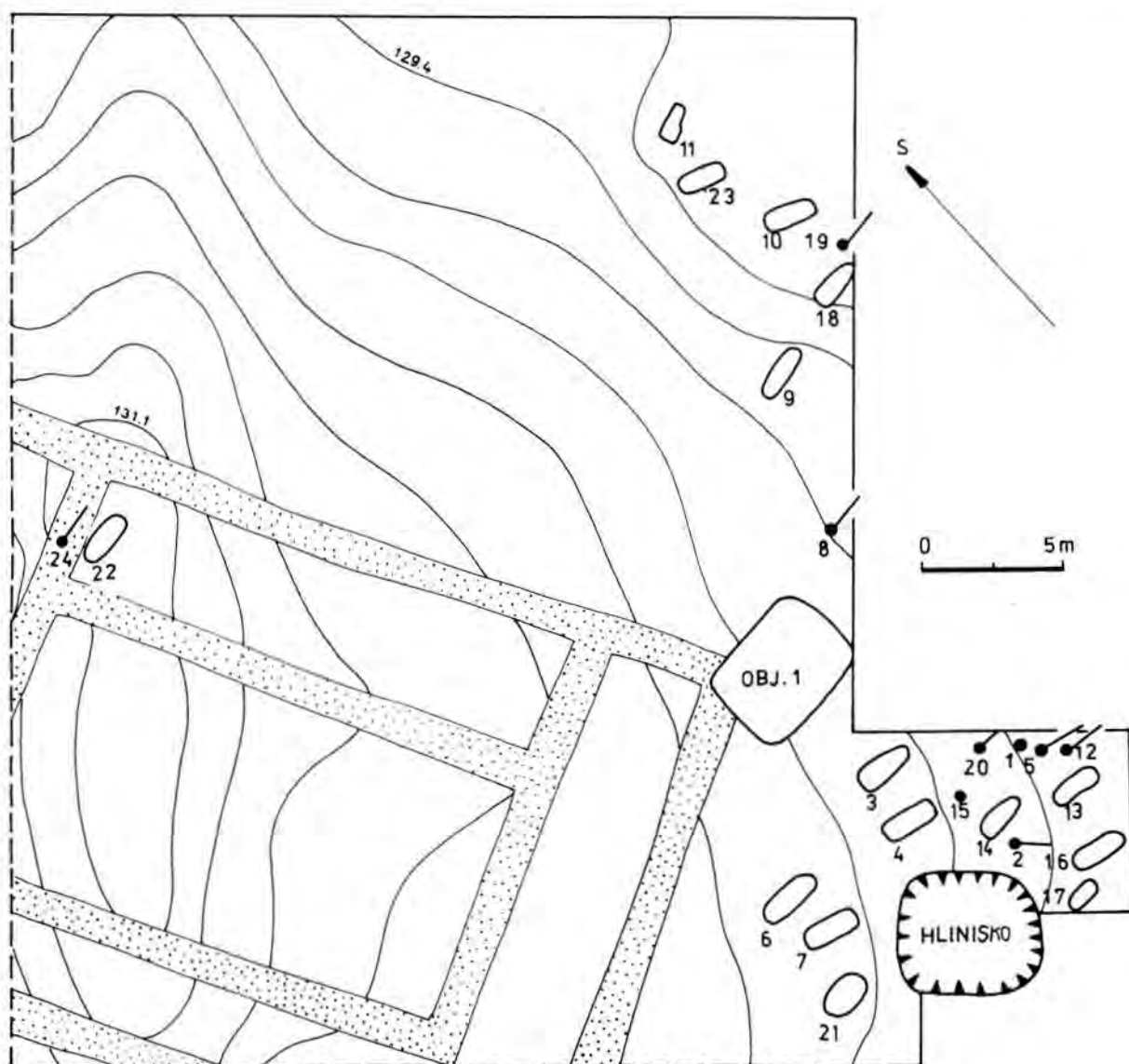
Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Lebka dospelého jedinca, nájdená v hĺbke 40 cm, spočívala na ľavom spánku. Ostatné kosti strávené. Bez nálezov.

Hrob 2

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Kostra dieťaťa, orientovaná v smere 315°, ležala na chrbte v hĺbke 40 cm. Lebka spočívala na zátylku. Pravá horná končatina strávená, ľavá uložená v osi kostry. Bez nálezov.

Hrob 3

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 210 cm, š. 68-78 cm, hl. 87 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 278°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavom spánku. Ľavé predlaktie smerovalo do panvy. Skelet v oblasti krčných stavcov, panvy a ľavej dolnej končatiny sekundárne porušený, kosti dislokované. Pri kostre zlomky rímskych tehál. Bez nálezov.

Obr. 3. Milanovce. Plán pohrebiska v areáli výskumu rímskej stavby.

Hrob 4

Obdĺžniková hrobová jama s takmer pravouhlými rohmi (dĺ. 194 cm, š. 75 cm, hl. 75 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 283°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na zátýlku. Horné končatiny uložené v osi kostry. Pri skelete a v zásepe hrobu zlomky rímskych tehál. Bez nálezov.

Hrob 5

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v smere 280°, ležala na chrbte v hĺbke 45 cm. Lebka spočívala na ľavej strane zátýlku. Horné končatiny uložené v osi kostry. V zásepe hrobu zlomok rímskej tehly. Bez nálezov.

Hrob 6

Mierne nepravidelná obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 200 cm, š. 83 cm, hl. 50 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 271°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavom spánku. Práve predlaktie smerovalo do panvy. Pri skelete kamene, zlomky rímskych tehál a malty. Bez nálezov.

Hrob 7

Obdĺžniková hrobová jama s mierne zaoblenými rohmi (dĺ. 222 cm, š. 80 cm, hl. 87 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 287°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavej strane zátýlku. Horné končatiny uložené v osi kostry. V zásepe hrobu črep, kamene, zlomky rímskych tehál a malty (obr. 7: 2). Pri ľavej strane panvy kresadlo (1), kresací kameň (2), nôž (3), na prstoch ľavej ruky prstene (4, 5).

1. Kresadlo trojuholníkového tvaru; dĺ. 8 cm, š. 5,4 cm (obr. 4: 1).

2. Kresací kameň z bieleho limnokvarcitu; dĺ. 2,2 cm, š. 1,6 cm (obr. 4: 2).

3. Nôž s rovným chrbtom, obojstranne odsadeným trňom a so zvyškami drevenej čienky. Podstatná časť čepele odlomená; dĺ. 5,5 cm, š. 1,5 cm (obr. 4: 6).

4. Uzavretý prsteň z postriebreňého bronzového drôtu polkruhového prierezu s naznačeným stredovým rebrom. Povrch zdobený šikmými a zalomenými ryhami imitujúcimi spleť drôtov; ø 2,3 x 2,4 cm, hr. 0,49 cm (obr. 4: 3).

5. Uzavretý prsteň z postriebreňého bronzového drôtu polkruhového prierezu. Povrch zdobený šikmými a zalomenými ryhami imitujúcimi spleť drôtov; ø 2,3 x 2,5 cm; hr. 0,45 cm (obr. 4: 4).

Hrob 8

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v smere 261°, ležala na chrbte v hĺbke 55 cm. Lebka spočívala na pravom spánku. Ľavé predlaktie smerovalo do panvy (obr. 8: 3). Bez nálezov.

Hrob 9

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 230 cm, š. 74 cm, hl. 75 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 262°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavej strane zátýlku. Horné končatiny v osi kostry (obr. 8: 4). Bez nálezov.

Hrob 10

Obdĺžniková hrobová jama s mierne zaoblenými rohmi (dĺ. 203 cm, š. 80 cm, hl. 123 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 290°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavom spánku. Ľavá horná končatina smerovala do panvy (obr. 9: 1). Kosti pravého predlaktia sekundárne dislokované. Pod lebku záušnica (1).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu s odlomenou časťou slučky; ø 1,9 x 1,6 cm, hr. 0,25 cm, š. slučky 0,48 cm (obr. 4: 12).

Hrob 11

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 125 cm, š. 57-45 cm, hl. 75 cm). Kostra dieťaťa, orientovaná v smere 238°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavom spánku. Kosti hrudníka a horných končatín dislokované a z väčšej časti strávené (obr. 9: 2). Bez nálezov.

Hrob 12

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 292°, ležala v hĺbke 75 cm. Lebka spočívala na ľavom spánku. Práve predlaktie smerovalo do panvy (obr. 7: 3). Pod lebku záušnica (1), medzi stehnovými kosťami prsteň (2).

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; ø 1,5 x 1,5 cm, hr. 0,2 cm, š. slučky 0,32 cm (obr. 4: 14).

2. Prsteň z bronzovej tyčinky s jedným koncom stenčným; ø 2,4 x 2,5 cm, hr. 0,29 cm (obr. 4: 9).

Hrob 13

Mierne nepravidelná obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 210 cm, š. 60-67 cm). Steny zvislo klesali ku dnu, ktoré bolo v strednej časti preliacené. Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 283°, ležala na chrbte v hĺbke 76-83 cm. Lebka spočívala na zátýlku. Práve predlaktie smerovalo priečne cez brušnú dutinu (obr. 7: 4). Nad pravým plecom náušnica (1).

1. Krúžková náušnica z pozláteného bronzového drôtu; ø 3 cm, hr. 0,21 cm (obr. 4: 8).

Hrob 14

Mierne nepravidelná obdĺžniková hrobová jama s mierne zaoblenými rohmi (dĺ. 173 cm, š. 70-60 cm, hl. 56 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 275°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na pravom spánku. Obidve predlaktia smerovali do panvy (obr. 7: 1). Vedľa ľavej časti panvy prsteň (1).

1. Uzavretý prsteň z bronzového pásika zdobeného pozdĺžnymi žliabkami; ø 1,7 cm, š. 0,5 cm (obr. 4: 5).

Hrob 15

Hrobová jama sa v tmavo sfarbenej kultúrnej vrstve nerysovala. Lebka dospelého jedinca spočívala na zátýlku. Ostatné kosti strávené. Bez nálezov.

Hrob 16

Mierne nepravidelná obdĺžniková jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 185 cm, š. 63-57 cm, hl. 80 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 288°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavej strane zátýlku. Práve predlaktie smerovalo do panvy (obr. 5). Pri lebke nôž (1), v hornej časti hrudníka a pri pravej strane lebky súprava ozdobných kovaní (2).

1. Nôž s rovným chrbtom, odsadu odsadeným trňom a odlomenou podstatnou časťou čepele; dĺ. 4,1 cm, š. 1,3 cm (obr. 4: 7).

2a) Šesťnásť kruhových publikových kovaní z postriebreňého bronz, zhotovených technikou liatia. Pôvodne pozlátený okružný žliabok oddeľuje okrajovú časť od vyvýšenej časti so stredovou vypuklinou. Na zadnej strane dvojica upevňovacích ušík. Dva exempláre majú odlomené závesné očka; ø 1,4-1,5 cm (obr. 4: 10, 11, 13, 15-23, 25, 26, 28, 31, 32).

2b) Šesť dvojdielných záveskov. Horný diel identický s 2a, no obohatený o závesné očko. Spodný diel má mandľovitý tvar a štvorhranné závesné očko. Povrch je členený dvoma pôvodne pozlátenými žliabkami s priehlbňou v strede; horný diel: ø 1,4 cm; spodný diel: dĺ. 1,6 cm, š. 1,9 cm (obr. 4: 24, 27, 30, 33, 34, 39).

2c) Dvojdielny závesok z postriebreňého bronz. Horný diel identický s 2a, obohatený o závesné očko. Spodný diel má kvapkovitý tvar s vypuklinou po stranách a polobúľkové závesné očko. Povrch zdobený motívom srdca. Zahĺbená línia pôvodne pozlátená; horný diel: ø 1,4 cm; spodný diel: dĺ. 2,7 cm, š. 2,1 cm (obr. 4: 35).

2d) Dvojdielny závesok z postriebreňého bronz. Horný diel identický s 2a, no obohatený o závesné očko. Spodný diel má kvapkovitý tvar s vypuklinou na čípe a lichobežníkové závesné očko. Povrch je zdobený dvoma krúžkami a kosoštvorcom, ktoré sú zvýraznené pôvodne pozlátenou zahĺbenou líniou; horný diel: ø 1,4 cm; spodný diel: dĺ. 2,7 cm, š. 1,8 cm (obr. 4: 36).

2e) Dva dvojdielne závesky z postriebreňého bronz. Horný diel identický s 2a, no obohatený o závesné očko. Spodný diel má kvapkovitý tvar a polobúľkové závesné očko. Povrch je zdobený rozdielne aplikovaným palmetovým motívom. Zahĺbené línie pôvodne pozlátené; horný diel: ø 1,4 cm; spodný diel: dĺ. 2,7 a 2,4 cm, š. 2 a 1,8 cm (obr. 4: 37, 38).

Hrob 17

Obdĺžniková hrobová jama s mierne zaoblenými rohmi (dĺ. 135 cm, š. 53 cm, hl. 58 cm). Kostra dieťaťa, orientovaná v smere 292°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na pravom spánku. Kosti hrudníka, horných končatín a panvy strávené. Bez nálezov.

Hrob 18

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 182 cm, š. 58 cm, hl. 106 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v smere 264°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na

ľavom spánku. Horné končatiny, nepatrne ohnuté v lakťoch, ležali v osi kostry. Bez nálezov.

Hrob 19

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi, odkrytá čiastočne (dĺ. 155 cm, š. 7 cm, hĺ. 89 cm). Kostra dieťaťa, orientovaná v smere 251°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavej strane zátylku. Práve predlaktie smerovalo do panvy. Bez nálezov.

Hrob 20

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v smere 282°, ležala na chrbte v hĺbke 58 cm. Odkrytá iba horná časť skeletu po líniu lakťov. Lebka spočívala na zátylku. Ramená v osi kostry. Bez nálezov.

Hrob 21

Jamovitý objekt oválneho tvaru, využitý na pochovanie zomretého (dĺ. 178 cm, š. 122 cm). Steny nerovnomerne klesali k lavórovite prehnutému dnu v hĺbke 58–77 cm. Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 98°, ležala na bruchu, s lebkou vyvrátenou do strany. Horné končatiny vykrútené na chrbát (obr. 8: 1). Bez nálezov.

Hrob 22

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 202 cm, š. 75 cm, hĺ. 100 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 280°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na pravej strane zátylku. Horné končatiny v osi kostry (obr. 8: 2). Bez nálezov.

Hrob 23

Obdĺžniková hrobová jama s výrazne zaoblenými rohmi (dĺ. 215 cm, š. 73 cm, hĺ. 85 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v smere 322°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavej strane zátylku. Práve predlaktie smerovalo do panvy. Bez nálezov.

Hrob 24

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve pod negatívnym základu rímskej stavby nerysovala. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v smere 245°, ležala na chrbte v hĺbke 100 cm. Lebka intencionálne rozbitá, kosti hrudníka dislokované. Horné končatiny uložené v osi kostry. V zásype hrobu zlomky rímskych tehál (obr. 8: 3). Bez nálezov.

Hrob 25

Obdĺžniková hrobová jama s mierne zaoblenými rohmi (dĺ. 200 cm, š. 72 cm, hĺ. 80 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v smere 285°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na pravom spánku. Obidve predlaktia smerovali do panvy. Bez nálezov.

Hrob 26

Hrobová jama sa v hnedočiernej kultúrnej vrstve nerysovala. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v smere 282°, ležala na chrbte v hĺbke 62 cm. Bola odkrytá iba horná časť kostry po líniu lakťov. Lebka spočívala na pravom spánku. Ramená uložené v osi kostry. Bez nálezov.

ELEMENTY POHREBNÉHO RÍTU

Dispozičná forma hrobových jám sa zachytila v 16 prípadoch. Spodné časti jám zasahovali do svetlo sfarbeného sprasovitého podlažia. Zvyšné hrobové jamy boli zahĺbené do tmavo sfarbenej kultúrnej vrstvy zmiešanej so stavebnou sutinou. V nej sa obrysy hrobov nerysovali. V kolekcii zaznamenaných pôdorysov sú zastúpené všetky varianty obdĺžnikovej dispozície. V piatich prípadoch majú jamy výrazne zaoblené rohy, protifaľné strany zasa von vypuklé (obr. 8: 2). Jamy hrobov 3, 11, 14 majú priečnu stranu končíc hlavy pochovaného dlhšiu ako stranu končíc nôh (obr. 7: 1). Pre malý vzájomný rozdiel strán však nemožno hovoriť o regulárnych jamách lichobežníkovej dispozície. V pia-

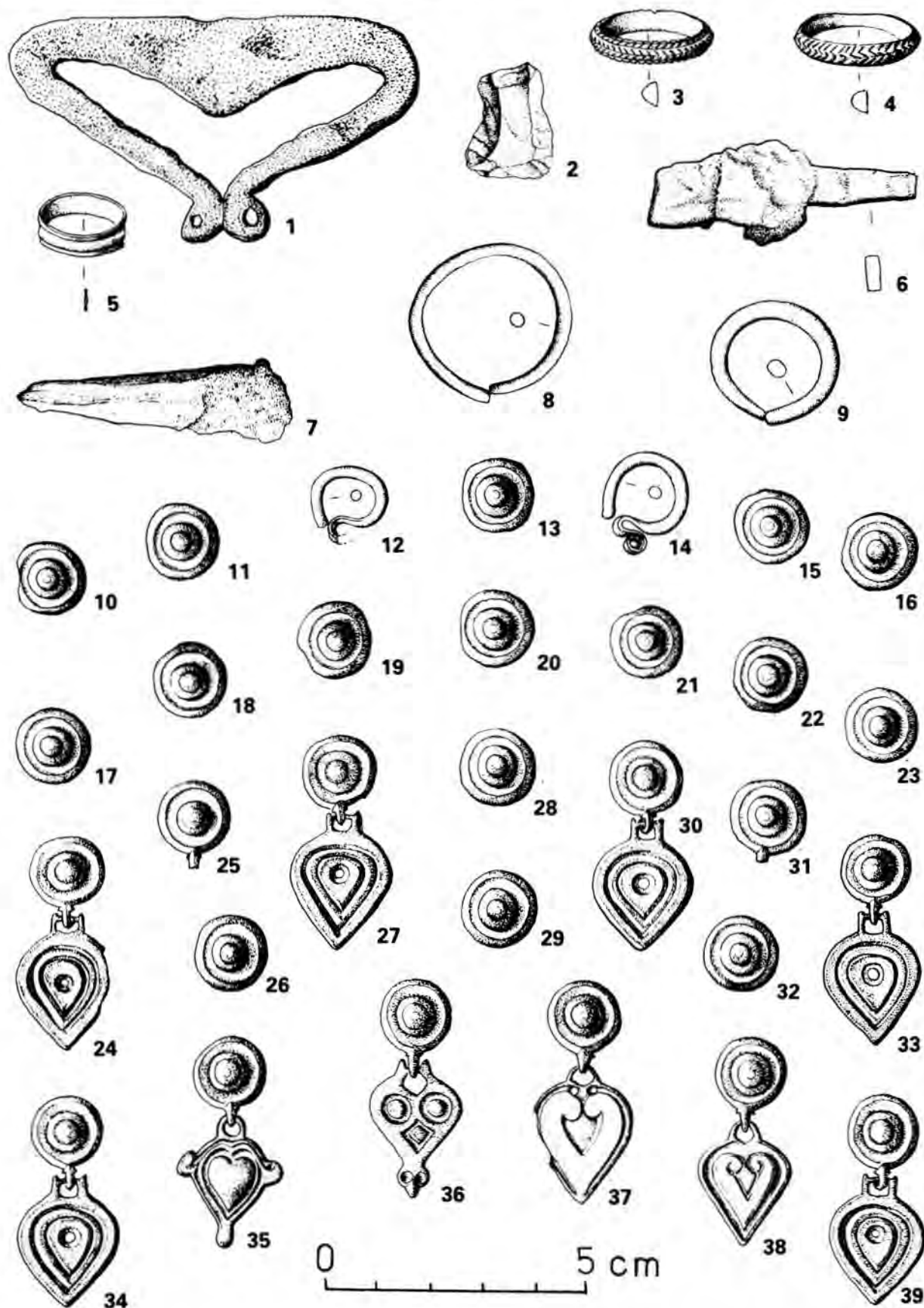
tich hroboch má obdĺžniková jama mierne zaoblené rohy a pravidelnejšie línie protifaľných stien (obr. 8: 2). Medzi obe spomenuté formy sa radia hroby 6 a 13 (obr. 9: 4). Ich nárožia sú končíc hlavy pochovaného mierne zaoblené, končíc nôh výrazne zaoblené. Obdĺžniková hrobová jama s pravouhlými rohmi (hrob 4) je na pohrebisku ojedinelá.

Jedinec z hrobu 21 nebol uložený do regulárnej hrobovej jamy. Dokazuje to netypická pôdorysná dispozícia jamy, lavórovité zošikmenie stien i nerovnosti zachytené na dne (obr. 8: 1). Na prvý pohľad ide o jamový objekt vyhlbený v areáli pochovávaní bez bližšie známych dôvodov. Neskôr, po strate primárnej funkcie, mohol byť využitý na uloženie zomretého jedinca. Podľa inej verzie bol jamový objekt predurčený na uloženie tela zomretého, ktorý sa istým spôsobom líšil od ostatných jedincov žijúcich v komunite. Tento fakt mohol v podstatnej miere ovplyvniť nielen formu jamy, ale aj neobvyklú polohu, do ktorej bol zomretý uložený. Nemožno prehliadnuť ani náznaky užšej spätosti hrobu 21 s ostatnými hrobmi v susedstve. Na jej vzniku sa podieľa príbuzná orientácia s podobnými hĺbkovými údajmi.

Spomedzi metrických údajov o hrobových jamách sa v najkompletnejšej zostave zachovali hĺbkové miery. V hroboch dospelých sa pohybuje v rozmedzí 40–123 cm, čo predstavuje priemernú hodnotu 71,6 cm. Tento údaj sa blíži k priemernej hodnote hĺbok hrobových jám z územia Slovenska vyčíslených pre 10.–11. stor. na 70 cm (*Hanuliak, 1990a*, s. 153). V porovnaní s tým sa priemerná hĺbka hrobov detí a nedospelých jedincov so 68 cm nevelmi líši od tejto hodnoty odvodennej z hrobov dospelých. Je to azda i preto, že plytšie hroby detí boli v minulosti zničené pri kultivácii pôdy. Objem hrobových jám bolo možné vyrátať v 16 prípadoch. Z tohto súboru 7 hrobov dospelých presahuje priemernú hodnotu objemu stanovenú na 1,14 m³.

S výnimkou hrobu 21 vo všetkých hroboch pochovaní ležali na chrbte. Mierne i výraznejšie stranové odchýlky v uložení lebky prevládajú nad základnou polohou na zátylku. Chýbajúce doklady vzťahu uloženia hláv pochovaných s inými elementmi pohrebného ritu spochybňujú ich spätosť s činnosťou podmienenou konkrétnejším zámerom. Obdobná situácia sa ukázala pri analýze uloženia horných končatín. Nad zámerom motivujúcim ich uloženie do niektorej zo zachytených polôh možno vysloviť pochybnosti. Žiaden zo známych prvkov s vyčlenenými polohami končatín nesúvisí. Je preto možné, že uvedené polohy nemali pre pozostalých členov komunity hlbší zmysel. Môžu byť do značnej miery výsledkom momentálneho rozhodnutia ovplyvneného potrebou úpravy horných končatín do niektorej z bežne používaných polôh. Päť foriem uloženia horných končatín zachytených na pohrebisku predstavuje užšiu škálu, aká býva typická pre 10.–11. stor. (obr. 7–8). Rituálna poloha končatín pozdĺž tela tvorí väčšinu nálezov (9 prípadov). Prípady pravého alebo ľavého predlaktia smerujúceho do panvy sú podstatne menej časté (5 prípadov). Uloženie oboch predlaktí v panve a pravého predlaktia cez brušnú dutinu sú výnimočné (2 prípady a 1 prípad).

V hrobe 7 a 24 sa zaznamenalo mierne pokrčenie ľavej dolnej končatiny v kolene (obr. 7: 2; 8: 3). Ide zrejme o vý-

Obr. 4. Milanovce, areál výskumu rímskej stavby. Predmety hrobového inventára: 1–4, 6 – hrob 7; 5 – hrob 14; 7, 10, 11, 13, 15–39 – hrob 16; 8 – hrob 13; 9, 14 – hrob 12; 12 – hrob 10.

sledok samovoľného posunu s vylúčením účasti ďalšieho faktora. Iným prípadom sú zjavne dislokované kosti dolných končatín v hrobe 2 a 10. Príčinou budú zrejme faktory, ktoré podmienili aj dislokáciu niektorých kostí horných končatín a hrudníka. Register ich pôsobnosti ešte do detailov nepoznáme. Nemožno vylúčiť, že išlo sčasti o výsledok činnosti hľadáčov, ako aj dekompozície organizmu pochovaných. Inú formu predstavujú prípady absencie niektorých kostí z dôvodov ich strávenia. Tento úkaz je bežnejší v hrobách detí a nedospelých jedincov. Príčinou je neskončená osifikácia niektorých častí skeletu.

V iných hrobách zisťujeme zase kosti v neanatomickom uložení. Na zdanlivo jednotnom výslednom efekte sa však podieľajú rozdielne faktory. Najčastejšie bývajú kosti posunuté do sekundárnej polohy intencionálnou činnosťou pozostalých členov komunity. Táto činnosť patrí do skupiny posteriórných protivampirických praktík. Ich cieľom bolo porušiť celistvosť tiel pochovaných, aby sa tak zamedzilo navracaniu zomretých medzi živých a poškodzovaniu ich majetku a zdravia. V súlade s vtedajšou sústavou obyčají sa rušivé zásahy uskutočňovali v istom časovom odstupe od pohrebu. Zamerali sa na pohybové ústrojenstvo (hrob 3) a miesta skrývajúce dôležité orgány (obr. 8: 2, 3; *Bednárík, 1939, s. 66–67*). Uloženie pochovaného v hrobe 21 patrí k preventívnym protivampirickým opatreniam (obr. 8: 1). Jedincem s anomáliami tohto druhu sa pripisujú niektoré výnimočné schopnosti, ktorými sa vyznačovali už počas života (*Bednárík, 1939, s. 59; Chorváthová, 1974, s. 38*). Obavy z ich zneužívania v neprospech pozostalých motivovali uloženie tiel pri pochovávaní do polôh zamedzujúcich ich návrat medzi živých. Popri častejšej pokrčenej polohe na pravom či ľavom boku sú prípady uloženia na bruchu, s vyvrátenou lebku zriedkavejšie (*Szabó, 1976, s. 61, obr. 18: III*). Zvýšené obavy z jedinca pochovaného v hrobe 21 sa premietli do spôsobu jeho uloženia, a to vo forme opačnej orientácie, ako sú zvyšné hroby na pohrebisku. Hrob z Milanoviec sa tvarom vyhlíbej jamy vo väčšej miere blíži k prípadom, keď sú mŕtvi ukladaní do objektov sídliskového charakteru. Na ilustráciu možno uviesť známe prípady tohto druhu z Bratislavy–Jiráskovej ul. (*Vallašek, 1972, s. 246*), Čífera–Páca (*Zábojník, 1985, s. 208–210*), Mužly–Čenkova (*Hanuliak, 1988b, s. 522–524*), Nitra–Saratovskej ul. (*Pramene k dejinám osídlenia, 1989, s. 207*) a Šale–Veče (*Točík, 1992, s. 205–208*).

Pri posudzovaní dôvodov ovplyvňujúcich orientáciu pochovaných sa stretávame s problémami iného druhu. Zásady ovplyvňujúce výslednú orientáciu tiel pochovaných boli už preukázané (*Hanuliak, 1984*). Aj napriek týmto poznatkom sa voči teórii tradične zdôrazňujúcej spätosť medzi rozdielnosťou azimutov pochovaných a medzi sezónnym pohybom slnka (*Hrubý, 1955, s. 75–76*) iba ťažko presadzujú. Situácia z Milanoviec potvrdzuje súvislosť orientácie pochovaných s tradičnými rituálnymi zásadami a konfiguráciou terénu v areáli pochovávaní (*Hanuliak, 1984, obr. 7*). V súlade s tým sú aj hroby pri nepatrnom terénnom sklone nasmerované tak, že ich pozdĺžne osi sú kolmé na vrstevnice a súbežné so spádniciou.

PREDMETY HROBOVÉHO INVENTÁRA

Inventár sa našiel v siedmich hrobách (26,9 %). Aj napriek uvedenej sporadickosti patrí do troch materiálových skupín: 1. predmety dennej potreby a nástroje, 2. šperky, 3. súčasti odevu. Do prvej z nich, t. j. medzi predmety dennej potreby a nástroje, patria fragmenty nožov z hrobov 7 a 16. V oboch prípadoch sú to nefunkčné zlomky (obr. 4: 6, 7). Do hrobov mohli byť uložené na rôznych účel. Poloha exemplára z hrobu 7 pripúšťa možnosť funkcie v plnohodnotnom význame ako celého nepoškodeného noža. Málo obvyklá poloha pri lebke z hrobu 16 spochybňuje funkčné poslanie. Podľa toho patrí fragment skôr do série železných zlomkov plniacich v hrobách ochrannú úlohu (*Budinský–Krička, 1944, s. 34*). Z prvej materiálovej skupiny pochádza tiež kresadlo trojuholníkového tvaru s kresacím kamienkom z bieleho limnokvarcitu (obr. 4: 1, 2). Z ich uloženia pri ľavej panvovej kosti možno pripustiť umiestnenie predmetov k mŕtvemu vo vrecku z organického materiálu (*Marešová, 1983, s. 37–38*).

Skupina zbraní a súčastí bojovníckeho výstroja i predmetov kultového charakteru nie je na hodnotenom pohrebisku zastúpená. Skupina šperkov je naproti tomu najpočetnejšia. Prvý typ šperku zastupuje krúžková náušnica z masívneho bronzového drôtu (obr. 4: 8). Jej povrch bol pôvodne pozlátený. Zatiaľ čo veľkosť a tvar krúžka naznačujú využitie v podobe náušnice, hrúbka drôtu a poloha pri pravom pleci sú bežnejšie pre spínadlo prameňov vlasov (obr. 7: 4). Z hrobu 10 pochádza esovitá záušnica s odlomnou slučkou. Jej zachovaná šírka (0,48 cm) dovoľuje exemplár zaradiť do skupiny záušníc so širokým roztepaním (obr. 4: 12). Podobný typ predstavuje exemplár z hrobu 13. Jeho slučka je však roztepaná iba 0,28 cm (obr. 4: 14). V uvedenom hrobe sa v sekundárnej polohe medzi stehnovými kosťami našiel prsteň z bronzovej tyčinky. Jeden z jeho koncov je stenčený (obr. 4: 9; 7: 3). Iný typ prsteňa pochádza z hrobu 14. Ide o uzavretý pásikový prsteň, zdobený pozdĺžnymi žliabkami (obr. 4: 5). Poslednú formu predstavujú dva masívne uzavreté prstene z hrobu 7. Ich jadro z bronzového bolo pôvodne pokryté tenkou vrstvou nekvalitného striebra. Povrch zdobia ryté šikmé a zalomené línie. Prierez je poloblúkový, resp. oblúkový s naznačeným stredovým rebrom (obr. 3: 3, 4).

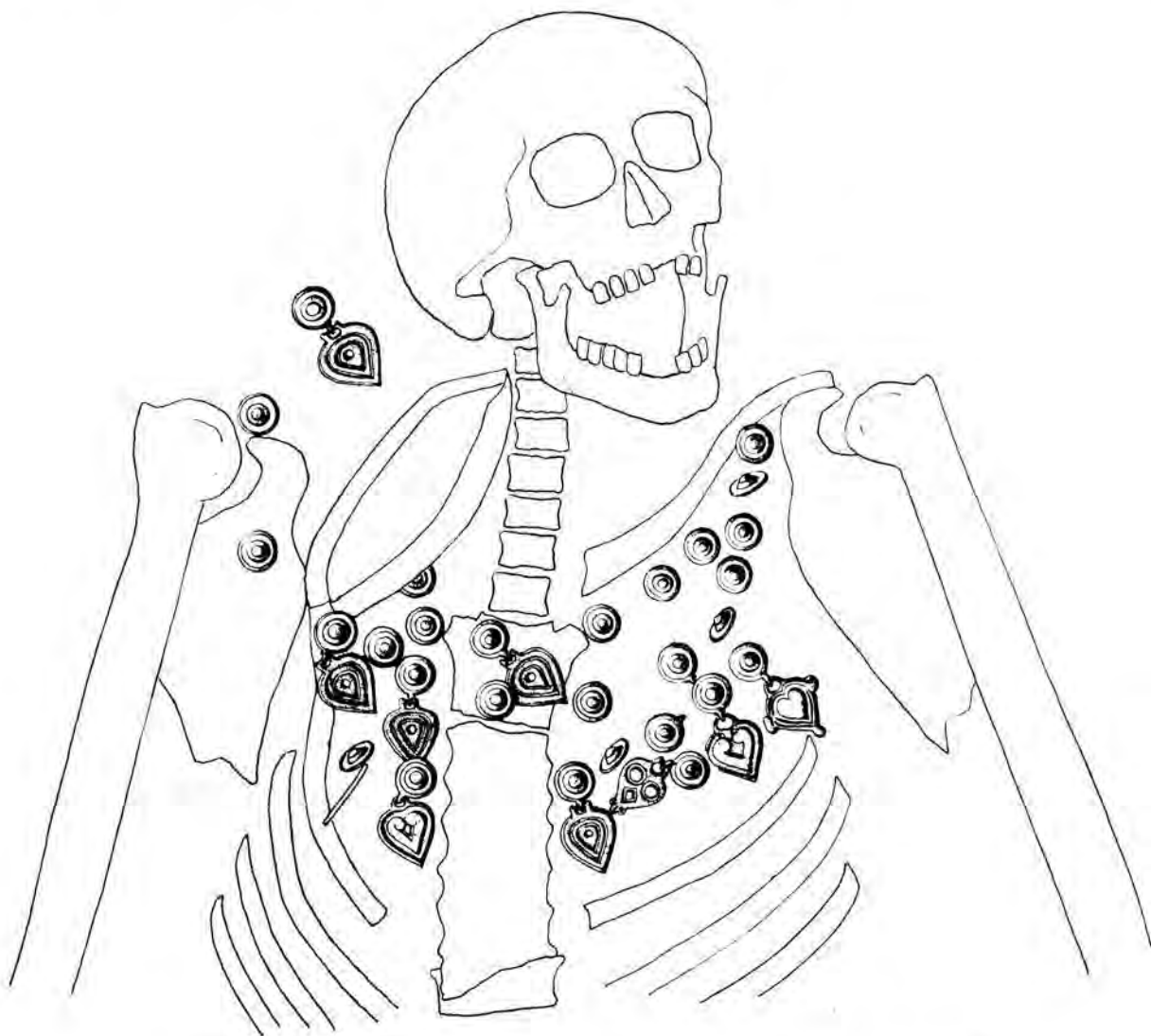
Najpočetnejšie zastúpeným typom predmetu na pohrebisku sú ozdobné kovania. Patria medzi predmety tvoriace súčasť odevu. Jednoduchšiu formu predstavuje medzi nimi 16 kruhovitých pukličiek. Okružný žliabok na ich povrchu oddeľuje okrajovú časť od vyvýšenej stredovej časti s kruhovitou vypuklinou. Dva exempláre tohto druhu majú odlomené závesné očka (obr. 4: 25, 31). Na zadnej strane majú takisto dvojicu upevňovacích ušík. Ďalších desať dvojdielných záveskov sa skladá z hornej pukličkovitej a spodnej listovitej časti, ktorá je sformovaná do štyroch podôb (obr. 4: 27, 30, 33, 34–39). V prvej z nich má šesť záveskov mandľovitý tvar, povrch členia dve zahĺbené línie súbežné s okrajom. V strede je umiestnená kruhovitá priebluň. Vo

zvyšných prípadoch majú kvapkovitý tvar. Ich povrch zdobí motív srdca, geometrických obrazcov a palmiet. Všetky exempláre sú zhotovené z bronzu technikou liatia. Povrch postriebrený, resp. pocínovaný, zahĺbené línie pozlátené. Metalografický rozbor nebol vykonaný.

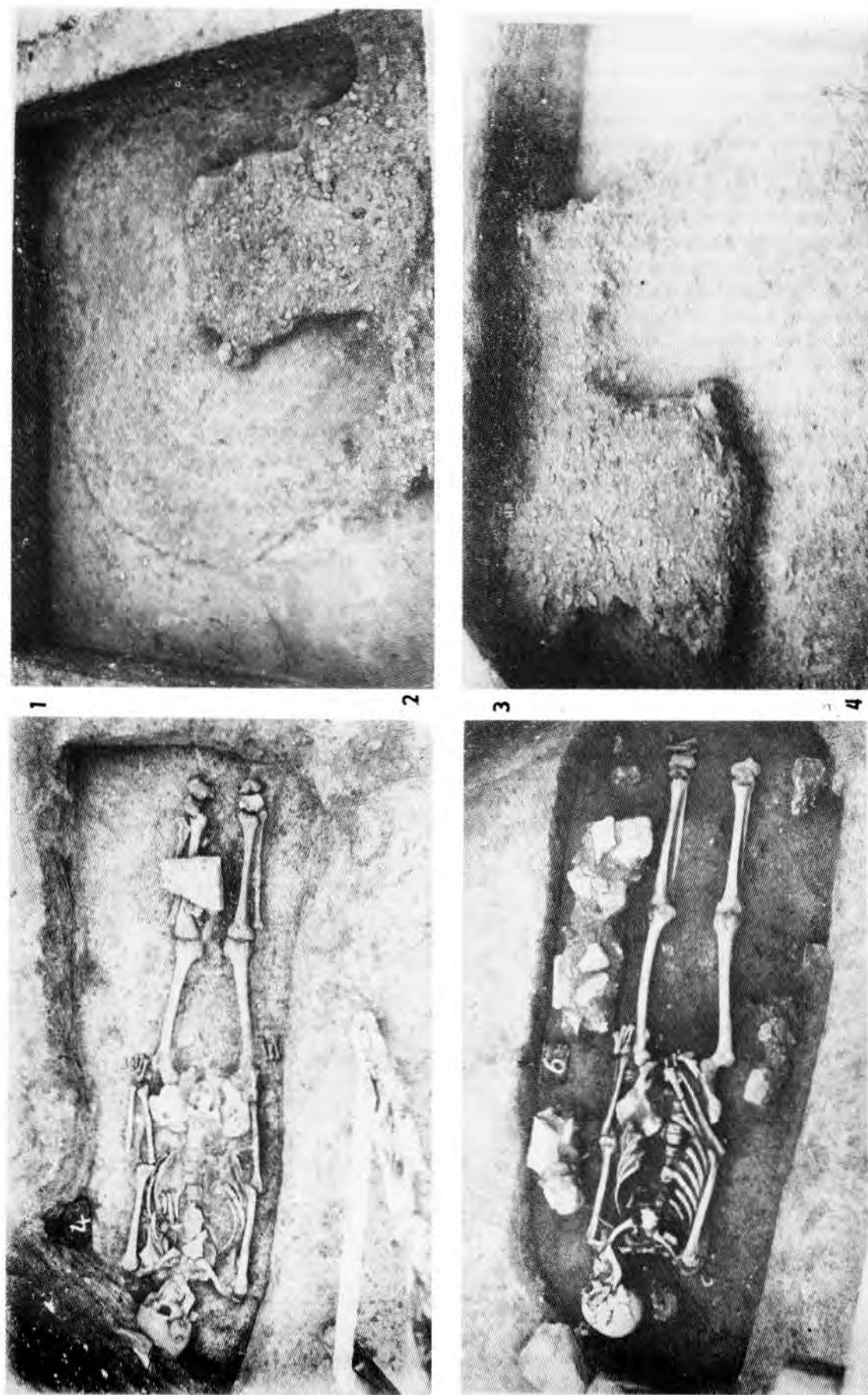
Funkciu kovaní tohto druhu osvetľuje ich poloha na skelete pochovanej ženy. Našli sa na hornej časti hrudníka v poloblúku medzi oboma plecami. Aj napriek čiastočne porušenej situácii v pravej časti hrudníka je zrejmé, že kovania mohli zdobiť okraj odevu v troch líniách (obr. 5). Pod horným poloblúkom z prostých pukličiek nasledoval súbežne druhý s menším množstvom kovaní tohto druhu. Najspodnejší poloblúk je zložený z dvojdielných kovaní. Opísané rozmiestnenie kovaní je veľmi blízke rozmiestneniu predmetov tohto typu z lokality Eperjes-Takács tabla v Maďarsku. V hrobe 4 z tejto lokality hornú časť hrudníka dospeléj ženy zdobilo taktiež 16 pukličkových kovaní a 10 dvojdielných kovaní. Boli usporiadané iba v dvoch radoch

(Bálint, 1991, tab. XIV). Na oboch lokalitách ležali posledné kovania pri pravej strane lebky. Podľa Cs. Bálinta (1991, s. 66, 69) možno tento detail vysvetliť strihom príslušnej časti odevu a spôsobom jeho zapínania v mieste pravého pleca. Takýto spôsob zdobenia šiat kovaniami je podľa dokladov z Karpatskej kotliny najrozšírenejší. Z územia Slovenska bolo naproti tomu dosiaľ známe iné použitie ozdobných kovaní. Na lokalitách Bánov, Červeník, Dolný Peter, Marcelová a Sereď takéto kovania lemovali zvislý otvor šiat na hrudi (Točík, 1968, s. 10, obr. 3: 6; 17–18, obr. 7: 2; s. 23–24, obr. 9: 3; Liptáková, 1964, s. 238–239, obr. 1, 2).

Do súboru hrobového inventára nepatria kamene, zlomky rímskych tehál a maltoviny, ktoré sa napr. spolu s črepmi vyskytli v hroboch 3, 4, 6 (obr. 6: 1, 3). Našli sa na dne hrobovej jamy vedľa pochovaného, v profile stien hrobových jám alebo v zásype hrobu. Boli súčasťou stavebnej destrukcie rozptýlenej v areáli niekdajšej rímskej stavby a zmiešané so zásypovými vrstvami zeminy.

Obr. 5. Milanovce, areál výskumu rímskej stavby. Rozmiestnenie ozdobných kovaní v hrobe 16.

Obr. 6. Milanovce, areál výskumu rímskej stavby. 1 – hrob 4; 2, 4 – objekt 1, 3 – hrob 6.

ZHODNOTENIE MATERIÁLOVÉHO SÚBORU

Na základe elementov pohrebného rítu, najmä však predmetov hrobového inventára, možno pohrebisko odkryté v areáli výskumu rímskej stavby rámcovo zaradiť do 10. – 11. stor. V snahe o bližšie vymedzenie časových hraníc jeho používania sa môžeme oprieť o dvojicu postriebných bronzových prsteňov z hrobu 7. Na území rozšírenia pamiatok belobrdského štýlu boli používané v 2. tretine 11. stor. Do tohto obdobia by z datovateľných predmetov patrili aj uzavretý pásikový prsteň s pozdĺžne žliabkovaným povrchom z hrobu 14 (Giesler, 1981, tab. 53).

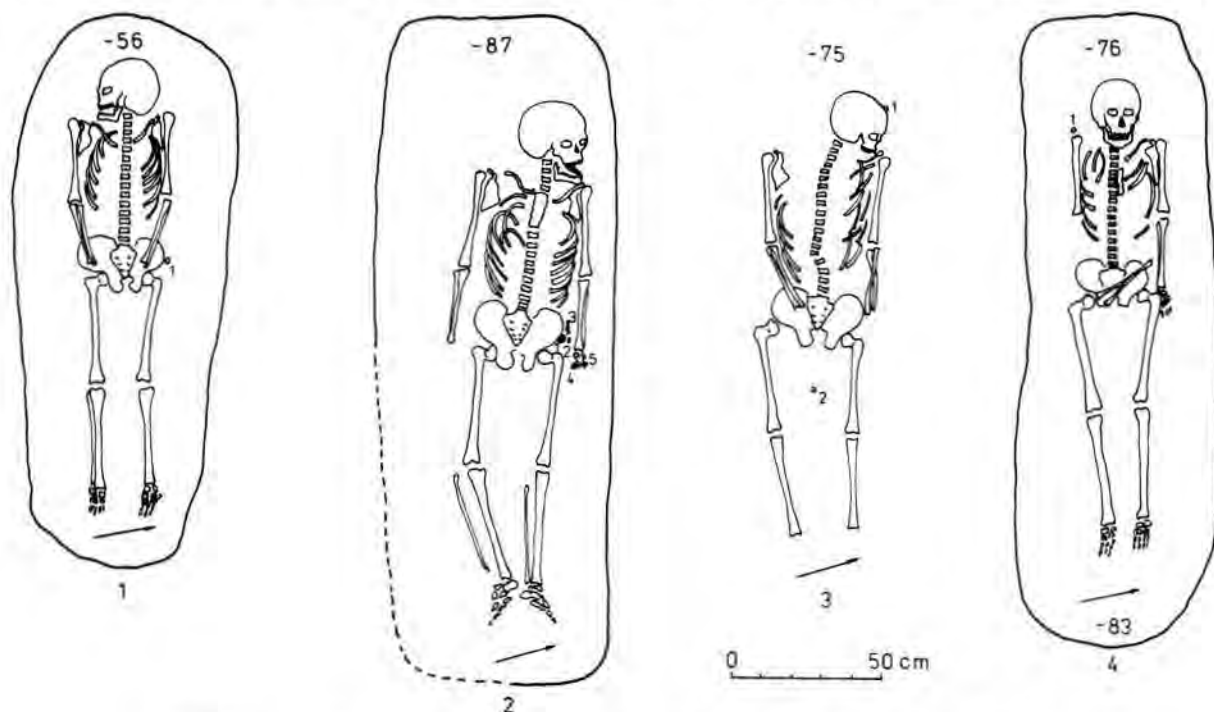
Pri spresňovaní spodnej hranice pochovávaní na lokalite narážame na rad problémov. Spôsobujú ich obmedzené možnosti presnejšieho chronologického zaradenia súpravy ozdobných kovaní z hrobu 16. Nálezy tohto druhu tvoria síce spojovací článok medzi staromaďarskými nálezmi a predmetmi belobrdského štýlu, používajú sa však aj naďalej počas jeho nasledujúcich vývojových etáp. V tomto pomerne širokom období od 2. tretiny 10. do 1. tretiny 11. stor. sa vyskytuje množstvo základných foriem a ich derivátov. Bývajú neraz zastúpené nielen na jednej lokalite, ale i v jednom nálezovom celku (Giesler, 1981, s. 90). Príkladom je aj hrob 16 z Milanoviec. Spoločný výskyt až piatich rozdielnych foriem spodných častí záveskov môže byť použitý ako vodidlo pri precízácii datovania. Vychádza z predpokladu dlhodobého používania pôvodne štýlovo jednotnej súpravy kovaní. Počas neho boli poškodené exempláre nahradzané inými. Túto interpretáciu by nepriamo podporoval aj vek dospelaj ženy z príslušného hrobu. S prihliadnutím na známe datovacie systémy (Váňa, 1954, s.

78; Giesler, 1981, tab. 53; Demo, 1983, s. 278–291) možno hrob zaradiť do 3. tretiny 10. stor.

Ďalšie datovateľné predmety z hrobového inventára pochádzajú z obdobia pochovávaní na pohrebisku. Esovitá záušnica so široko roztepanou slučkou z hrobu 10 patrí do širšieho úseku na prelome 10. a 11. stor. Prostá esovitá záušnica s tyčinkovým prsteňom z hrobu 12 a krúžková náušnica z hrobu 13 pochádzajú pravdepodobne zo záveru 10. stor.

Počet odkrytých hrobov a ich rozmiestnenie ukazujú, že sa výskumom odkryla iba západná okrajová časť pohrebiska s preukázaným pokračovaním pochovávaní juhozápadným smerom. Pre nedostatok potrebných údajov je nefahké určiť pôvodný rozsah pohrebiska. Počet 50–70 hrobov, ktoré tu mohli byť vyhlíbené počas predpokladaného 60–85-ročného používania pohrebiska, treba považovať za veľmi približný.

Etnickú príslušnosť jedincov z milanovského pohrebiska môže indikovať súprava ozdobných kovaní z hrobu 16. Kompletnosť súpravy aj samotný odev, ktorý kovania zdobili, sú príznačné pre dospelé ženy stredných a pospolitých vrstiev maďarského etnika (Szőke, 1962, s. 73–75). Aj forma krúžkovej náušnice z hrobu 13 je v príslušnom období typickejšia pre príslušníkov tohto etnika. Ostatné nálezy sa vyskytujú v strednom úseku používania predmetov belobrdského štýlu a postupne strácajú schopnosť etnickej indikácie. O usídlennej maďarskej komunite v katastri dnešných Milanoviec svedčia tiež písomné pramene: Ker (Kristó – Makk – Szegfi, 1973, s. 37), Kyr (Šmilauer, 1932, s. 101, 106–107). Ich forma patrí medzi maďarské kmeňové názvy. Aj keď genéza tohto druhu toponým nie je uspokojí-

Obr. 7. Milanovce, areál výskumu rímskej stavby. 1 – hrob 14; 2 – hrob 7; 3 – hrob 12; 4 – hrob 13.

vo doriešená (Györffy, 1960; 1977; porovnaj Kristó, 1977), nestráca podoba názvu pre riešenie situácie v Milanovciach význam. Dá sa využiť ako orientačný ukazovateľ etnicity časti obyvateľov sídliačich v 10.–11. stor. v katastri obce, ktorých s istou výhradou môžeme stotožniť s komunitou pochovávajúcou na hodnotenom pohrebisku.

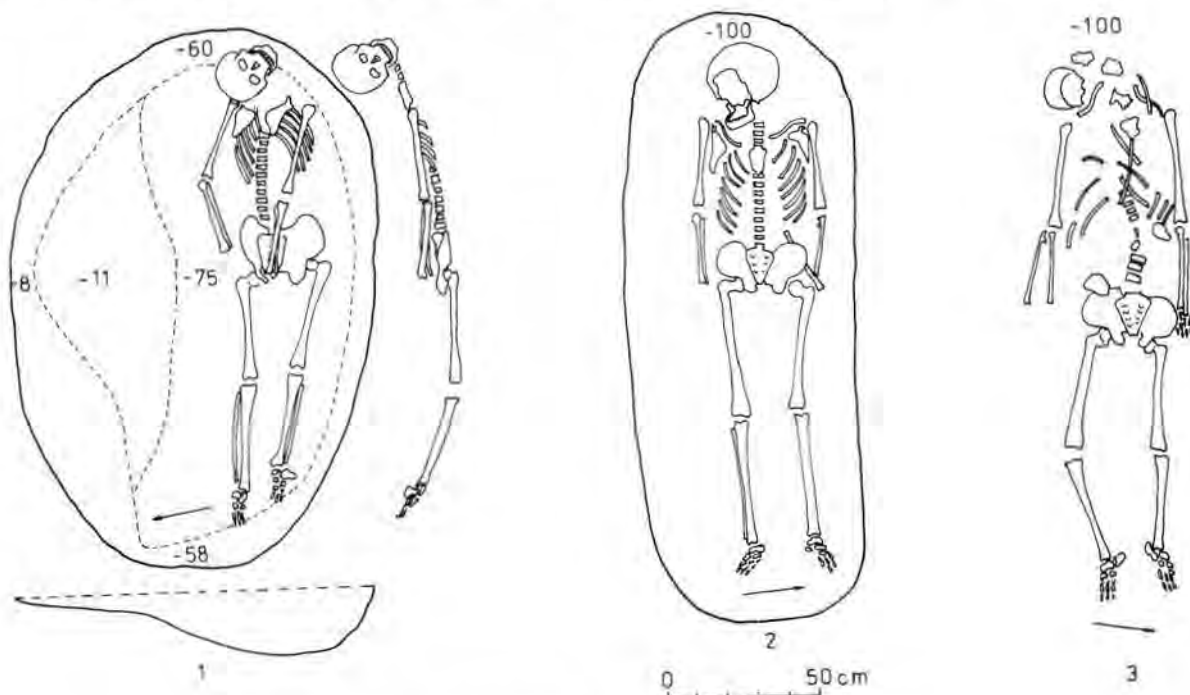
Bez precízneho zhodnotenia antropologického materiálu odborníkom nemožno vytvoriť reálnejší obraz o demografickej skladbe pochovávanej populácie. Hodnotu výpovede milanovského súboru znižuje neúplnosť odkrývky pohrebiska. Ide o okrajovú časť pohrebiska, kde mnohé zo zaznamenaných prvkov sú menej reprezentatívne ako v centrálnej časti. Vzhľadom na tieto skutočnosti je prekvapujúce, že skladba sledovaných fenoménov má podobné proporcie, aké sú známe z kompletne prebádaných pohrebísk. Podľa predbežných výsledkov určenia pohlavia a veku pochovaných by deti v populácii tvorili 15,3 %, nedospelí jedinci 7,7 %, dospelí muži 23 %, dospelé ženy 27 % a dospelí bez určeného pohlavia 27 %.

Spôsob rozmiestnenia hrobov, sporadický výskyt predmetov hrobového inventára (iba 23 %) s uvedenou demografickou skladbou populácie sú typické pre pohrebiská dedinských sídlisk. K charakteristike možno pripojiť nízku hodnotu hrobového inventára, ako aj absenciu zbraní a súčastí bojovníckeho výstroja. Tomuto zatriedeniu neodporuje ani súprava ozdobných kovaní, postriebných a pozlátených šperkov. Nálezy tohto druhu nie sú žiadnou výnimkou na pohrebiskách pospolitých vrstiev maďarského obyvateľstva (Hanuliak, 1991). Prvky ochrannoočistnej funkcie, zohľadňované pri umiestňovaní pohrebiska v teréne, v spôsobe rozmiestnenia hrobov a ich orientácii, sú významnou súčasťou pohanských, resp. predkresťanských

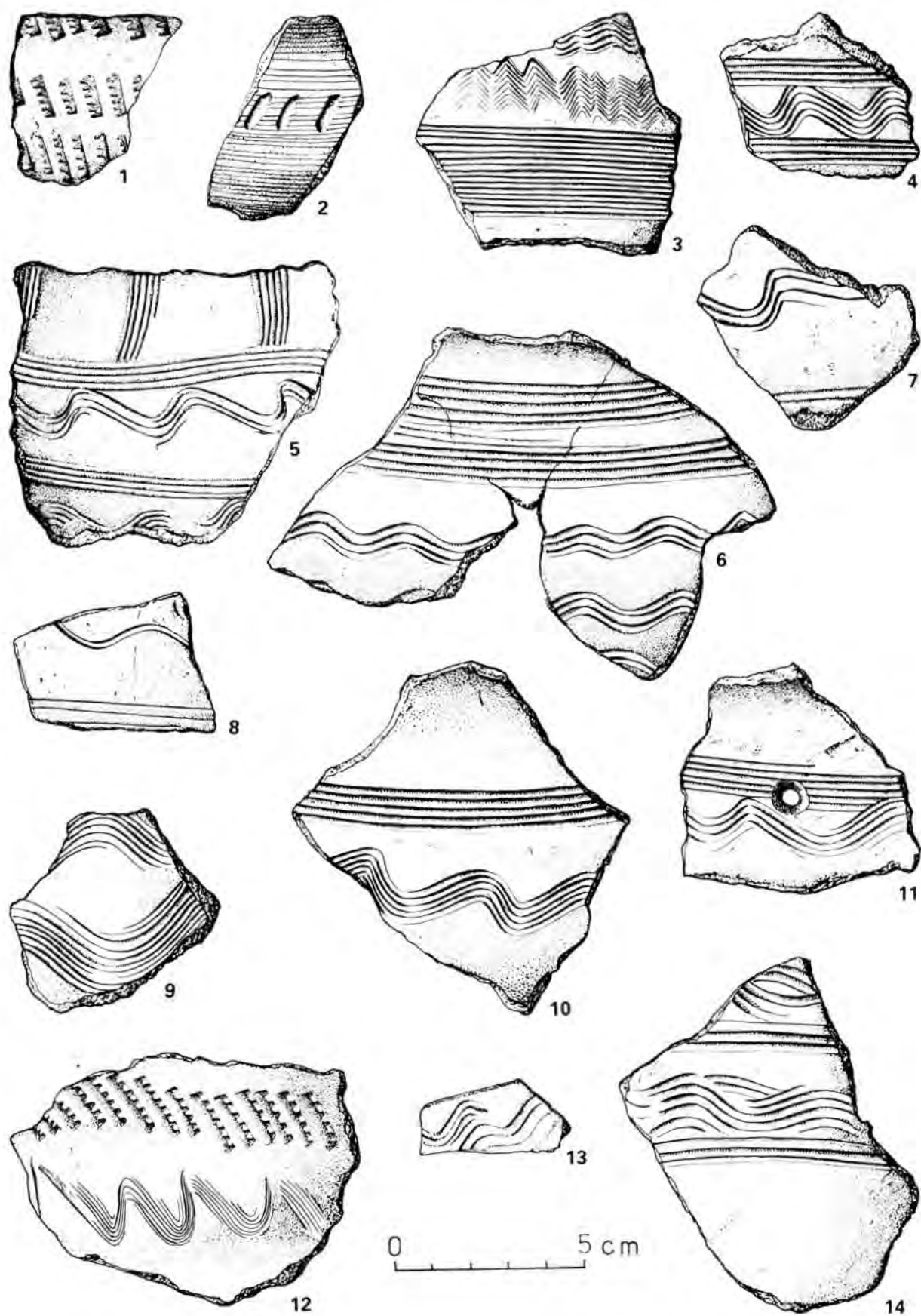
pohrebísk (Hanuliak 1990b, s. 325–326). Túto charakteristiku potvrdzujú tiež zaznamenané prejavy preventívnych a posteriórnych protivampirických praktík. Ich cieľom bolo uchrániť pozostalých členov komunity pred škodlivým vplyvom zomretých. V najzreteľnejšej podobe sa vyskytli v hrobe 21, vysunutom na okraj pohrebiska. Zachytené výsledné prejavy tohto druhu bližšie informujú o predstavách vtedajších ľudí o záhrobnom živote. Medzi praktikami sú aj také, ktorých význam nevieme v potrebnej miere osvetliť.

ZAČIATKY STREDOVEKÉHO OSÍDLENIA OBCE A JEHO PROBLÉMY

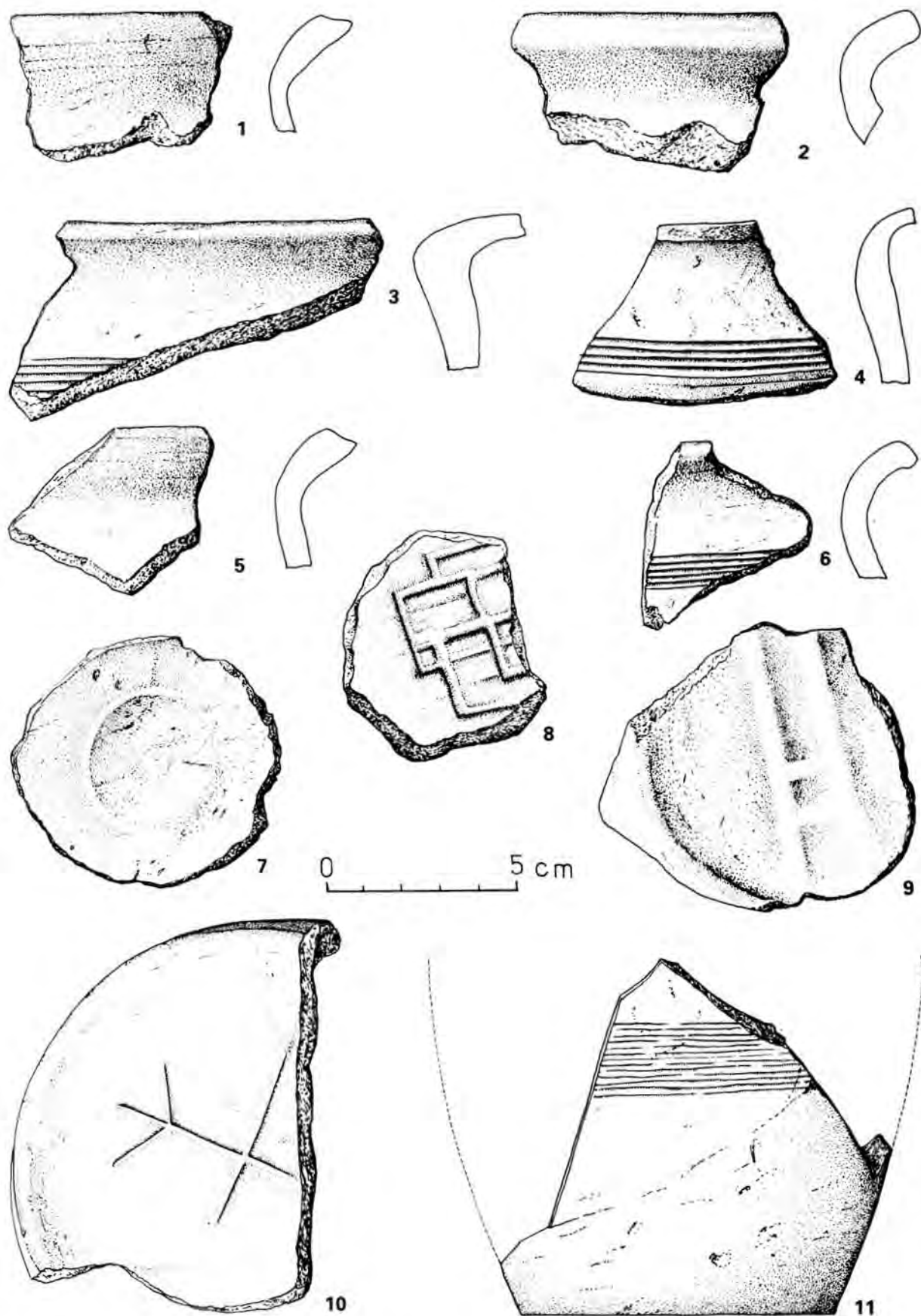
Včasnostredoveké osídlenie katastra dnešných Milanovíc siaha začiatkami do 7.–8. stor. Z tohto úseku sú známe nálezy keramiky získané z porušených hrobov (obr. 1: bod 1; T. Kolník: nálezová správa AÚ SAV 80/58). Ďalšie nálezisko, bez možnosti presnej lokalizácie, reprezentujú zlomky keramiky rámcovo datovanej do 8.–9. stor. (T. Kolník: nálezová správa AÚ SAV 81/58). S touto lokalitou chronologicky súvisia nálezy z objektu 1, preskúmaného v roku 1956 pri odkrývke areálu rímskej stavby. Objekt mal obdĺžnikovú dispozíciu so zaoblenými rohmi. Zahĺbený bol do negatívu východného nárožia rímskej stavby (obr. 3). Včasnostredoveké črepy tvorili v jeho výplni kompletnú vrstvu s hrúbkou 10–12 cm, sústredenú do západnej časti objektu (obr. 6: 2, 4). Jej vznik zrejme súvisí s krátkodobým a jednorazovým zasýpaním objektu po strate jeho primárnej funkcie. Vzhľadom na celkovú hmotnosť črepov, prevyšujúcu 34 kg, je pravdepodobné, že nálezy sem boli prenesené z neďalekej polohy.

Obr. 8. Milanovce, areál rímskej stavby. 1 – hrob 21; 2 – hrob 22; 3 – hrob 24.

Obr. 9. Milanovce, areál výskumu rímskej stavby. Objekt 1 – výber zdobených črepov.

Obr. 10. Milanovce, areál výskumu rímskej stavby. Objekt 1 – výber črepov z okrajov a dno nádob.

Keramický súbor získaný z objektu 1 tvorí 1492 fragmentov. Celá nádoba sa v súbore nevyskytla. Môžeme iba predpokladať, že ide o zlomky hrncovitých nádob s maximálnym vydutím v hornej tretine výšky. Podľa hrúbky črepov, priemeru ústia a dna išlo o nádoby stredne veľké (nad 20 cm) až veľké (nad 25 cm), čiže s objemom nad 2 a nad 5 litrov (Dostál, 1975, s. 142–143). Takéto nádoby, bežne zastúpené na sídliskách, tvorili súčasť kuchynskej keramiky (Pavliš, 1971, s. 224).

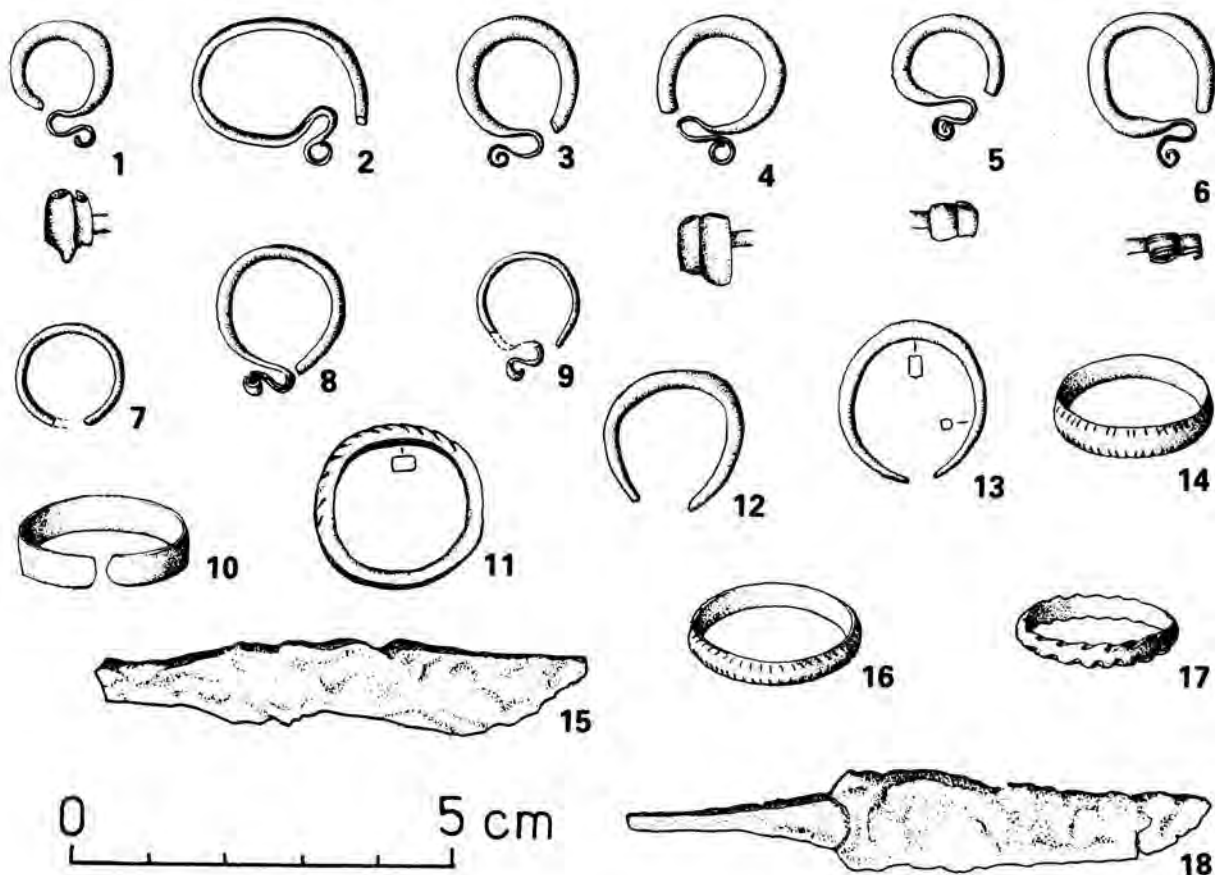
Dná nádob (308 fragmentov) sú rovné alebo len mierne nahor vyklenuté. Na steny sa napájajú v tupom uhle (obr. 10: 11). Steny bývajú v mieste hrdla pravidelne prehnuté (obr. 10: 1–6). Ústie nádob (174 fragmentov) býva nasadené obvykle pod uhlom 45°. Prevažuje kužeľovité zrezanie okrajov. V ojedinelých prípadoch je v strede prežliabkované (obr. 10: 1, 3, 5). Doklady rytej výzdoby sa zachytili na 4,75 % črepov z 1010 fragmentov z tela nádob. Viacnásobná obežná línia je hojnejšie zastúpená ako viacnásobná vlnovka (obr. 9: 9). Spoločný výskyt oboch motívov tvorí iba 10,6 % prípadov (obr. 9: 3–6, 10, 11, 14). Jednoduchá vlnovka kombinovaná so špirálovou závitnicou je zriedkavá (obr. 9: 7, 8). Za výnimočný motív možno označiť kazetový ornament, rad šikmých vrypov a šikmých hrebeňových vrypov (obr. 9: 1, 2, 5, 12). Na dvoch dnoch sa zachytili technické značky (obr. 10: 7, 9; Marešová, 1983, s. 60). Za skutoč-

nú hrnčiarsku značku možno označiť kríž s rozvetvenými ramenami a svastiku dotvorenú štvorcami (obr. 9: 8, 10).

Z technologického hľadiska sú v súbore zastúpené dve skupiny keramiky. Takmer 60 % tvoria črepy pomerne hrubostenných svetločervených nádob (hrúbka 0,9–1,3 cm). V keramickej hmote je primiešaný hrubozrnný piesok a drobné kamienky. Vonkajší povrch keramiky bol zahladzovaný. Výzdobu tvorí najmä motív viacnásobnej obežnej línie alebo vlnovky.

Menej početná je skupina črepov hrubých 0,7–0,9 cm, hnedej až čiernohnedej farby. V keramickej hmote je primiešaný jemný piesok s mikročasticami sfudy. Povrch býva zahladzovaný. Vo výzdobných motívoch sú hojnejšie kombinácie viacnásobných vlnoviek a obežných línií popri jednoduchej vlnovke a špirálovej závitnici.

Nádoby oboch kategórií boli zhotovené v ruke, dodatočne obtáčané na kruhu s pomalými obrátkami. Na nádobách druhej kategórie bola táto činnosť robená s vyššou dokonalosťou. Tu sa tiež zistili doklady horizontálnej modelácie ústia nádob šablónou a jeho zdobenie vlnovkou. Z celého súboru sa zatiaľ vymyká spodná časť nádoby s dokonale obtáčaným telom. Jej keramickú hmotu tvorí jemne plavená fľovitá hlina bez ďalších prímiesí. Vypálenie je kvalitné, farba sivá. Výzdoba v podobe viacnásobnej obežnej línie však zaraďuje nádobu do súboru ostatnej keramiky (obr. 10: 11).

Obr. 11. Milanovce, poloha Kelemenka. Predmety hrobového inventára (podľa Habovštiaka).

Analýzou keramického súboru získaného z objektu 1 sa vyčlenili jeho základné znaky. Aj napriek početnosti črepov nie sú ich charakteristiky dostačujúce na chronologické zaradenie súboru. Časť z nich frekventuje v 8. stor., iné sa objavujú a ďalej zdokonaľujú v 9. stor. Na základe tohto poznatku možno keramický súbor hypoteticky začleniť do širšieho obdobia na prelome 8. a 9. stor.

Ďalšiu lokalitu v štruktúre stredovekého osídlenia Milanoviec reprezentuje pohrebisko z 10.-11. stor. z areálu výskumu rímskej stavby (obr. 1: bod 4), hodnotené v príspevku. S týmto pohrebiskom sú chronologicky súčasné aj hroby odkryté *A. Habovštiakom* (1964, s. 413-416) v polohe Kelemenka v roku 1961 (obr. 1: bod 3). Predmety hrobového inventára (obr. 11) kladú pochovávanie na lokalite do 4. štvrtiny 10. - 2. tretiny 11. stor. Súčasná existencia viacerých menších osád v rámci istého mikroregiónu v priebehu 10.-12. stor. je doložená množstvom prípadov (*Habovštiak*, 1985, s. 75-77). Podľa zistených dvoch samostatných pohrebísk treba s takouto možnosťou rátať aj na území Milanoviec. Väčší význam majú v tomto prípade okolnosti vzniku a súčasnej existencie dvoch oddelených sídliskových celkov. Podľa výsledkov porovnávania materiálu získaného z oboch pohrebísk môže byť jednou z príčin rozdielna etnická príslušnosť obyvateľov osád.

V 56 preskúmaných hroboch zo 72 zistených sa v polohe Kelemenka vyskytol takmer totožný sortiment predmetov hrobového inventára ako na pohrebisku v areáli odkrytej rímskej stavby (obr. 4: 12). Chýbajú v ňom však predmety, ktoré by sa dali jednoznačne priradiť maďarskému etniku. Je to tak i napriek dvojnásobnému počtu hrobov, aký bol odkrytý na druhom pohrebisku. Ďalšie indicie na podporu slavnosti poskytujú niektoré elementy pohrebného ritu. S veľkou pravdepodobnosťou patria k nim doklady o použití stĺpovej konštrukcie, ktorá v hrobe 7 vytvorila oporu pre doštené prekrytie nad pochovaným jedincom. Identická konštrukcia bola zhotovená v hrobe 33 z 2. štvrtiny 10. stor. v Nových Zámkoch (*Rejholcová*, 1974, s. 436-438). Oba prípady môžeme považovať za doklad prežívania starších kultúrnych tradícií v autochtónnom slovanskom prostredí. K ukazovateľom slavnosti môžeme s výhradou pripojiť aj metrické údaje hrobových jám, ktoré v rovnakom chronologickom úseku 10. stor. prevyšovali priemernými hodnotami

údaje z pohrebísk maďarskej populácie (*Hanuliak*, 1992). Zjavné je to na príkladoch hĺbky a kubatúry hrobových jám. Údaj o priemernej hĺbke hrobov dospelých 90,4 cm z pohrebiska v polohe Kelemenka prevyšuje napr. hodnotu 71,6 cm z druhého porovnávaného pohrebiska. Rozdiely sú tiež vo frekvencii výskytu uloženia horných končatín. V populácii z areálu odkrytej rímskej stavby sú popri rituálnej polohe pozdĺž tela (42,8 %) početnejšie zastúpené polohy predlaktí uložených v panve alebo cez brušnú dutinu (23,8 - 19 - 9,5 - 4,8 %). Na pohrebisku v polohe Kelemenka dominuje rituálna poloha horných končatín pozdĺž tela (77,8 %). V porovnaní s ňou sú ostatné varianty nízko zastúpené (6,6 - 6,6 - 4,5 - 4,5 %).

Presvedčivejší dôkaz o etnickej príslušnosti pochovávajúcich populácií by mohlo priniesť porovnanie charakteristík antropologického materiálu. Výsledky tohto druhu nie sú však k dispozícii. Je tiež otázne, do akej miery môžu byť výsledky porovnávania presvedčivé pri takej obmedzenej vzorke dospelých osôb. Cenné poznatky by mohli poskytnúť aj sídliská patriace každej z uvedených populácií. Stotožňovanie dosiaľ známych sídlisk z polohy Keresztúr (obr. 1: bod 5) a Kačárňa (bez bližšej lokalizácie) s uvedenými pohrebiskami je z viacerých dôvodov problematické (*Pramene k dejinám osídlenia*, 1989, s. 267). Parcelácia osídlenia v 10.-11. stor., doložená v archeologických prameňoch, mohla byť základom neskoršieho členenia osídlenia katastra na dva celky - Veľký a Malý Kyr (*Habovštiak*, 1964, s. 425). Čiastočné zjednotenie predpokladáme od druhej polovice 12. stor., keď sa po vybudovaní sakrálnej stavby v polohe Kelemenka mohlo začať spoločne pochovávať v jej okolí. Logicky vypracovanú konštrukciu spochybňuje zatiaľ ťažko vysvetliteľný hľad takmer 100 rokov. Vsúva sa medzi skončenie pochovávanie na pohrebiskách a začiatky používania kostolného cintorína. Riešením problému môže byť predpokladaná existencia hrobov z najmladších úsekov pochovávanie, ktoré neboli na pohrebiskách prebádané.

Poznatky predstreté v tomto príspevku svedčia o význame každého nálezového súboru, hoci by sa mohlo zdať, že reprezentatívnosť jeho výpovede nie je príliš vysoká. Podrobnou analýzou prameňov, konfrontáciou ich výsledkov so známymi údajmi možno získať podrobnejšie informácie z mnohých oblastí spôsobu života.

Rukopis odovzdaný:

26. 10. 1992

Posudzoval:

PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc.

Mená a adresy autorov:

PhDr. Milan Hanuliak, CSc.

949 01 Nitra, Novomeského 39

PhDr. Titus Kolník, DrSc.

949 01 Nitra, Výstavná 17

Literatúra

- BÁLINT, Cs.: Südungarn im 10. Jahrhundert. Budapest 1991.
- BEDNÁRIK, R.: Príspevok k pohrebným zvykom slovenského ľudu. In: Národopis. Zbor. 1. Turč. Sv. Martin 1939, s. 54-94.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Prvé staroslovanské radové pohrebišťa v Turci a Liptove. Turč. Sv. Martin 1944.
- DEMO, Ž.: Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji. In: Podravski zbornik. Koprivnica 1983, s. 271-298.
- DOSTÁL, B.: Bfeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- GIESLER, J.: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Prähist. Z., 56, 1981, s. 3-167.
- GYÖRFFY, Gy.: A magyar törzsi helynevek. In: Névtudományi vizsgálatok. Budapest 1960, s. 27-34.
- GYÖRFFY, Gy.: Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest 1977, s. 123-156.
- HABOVŠTIAK, A.: Výskum v Milanovciach. Archeol. Rozhl., 16, 1964, s. 413-426.
- HABOVŠTIAK, A.: Milanovce, okr. Nové Zámky. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978, s. 129.
- HABOVŠTIAK, A.: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.
- HANULIAK, M.: Problematik der Gräberorientierung vom Gesichtspunkt der Aussagefähigkeit. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Nitra 1984, s. 109-119.
- HANULIAK, M.: Pohrebisko z 11. storočia v Mani. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 24. Nitra 1988a, s. 101-113.
- HANULIAK, M.: Najnovšie výsledky výskumu pohrebisk 9.-12. storočia na Slovensku. In: Archaeol. Historica. 13. Brno 1988b, s. 521-534.
- HANULIAK, M.: Aussagefähigkeiten archäologischer Quellen aus Flachgräberfeldern des 9.-12. Jahrhunderts. Slov. Archeol., 38, 1990a, s. 147-191.
- HANULIAK, M.: K zmenám náboženských predstáv v 9.-12. storočí. In: Archaeol. Historica. 15. Brno 1990b, s. 323-332.
- HANULIAK, M.: Predbežné výsledky výskumu pohrebiska z 10.-11. storočia v Malých Kosihách. In: Castrum Novum. 5. Nové Zámky 1991, s. 3-21.
- HANULIAK, M.: Gräberfelder der slawischen Population im 10. Jahrhundert im Gebiet der Westslowakei. Slov. Archeol., 40, 1992, s. 243-308.
- HRUBÝ, V.: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště na Valách. Praha 1955.
- CHORVÁTHOVÁ, L.: Pohrebné zvykoslovie v Bošáckej doline. Diplomová práca - FFUK. Bratislava 1974.
- KOLNÍK, T.: Výskum rímskej stanice v Milanovciach pri Šuranoch. Archeol. Rozhl., 9, 1957, s. 816-826.
- KOLNÍK, T.: Ausgrabungen auf der römischen Station in Milanovce in den Jahren 1956-1957. In: Limes Romanus Konferenz Nitra. Bratislava 1959, s. 27-48.
- KOLNÍK, T.: Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. Archeol. Rozhl., 38, 1986, s. 411-434.
- KRISTÓ, G. - MAKK, F. - SZEGFÜ, L.: Adatok „korai“ helyneveink ismeretéhez. In: Univ. Szegedin. de Attila József nominatae. Acta Historica. 44. Szeged 1973.
- KRISTÓ, Gy.: Törzsek és törzsnévi helynevek. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest 1977, s. 211-223.
- LIPTÁKOVÁ, Z.: Dve pohrebiská z X. storočia na juhozápadnom Slovensku. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 14. Nitra 1964, s. 237-256.
- MAREŠOVÁ, K.: Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích. Brno 1983.
- PAVLŮ, I.: Pražská keramika 12. a 13. století. Praha 1971.
- Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I/1. Nitra 1989.
- REJHOLCOVÁ, M.: Pohrebisko z 10.-12. storočia v Nových Zámkoch. Slov. Archeol., 22, 1974, s. 435-460.
- SZABÓ, J.Gy.: Árpádkori telep és temetője Sarud határában III. In: Az Egri Múz. Évk. 14. Eger 1976, s. 17-19.
- SZÓKE, B.: A honfoglaló - és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Rég. Tanulm. Budapest 1962.
- ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha - Bratislava 1932.
- TOČÍK, A.: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1968.
- TOČÍK, A.: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.-14. storočí. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 28. Nitra 1992, s. 5-247.
- VALLAŠEK, A.: Hromadný hrob z 10. storočia v Bratislave. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok. 8. Bratislava 1972, s. 229-252.
- VÁNA, Z.: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.-XII. století. Slov. Archeol., 2, 1954, s. 51-93.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava 1977.
- ZABOJNÍK, J.: Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 21. Nitra 1985, s. 205-216.

Gräberfeld aus dem 10.-11. Jahrhundert in Milanovce

Milan Hanuliak – Títus Kolník

Bei der Abdeckung von Resten eines römischen Baues in den J. 1956–1957 wurden im Gemeindekataster von Milanovce, Bez. Nové Zámky (Abb. 1: Punkt 4), 26 Gräber freigelegt. Sie bildeten den Westrand des Gräberfeldes (Abb. 2: 1; 3). Die Kollektion der Elemente des Bestattungsritus bilden rechteckige Grabgruben (Abb. 7–11). Ihre Ecken waren auf verschiedene Weise geformt. Die durchschnittliche Tiefe der Grabgruben maß bei Erwachsenen 71,6 cm, bei Kindern 68 cm, die durchschnittliche Kubatur betrug 1,14 m³. Unter den Lagen der oberen Gliedmaßen dominierte die Lage der Arme längs des Körpers. Seltener verzeichnet wurden Lagen der Unterarme auf dem Becken und Bauch. An den Skeletten wurden Belege störender Eingriffe festgestellt. Ein Teil von ihnen kann mit gegenvampirischen Praktiken verknüpft werden. Ihre Anwendung wurde auch im Grab 21 erwiesen. In eine Grube von ungebräuchlicher Form und Größe wurde der Tote in Bauchlage untergebracht. Kopf und obere Gliedmaßen waren unnatürlich verdreht. Die Außergewöhnlichkeit des Individuums ist auch durch die umgekehrte Orientierung des Leichnams bestätigt (Abb. 8: 1). Die übrigen Gräber waren nach dem gebräuchlichen Prinzip orientiert. Seine Grundlage bilden die traditionellen rituellen Grundsätze und die enge Beziehung der Gräber zu der Geländekonfiguration.

Inventar wurde in 26,9 % der Gräber gefunden. Gegenstände des täglichen Gebrauches vertreten Messer, ein Feuerstahl und Zündstein (Abb. 4: 1, 2, 6, 7). Schmuck fand sich auf dem Gräberfeld zahlreicher. Ein schlichter Ohrring und ein S-förmiger Schläfenring zierte die Köpfe der Verstorbenen (Abb. 4: 8, 12, 14). Fingerringe sind durch 3 Typen vertreten (Abb. 4: 3–5, 9). In größter Zahl kamen Beschläge in Form von Zierbuckeln und zweiteiligen Anhängern vor (Abb. 4: 10, 11, 13, 15, 16–39). Sie zierten den Oberteil des Gewandes einer erwachsenen Frau (Abb. 5). Die Analyse der Materialkollektion erwies, daß das Gräberfeld im dritten Drittel des 10. bis zum zweiten Drittel des 11. Jh. benutzt wurde.

Die Zahl der erschlossenen Gräber und ihre Verteilung zeigen, daß bei der Grabung nur der Westteil des Gräberfeldrandes freigelegt wurde – mit nachgewiesener Fortsetzung der Belegung in südwestlicher Richtung. Wegen ungenügender Angaben ist die Bestimmung des ursprünglichen Gräberfeldausmaßes nicht leicht. Die Zahl von 50–70 Gräbern, die hier während der vorausgesetzten 60–85 jährigen Benützung des Gräberfeldes angelegt worden sein konnten, ist bloß als sehr annähernd zu betrachten.

Einen Hinweis auf die ethnische Zugehörigkeit der Individuen des Milanovce Gräberfeldes kann die Kollektion von Zierbeschlägen aus Grab 16 bieten. Die Komplettheit der Garnitur wie auch die Kleidung selbst, welche mit den

Beschlägen verziert war, sind für erwachsene Frauen der mittleren und gemeinen magyarischen Bevölkerungsschichten bezeichnend (Szöke, 1962, s. 73–75). Auch die Form des schlichten runden Ohrrings aus Grab 13 ist im betreffenden Zeitabschnitt typischer für Angehörige dieses Ethnikums. Die übrigen Funde waren im mittleren Abschnitt der Verwendung von Gegenständen des Bijelo-Brdo-Stils gängig und verloren allmählich die Fähigkeit einer ethnischen Indikation. Von einer angesiedelten magyarischen Kommunität im Kataster des heutigen Milanovce zeugen auch Schriftquellen: Ker (Kristó – Makk – Szegfü, 1973, S. 37), Kyr (Šmilauer, 1932, S. 101, 106 f.). Ihre Form gehört zu magyarischen Stammesnamen. Wenn auch die Genese dieser Art von Toponymen nicht zufriedenstellend gelöst ist (Györffy, 1960; 1977; vgl. Kristó, 1977), büßt die Form des Namens für die Lösung der Situation in Milanovce nicht an Bedeutung ein. Er kann als Orientierungshinweis auf die Ethnizität der im 10.-11. Jh. im Gemeindekataster siedelnden Bewohner ausgenutzt werden, die mit gewissen Vorbehalt mit der Kommunität identifiziert werden kann, die auf dem ausgewerteten Gräberfeld bestattet war.

Die Verteilungsart der Gräber, das sporadische Vorkommen von Gegenständen des Grabinventars (bloß 23 %) mit der angeführten demographischen Bevölkerungszusammensetzung sind für Gräberfelder von Dorfsiedlungen typisch. Angeschlossen werden kann an die Charakteristik der niedrige Wert des Grabinventars wie auch das Fehlen von Waffen und Bestandteilen der Kriegerausrüstung. Dieser Einstufung widerspricht auch nicht die Kollektion der Zierbeschläge, des versilberten und vergoldeten Schmucks. Funde dieser Art bilden keine Ausnahme auf Gräberfeldern der gemeinen magyarischen Bevölkerungsschichten (Hanuliak, 1991).

Die Elemente von Schutz-Läuterungsfunktion, die bei der Unterbringung des Gräberfeldes im Gelände, bei der Verteilungsweise der Gräber und ihrer Orientierung berücksichtigt wurden, bilden einen bedeutenden Bestandteil heidnischer bzw. vorchristlicher Gräberfelder (Hanuliak, 1990b, S. 325 f.). Diese Charakteristik wird ebenfalls von den vermerkten Äußerungen präventiver und posterioritärer gegenvampirischen Praktiken bestätigt. Ihr Zweck war, die hinterbliebenen Mitglieder der Kommunität vor schädlichen Einflüssen der Verstorbenen zu schützen. In deutlichster Form kamen sie im Grab 21 vor, das am Gräberfeldrand angelegt war.

Bei der Untersuchung der römischen Station wurde auch das Siedlungsobjekt Nr. 1 freigelegt (Abb. 3: 6: 2, 4). Eine seiner Verschüttungsschichten enthielt 1492 Scherben. Es handelt sich ausschließlich um Bruchstücke von Gefäßen zweier Kategorien; die Unterschiede zwischen ih-

nen bestehen in der Dicke der Scherben, in der Zusammensetzung der Keramikmasse, in der Art der Oberflächengestaltung und in der Benützung von Verzierungs-motiven (Abb. 9, 10). Die festgestellten Eigenschaften datieren die Keramik-kollektion an die Wende des 8./9. Jh.

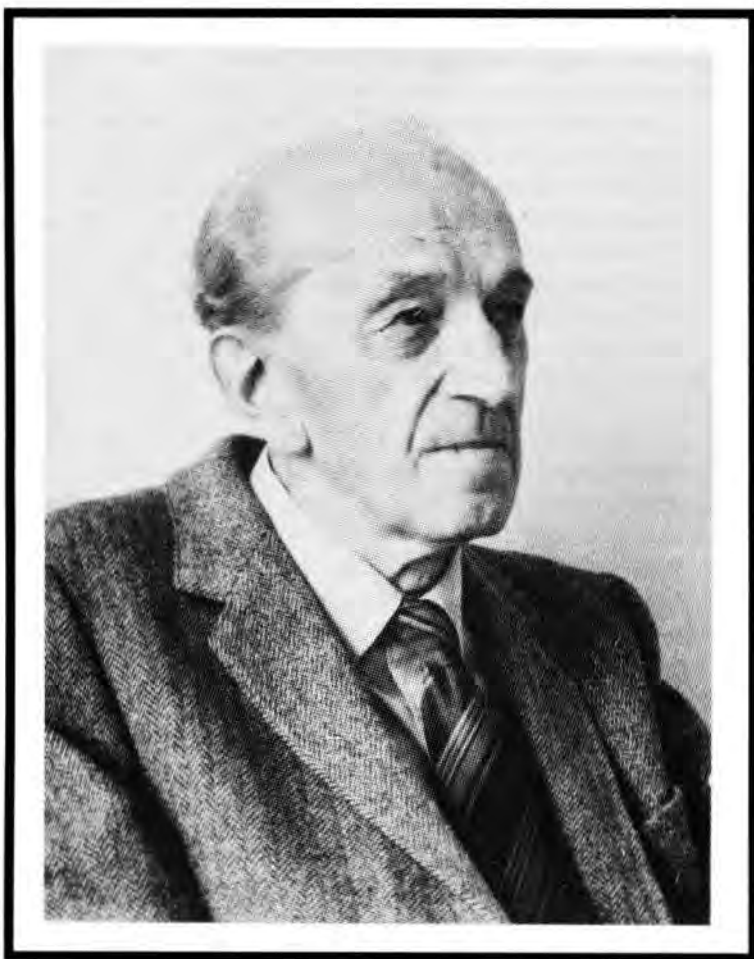
Mit dem bearbeiteten Gräberfeld aus dem Areal des römischen Baues ist ein weiteres Gräberfeld zeitgleich. Es wurde in der Lage Kelemenka in J. 1961 untersucht (Abb. 1: Punkt 3; 2; 3; 11). Eine der Ursachen der getrennten

Existenz zweier gleichzeitig lebender Kommunitäten konnte ihre unterschiedliche Ethnizität gewesen sein. Die Analysenergebnisse der Quellen aus dem Gräberfeld in der Lage Kelemenka erlauben es, diese Kommunität mit einer autochthonen slawischen Bevölkerung zu verbinden. Die in den archäologischen Quellen nachgewiesene Parallelität der Besiedlung im 10.–11. Jh. schuf wahrscheinlich eine Grundlage für die spätere Gliederung der Besiedlung des Gemeindekatasters in zwei Einheiten – in Veľký und Malý Kyr (Nagy und Kis Kér).

Übersetzt von B. Nieburová

SPRÁVY A RECENZIE

**Za prof. PhDr. Vojtechom Budinským-Kričkom, DrSc.
(*24. 7. 1903 – † 5. 1. 1993)**

Na prahu nastupujúceho roku 1993 postihla slovenskú archeológiu i celú našu vedu bolestná strata. 5. januára odišiel na večnosť jej nestor prof. PhDr. Vojtech Budinský-Krička, DrSc. Pod dojmom tejto smutnej správy odvíja sa mi pred duchovným zrakom život pána profesora, plný obetavosti a lásky k archeológii a Slovensku, no tiež dramatických zvrátov, život, v ktorom sa zrkadlia dejiny Slovenska v 20. storočí. Mnohé z týchto podnetov a udalostí zvädzajú k úvahám, ktoré by boli, chtiac-nechtiac, poznamenané

subjektivizmom. Preto sa v tejto spomienke venovanej pánu prof. Budinskému-Kričkovi chcem práve z úcty k nemu pridržať verne jeho zásad: triedzosť a úcta k faktom.

Rodák z Ružomberka študoval na Komenského univerzite v Bratislave a Univerzite Jagelovcov v Krakove. Ako mladý odborník – pracovník Slovenského národného múzea v Martine, neskôr Československého štátneho archeologického ústavu sa plne vložil do organizácie terénnej prospekcie a výskumu. Ťažké podmienky na prácu zocelili

jeho vôľu dosiahnuť objavné výsledky vo vede. Húževnatosť, trpezlivosť a skromnosť v spojení s bádateľským talentom boli jeho základnými osobnými danosťami. A výsledky sa dostavili: archeologické nálezy z rozličných častí Slovenska boli už v tridsiatych rokoch významným argumentom pri prekonávaní jednostranných i ideologicky motivovaných téz prof. V. Chaloupeckého o neskorých začiatkoch osídlenia územia Slovenska.

Prof. Budinský-Krička sa od 1. marca 1939 stal vedúcim Archeologického a konzervátorského ústavu pri Slovenskom národnom múzeu v Turčianskom Sv. Martine a po vzniku samostatného Štátneho archeologického ústavu v r. 1942 jeho prvým riaditeľom. Je len prirodzené, že svoje poznatky využíval dlhodobe aj v pedagogickej činnosti na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po roku 1948 do jeho osudov zasiahla „atmosféra zostrujúceho sa triedneho boja“, podozrievavosť a netolerantnosť. Mierny, v podstate apolitický vedec sa na základe vykonštruovaných obvinení stal objektom politickej kriminalizácie a represie. Svet vedy sa mu pomaly začal otvárať opäť až v roku 1954, keď sa stal pracovníkom Archeologického ústavu SAV v Nitre. Uprostred kruhu priateľov a narastajúcej archeologickej obce rýchle pookrial, aj keď na krivdy pochopiteľne zabudnúť nikdy nemožno. Ako vedúci výskumného strediska ústavu v Košiciach dlhé roky organizoval, po odchode do dôchodku ďalej prinajmenšom inšpiroval, resp., pokiaľ mu to zdravie dovoľovalo, osobne realizoval prieskumy a výskumy na východnom Slovensku.

Profesor Vojtech Budinský-Krička bol osobnosťou ojedinelou, priekopníckou postavou v dejinách slovenskej archeológie. Výskumy spojené s jeho menom (Turčiansky Sv. Martin, Žitavská Tóň, Skalica, Krasňany, Radzovec, Zemplín, Kráľovský Chlmec, Šebastovce, Prešov, Blatné Remety atď.) sa stali v archeológii pojmi. Knižné práce (napr. *Výtvarný prejav slovenského praveku*, 1942; *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*. In: *Slovenské dejiny I*, 1947; *Slovanské mohyly v Skalici*, 1959; *Kráľovský Chlmec*, 1980; *Das altmagyarisches Fürstengrab von Zemplín*, 1973 – spoluautor

N. Fettich) obsahujú vedecké fakty a námety základného významu. Publikačná činnosť V. Budinského-Kričku obahuje vyše 300 jednotiek a dotýka sa prakticky všetkých sfér archeologického bádania na Slovensku. Svedčí to o dlhom tvorivom období, pracovitosti, zanietenosti a širokom rozhlade autora. Stal sa známou osobnosťou nielen v domácej vedeckej a širšej kultúrnej verejnosti, ale aj v medzinárodných odborných kruhoch. Svojou prácou dlhé desaťročia zviditeľňoval dávne dejiny a moderný intelektuálny potenciál Slovenska. Kľúčovými sú najmä jeho práce o východnom Slovensku v rôznych obdobiach pravekého vývoja a diela venované problémom slovanských kultúr a počiatkom dejín slovenského národa, najmä z hľadiska vývoja osídlenia. Obrovská prospektorská činnosť pána profesora s veľkým počtom lokalít, ktoré objavoval i pomocou trpezlivo budovanej siete externých spolupracovníkov – amatérov, bola základom jeho analytických prác.

Odišiel vedec všeobecne ctený, len niektorými poznaný a pochopený, no pre všetky po ňom nastupujúce generačné vrstvy a ich prácu nepostrádateľný. Odchádza s ním časť určitej vedeckej romantiky, doba zanietených jednotlivcov – prospektorov archeológie. Pri príslušnej skromnosti pána profesora mnohé veci z jeho života azda nevieme ešte dočiniť a dať do vzájomných súvislostí. Musíme len poďakovať súhre okolností, že pán profesor nedávno spracoval písomne časť svojich spomienok a odovzdal ich na publikačné využitie vedeniu Archeologického ústavu SAV. Mysleli sme aj na zborník k jeho blížiacim sa deväťdesiatym narodeninám. Žiaľ, už sa ho nedožil.

Lúčime sa s prof. PhDr. Vojtechom Budinským-Kričkom, DrSc., v mene celej slovenskej archeologickej pospolitosti. Defiluje pred nami jeho bohatý vedecký odkaz. I napriek požehnanému veku, ktorý mu osud dožičil, nás ohromuje neodvolateľný majestátny smrti. Pociťujeme medzeru po významnej osobnosti, ostáva však pre nás jeho práca a v nás pamiatka na človeka, vedca a učiteľa.

Alexander Ruttkay

Jubileá

V roku 1993 završuje osemdesiat rokov života **PhDr. Mikuláš Dušek, CSc.** (* 7. 6. 1913), niekdajší riaditeľ Podunajského múzea v Komárne, po vzniku Archeologického ústavu SAV v Nitre jeho vedecký pracovník, v sedemdesiatych rokoch vedúci pravekého oddelenia a predseda Slo-

venskej archeologickej spoločnosti. Svoj vedecký záujem sústredil na výskum a zhodnotenie pohrebísk doby bronzovej na západnom Slovensku a intenzívne sa venoval najmä štúdiu doby halštatskej, z ktorej preskúmal aj významné opevnené sídlisko v Smoleniciach.

Sedemdesiatpäť rokov sa dožil jeden z najpoprednejších slovenských archeológov **doc. PhDr. Anton Točík, DrSc.** (* 28. 1. 1918), vedecký pracovník s veľkou rozhladenosťou a neutíchajúcou energiou. Ako riaditeľ Archeologického ústavu SAV v Nitre sa v rokoch 1951–1970 výnimočne zaslúžil o jeho organizačné, materiálne i personálne vybudenie a začlenenie do medzinárodnej spolupráce. Po odvolaní z tejto funkcie z politických dôvodov pracoval a dodnes pokračuje v práci na problematike rôznych období pravekého a včasnodedinného osídlenia Slovenska. Najväčšiu pozornosť venoval viacerým neolitickým a eneolitickým kultúram, najmä však dobe bronzovej a slovanskému osídleniu. Z jeho rozsiahlych výskumov má európsky význam predovšetkým výskum sídliska tellového charakteru v Nitrianskom Hrádku. Je autorom veľkého počtu monografických prác, štúdií a príspevkov.

Významného jubilea, 70 rokov, sa dožil **PhDr. Juraj Bárta, CSc.** (* 13. 4. 1923), vedecký pracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre a v šesťdesiatych rokoch i vedúci jeho pravekého oddelenia. Stal sa priekopníkom moderného paleolitického a mezolitického bádania na Slovensku, pozornosť však venoval aj niektorým neolitickým kultúram. Je prvým a nateraz jediným bádateľom, ktorý systematicky skúmal slovenské jaskyne so zameraním na praveké, včasnohistorické a historické osídlenie. Publikoval početné štúdie a príspevky a je autorom monografie Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej.

Životné jubileum oslavuje **PhDr. Mária Rejholcová** (* 1. 6. 1933), vedecko-technická pracovníčka a v sedemdesiatych rokoch vedúca technického oddelenia Archeologického ústavu SAV v Nitre. Svoj záujem sústredila na výskum slovanského osídlenia na západnom Slovensku. Jej prácu

charakterizuje precíznosť, ktorú preukázala na mnohých terénnych výskumoch, v početných dokumentačných prácach a v publikovaných príspevkoch. Z jej aktivít dominuje výskum rozsiahleho slovanského pohrebiska v Čakajovciach, ktorého zhodnotenie je pred dokončením.

Šesťdesiat rokov sa dožíva **Ing. arch. Andrej Fiala** (* 4. 4. 1933), pracovník Správy hradu v Bratislave. V predchádzajúcich rokoch pôsobil v Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody a špecializoval sa predovšetkým na výskum a rekonštrukciu stredovekých hradov (Bratislavský, Spišský, Trenčiansky hrad a i.). Výsledky tejto činnosti sa prejavujú aj v monografických prácach a štúdiách.

Päťdesiat rokov zavŕšil **PhDr. Ladislav Veliačik, CSc.** (* 13. 6. 1943), vedecký pracovník a v súčasnosti prvý zástupca riaditeľa Archeologického ústavu SAV v Nitre. Je špecialistom na štúdium doby bronzovej a pozornosť zameriaval predovšetkým na náročné výskumy pohrebísk a opevnených sídlisk lužickej kultúry. Tejto problematike je venovaná podstatná časť jeho štúdií a príspevkov, z ktorých sa zvlášť vyníma monografické zhodnotenie spomínaného osídlenia na Slovensku.

Ešte v predchádzajúcom roku mala životné jubileum **PhDr. Tamara Nešporová** (* 28. 11. 1942), odborná pracovníčka Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Po začiatočnom zameraní na problematiku hatvanskej kultúry jej ďalšiu prácu profilovalo poslanie pracoviska. Uskutočnila záchranné výskumy na strednom Považí, predovšetkým sa však venuje archeologickému výskumu hradného kopca v Trenčíne. Na výsledky tejto terénnej činnosti sú zamerané jej publikované príspevky.

Stanislav Šiška

Prvé medzinárodné kolokvium o ekologickom prostredí vysokohorských pravekých nálezísk, Trento 1992

Organizátorom medzinárodného kolokvia v Trente (5.–10. 10. 1992) sa podarilo v rámci tematiky *Adaptácia pravekého ľudstva vo vysokohorskom životnom a ekologickom prostredí* stmeliť kolektív popredných európskych i zámořských archeológov pri diskusii o riešení problémov osídlenia vysokohorského prostredia od paleolitu a mezolitu prakticky až po dobu bronzovú a halštatskú.

Jadro tematiky sa týkalo relácií medzi človekom a jeho prírodným prostredím počas würmského interpleniglaciálu, tardiglaciálu, ako aj včasného postglaciálu. V tomto smere boli

v prednáškach, posterových vystúpeniach i diskusiách pertraktované otázky biologického a fyzikálneho charakteru v súvislosti s najstarším osídlením vysokohorských polôh: spôsoby lovu, lovecké revíry, sociálno-ekonomické štruktúry, získavanie kamenných surovín na výrobu nástrojov a pod.

Organizátorom medzinárodného kolokvia v Trente sa podarilo sústrediť 79 popredných bádateľov zo 14 štátov z Európy a zo zámoria (USA – 6 účastníkov, Francúzsko – 7, Belgicko – 2, Maďarsko – 1, Česko-Slovensko – 2, Rakúsko – 2, Švajčiarsko – 4, Rusko – 4, Gruzínsko – 1, Španiel

sko – 2, Rumunsko – 2, Poľsko – 3, Tadžikistan – 1). Približne polovicu (42 účastníkov) tvorili odborníci organizátorskej krajiny – Talianska – medzi ktorými boli aj aktívni organizátori tejto akcie na čele s prof. A. Brogliom a hlavne dr. M. Lanzingerom, ktorému sa podarilo organizáciu kolokvia i exkurzie perfektne zabezpečiť. Význam podujatia podčiarkol účasťou aj dr. C. Peretto, zvolený na kongrese v Bratislave v rámci príprav XIII. kongresu UISPP za generálneho sekretára budúceho svetového archeologického kongresu, ktorý sa má uskutočniť v rámci programu UISPP pri UNESCO v Taliansku. Aj účasť generálneho tajomníka UISPP prof. dr. J. Nenquina s manželkou potvrdila význam kolokvia v Trente.

Na kolokviu bolo 47 prednášok a 19 posterových vystúpení. V rámci prednášok, posterových a diskusných vystúpení odznela z Česko-Slovenska prednáška L. Bánesza (*Epipaleolithic sites in the territory of Mountain Tokaj – Zemplín into the North-Carpathian Massiv*) a v posterovej

sekcii na jeho vystúpenie (*Les gisements épipaleolithiques avec obsidienne dans la Montagne Zemplin, Carpathes*) najvýraznejšou reakciou zahraničných odborníkov bol zvýšený záujem o návštevu Archeologického ústavu SAV s účelom štúdia nálezov z územia Slovenska. S dobrým ohlasom sa stretla aj prednáška ďalšieho účastníka z Česko-Slovenska – dr. M. Olivu o paleolitickom osídlení Moravy (*Le géographie de l'occupation paléolithique en Moravie et le problème de l'adaptation aux region montagneuses*).

Tieto vystúpenia česko-slovenských archeológov boli so záujmom očakávané a patrične ocenené i vzhľadom na dobrú kontinuitu s prednáškami, ktoré odzneli na XII. kongrese UISPP v r. 1991 v Bratislave. V tejto súvislosti vystúpil prof. dr. J. Nenquin, generálny sekretár UISPP, a vyslovil vysoké uznanie za vedecko-organizačnú úroveň XII. kongresu prehistorických a protohistorických vied v r. 1991 v Bratislave všetkým česko-slovenským archeológom.

Ladislav Bánesz

12. medzinárodný kongres o antických bronzoch

Organizátormi 12. kongresu o rímskych bronzoch boli Provincijnálne múzeum G. M. Kama a Katolícka univerzita v Nijmegen v Holandsku (Provinciaal Museum G. M. Kam, Katholieke universiteit). Kongres sa konal v dňoch 1. – 4. júna 1992 v Nijmegen pod záštitou provincie Gelderland a holandského Ministerstva sociálnych vecí, zdravotníctva a kultúry. Nosnú tému kongresu predstavovalo *Datovanie rímskych bronzov: vnútorné a vonkajšie kritériá*, pričom referáty boli rozdelené do štyroch sekcií: *Bronzové nádoby, Figurálne bronz, Technika a produkcia, Varia a nové nálezy*. Za veľmi pozitívne možno považovať, že usporiadatelia sa snažili prednášky zostaviť tak, aby rokovanie v sekciách neprebiehalo paralelne, čo sa im s výnimkou posledného dňa i podarilo. Pre zahraničných účastníkov bolo atraktívne tiež to, že rokovanie sa konalo po jednotlivých dňoch v štyroch inštitúciách, takže mali možnosť zoznámiť sa okrem Katolíckej univerzity a Provincijnálneho múzea G. M. Kama v Nijmegen aj s Národným múzeom starožitností v Leidene (Rijksmuseum van Oudheden) a so Štátnym ústavom starostlivosti o pamiatky v Amersfoorte (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek).

Úvod kongresu tvorilo otvorenie výstavy *Rímske bronzové nádoby z provincie Gelderland*. Výstava predstavuje jednu z aktivít Provincijnálneho múzea G. M. Kama, ktorej záverom by malo byť vydanie druhého zväzku katalógu bronzových nádob z pera Annelies Kosterovej, jednej z organizátoriek 12th International Congress of Ancient Bronzes.

Referáty v sekcii *Bronzové nádoby* boli veľmi rôznorodé. Od pompejských nádob (S. Tassinariová) cez neskororímske konvice vrátane koptského tovaru (M. Castoldiová) a nálezy situlových atáš z Panónie (K. Szabóová) až po pozoruhodnú hydriu a stamnos, použité ako popolnice v dvoch hrobkách neďaleko Milána (M. Bollová). Všeobecný prehľad novších i starších nálezov zo Slovinska podal referát D. Brescaka, v ktorého podtón bola nezastieraná snaha predstaviť zároveň nový európsky štát. Malú, ale esteticky veľmi príťažlivú skupinu predstavujú nádoby zdobené emailom s koncentráciou výskytu v severnej Galii a v južnom Anglicku. E. Künzl tento fenomén spája s neskorolátenskou tradíciou v rímskom umeleckom remesle. J. Wielowiejski v teoretickom referáte sa snažil osvetliť funkciu rímskych bronzových nádob v naddunajskom barbariku. Upozornil na prijímanie rímskych stolovacích zvykov ako na jednu z foriem romanizácie, ale i na kvantitatívne rozdiely vo výskute bronzových nádob vo východnej a v západnej časti tzv. slobodnej Germánie. Za mladšiu bádateľskú generáciu veľmi úspešne vystúpila R. Nenova-Merdjanova s typológiou nádobiek na olej používaných v kúpeľoch a palaestrách v Trácii a Moesii, ako aj M. Erdrich so snahou o zostavenie novej typológie hemmoorských vedier na základe spôsobu ich výroby.

Referáty v sekcii *Technika a produkcia* možno rozdeliť do dvoch skupín. Do prvej patrili prednášky o archeologických dokladoch produkcie rímskych bronzov. O pozostatkoch intenzívnej produkcie z 1. až začiatku 4. stor. v antickom meste Industria pri Turíne (troska, polotovary, nedokončené

výrobky, tabuľky s nápismi týkajúcimi sa dielni a pod.) hovorila A. Giunilia-Mairová. So snahou nájsť podobné centrum v dolnodunajskej oblasti (Noviodunum) vystúpila G. Simionová. Takmer 2000 fragmentov kadlubov sa našlo na lokalite Castleford v Británii. Kadluby pochádzajú z dvoch období – koniec 1. a koniec 3.–4. stor. a slúžili na odlievanie bronzových nádob a lyžíc. J. Bayleyová sa snažila rekonštruovať ich vzhľad, pričom prišla k záveru, že v jednom kadlube sa mohlo naraz odlievať až 12–16 lyžíc.

Druhá skupina referátov tejto sekcie predkladala výsledky najmodernejších technických analýz bronzov. Úvod tvoril referát R. Meijersa a H. Karsa o konzervačných a reštauračných technikách v hostiteľskej inštitúcii R. O. B. (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek) v Amersfoorte. Tento referát bol doplnený aj inštruktívnou ukážkou experimentálneho odlievania rímskej spony do kadluba počas prestávky rokovania. O veľmi cenenom antickom kove – tzv. korintskom bronze – hovoril P. T. Craddock. Výsledky spektrochemických analýz škandinávskych kotlov predložila H. J. Bolingbergová. Pôvod bronzových nádob z Poľska, ale i niektorých zo Slovenska, na základe metalografických analýz hľadal A. Niewegłowski. Ďalšie referáty boli venované užšie špecializovaným témam, ako napr. použitiu medi legovanej zinkom v dobe rímskej (J. Riederer), mikroskopickým analýzám povrchu rímskych zrkadiel z Britského múzea (N. Meeks) a mikroštruktúre zrkadiel z Nijmegen a Valkenburgu (R. N. McDonnell).

Rokovanie sekcie *Figurálne bronz* sa uskutočnilo v Rijksmuseum van Oudheden v Leidene. Pri príležitosti kongresu tu bola inštalovaná výstavka antických figurálnych bronzov zo zbierok múzea.

K možnostiam štýlového datovania figurálnych bronzov sa donedávna pristupovalo veľmi skepticky. So snahou postaviť tento problém do nového svetla vystúpili F. Braemer a M. Galestinová. Najmä referát M. Galestinovej naznačil, že i na tomto poli možno pri podrobnom štúdiu istých znakov (výraz tváre, drapéria a pod.) zistiť časovo ohraničené

štýly. Podobne bol ladený i referát prof. W. J. Th. Petersa o skupine Herkulov z Holandska. Ďalšie referáty predstavovali nové alebo málo známe nálezy s ich podrobnými ikonografickými analýzami (V. Najdenova, A. Milčeva, M. Treister) alebo geografické (C. Pop – nálezy z Dácie), či typologické skupiny figurálnych bronzov (S. Boucherová – larovia; P. Georgiev – Herkulovia z Moesie inferior).

Ako je zrejmé už z názvu, sekcia *Varia a nově nálezy* zastřešovala rôznorodú tematiku. Boli sem zaradené i referáty, ktoré by obsahom patrili skôr do sekcie o figurálnych bronzoch – L. Marinescuová o bronzových soškách z Dácie a V. Varsik o figurálnych bronzoch zo Slovenska. O kovaniach skriniek informovali referáty S. Molsa (kovanie s figurálnou výzdobou z Allard Pierson Museum v Amsterdame), M. Kemkesa (takmer kompletne sady z dvoch skriniek z villy rustica v Eckartsbrunne) a I. Šivecovej (nálezy z Emony). O kovaniach konského postroja z Panónie a z Trácie a o ich rekonštrukciách hovorili S. Palágyi a V. Vasiliev. L. Vagalinski zozbieral bronzové strigili z Trácie a P. Dyzek predstavil lekárske náradie z valetudinaria legionárskeho tábora v Novae.

Kladom kongresu, popri dokonalej organizácii pod vedením riaditeľky Provincijného múzea G. M. Kama pani Antoinette Gerhartlovej-Witteveenovej, boli výstavy venované rímskym bronzom v Nijmegene a v Leidene. Vďaka finančnej podpore holandskej strany sa kongresu mohol zúčastniť zatiaľ najväčší počet bádateľov, najmä z mladšej generácie, z východoeurópskych krajín. Na kongres nadväzovali dve paralelné pokongresové exkurzie. Dvojdnňová exkurzia viedla po múzeách a výskumoch vo Frízsku a v Amsterdame. Účastníci jednodňovej exkurzie mali možnosť vidieť výskumy v Nijmegene – canabae legionis pri tábore 10. légie na Hunerbergu (vedúci J. K. Haalebos) a predláviovský tábor na Kops Plateau (vedúci W. J. H. Willems). Záverom exkurzie a 12. kongresu o rímskych bronzoch bola návšteva pamiatkovo upravených galorímskych chrámov pod súčasným kostolom v Elste.

Vladimír Varsik

XVIII. medzinárodný kongres Rei Cretariae Romanae Fautores v Maďarsku

Profesijná spoločnosť pre výskum rímskej keramiky Rei Cretariae Romanae Fautores (RCRF), združujúca v súčasnosti 247 individuálnych a 99 kolektívnych členov z 26 krajín sveta, zorganizovala na dni 13.–18. septembra 1992 svoj v poradí už osemnásty medzinárodný kongres. Účastníci predchádzajúceho podujatia v Pavii (Taliansko) prijali po-

nuku maďarských kolegov usporiadať nasledujúce stretnutie v Székesfehérvári, takže tohoročný kongres sa konal pod záštitou Múzea kráľa Štefana (István Király Múzeum), renomovanej inštitúcie s dlhoročnou tradíciou v odbornej i organizačnej oblasti. Zainteresovaní bádatelia, ktorí majú možnosť prostredníctvom RCRF stretávať sa a konfronto-

vať svoje poznatky každé dva roky, sa zišli aj tentokrát v hojnom počte. Mnohých sem prilákala ústredná téma podujatia *Výroba a rozšírenie glazovanej keramiky*, iných zase príležitosť bližšie sa oboznámiť s panónskou keramikou, so sprievodnými nálezmi a s nálezovými okolnosťami, ako aj s významnými lokalitami z doby rímskej. Pozitívnu úlohu pritom zohrala aj geografická poloha dejiska kongresu, výhodná pre väčšinu európskych účastníkov, a známa srdečnosť a pohostinnosť domácich kolegov.

Podujatie sa neoficiálne začalo prehliadkou príležitostnej výstavy *Rímska glazovaná keramika v Panónii*, ktorá v chronologickom a tematickom usporiadaní prezentovala najvýznamnejšie nálezy a nálezové celky tohto keramického druhu z územia provincie i z prilehlého sarmatského barbarika. Mnohé z nich boli sprístupnené odbornej verejnosti po prvýkrát, a to nielen vo vitrínach, ale aj v katalógu *Glasierte Keramik in Pannonien*. Podstatnú časť katalógu tvorí zhodnotenie a zhrnutie doterajších poznatkov o včasnorímskej (L. Barkóczi) a neskororímskej glazovanej keramike z panónskych sídlisk (Zs. Bánki), pohrebísk (G. Nádorfi) a z lokality Tokod (É. Bónisová), o hrncárskej výrobe v Savarii (T. Buócz) a o glazovaných kahancoch z Dunaújvárosu a z Tácu (Zs. Pongráczová). O tom, že exponáty a ich širšie súvislosti zaujali prítomných odborníkov, svedčí aj bohatá návštevnosť výstavy počas trvania kongresu.

Samotné rokovanie otvorila predsedníčka RCRF T. Tomasevicová-Bucková, ktorá po privítaní oboznámila prítomných s hlavnými bodmi programu. Jedným z nich, popri prednáškach, referátoch, návšteve expozícií a rímskych nálezísk, bolo aj valné zhromaždenie s očakávanými zmenami v organizačnej štruktúre RCRF. Väčšina z 36 príspevkov, ktoré odzneli v odbornej časti kongresu, sa týkala zvolenej témy, t. j. glazovanej keramiky. Ich autori sa zameriavali predovšetkým na zhodnotenie súborov i unikátnych nálezov z jednotlivých lokalít (napr. Krefeld-Gellep, Haltern, Oberwinterthur, Ostia, Gerulata, Poetovio, Piran, Singidunum, Táp, Szarvas, Ampelum, Sarmizegetusa, Apulum, Oescus – autori R. Pirling, J. Harnecker, A. Hochuli-Gysel, A. Martin, E. Krekovič, J. Istenič, V. Vidrih-Perko, Lj. Bjeljajac, Zs. Pongrácz, I. Juhász, C. L. Baluta, V. Bolindet, G. Kabakčieva) alebo z väčších geografických celkov (napr. Porýnie, severná Itália, Panónia, Dácia, Moesia – autori A. Desbat, C. Maccarbruni, G. Sena Chiesa, M. Buora, M. Fasano, G. Cassini, J. Topál, J. W. Hayes, N. Gudea). Účastníci vo svojich prednáškach venovali pozornosť najmä otázkam typológie, chronológie, výroby, rozšírenia a distribúcie glazovanej keramiky z výrobných centier do ostatných častí Impéria, ako i mimo jeho územia.

Okrem ústrednej témy viacerí odborníci referovali o najnovších výsledkoch bádania o terre sigillate (ďalej TS), jej napodobeninách, ale aj o iných druhoch rímskej keramiky. Z nich spomeniem príspevkov o miskách typu Drag. 29 (C. Bémont), o výzdobných prvkoch TS z dielne v Metz (J.-M. Demarolle), o výrobe TS v Aelium Cetium (C. Riegler), o italskej TS z Gorsia (D. Gabler), o dielňach v Lezoux (B. P. Wittmann), v severnom Francúzsku (P. van

Ossel), o TS z Malej Ázie (S. Zabehlický-Scheffeneckerová) a o keramike VI. légie Victrix (V. G. Swan). K. Póczyová svojím prehľadným referátom informovala o rozsiahlej vojenskej i civilnej keramickej produkcii v Aquincu, s ktorou sa mohli prítomní bližšie zoznámiť počas jednej z plánovaných exkurzií. Zo Slovenska sa kongresu zúčastnili T. Kolník, E. Krekovič a autorka tejto správy s prednáškami o trecích miskách a ich napodobeninách u podunajských Svěbov, o glazovanej keramike z Gerulaty a o panónskej reliéfnej keramike z Bíne. Odovzdané rukopisy budú publikované v samostatnom zväzku časopisu *Alba Regia*.

Škoda, že vzhľadom na rôznorodosť príspevkov a tiež nie práve ideálne zostavený program prebiehala diskusia najmä v kuloároch. Tým boli mnohí ukrátení o možnosť zapojiť sa do nej alebo jednoducho oboznámiť sa s názormi ostatných kolegov. Z verejnej diskusie azda stoja za zmienku otázky spojené s využitím trecích misiek pri príprave jedál a pri stolovaní v rímskej, ale aj v súvekej „barbarskej“ spoločnosti, ktoré zaujali väčšinu prítomných a priniesli konfrontáciu viacerých teoretických i praktických poznatkov a z nich vyplývajúcich úvah.

Starostlivo pripravené exkurzné trasy viedli po rímskych lokalitách a múzeách v okolí Blatenského jazera a na území dnešnej Budapešti. Účastníci navštívili rozsiahly archeologický park so stálou expozíciou reprezentatívnych nálezov v Gorsiu, zrekonštruované mohyly v Inote, pamiatkovo upravenú hlavnú budovu vilovej usadlosti v Baláči, historické jadro mesta a múzeum vo Veszpréme (Laczkó Dezső Múzeum), výskum sídliska s hrnciarskymi pecami v Balatonfűzfő, múzeum v prírode v civilnom meste Aquinea s príslušnou expozíciou, zrekonštruované a verejnosti sprístupnené časti fortifikácie i vnútornej zástavby légiového tábora, thermae maiores, taktiež prebiehajúci výskum v tomto areáli a príležitostnú výstavu venovanú hrnciarskym dielňam v Aquincu, inštalovanú na Budínskom hrade v priestoroch Historického múzea Budapešti (Budapesti Történeti Múzeum). Počas kongresu sa prítomní mohli zoznámiť aj s dejinami a architektúrou starobylého Székesfehérváru a so stálou archeologickou expozíciou v novej budove múzea. V rámci predaja odbornej literatúry bolo možné zadovážiť si nielen domáce tituly, ale aj niektoré ťažko dostupné publikácie zahraničných autorov, ktorí vyšli v ústrety svojim kolegom a sami ich tu ponúkali.

Valné zhromaždenie RCRF sa po akejsi predohre v Pavii aj tentokrát nieslo v pracovnom, reformnom duchu. Dočasne zvolená predsedníčka T. Tomasevicová-Bucková v úvode predniesla podrobnú správu o činnosti a hospodárení za uplynulé dva roky. Všetkých potešila skutočnosť, že sa napriek finančným a organizačným ťažkostiam podarilo vydať ďalšie *RCRF Communications* (1992, zv. IV, č. 6) s bibliografiou rímskej keramiky za rok 1991 a dva zväzky *RCRF Acta* s príspevkami z kongresov v Plevene a v Pavii. Potom nasledovalo niekoľkohodinové vyčerpávajúce rokovanie súvisiace s návrhom nových stanov, ktoré predložila pracovná skupina na čele s Ph. M. Kenrickom. Po prekonzultovaní jednotlivých bodov a vecných pripomienok valné

zhromaždenie nakoniec upravené znenie stanov RCRF schválilo. Omnoho búrlivejšiu diskusiu však vyvolala voľba nového predsedníctva, od ktorého v značnej miere závisí ďalšia činnosť RCRF. Z podaných návrhov bolo zvolené predsedníctvo v zložení: J. K. Haalebos – Holandsko (predseda), K. Rothová-Rubiová – Švajčiarsko (tajomníčka), S. L. Wynia – Holandsko (pokladník), S. Zabeľlický-Scheffeneckerová – Rakúsko (redaktorka), D. Gabler – Maďarsko (prísediaci). V závere zasadnutia valné zhromaždenie prijalo ponuku rumunských kolegov, aby sa dejiskom nasledujúceho kongresu stala Timișoara.

Napriek tomu, že rokovanie valného zhromaždenia vyvolalo u mnohých členov rozpaky, a hádam aj určité rozčarovanie, celkový prínos XVIII. kongresu RCRF bol nesporne pozitívny. Okrem výborne zostaveného odborného programu (i keď s prekvapivo nízkou účasťou domácich bádateľov) sa o to pričínili aj viaceré spoločenské podujatia, ako boli recepcie, koncerty, ktoré umožnili nadviazať a rozvíjať na základe osobných kontaktov cenné kolegiálne vzťahy.

Klára Kuzmová

Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria. Zväzok I, časť 1. A. Stratigraphy and environment. B. Archaeology of Gravettian layers. Edit.: J. K. Kozłowski, H. Laville, B. Ginter, Field Director: N. Sirakov. Jagellonian University Press, Kraków 1992, 501 strán, 44 tab. v texte, 77 obr.

Prvý diel obširnej práce o paleolitickéj stanici v jaskyni Temnata (pôvodný názov Temnata Dupka) vznikol v nadväznosti na monografiu o významnom jaskynnom sídlisku Bačo Kiro (B. Ginter – J. K. Kozłowski, 1982) v oblasti krasového územia pri Karlukove v Bulharsku.

Spomenuté lokality predstavujú v súčasnosti na Balkáne kľúčové miesta pre problematiku kontinuity vývoja paleolitu a preskúmanie kontaktov európskeho kontinentu s Blízkym východom. Túto skutočnosť si uvedomila medzi prvými už v prvej polovici 20. storočia aj D. A. D. Garrodová, ktorá sa pri výskume celoeurópskych kultúrnych vzťahov v paleolite zamerala aj výskumnou aktivitou na túto styčnú oblasť medzi juhovýchodnou Európou, Anatóliou a Blízkym východom.

Význam sprostredkovateľa kontaktov Bulharska a Balkánu so spomenutými priestormi si pozorne všimli a dôsledne sledovali aj kolegovia z Poľska, ktorí v úzkej spolupráci s príslušníkmi mladšej generácie bádateľov paleolitu z Bulharska – absolventmi Univerzity Jagelovcov v Krakove – úspešne nadviazali na predchádzajúce výskumy v týchto jaskyniach Bulharska i na celkovú problematiku eurázijského paleolitu.

Po úspešnom publikovaní nálezov z prvej fázy spoločnej bulharsko-poľskej expedície v jaskyni Bačo Kiro je preto prvý diel monografie o výskumoch v jaskyni Temnata všeobecne vítaným vedeckým výsledkom širšieho bádateľského kolektívu (Archeologický ústav BAV, Sofia, Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków a Institut du Quaternaire, Université Bordeaux I) pod vedením N. Sirakova, J. K. Kozłowského, H. Laville a B. Gintera za spolupráce širokého tímu špecialistov z oblasti prírodných vied.

Celkové výsledky výskumov v jaskyni Temnata sa dotýkajú obdobia od stredného paleolitu až po epigravettien v časovom rozpätí od 120 000 až po 13 000 rokov pred n. l.

Tento zväzok okrem rozborov v rámci prírodovedných disciplín je z archeologickej stránky zameraný na rozbor nálezov z gravettienských súvrstiev. Uvádza stručne aj údaje o celkovej

stratigrafii jaskyne Temnata, kde sa zistilo i osídlenie v strednom paleolite s datovaním od 105 000 do 67 000 rokov, ďalej v období začiatkov mladého paleolitu (levalloiso-moustérien, cca 38 700 r. BP), v starom aurignacien (46 000–31 900 r. BP) a mladopaleolitické nálezy z obdobia 32 000–28 900 r. Gravettienske súvrstvia pochádzajú z obdobia 29 700 až 20 000–19 000 rokov. Pre epigravettien získali autori absolútne časové údaje pomocou metódy C₁₄ v rozmedzí od 20 100 až 13 600 rokov.

V predstavenej monografii je podaný obraz (B. Drobniiewicz, B. Ginter, J. K. Kozłowski) o starších a stredných častiach gravettienského osídlenia jaskyne Temnata. Na základe detailných rozborov porovnávajú autori tamojšie gravettien s vývojom a postavením neskorého paleolitu na Balkáne (Bulharsko: Devinska planina; Grécko: jaskyňa Asprochaliko s datovaním 26 000 r., jaskyňa Franchtoni s datovaním vrstiev medzi 22 330 – 21 480 r., jaskyňa Kastritsa s datovaním medzi 21 880 – 20 000 r.; Juhoslávia: Ovča jama s datovaním 19 540 r.; Taliansko: La Cala pri Salerne, jaskyňa Paglici s datovaním vrstiev medzi 24 720 – 20 160 r.; Rakúsko: Willendorf II s absolútnymi dátami 30 500, 25 800, resp. s časovým údajom C₁₄: 23 830 r. BP).

Škoda, že k územiu bývalého Česko-Slovenska (Slovensko, Morava, Čechy) nezaujali autori bližšie stanovisko a len okrajovo spomínali aj priestor Karpatskej kotliny, kde v strednom Podunajsku nachádzajú určité styčné body so západným Slovenskom cez severozápadný Balkán, Vojvodinu, a to migračnými sezónnymi ťahmi cez územie Maďarska (tzv. Ságvárien), resp. vzťahmi medzi južným Poľskom a oblasťami na východ od Karpát. Určité relácie nachádzali na strednom Podnestrovsku (Molodova V s dátami 29 650 – 23 000 r.) a v Rumunsku (Mitoc-Malul Guiben s údajmi absolútnej chronológie medzi 27 000 – 20 000 r. BP).

Autorský kolektív ohlásil aj vydanie druhého zväzku o výskumoch v jaskyni Temnata, v ktorom má byť spracovaná koncová fáza gravettien s príslušnými paleoekologickými údajmi. Privítali by sme aj spracovanie stredopaleolitických a včasnoladopaleolitických nálezov (levalloiso-moustérien a starší aurignacien).

Prvý diel monografie o výskumoch v jaskyni Temnata obsahuje spoľahlivú bázu s patričnými príspevkami rôznych prírodovedných disciplín a vítane zapĺňa doterajšie medzery vo vedomostiach spoločenských vied o balkánskej križovatke západnej a východnej Európy smerom k Anatólii a Blízkemu východu.

Ladislav Báñez

Parzinger, H.: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und Provinzialrömischen Archäologie. Acta Humaniora 1988, Weinheim 1989, X + 180 strán, 9 tabiel, 174 tabuliek, 1 príloha.

Monografia H. Parzingera predstavuje prepracovanú dizertačnú prácu *Studien zur Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit*, obhájenú v roku 1985 v seminári prof. G. Kosacka na univerzite v Mnichove. Ako vyplýva zo samotného nadpisu, sú v práci pomocou porovnávacej chronológie hrobových nálezov vyčlenené a charakterizované nálezové skupiny medzi Moselou a Sávou. Je to okruh juhovýchodne od Álp, zahŕňajúci západoslovinské a východoslovinské skupiny na jednej strane, a okruh severozápadne od Álp, teda medzi horným Dunajom a Moselou, prezentovaný juhovýchodným nemeckými a východofrancúzskymi skupinami, ako aj kultúrou Hunsrück-Eifel, na druhej strane.

Jemnú chronológiu vypracoval autor pomocou horizontálnej, ako aj vertikálnej stratigrafie a kombinačnej štatistiky. Zatiaľ čo slovinské pohrebiská vzhľadom na dlhodobé pochovávanie na jednom mieste umožňujú aplikovať kombinačno-štatistické analýzy, pohrebiská severozápadoalpského okruhu s prevažne krátkodobým pochovávaním predstavujú relatívne úzku bázu pre uvedenú metódu hodnotenia. Vďaka stavu dokumentácie moderných výskumov dovoľujú však severozápadoalpské nekropoly sledovať horizontálne a vertikálne stratigrafické vzťahy v rámci mohyly alebo pohrebiska. Podobnú situáciu, teda relatívne krátku dobu pochovávaní, vykazuje aj včasnotaténske pohrebisko v Bučanoch na juhozápadnom Slovensku (Bujna, J. – Romsauer, P.: *Späthallstatt- und frühlatènezeitliches Gräberfeld in Bučany. Slov. Archeol.*, 31, 1983, s. 227–322). Následnosť časových stupňov paralelizoval autor najprv v rámci okruhu pomocou horizontov, definovaných súborom typov a vedúcimi typmi. Na definované horizonty sa napája kapitola o kniežacích hrobách, ktoré prostredníctvom importov poskytujú možnosti pre absolútne datovanie.

Na miestach, kde rozšírenie severozápadoalpského a juhovýchodoalpského okruhu prekračuje regionálny rámec práce, H. Parzinger iba preveroval, či definované horizonty sú aj tam dokázateľné. Smer od Álp severozápadne k Rýnu, t. j. cez Švajčiarsku plošinu, Burgundsko a Champagne na stredné Porýnie a Moselu, nie je pre naše záujmy natoľko dôležitý. Väčší význam pre naše územie mal smer od Neckaru cez južné Bavorsko a Horné Falcko do Salzburska. Odtiaľ sa rozvetvoval do dvoch prúdov, jeden smerujúci cez vnútorné Alpy do západoslovinskej oblasti, druhý, pre naše záujmy primárny, cez Dolné Rakúsko obsiahol juhozápadné Slovensko a západné Maďarsko a južným smerom zasiahol až Slavóniu, Štajersko a Slovinsko.

Po synchronizácii oboch okruhov vyčlenil autor neskorohalštatské a včasnotaténske horizonty, ktoré sú platné na celom sledovanom území. Absolútne datovanie týchto horizontov dosiahol jednak prostredníctvom importov, jednak prostredníctvom spolupráky severoalpských typov s mediteránnymi predmetmi v severnom Taliansku. Vyčlenené neskorohalštatské a včasnotaténske horizonty označil neutrálne číslami 1–10, aby ich označenie neovplyvňovalo žiadne kultúrohistorické hodnotenie, pretože predstavuje výlučne chronologický fenomén. Horizonty 1–4 staršej doby halštatskej mohol definovať iba na území medzi Sočou a Sávou, horizonty 5–8a odpovedajú neskorej dobe halštatskej a horizonty 8b–10 prezentujú včasnú dobu laténsku.

Po hodnotiacom prehľade jednotlivých regiónov juhovýchodoalpského okruhu, ktorý podal v dvoch kapitolách venovaných západoslovinským a východoslovinským skupinám, nasleduje charakteristika časových horizontov. Horizont 1 mohol byť vyčlenený vo všetkých regionálnych skupinách juhovýchodoalpského okruhu. S výnimkou územia Bielej Krajiny, kde už sú doložené mohyly, všade inde boli ešte žiarové hroby na plochých pohrebiskách. Tento starý pohrebný zvyk popolnicových

polí – ploché žiarové hroby – pretrvával v západoslovinských skupinách až do konca halštatskej doby. Prvé cudzie tvary z prostredia halštatskej kultúry severozápadoalpského okruhu, ktoré poskytujú možnosť synchronizácie oboch okruhov, sa objavujú až v horizonte 7. V oblasti severne od Álp sa už uskutočnil prechod od neskorej doby halštatskej ku včasnej dobe laténskej, keď v Slovinsku v rámci horizontu 9 trvala ešte neskorá halštatská kultúra. Predmety zo stredoeurópskeho včasnotaténskeho prostredia sú iba ojedinelé a zmeny v inventári sa nedajú porovnať s južným Nemeckom. Horizont 9 odpovedá približne staršej fáze negauského horizontu. Koniec juhovýchodoalpšej halštatskej kultúry predstavuje horizont 10, ktorý severne od Álp sa spája už s pokročilou včasnotaténskou kultúrou. Na žiadnej nekropole juhovýchodne od Álp nemohol autor zatiaľ doložiť prechod z halštatskej kultúry do laténskej. Nálezy stupňa LB2 nasledujú zdanlivo bez vzťahu k mladšej fáze negauského horizontu. Pre „kniežacie hroby“ v juhovýchodoalpšej oblasti musel autor vyčleniť iné kritériá ako pre severozápadoalpský okruh, pretože výrobky zo zlata a etruský bronzový riad na území Slovinska chýbajú. Ochranná výzbroj, ako pancier a prilba, ktorá je najčastejším prídavkom v bohato vybavených mužských hrobách juhovýchodne od Álp, je zase neznáma v hrobovej výbave severozápadoalpského okruhu.

Charakteristiku severozápadoalpského okruhu podal H. Parzinger rovnakým spôsobom ako v prípade regionálnych skupín juhovýchodne od Álp. Územie Burgundsko, Švajčiarskej plošiny, poriečia Rýnu, Mosely a Lahnu s kultúrou Hunsrück-Eifel a okolie Hochwaldu prekračujú rámec severozápadoalpského okruhu. Otázkou, ako možno vysvetliť nízky počet hrobových inventárov stupňa LA na území severného Württemberska, sa pokúšali zodpovedať viacerí bádatelia. Od čias, keď H. Zim (Germania, 30, 1952, s. 38–45) rozčlenil neskorú dobu halštatskú a keď z mladšieho úseku, označeného neskôr ako HD3, vyčlenil hroby so zmiešaným inventárom, sa rozprúdila dlhá diskusia na uvedenú tému. Na základe pozorovaní o kroi, sociálnej štruktúre a generačnej následnosti sa L. Pauli (Hamburg. Beitr. zur Archäol., II-1, 1972) pokúsil dokázať, že už časť stupňa HD2 bola časovo súbežná so stupňom LA a že horizont HD3 dosiahol ešte stupeň LB. H. Parzinger dospel k záveru, ktorý už predtým naznačili niektorí bádatelia, že pre nedostatok hrobov stupňa LA na území severného Württemberska nemožno usudzovať o súvečnosti horizontu HD3 so stupňom LA.

Autor konštatuje, že na území južného Bádenska-Württemberska na všetkých troch významných lokalitách: Heuneburg, Hochmichele a Magdalenenberg možno definovať najstarší neskorohalštatský úsek v zmysle horizontu HD1a podľa H.W. Dämmnera (Heuneburgstudien IV. Römisch-Germ. Forsch., 37, 1978), charakterizovaný najčastejšími juhovýchodoalpskými hadovitými sponami. Nálezové celky takého druhu sa zatiaľ v severnom Württembersku nezistili a zdajú sa ohraničené na južnejšie územia. V tejto súvislosti položil H. Parzinger otázku, či toto zistenie azda znamená, že neskorohalštatská kultúra v severnom Württembersku nastúpila s časovým posunom. Existenciu uzavretých hrobových celkov so „zmiešaným inventárom“ pravých neskorohalštatských a včasnotaténkových tvarov nemohol autor doložiť z nových výskumov ani v ostatných regiónoch.

Pre časové horizonty severozápadoalpského okruhu je v práci zachované označenie horizontov juhovýchodoalpského okruhu. Keďže horizonty 1–4 v prostredí severozápadne od Álp patria neskorému obdobiu popolnicových polí (HB3) a staršej dobe halštatskej (HC), nie sú v príslušných kapitolách o severozápadoalpskom okruhu zohľadnené. Prechod k neskorohalštatskej kultúre v severozápadoalpskom okruhu sa uskutočnil najprv v južnom Bádensku-Württembersku a až o niečo neskôr v severnejších územiach. Toto súvisí okrem iného aj s pozorovaním, že kovové tvary horizontu 5, ktorý H. Parzinger synchronizuje so stavebnou periódou Heuneburg IVC, sú sčasti juhoalpského pôvodu. Boli to vplyvy z hornej Itálie a azda tiež so Slovinska, ktoré, ako sa zdá podľa dnešného stavu bádania, vyvolali zmenu od staršej k mladšej halštatskej kultúre. V následnom horizonte 6 sú pohrebné obyčaje a hrobový inventár poznačené neskorohalštatskou kultúrou aj na území severného Württemberska a na južnom

území stredného Porýnia. Pochovaní už nie sú spaľovaní, ale nastupuje kostrový rítus, súpravy riadu už nie sú v hrobách bežné a hlavným znakom sa stávajú súčasti odevu a ozdoby, a to podľa zhotovenia a množstva. Vedúci tvar horizontu 8a – spona so zahnutou pátkou a s prinitovanou ozdobou čiarkovitého tvaru (Fußzierfibel) – sa rozšíril od južného Bavorska a Horného Falcka až po Burgundsko a Champagne. Najstarší včasnotátnsky horizont 8b, charakterizovaný tenkými bronzovými drôtenými náramkami, je podľa autora najvýraznejšie zastúpený v oblasti kultúry Hunsrück-Eifel na strednom Porýni medzi ústím Neckaru a Mosely, ojedinele aj v Hornom Falcku, v južnom Bavorsku, ako aj v Salzbursku. Južnejšie od tohto územia, v Bádensku-Württembersku a na hornom Rýne, sa včasnotátnsky inventár podľa H. Parzingera objavuje až od horizontu 9. Toto zistenie by mohlo znamenať, že včasnotátnske tvary vznikli najprv medzi Moselou a stredným Rýnom. V horizonte 9 sa včasnotátnsky štýl presadil vo všetkých skupinách severozápadne od Álp. Vynútenú včasnú dobu tátnsku reprezentuje horizont 10, keď drôtené spony schémy Marzabotto sa rozšírili po celom území od Champagne až po juhozápadné Slovensko.

S autorovým zistením o postupnom prechode k neskorohalštátskej kultúre v severozápadnom okruhu korešpondujú aj jeho pozorovania o „kniežacích hrobách“, ktoré sú doložené v horizontoch 5 a 6 na území južného Bádensku-Württemberska a Hornorýnskej nížiny, v horizonte 7 tiež v severnom Württembersku. V horizonte 8a, ako sa zdá podľa stavu bádania, v južnom Bádensku-Württembersku už nie sú. Ťažisko ich výskytu sa presunulo na severozápad, medzi Rýn a Moselu. Horizont 8a časovo odpovedá horizontu Vix.

V kapitole o synchronizácii juhovýchodoalpského a severozápadalpského okruhu zaujal H. Parzinger kritické stanovisko k názoru H.-P. Uenzeho (*Hamburg. Beitr. zur Archäol.*, II-2, 1972, s. 241–271), ktorý na území Bavorska vyčlenil starší úsek včasnotátnskeho obdobia LA₁ (približne horizont 9) a synchronizoval ho s horizontom HD₃ (horizont 8a). Podľa H. Parzingera neexistujú uzavreté nálezy celky, ktoré by mohli doložiť názor, že horizont HD₃ bol iba včasnotátnskym módnym javom v sponách.

Významný most pre synchronizáciu skupín medzi horným Dunajom a Moselou tvoria pohrebisko v Hallstatte a hroby zo Salzburska, vykazujúce úzke kontakty s južným a so severovýchodným Bavorskom. Mimoriadny význam pre synchronizáciu oboch okruhov má pohrebisko v Dürrnbergu pri Halleine. Nakolko táto lokalita je významná tiež pre chronologickú klasifikáciu našich neskorohalštátskych a včasnotátnskych pamiatok, venujem jej zvýšenú pozornosť. Po obsahom zhodnotení pohrebiska L. Paulim (*Der Dürrnberg bei Hallein III, Münchner Beitr. zur Vor- und Frühg.*, 18, 1978) vypracoval aj H. Parzinger vlastnú chronologickú klasifikáciu na základe 85 vy publikovaných hrobových celkov. Jeho fáza Dürrnberg II 3a odpovedá horizontu 8 a predstavuje „čisto“ neskorohalštátske hroby, ešte bez vplyvov včasnotátnskej kultúry. Nasledujúca fáza Dürrnberg II 3b je v tvarovej náplni, ako aj v krojových zvyklostiach ešte neskorohalštátska, niektoré prvky a predmety sú však už včasnotátnske: napríklad výzdobné a konštrukčné detaily na neskorých sponách s čiarkovitou pátkou – Fußzierfibel (porovnaj sponu z hrobu 1 v Bučanoch, Bujna, J. – Romsauer, P., *op. cit.*, tab. I: 1; XIV: 2) a ojedinelé tenké bronzové drôtené náramky (pozri hrobové celky 2 a 6 z Bučian, *op. cit.*, tab. II: 6, 7; IV: 2, 4). Podľa H. Parzingera je to neskorohalštátska fáza, ktorá, zdá sa, preživa do včasnotátnskeho obdobia. Fáza Dürrnberg III 1a je plne včasnotátnska. Staršie tvary zmizli, s výnimkou drôtených náramkov, ktoré sú v tejto fáze obzvlášť časté (porovnaj výskyt tohto typu náramku v Bučanoch, hroby 11, 21 a 27, *op. cit.*, tab. VI: 1, 7, 8; X: 7). Vedúcim tvarom sú spony s vtáčou hlavičkou a masívnym lúčikom a dosiaľ z nášho územia nedoložený typ refazového opasku z tyčinkovitých článkov (Stangengliederketten). Zmena fázy II 3b na fázu III 1a predstavuje základnú premenu tvarovej náplne a krojových zvyklostí. Fáza Dürrnberg III 1b1 je charakterizovaná variantmi VIIc, VIlg a XI spony typu Certosa, drôtenými sponami schémy Marzabotto (porovnaj sponu z hrobu 27 v Bučanoch, *op. cit.*, obr. 26: 2; tab. X: 6), neskorými

sponami s vtáčou hlavičkou (porovnaj sponu z hrobu 11 v Bučanoch, *op. cit.*, obr. 26: 1; tab. VI: 6), dvojdielnymi záponami s puzdrom (v Bučanoch doložené v hrobách, 5, 11, 20, 21, 24, 27 a 30, *op. cit.*, tab. III: 2; V: 1; VI: 2, 9; VII: 3; VIII: 5; X: 8). Kruhový šperk bol nosený spravidla v pároch, čo je výrazným znakom včasnotátnskeho kroja. Z výzbroje sa popri kopiji vyskytuje aj meč (porovnaj hrob 18 z Bučian, *op. cit.*, tab. VII: 10) a kovanie štítu (pozri hrob 23 z Bučian, *op. cit.*, tab. IX: 2). Fázu Dürrnberg III 1b1 synchronizoval H. Parzinger s horizontom 10.

H. Parzinger konštatuje, že na území Dolného Rakúska uzavreté nálezy celky z neskorej doby halštátskej (horizonty 5–8) sú len ojedinelé. Pre horizont 8 uvádza ako charakteristický iba inventár jamy 1 z Kamegg, obsahujúci sponu s čiarkovitou pátkou (Fußzierfibel). Pravdepodobne o niečo včasnejšie v rámci neskorej doby halštátskej sú sídliskové nálezy z Poigenu a z Etzmansdorfu pri Straningu, ktoré H. Maurer (*Fundb. aus Österr.*, 15 [1976], 1977, s. 91–113) datoval do staršej fázy tzv. typu Kamegg-Poigen-Maiersch (porovnaj k tomu Bujna, J., *Antiquity*, 65, 1991, s. 368–369, tab. 1). Záverečný neskorohalštátsky horizont z územia Dolného Rakúska je podstatne výraznejšie doložený novšími výskumami, najmä na pohrebisku v Oberndorfe (Ebene) (Neugebauer, J. W. – Gattlinger, A., *Fundb. aus Österr.*, 21, 1982, s. 63; Neugebauer, J. W., *Archäologie Alpen Adria*, 1, 1988, s. 85–89, obr. 7: 3–6, 8) a vo Franzhausene (Neugebauer, J. W. – Gattlinger, A., *Fundb. aus Österr.*, 27, 1988, s. 66, obr. 17–21; Neugebauer, J. W., *The Cemetery near St. Pölten, in: The Celts. Katalog Venedig 1991*, s. 296). V tomto kontexte je mimoriadne významný hrob mladšej ženy (objekt 121) z Oberndorfu (Neugebauer, J. W., ed.: *Die Kelten im Osten Österreich, St. Pölten-Wien 1992*, obr. 8). V sprievode výraznej neskorohalštátskej spony s profilovaným hubienkom a obojstranne dlhým vinutím (Weidacher Fibel) sa v tomto hrobe vyskytol pár masívnych nánožných kruhov, zhodného tvaru ako nálež z hrobu 1 v Bučanoch (Bujna, J. – Romsauer, P., *op. cit.*, tab. I: 2, 5), a pár tenkých drôtených náramkov, veľmi častých na tomto istom pohrebisku. V zmysle chronologickej klasifikácie H. Parzingera typologicky patria uvedené typy spony a masívne kruhy ešte do záverečného neskorohalštátskeho horizontu 8 (fáza 8a), zatiaľ čo výskyt tenkých drôtených kruhov sa začína v jeho mladšej, už včasnotátnskej fáze 8b. Mladší horizont 9 je na území Dolného Rakúska zastúpený oveľa výraznejšie, ako to mohol autor doložiť staršími nálezmi z Kuffernu a Osarnu, napríklad lokalitami Herzogenburg-Kalkofen (Neugebauer, J. W., *Fundb. aus Österr., Materialheft A*, 1981, s. 30, tab. 4, 5), Inzersdorf (Urban, O. H., *Fundb. aus Österr.*, 20, 1981, s. 359 a *idem*, *op. cit.*, 21, 1982, s. 263, obr. 570, 571; Neugebauer, J. W. – Gattlinger, A., *op. cit.*, 23, 1984, s. 100), Wien-Leopoldau (Nebehay, S., *Keltske študije, Brežice 1977*, s. 51, tab. 1: 9). Zhodné konštatovanie možno uviesť aj pre horizont 10, ktorého nálezy sú mimoriadne bohaté zastúpené na lokalitách odkrytých novšími výskumami.

Z územia západného Maďarska, ohraničeného Dunajom a Drávou, chýbajú podľa autora vedúce typy z uzavretých súborov, ktoré by mohli charakterizovať horizonty 5–7. Zdá sa, akoby tu vystupovala istá nálezozádržná, ktorú pocítovala aj E. Jeremová (*Matierijali*, 19, Novi Sad [1979], 1981, s. 201, tab. 1–5) a ktorú sa pokúsila vyplniť masívnymi rebrovanými nánožnými kruhmi, dutými náramkami so zasunutými koncami, cylindrickými záveskami z bronzového plechu a sponami typu Velem. Tieto tvary sú v Slovinsku časovo fixované na horizont 7. Do záverečného neskorohalštátskeho horizontu zaradil H. Parzinger hroby 1 a 2 z Beremendu a hrob 22 z lokality Sopron-Krautacker, v ktorých sa vyskytli nasledujúce tvary: varianty Ib, V a včasny variant XIII spony typu Certosa, oblúkovitá spona so štvoruholníkovou platničkou na pätky, astragolový opasok s trojitým uzáverovým pútkom, šálky s malými rohatými uchami a nádoby s kužeľovitým hrdlom. Do horizontu 9 potom radí hroby 26 a 28 z pohrebiska Sopron-Krautacker s východoalpskými sponami so zvieracou hlavičkou a s východnými variantmi spón s čiarkovitou pátkou (Fußzierfibel). V tejto súvislosti H. Parzinger konštatuje, že horizont 9, ktorý v severozápadnom okruhu a v južnom Nemecku má už včasnotátnsky charakter, je v západnom Maďarsku rovnako ako na juhozápadnom Slovensku

ešte neskorohalštatský. Čo sa týka južného územia západného Maďarska, H. Parzinger upozorňuje na základe vývoja doložiteľného na pohrebisku v Szentlőrinczi, že včasnoténský štýl sa tu presadil až v pokročilom stupni LB, teda neskôršie ako v Salzbursku alebo na západnom Slovensku. Vývoj v južnej časti západného Maďarska možno porovnať s vývojom na území Slovenska.

Pre územie západného Slovenska medzi Moravou a Váhom H. Parzinger konštatuje, podobne ako pre západné Maďarsko, že nálezy z horizontu 6-8 sú iba málo známe. Koniec osídlenia na hradisku v Smoleniciach-Molpře a pochovávanie v mohylách v Nových Košariskách, ako aj začiatok pochovávanie na pohrebisku v Modranoch možno podľa neho synchronizovať s horizontom 6, teda ešte so záverom stupňa HD₁. Na skutočnosť, že väčšina mladohalštatských nálezísk na západnom Slovensku nepresahujú stupeň HD₁, poukázal už P. Romsauer (*Mitt. der Österr. Arbeitsgen. für Ur- und Frühgesch.*, 37, 1987, s. 109-112). Na základe výskytu loďkovitých spón typu Šmarjeta spolu s hadovitými sponami datoval záverečnú fázu osídlenia v Smoleniciach do obdobia, ktoré odpovedá v juhovýchodoalpском prostredí horizontu Stična-Novo Mesto 2. Zároveň upozornil, že osídlenie na hradiskách v Zadunajsku, napríklad vo Veleme-Szentvidé, podľa výskytu spón typu Velem a typu Certosa bolo v porovnaní so Smolenicami dlhšie a skončilo sa až v horizonte 7 podľa periodizácie H. Parzinger. Nálezovú cezúru v susedných územiach, v Dolnom Rakúsku a v Burgenlande, kde horizont loďkovitých spón nie je zastúpený, sa P. Romsauer pokúsil vysvetliť prerušením kontaktov medzi stredoeurópskym a juhovýchodoalpským priestorom. Prehodnotil tiež otázku datovania počiatkov osídlenia vekerzugskej skupiny na západnom Slovensku a dospel k záveru, že začiatky tohto procesu treba časovo umiestniť už do druhej polovice 6. stor. pred n. l. (Romsauer, P., op. cit., s. 110). Toto datovanie sa časovo kryje s mladšou fázou horizontu 7, do ktorého datuje prenikanie nositeľov tohto cudzieho zásahu aj H. Parzinger.

Medzi najvýchodnejšie doposiaľ známe včasnoténske pohrebiská patria Bučany (Bujna, J. - Romsauer, P., op. cit.; Bujna, J., *In: The Celts, Milano 1991*, s. 191). Inventár pohrebiska rozčlenil H. Parzinger rámcovo do dvoch nálezových skupín. Skupinu Bučany I charakterizoval nasledujúcimi typmi: neskorý variant spony s čiarkovitou pätkou (Fußzierfibel), masívne rebrované nánožné kruhy (hrob 1), variant XIII spony typu Certosa (hrob 14) a tenké drôtené náramky (hroby 2 a 6), ktoré sa vyskytujú aj v nálezovej skupine II. Konštatoval, že skupina I má ešte neskorohalštatský charakter, i keď je už včasnoténskeho veku, a zaradil ju do horizontu 9. Do tejto skupiny patria podľa neho aj hroby s inventárom vekerzugskeho charakteru. Skupinu Bučany II potom naplnil týmito typmi: včasnoténske spony, pásové zápony s puzdrom a masívne krúžky štvorhranného prierezu, duté plechové náramky a tenké drôtené náramky. Pri horizontálnostratigrafickom hodnotení H. Parzinger uvádza, že hroby skupiny I, s výnimkou hrobu 23, ležia v juhozápadnej časti pohrebiska. K tomuto poznatku treba uviesť korektúru. V publikácii nedopatrením zostal smer sever na pláne pohrebiska označený slovenskou skratkou S, v nemeckom jazyku prečítanou ako Süd (Bujna, J. - Romsauer, P., op. cit., s. 281, obr. 5). Správne má teda byť, že hroby nálezovej skupiny I sú situované v severovýchodnej časti pohrebiska. Na záver H. Parzinger konštatuje, že následnosť horizontov 9 (Bučany I) a 10 (Bučany II) platí aj pre územie juhozápadného Slovenska. Tento záver je síce správny, čo sa týka následnosti uvedených horizontov, nejví sa však v súlade s pozorovaniami autora pre územie južného Nemecka v severozápadoalpском okruhu. Pre toto územie H. Parzinger odmieta starší, dlho tradovaný názor o súvečnosti neskorohalštatského horizontu HD₃ (horizont 8a) so starším úsekom včasnoténskeho stupňa - Uenzeho LA₁ (horizont 9) a snaží sa uplatniť predstavu o časovej následnosti týchto horizontov, utváranú v poslednom období viacerými bádateľmi. Na druhej strane pre východnú zónu včasnoténskeho okruhu, t. j. pre územie od Salzburska až po juhozápadné Slovensko, tento názor

o súvečnosti presadzuje, keď tu do horizontu 9 necháva prežívať typy z horizontu 8 a hovorí potom o horizonte s neskorohalštatským charakterom, avšak včasnoténskeho veku. Najstaršia nálezová skupina na pohrebisku v Bučanoch (hroby 1, 2, 6, 32 a 41, ako aj pravdepodobne hroby 7, 37 a 38 s inventárom vekerzugskeho charakteru) spolu so súvečnými nálezmi z Dolného Rakúska a zo Zadunajska spĺňajú kritériá na zaradenie do mladšej fázy horizontu 8 v zmysle klasifikácie H. Parzinger. V tejto súvislosti nejde mi o riešenie otázok typologickej a chronologickej klasifikácie bučianskeho inventára, ale o kultúrohistorickú interpretáciu, ktorú autor z takéhoto pozorovania následne vyvodzuje.

Ak pre chronologickú kategóriu „mladá doba halštatská“ sa považuje za charakteristické prevzatie módy spón a azda aj etruského odevu, ďalej mŕtvych už nespáľovať, ale pietne ich ukladať s celou výbavou ozdôb a mediteránnymi importmi do honosných hrobov, potom konštatuje H. Parzinger, že tieto kultúrne javy sa presadili v Slovensku už od druhej polovice 7. stor. pred n. l. (horizonty 3 a 4). V severozápadoalpском okruhu sa tieto javy vyvinuli o niečo neskôr, pričom autor zisťuje posun smerom z juhu na sever. V oblasti Hochwald - Nahe, Rýn - Mosela - Lahn a stredné Porýnie spája autor včasnoténske obdobie už s horizontom 8b (krátko po r. 500 pred n. l.). Z tvarovej náplne sú to sekáče, prvé železné dvojsečné meče, včasné prelamované pásové zápony, neskoré spony s čiarkovitou pätkou (Fußzierfibel), spony typu Weidacher, tenké bronzové drôtené náramky a prvé llašovité nádoby, ktorými charakterizuje tento horizont. Podľa H. Parzinger musí byť datovaný pred nálezovú skupinu reprezentovanú sponami buď s vtáčou, alebo s masíkovitou pätkou, ďalej prvými kruhmi s pečatidlovými koncami a kruhmi s tromi vývalkami (horizont 9). Včasnoténský štýl sa začal šíriť počas 5. stor. pred n. l. postupne zo stredného Porýnia smerom na východ, pričom došlo k prekrytiu neskorohalštatských skupín. Pre severovýchodný okraj Alp pomocou nálezov z Bučian a zo Sopronu autor dokazuje, že počas horizontu 9 sa tu pochovávalo ešte v hrobách s neskorohalštatskými nádobami a kovovými predmetmi. O včasnoténskom období možno tu podľa neho hovoriť až od horizontu 10 (od druhej polovice 5. stor. pred n. l.).

Postupná následnosť s časovým posunom, konštatovaná H. Parzingerom najprv pre mladohalštatské obdobie v smere z juhu na sever a potom spätne zo severu na juh a východ, nielen evokuje etapovitú kultúrny proces v včasnoténskom období, ale priamo indikuje postup a smer šírenia z jedného kryštalizačného jadra. Výskum v posledných dvoch desaťročiach na území Dolného Rakúska, Zadunajska a juhozápadného Slovenska však svedčí o tom, že tiež v tejto oblasti sa na konci mladohalštatského stupňa HD₁ uskutočnila zásadná zmena. Po nepokojnom neskorohalštatskom období (HD_{2.3}) sa tunajší vývoj uberal zhodnou cestou a synchronne s vývojom na území Bavorska. Na celom tomto rozsiahlom území, ktorého spojnicu tvorí Dunaj, sa vytvoril kultúrny okruh príbuzný zrejme s ďalším, východným jadrom, ako to dokladá koncentrácia neskorohalštatských a včasnoténskeho hrobových nálezov medzi dolnorakúskym traientálskym údolím a Zadunajskom (Bujna, J. - Szabó, M., *In: The Celts, Milano 1991*, s. 277-285, najmä s. 277).

Záverom recenzie na otázku, v čom spočíva zmysel a prínos chronologickej klasifikácie a porovnávacej chronológie hrobových nálezov, chceme odpovedať slovami samotného autora: „Vyčlenené horizonty umožňujú nielen obsiahnuť, ale aj porovnať kultúrne javy vo väčšom geografickom priestore“. Z týchto pozorovaní mohol autor vyvodíť nové kultúrohistorické aspekty. Stav bádania, najmä stav odborného sprístupnenia materiálnej bázy z nových výskumov na územiach, ktoré stáli na okraji záujmovej oblasti recenzovanej monografie, neumožnil autorovi adekvátnym spôsobom spracovať a zhodnotiť všetky regionálne skupiny. V záujme overenia a ďalšieho ohodnotenia predložených poznatkov a záverov je vypublikovanie tejto materiálnej základne, ako aj jej regionálne spracovanie primárnou úlohou na poli archeológie doby železnej severovýchodne a juhovýchodne od Alp.

Hašek, V. – Měřinský, Z.: Geofyzikální metody v archeologii na Moravě. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. Brno 1991, 190 strán, 84 obrázkov, 24 tabuliek, 3 prílohy, anglické a nemecké resumé.

Geofyzikálne metódy nachádzajú v archeologickom výskume čoraz širšie uplatnenie. Aj predkladaná práca o výsledkoch archeogeofyzikálnej prospekcie na Morave za obdobie viac než desať rokov to dokazuje.

Autori recenzovanej práce si určili cieľ zverejniť výsledky z oblasti spolupráce geofyziky a archeológie na Morave, ktoré obohatili poznatky o rade archeologických lokalít reprezentujúcich všetky obdobia vývoja ľudskej spoločnosti od paleolitu až po stredovek.

Zverejnená práca je rozdelená do troch hlavných kapitol. V predslove je uvedená história uplatnenia geofyzikálnych metód v archeológii v Čechách a na Morave od začiatku 60. rokov až po súčasnosť. V úvode autori poukázali na význam interdisciplinárnej spolupráce archeológie s prírodnými a technickými disciplínami, ktorej výsledkom je komplexnosť terénneho výskumu, jeho časová úspora a efektívne vynaloženie finančných a materiálových prostriedkov.

Prvá kapitola je zameraná na stručný výklad geologických pomerov na Morave, najmä opis kvartéru, ktorý má v rámci európskeho kvartéru celkom mimoriadne postavenie, pretože za tohto území možno sledovať koreláciu stratigrafie severského zaľadnenia so stratografiou alpského zaľadnenia. Autori kladú dôraz na znalosti geologických pomerov ako jedného z predpokladov správnej aplikácie geofyzikálnych metód pri archeologickom terénnom výskume.

Druhá kapitola pod názvom *Geofyzikálne práce* je rozdelená do šiestich podkapitol. V úvodnej podkapitole sa konštatuje, že geofyzikálne práce sa rozvíjali na Morave systematicky v dvoch smeroch, a to jednak v oblasti terénnej archeogeofyzikálnej prospekcie a jednak v laboratórnom meraní. V druhej podkapitole sa prezentujú výsledky fyzikálnych vlastností terciérnych a predterciérnych hornín Moravy (prírodná hustota, magnetická susceptibilita, elektrický odpor a rýchlosť pozdĺžnych elastických vln) z údajov laboratórnych a terénnych meraní a ďalej magnetická susceptibilita niektorých archeologických objektov. V tretej podkapitole je rozpracovaná metodika terénneho výskumu, ktorá je zameraná na optimalizáciu geofyzikálnych prác pri výskume archeologických objektov sídliskovej a sepulkralnej štruktúry. Autori delia komplex geofyzikálnych metód používaných na Morave do troch skupín: a) metódy používané pri výskume zatiaľ v najširšom rozsahu (magnetometria, jednosmerné geoelektrické metódy), b) metódy v štádiu experimentálnych prác (mikrogravimetria, plytká refrakčná seizmika, elektromagnetické metódy), c) perspektívne metódy (termometria, rádiometria). Súčasťou tejto podkapitoly je aj stručná charakteristika uvedených geofyzikálnych metód. Štvrtá podkapitola je venovaná modelovaniu geometrických telies aproximujúcich archeologické objekty v gravitačných, magnetických a elektrických poliach numerickým výpočtom a fyzikálnym modelovaním. V piatej podkapitole sú zhrnuté faktory (prírodné a umelé), ktoré komplikujú zho-

notenie výsledkov geofyzikálnych prác. Posledná podkapitola sumarizuje základné postuláty, ktoré platia pre spracúvanie metodiky racionálneho komplexu geofyzikálnych prác (t. j. vhodná kombinácia metód, ktorá spoločne s odkryvacími prácami umožňuje pri čo najväčšej hospodárnosti a časovej úspore optimálne vyriešiť zadanú úlohu).

Tretia kapitola má názov *Výsledky komplexného výskumu a ich diskusia*. Autori v nej prezentujú hlavné a inštruktívne príklady z viac než sedemdesiatich doposiaľ preskúmaných archeologických lokalít s rôznou časovou príslušnosťou.

Do prvého okruhu riešenia tejto problematiky zaraďujú výsledky geofyzikálnych meraní na sídliskových štruktúrach: *ovorené a opevnené sídliská* (Dolní Věstonice, okr. Břeclav; Bořitov–"Na pískách", okr. Blansko; Hluk–Dolní Němč, okr. Uherské Hradiště; Uherské Hradiště – Staré Město – "Za zahradou" a Jedovnice – zaniknutá stredoveká dedina Bystřec, okr. Blansko), *výskum jednotlivých objektov* (Miroslav, okr. Znojmo; Bořitov–"Na hřbě", okr. Blansko; Loštice–Žadovice, okr. Šumperk), *kultové objekty* (Bulhary, okr. Břeclav; Němčičky, okr. Znojmo; Rašovice, okr. Vyškov; Vedrovice, okr. Znojmo), *výšinné opevnené sídliská* (Pozořice–Ježera, okr. Brno–venkov; Blučina, okr. Brno–venkov; Ledčkov, okr. Olomouc; Diváky a Morkůvky, okr. Břeclav), *nížinné opevnené sídliská* (Mikulčice, okr. Hodonín, Břeclav–Pohansko a Strachotín, okr. Břeclav; Sptihněv, okr. Zlín; Brno, okr. Brno–město), *hradná architektúra* (Olomouc a Sovinec, okr. Bruntál; Rokštejn a Brtnice, okr. Jihlava), *výskum povrchových stôp po ťažbe* (Hory, okr. Třebíč), *výskum podpovrchových pozostatkov po ťažbe* (Vratkov pri Boskoviciach, okr. Blansko; Šternberk, okr. Olomouc a rozhranie chotárov Hodonín – Mikulčice), *výrobné objekty* (Sudice, okr. Blansko; Habrůvka, okr. Blansko; Drvalovice pri Boskoviciach, okr. Blansko), *sakrálné stavby* (Veveří pri Veverskej Bítýške, okr. Brno–město; Velký Újezd pri Moravských Budějoviciach, okr. Třebíč).

Do druhého okruhu riešenia autori zaraďujú výsledky geofyzikálnych meraní viažucich sa na problematiku vyhľadávania pohrebísk: *ploché kostrové pohrebiská* (Prušanky, okr. Hodonín; Velké Bílovice, okr. Břeclav), *žiarové pohrebiská* (Podolí, okr. Brno–venkov), *mohylnky* (Borotice, okr. Znojmo), *hrobky* (Brno–kostol sv. Tomáša; Tovačov, okr. Píseň; Křtiny, okr. Blansko).

Uvedené výsledky geofyzikálnych meraní svedčia o rôznorodosti riešenej problematiky vyvolanej praktickými potrebami rôznych archeologických inštitúcií. Ďalej autori konštatujú, že najlepšie výsledky sa dosiahli pri geofyzikálnej prospekcii sídlisk a výrobných objektov.

Autori touto publikáciou prvýkrát komplexne zhrnuli výsledky aplikácie geofyzikálnych metód v archeológii na Morave. Popri vlastných metodicko–výskumných prácach na archeologických lokalitách prezentovali aj výsledky matematického a fyzikálneho modelovania, ktoré jasne dokumentujú nezastupiteľné miesto a postavenie aplikovanej geofyziky v komplexnom archeologickom výskume.

Recenzovaná práca je doplnená početnými obrázkami, ktoré prezentujú výsledky geofyzikálnych prác na moravských archeologických lokalitách.

Ján Tirpák

OBSAH 1. ČÍSLA

Peter Romsauer	
Nové nálezy vekerzugskej skupiny	5
Neufunde der Vekerzug-Gruppe aus Nitra	24
Karol Pieta	
Stredolaténske zvieracie žiarové hroby alebo doklady kultových praktík z Nitry?	41
Mittellatenezeitliche tierische Brandgräber oder Belege über Kultpraktiken aus Nitra?	57
Chris G. Cumberpatch	
The circulation of Late La Tène slip decorated pottery in Slovakia, southern Poland and Transdanubian Hungary	59
Cirkulácia maľovanej keramiky na Slovensku, v južnom Poľsku a v maďarskom Podunajsku	80
Milan Hanuliak	
Pohrebisko slovanskej populácie z 10. storočia v Bučanoch	83
Gräberfeld einer slawischen Population aus dem 10. Jahrhundert in Buč. ny	112
Milan Hanuliak - Títus Kolník	
Pohrebisko z 10. - 11. storočia v Milanovciach	115
Gräberfeld aus dem 10.-11. Jahrhundert in Milanovce	131
Správy a recenzie	
Za prof. PhDr. Vojtechom Budinským-Kričkom, DrSc. (<i>Alexander Rutkay</i>)	133
Jubileá (<i>Stanislav Šiška</i>)	134
Prvé medzinárodné kolokvium o ekologickom prostredí vysokohorských pravekých nálezísk, Trento 1992 (<i>Ladislav Bánesz</i>)	135
12. medzinárodný kongres o antických bronzoch (<i>Vladimír Varsík</i>)	136
XVIII. medzinárodný kongres Rei Cretariae Romanae Fautores v Maďarsku (<i>Klára Kuzmová</i>)	137
Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria (<i>Ladislav Bánesz</i>)	139
Parzinger, H.: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save (<i>Jozef Bujna</i>)	140
Hašek, V. - Měřinský, Z.: Geofyzikální metody v archeologii na Moravě (<i>Ján Tirpák</i>)	143

Distributed by SAP-Slovak Academic Press Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.
Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8 000 München, Germany.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník XLI, číslo 1
Vychádza dva razy do roka
Hlavný redaktor PhDr. Títus Kolník, DrSc.
Výkonná redaktorka Helena Bublová – PhDr. Ivona Vlkolinská

Rozširuje, objednávky a predplatné aj do zahraničia prijíma
SAP-Slovak Academic Press, spol. s r. o.,
P. O. Box 57, 810 05 Bratislava.
DTP a tlač CROCUS & AZ Print, spol. s r. o., Nové Zámky.
Registr. č. 7087

© SAP-Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1993